

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

MA 175

GODSDIENSTIGE LECTUUR

VOOR

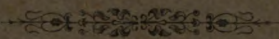
DOOPSGEZINDEN.

VERZAMELD DOOR

D. S. GORTER,

Leeraar bij de doopsgezinde gemeente te Balk.

EERSTE DEEL.

TE SNEEK, BIJ
VAN DRUTEN & BLEEKER.

1854.

BIBL
DOOPSG. GEM.
A'DAM

DGk 595

GODSDIENSTIGE LECTUUR
VOOR
DOOPSGEZINDEN.

Dgk 595

GODSDIENSTIGE LECTUUR

VOOR

DOOPSGEZINDEN,

VERZAMELD DOOR

D. S. GORTER.

Leeraar bij de doopsgezinde gemeente te Balk.

EERSTE DEEL.

TE SNEEK, BIJ
VAN DRUTEN & BLEEKER.
1854.

I N H O U D.

	Bladz.
DE CHRISTELIJKE LIJZAAAMHEID, DOOR D. S. GORTER. . .	1
HANS VAN OVERDAM, DOOR D. S. GORTER.	41
VIER BRIEVEN OVER DE VRAAG: WAT MOETEN WIJ ALS DOOPSGEZINDEN DOEN IN DEN STRIJD TEGEN ROME, DOOR D. S. GORTER EN P. COOL.	105
GELOOF EN WERKEN, DOOR D. S. GORTER.	201
VIJF BRIEVEN UIT AMERIKA, MEDEGEDEELD DOOR D. S. GORTER.	261
DE CHRISTELIJKE VRIJHEID, DOOR D. S. GORTER.	301
BERIGTEN UIT AMERIKA, MEDEGEDEELD DOOR K. R. PE- KELHARING.	358

B'E
DOO
A'DAM

DE
CHRISTELIJKE LIJZAAAMHEID,

AANGEPREZEN

BIJ HET VERTREK DER OUD-DOOPSGEZINDEN VAN BALK,

DIE

OM VRIJHEID VAN KRIJGSDIENST

NAAR

NOORD-AMERIKA VERHUISDEN,

DOOR

D. S. GORTER.

(VOOR REKENING VAN DEN SCHRIJVER.)

TE SNEEK, BIJ
VAN DRUTEN & BLEEKER.

1853.

*De Doopsgezinde Gemeente
te Zutfen.*

Gedrukt bij J. A. Boom & Zoon.

6442652496

Digitized by Google

Het opstel, dat ik hiermede in het licht zend, is zijnen oorsprong verschuldigd aan gesprekken over de wapendienst, gehouden met R. J. SMIT en R. J. SIJ-MENSMA, leeraren der oud-dooptsgezinden te *Balk*, die zich met anderen door hun geweten gedrongen voelden naar Noord-Amerika te verhuizen, omdat zij hier geene vrijheid van krijgsdienst konden verwerven (1). Het strekke tot onderrigting voor ons, tot afscheidsgroet aan hen.

Het is dan waar, mijne vrienden! gij gaat een ander vaderland zoeken aan de overzijde van den grooten oceaan! De gedachte, reeds lang gekoesterd, is eindelijk tot een vast besluit geworden, en alle tegenbedenkingen van welmeenende vrienden, ook mijne broederlijke

(1) Met genoemde leeraren gingen nog twee andere gezinnen, te zamen 17 zielen, tot de doopsgezinden behoorende, waarbij zich nog eenige anderen aansloten. Zij vertrokken van *Rotterdam* den 18 April 1853.

vermaningen hebben u niet kunnen doen wankelen. Het smart mij, dat gij gaat en mij van uw aangenaam bijzijn berooft; — maar toch! gaat met God, geliefde Broeders en Zusters! en ontvangt mijne hartelijke wenschen en beden op uwen langen en moeilijken togt.

Het is eene gewigtige zaak, die gij onderneemt; het zijn hooge, ja! naast onze godsdienst, de hoogste belangen, welke gij op het spel zet. Onze aardsche welvaart en ons levensgeluk zijn ten naauwste verbonden met vaderland en woonplaats. Gij hadt hier goede boereplaatsen in huur, met landen en akkers, door uwe vlijt ontgonnen, door uw zweet gemest en vruchtbaar gemaakt, welke u rijkelijk voedden en een onbekommerd bestaan beloofden tot uwen dood; en dit alles offert gij op, om een onzeker bestaan te zoeken in den vreemde. Gij verlaat den kring van uwe bekenden, waaronder gij zijt opgegroeid, en de zeden, die u tot eene behoefte zijn geworden, om uwen overigen levens tijd door te brengen in streken, waar menschen, gewoonten, spijsen, ja! zelfs de taal u ten eenemale vreemd zullen zijn. Gij gaat de gemeente verlaten, die gij door uw' leer en voorbeeld stichtet, om eene nieuwe gemeenschap aan te knopen met broeders, die gij nog moet opsporen aan de andere zijde der zee. Ja waarlijk! het is een gewigtige stap; alleen onze eeuwige belangen kunnen zwaarder wegen; doch ook juist deze hebben u tot dien stap bewogen.

Gij gaat op godsdienstige gronden. Om uw geweten vrij te houden en, als de Heer komt op de wolken, onberispelijk en onbestraffelijk voor hem bevonden te worden, gaat gij dat alles verlaten en geeft zoo aan deze slappe, redenerende eeuw het voorbeeld van een krachtig, opofferend geloof.

Gij staat namelijk in de overtuiging, dat de christen, tot weerloosheid geroepen, geene wapenen mag dragen. Hier, waar de staat u tot militie en schutterij verplicht, kunt gij u daaraan niet onttrekken; ziet! zoo gaat gij een ander vaderland zoeken, waar de wetten u veroorloven naar uwe overtuiging te leven. Ik bewonder uwen moed en eerbiedig uwe overtuiging. Een ieder staat en valt zijn eigen' heer. Staat gij in dat geloof, gij moet het ook in uwe werken toonen. Daar gij nu eenmaal op weg zijt, wensch ik u toe, dat het nimmer wankle. Gij hebt, voorwaar! bij de gevaren, die gij tegengaat, en de teleurstellingen, die u misschien wachten, wel een vast geloof noodig. Wanneer gij daar niet vindt, wat gij hoopt, en voor de welvaart, die gij hier verlaat, armoede en ontbering uw deel worden; — wanneer uwe gezondheid tegen het klimaat niet bestand is, krankheid uw gezin aantast, gij een dierbaar pand als offer ten grave moet dragen; — wanneer het heimwee u aantast en een onweerstaanbaar verlangen naar 't vaderland terug trekt, — dan hebt gij voorwaar! wel een vast geloof noodig, om niet met heete tranen uw

besluit te beschrijven en uit te roepen: „wat heb ik „gedaan! aan eene dwaling heb ik mijn welvaart en „levensgeluk opgeofferd! om een idool heb ik mij zelve „en mijne kinderen in het ongeluk gestort!”

Ik schrijf dit dan ook niet, om u weder op de proef te stellen; ik deed dit genoeg, toen het nog tijd was, u van uw voornemen terug te brengen; ik doe het alleen om onzentwille, want gij stelt ons wederkeerig op de proef. Wij gevoelen het, uw vertrek is een stilzwijgend verwijt voor hen die blijven. Het zou al eene grooté traagheid zijn, indien de vraag niet bij ons opkwam: *moet ik ook niet gaan?* en een onverschoonlijk verzuim, indien wij het vraagstuk van de wapendienst aan geen nieuw en ernstig onderzoek onderwierpen. Ik wil dit doen, en blijkt het mij, dat de christen geene wapenen mag dragen, ik wil allen vermanen u te volgen; maar blijkt mij het tegendeel, dan wil ik hun evenzeer ten pligt stellen hier te blijven.

Wapenen worden gedragen tot den oorlog. Wij moeten dus onderzoeken, of het den christen geoorloofd is oorlog te voeren. Daartoe kunnen wij ons evenwel niet bepalen, want het zou ongerijmd zijn, de wapenen d. i. het geweld te verbieden tot den oorlog en in andere gevallen vrij te laten. Den naasten gewelddadig aan te vallen, zal ieder zonde achten. De vraag is dus: of het Evangelie toelaat, dat wij

ons zelve met geweld en wapenen verdedigen. Dit bedoelden ook onze vaders en daarom stelden zij zoo hoogen prijs op den eere naam van *weerlooze christenen*. Het was alleen, omdat hun streven naar weerloosheid vooral aan het licht kwam in de strikte onthouding van alle krijgsdienst, dat hierop het meest de aandacht gevestigd en het niet wapendragen onder hunne kenmerken gesteld werd.

Het onderwerp behoort op het gebied der christelijke zedekunde en wel tot de derde afdeeling onzer pligten, die namelijk, welke wij hebben jegens den naasten. In drieërlei betrekking komen wij in het leven met onze evenmensen in aanraking; 1° waar wij met en voor elkander werken, handelen, koopen en verkoopen, hier is *regtvaardigheid* onze plicht; 2° waar de naasten onze hulp behoeven, hier is de christen tot *liefdadigheid* geroepen; 3° waar zij ons kwaad doen of trachten te doen. Het is de vraag, die wij nu onderzoeken moeten, of wij hier tot weerloosheid verplicht zijn. — Wij moeten van onze zijde jegens de menschen strikte regtvaardigheid oefenen; doch wanneer eenige van die menschen niet regtvaardig jegens ons zijn, niet betalen wat zij van ons kochten, niet volbrengen wat zij beloofden; wanneer zij in leugen en valsheid met ons omgaan, ons schelden, lasteren, beledigen, met list, bedrog of geweld zich van het onze trachten meester te maken; wanneer zij met geweld op ons aanvallen, ons slaan, mishan-

delen, allerlei moedwil aandoen, ja! zelfs ons leven bedreigen; wat zijn wij dan als christenen verplicht te doen?

Zelfs de strengste voorstanders der weerloosheid zullen toestaan zich te verdedigen met woorden, vlugt, verberging, slot of grendel. Het is dus eigenlijk niet zoo zeer over de zelfverdediging, als wel over de *middelen*, waarmede zij geschiedt, dat ons onderzoek moet gaan, vooral of wij ons met het zwaard verdedigen, d. i. oorlogen mogen.

Er bestaat een vooroordeel, dat ons verhindert de zaak naar waarheid te beschouwen. De eer en roem van ons vaderland staan met den oorlog in het naauwste verband. Met groote letters staan in onze geschiedenis de namen van helden, legeraanvoerders en vlootvoogden, die het land onzer inwoning door moed, beleid en trouw uit dreigende gevaren reddeden en het tot eer en grootheid opvoerden. Van kindsbeen af leerden wij die namen met eerbied uitspreken en ons hart verheft zich bij hunne roemrijke daden. Voeg hierbij eene onze natuur eigene strijdlustigheid, en gij zult gevoelen, dat wij den oorlog altijd met eene zekere vooringenomenheid beschouwen. Wij moeten ons daarboven verheffen en de zaken in hare wezenlijke gedaante beschouwen, bij haren waren naam noemen. Het zwaard is, om den naasten te wonden en van het leven te berooven; — oorlogen is hem geweld aan te doen, te benadeelen, te doden; — de oorlogskunst is

de kunst om te vernielen ; — alle wapenen zijn werktuigen des doods ; — alle wapenoefeningen, oefeningen tot doodslag. Ik weet, deze woorden zullen velen niet behagen ; — zij kunnen tegen niemands gevoel sterker indruischen, dan tegen het mijne, want mijn gemoed is vaderlandschlievend en met een krijgshaftigen geest beziel. Doch door mijnen verheven' Meester voorgelicht, heb ik die zucht als iets vleeschelijks leeren kennen. In weerwil van mij zelven wil ik de zaak van den bedriegelijken nevel ontdoen, waarmede lauwerkransen, dichterlof en ridderlijkheid haar omgeven, en noem den oorlog, zelfs in zijnen schoonsten vorm, *zelfverdediging met doodslag*.

Doodslag en *leugen* nu zijn naar goddelijke en menschelijke wetten evenzeer verboden, ja! de eerste zonde naar de algemeene schatting verreweg afschuwelijker.

Wanneer wij nu vragen, of het geoorloofd is, het gevaar, dat ons goed en leven bedreigt, af te weren met *leugen* en *bedrog*; dan zal ieder die vraag dadelijk ontkennend beantwoorden. Ons ja, moet altijd ja, ons neen, altijd neen zijn, al hangt ons bestaan, ja! leven ook daaraan. — Met regt wordt daarom die koopman veroordeeld, welke zijn vermogen door eene bedriegelijke rekening in gevaar ziende, den aanvaller voor het geregt met gelijke wapenen te keer ging en door eene even bedriegelijke tegenrekening den gedreigden slag afwende. Met regt wordt ook de beroemde ATHANASIUS beschuldigd, omdat hij door zijne

vervolgers, die hem niet kenden, in de woestijn achterhaald en gevraagd, of hij ATHANASIUS was, met een leugen zijn leven redde, schoon hij zich zelven later verdedigde met te zeggen: „dat God zeker liever zulk „een kleinen leugen over het hoofd zoude zien, dan „zulk een grooten bisschop tot heil Zijner kerk te mis„sen.” — Met evenveel regt zou men ook vader MENNO misprijzen, zoo het volksverhaal waarheid bevatte, dat hij, vlugtende en onbekend voor bij den voerman op den bok van een wagen zittende, door zijne vervolgers gevraagd werd: of MENNO SIMONS ook in den wagen was? en zich redde door zich bedaard om te wenden, die vraag tot de binnen zittenden te herhalen en op het ontkennend antwoord, de geregtsdienaars toe te roepen: „de vrienden zeggen van neen!” Neen! zelfs in den uitersten nood, ook wanneer geen ander middel ter redding overblijft, kan leugen en bedrog niet geoorloofd zijn, want anders zou een bedriegelijk bankroet soms op dien grond verdedigd kunnen worden.

Doch wanneer ik nu wederom vraag, of het dan vrijstaat zich zelven met *doodslag* te verdedigen, moet dan het antwoord niet even ontkennend zijn?

Daar wij nu boven gezien hebben, dat de zelfverdediging moet beoordeeld worden naar de middelen, die men daartoe bezigt, en dat de opgenoemde middelen, *leugen* en *doodslag* evenzeer verboden zijn, zoo moet uit deze sluitrede volgen, dat de oorlog verboden is, want

de regtvaardigste oorlog is niets anders dan zelfverdediging met doodslag.

Ieder zal hierbij toestaan, dat ik mij zelve niet wreken mag; doch indien ik uit wraak mijnen vijand geen kwaad mag doen, mag ik dan uit tegenweer zijne goederen rooven, zijne woning verbranden, hem slaan, wonden, dooden? — Dat is niet verdedigen, maar aanvallen, zegt misschien iemand. — Geen oorlog kan alleen verdedigender-wijze gevoerd worden, of hij ware reeds verloren, voor hij nog begonnen was. Partij moge den eersten aanval doen; doch is de eerste slag geslagen, dan zijn wij, om de overwinning te behalen, genoodzaakt geene middelen te ontzien, om hem afbreuk te doen en door schade te dwingen op te houden, of hem zelfs te dooden, om hem buiten staat te stellen ons verder kwaad te doen. Wraak en zelfverdediging mogen in beginsel verschillen, in de uitoefening zijn zij één. Ik zou ook wel iemand willen zien, die in de hitte der zelfverdediging allen toorn, drift en wrake kan buiten keeren. Is het dan verboden uit wraak kwaad met kwaad te vergelden, dan kan het uit tegenweer niet geoorloofd zijn.

Vragen wij nu verder naar het gebod van den Heer, welks vervulling wij ons ten pligt hebben gesteld; wij lezen Matth. 5: 38—41. „Gij hebt gehoord, dat „gezegd is: oog om oog en tand om tand; maar ik „zeg u, dat gij den boozen niet wederstaat, maar zoo „wie u op de rechterwang slaat, keer hem ook de

„andere toe; zoo iemand met u regten wil en uwen „rok nemen, laat hem ook den mantel; en zoo iemand „u dwingen zal ééne mijl te gaan, ga met hem twee „mijlen.” — Het gebod is hier; *den boozen niet te wederstaan*. De drie opgenoemde gevallen zijn niet, om het gebod daartoe te begrenzen; maar even als in de nevensgaande geboden alleen als voorbeelden aan te merken, om het gebod op te helderen. Het eerste stelt ons eenen boozen voor, die ons lichamelijk kwaad wil doen en begint met ons in het aangezigt te slaan; het tweede eenen, die onze goederen wil rooven en ons daartoe onregtvaardig voor den regter roept; en het derde eenen, die ons onder weg ontmoet en alderhande moedwil aan ons bedrijft; alle drie juist zulke gevallen, waarin zelfverdediging en tegenweer te pas komt. De joodsche wet liet het toe, ja! gebod kwaad met kwaad af te keeren; doch CHRISTUS gebiedt ons, den boozen niet te wederstaan, maar door lijdzaamheid te ontwapenen, of door goed doen kolen vuurs op zijn hoofd te hoopen.

Zien wij eindelijk op de uitwerkselen van den oorlog, de schrik, die voor hem uitgaat, de wreedheid bedreven waar hij woedt en de namelooze ellenden, die hij achter laat, slagvelden bedekt met dooden en stervenden, verwoeste landen, uitgebrande dorpen, verminkten, weduwen, weezen en die millioenen staatschulden, nog drukkende op het derde en vierde geslacht, dan moeten wij hem noemen: een tooneel

van de diepste ontaarding van het menschelijk geslacht, de zwartste schandvlek van eene christelijke wereld en de grootste tegenstrijdigheid met het Evangelie.

Naar hetgeen wij tot nu toe in ons onderzoek vonden, schijnt iedere oorlog in zich zelve zonde en de christen tot weerloosheid geroepen. Zich te beroepen op de heilige oorlogen van het O. Verbond, kan hier geen grond van tegenbewijs zijn, daar wij onder het N. Verbond leven. Dat JOHANNES de dooper de krijgslieden alleen gebood, met hunne soldij tevreden te zijn en niet hunne wapenen af te leggen evenmin, daar hij nog tot het O. Verbond behoorde en alleen het Nieuwe voorbereidde. Evenmin eindelijk, dat CORNELIUS als soldaat christen werd, daar het niet blijkt, of hij later de krijgsdienst verlaten heeft. — Ziet! zoo zouden wij door wapenen te dragen zonde doen, en het schijnt waarlijk, dat wij naar Amerika moeten gaan. Doch wij beschouwden nog slechts de eene zijde van de zaak — onderzoeken wij haar ook van den anderen kant!

Met zulk eene weerloosheid kan de christen hier onmogelijk blijven bestaan en leven, dit zegt ons het gezond menschen-verstand. In eene wereld vol hebzucht, onregt en moedwil, gelijk zij is, zou de weerloosheid een onding zijn. Waar honderden rondom ons op gewin loeren en zich trachten te verrijken met het

goed van den naasten, zonder zich dikwijls veel te bekommeren over de wijze, op welke zij het verkrijgen, zouden wij in een omzien arm wezen als JOB, zoo wij tot stelregel aannamen, ons niet te verzetten tegen hen, die iets van het onze willen wegnemen; — neen! de ondervinding leert ons, dat wij overal eerder, gelijk men zegt, als met het mes tusschen de tanden moeten staan om het onze te behouden en in stand te blijven.

De oorlog moge een kwaad zijn, voor den staat is hij een noodzakelijk kwaad. Indien een koninkrijk zich de weerloosheid al ten pligt stelde, het zou altijd slechts voor eenen tijd kunnen zijn, want spoedig door eenen gewapenden nabuur overmeesterd, zou het ingelijfd met dezen weder tot den oorlog gedwongen zijn. Zoo de christenheid van Europa vroeger het zwaard niet gebruikt had, zij bestond naar den gewonen loop der dingen niet meer, en het heilige teeken des kruizes had hier, even als in Azië en Afrika, plaats moeten maken voor de halve maan. Gij weet het, dat de mahomedaansche godsdienst, in de zevende eeuw in Arabië ontstaan, tot stelregel heeft, zich door het zwaard uit te breiden; hoe zouden de christenen daar tegen over hebben blijven bestaan, zoo zij weerloos waren geweest? De geschiedenis leert het.

Aan de eene zijde veroverden de dweepende aanhangers dier leer Egypte, drongen van daar langs de noordkust van Afrika voort, vestigden zich

in Spanje, gingen de Pyreneën over en maakten zich zelfs voor een' tijd meester van een deel van Frankrijk. Van de andere zijde vermeesterden zij achtereenvolgens Persië, Sijrië, Palestina, Klein Azië, vestigden zich met de verovering van Constantinopel in het zuid-oostelijk deel van Europa en drongen van daar door Hongarijë zelfs tot Weenen door, dat zij tot tweemaal toe belegerden. De zaak van het christelijk Europa verkeerde toen in het grootste gevaar. Alle opgenoemde landen waren toch vroeger christelijk, doch het christendom werd bijna uitgeroeid, toen zij daarin meesters werden; — dat zou ook het lot van ons werelddeel geworden zijn, zoo het hun gelukt ware door te dringen. Europa ware dan niet christelijk meer, maar turksch. Doch de onverzwakte germaansche volken streden eeuwen lang met leeuwenmoed, en zoo gelukte het hun, die gevaarlijke vijanden aan de eene zijde uit Frankrijk en Spanje te verdrijven, en aan de andere zijde, na de redding van het benaauwde Weenen, hen voor altijd over den Donau terug te jagen. Ziet! zoo werd het zwaard een middel in Gods hand, om de bedreigde christenheid te redden, en nog gedurig is dat zelfde zwaard het middel om haar te beschermen. Want nog bevinden zich de Turken in Europa, en zij mogen door verwijfdheid hunne kracht verloren hebben, hunnen zin veranderden zij niet. Zoo de christenen slechts weerloos werden, spoedig zouden hunne scharen onze landen overstroomd

hebben, en ons geene andere keuze gelaten zijn, dan de dood, of leer voor den leugen-profeet.

Doch wij moeten ons tot den oorlog alleen niet bepalen. Wat de krijgsmagt is tegen den buitenland-schen vijand, dat is de justitie en politie tegen den binnenlandschen aanrander van ons leven en bezittingen. Die geene krijgsmagt wil, kan ook geene politie en justitie toelaten. Die den vijand met het zwaard niet wil afweren, mag het ook niet gebruiken tegen den dief en moordenaar. Wat zou er nu worden van eenen staat, die zulk eene weerloosheid invoerde, het leger wegzond, regters en dienaars afdankte, gevangnissen sloopte, schavot en strafwetboek verbrande, en de boozen zoo volstrekke vrijheid verkregen, te doen, wat zij verkozen. Ieder ziet, dat aan de goeden dan geene plaats gegund zou worden, om te leven, en dat de weerloosheid in de tegenwoordige wereld, dus eene onmogelijkheid is.

De weerloosheid eene onmogelijkheid, en toch verbiedt CHRISTUS zijne volgers den boozen te wederstaan! — Dat is eene tegenstrijdigheid. Wij moeten haar oplossen of toestemmen, dat onze dierbare godsdienst eene onredelijkheid begaat, door het onmogelijke te eischen. — Doch, Gode zij dank! de Heilige Schrift geeft ons zelve die oplossing, door de wederzijdsche betrekking en verpligting van den staat en de burgers aan te wijzen.

De regel, welke in de meeste andere gevallen waar-

heid is: dat, wat voor het deel geldt, ook van toepassing is op het geheel, lijdt juist hier schipbreuk. De staat heeft hier eene geheel andere verplichting, dan de burger. In de beide voorgaande beschouwingen verwarden wij beide, en zoo vervielen wij juist tot die tegenstrijdigheid. In de eerste zult gij vinden, dat ik van den christen uitging, en wat voor dezen pligt zoude zijn, ook op den staat toepaste, als of beide één waren; en in de tweede, dat de verplichtingen van den staat ook op den burger overgebracht werden. Zoo komt men tot zulke verschillende uitkomsten, wanneer men zich in zijn onderzoek op verschillende standpunten plaatst. Gelukkig! dat wij in den Bijbel zulk eenen goeden wegwijzer hebben.

Gij vindt de oplossing Rom. 12 en 13. Eerst spreekt PAULUS van de pligten van den christen, als burger. „Vergeldt niemand kwaad voor kwaad. In- „dien het mogelijk is, zoo veel in u is, houdt vrede „met alle menschen. Wreekt u zelve niet, maar „geeft den toorn plaats, want er is geschreven: Mij „komt de wrake toe, Ik zal het vergelden, spreekt „de Heer. Indien uw vijand hongert, zoo spijst hem; „indien hem dorst, zoo geeft hem te drinken, want „dat doende, zult gij kolen vuurs op zijn hoofd hoo- „pen. Wordt van het kwade niet overwonnen, maar „overwint het kwade door het goede. Alle ziele zij „de magten, over haar gesteld, onderworpen. Die „zich daartegen stelt, weêrstaat God, en zal over

„zich een oordeel halen. Wij moeten daarom onder-
„worpen zijn, niet alleen om der straf, maar ook om
„des gewetens wil. Geeft dan een iegelijk wat gij
„schuldig zijt, schatting dien gij den schatting, tol
„dien gij den tol, vreeze dien gij de vreeze, eere
„dien gij de eere schuldig zijt.” Hier tegen over
stelt de apostel nu de roeping van de overheid.
„Er is geene magt dan van God, en de magten die
„er zijn, zijn van God verordend. De overheden
„zijn eene vreeze niet voor het goede, maar voor het
„booze werk. Zij is Gods dienares, u ten goede.
„Maar indien gij kwaad doet, zoo vrees; want zij
„draagt het zwaard niet te vergeefs; want zij is Gods
„dienares, eene wreekster tot straf dengenen, die
„kwaad doet.”

De christen mag dus zelf den boozen niet wederstaan,
— zelf zich niet met het zwaard verdedigen, noch
het hem aangedane kwaad wreken; — hij moet het
overgeven aan Hem, die regtvaardig oordeelt en ge-
zegd heeft: Mijne is de wraak, Ik zal het vergelden.
Daar de goede en welwillende burgers echter bij zulke
eene handelwijze in deze wereld niet zouden kunnen
bestaan, gelijk wij gezien hebben, heeft God ter hunner
bescherming het zwaard in de handen der overheid
gegeven, zoowel in de schede van den krijgsman,
als in die van den scherpreger en politie-dienaar.
God beschermt dus de goeden door de overheid; —
wat Hij aan genen heeft verboden, den boozen te

wederstaan, dat heeft Hij aan deze opgelegd. Zij is dus Gods plaatsvervangster en dienaress op aarde, niet om het kwaad te straffen; want dan zou de misdadiger, die hier zijn straffe leed, hier namaals niets te vreezen hebben; maar om het kwaad af te weren, tot bescherming der goeden.

Wij behoeven dus niet meer te vragen, of het der overheid geoorloofd is, oorlog te voeren; God heeft haar zelf daartoe het zwaard in handen gegeven. Den burger is dit niet geoorloofd, hij mag op eigen hand geen oorlog voeren, noch zelf het hem aangedane kwaad straffen; als hij dit doet, dan zondigt hij. „Die het zwaard nemen, zullen door het zwaard ver-„gaan,“ zoo luidt de bedreiging des Heeren. Wat evenwel den burger verboden is, dat is plicht voor de overheid. Het is niets anders, dan de regel van ieder wel geordenden staat. Niemand mag daar zijn eigen regter zijn, maar moet zijne bescherming aan de overheid toe vertrouwen. Deze moet waken voor het geheel. Hoe meer geoefend haar leger, hoe krachtiger hare justitie en waakzamer hare politie is; hoe beter zij aan hare roeping voldoet. Het is haar geene zonde, wanneer zij den misdadiger of den aanvallenden vijand van het leven berooft, want dit is het gebruik van het haar toevertrouwde zwaard.

God heeft evenwel dat zwaard niet zoo zeer gegeven, om het te gebruiken en daarmee te dooden; als wel om den kwaadwilligen af te schrikken. Het

moet in de schede zijn, gereed om ieder oogenblik uitgetrokken te kunnen worden; doch het moet niet, dan in den uitersten nood, die schede verlaten. Het leger is daarom niet zoo zeer, om oorlog te voeren, als wel om oorlog te voorkomen. De geschiedenis van den laatsten 40-jarigen vrede heeft dit genoeg bewezen; het eene zwaard, heeft het andere in de schede gehouden; — en ik geloof, dat Europa thans reeds weder door de fransche legerscharen overstroemd zoude zijn, indien de andere mogendheden niet, tot de tanden gewapend, den nieuwen strijdlustigen keizer afschrikten.

Ziet! zoo leven de christenen, van buiten en binnen 's lands beschermd door het zwaard der overheid, veilig, een ieder onder zijnen wijnstok en vijgeboom. Zoo kunnen zij onverhinderd hun bedrijf uitoefenen, en het gebod vervullen van hunnen Heer Doch middelerwijl zijn zij aan de overheid gehoorzaamheid verschuldigd. Die gehoorzaamheid moeten zij ook betoonen, wanneer zij in militie of schutterij opgeroepen worden tot verdediging des lands; want hoe zou de overheid anders een leger kunnen zamenbrengen. Zoo besluiten wij dan, dat het wapen dragen, 't welk op eigen hand zonde zoude zijn, op bevel der overheid eene dure pligt is voor iederen burger.

Deze en soortgelijke bedenkingen heb ik in mijne gesprekken voor mijne vertrokkenene broeders ontwikkeld, en zij hebben mij daarop hoofdzakelijk het

volgende geantwoord. „Wat gij daar gezegd hebt, „stemmen wij toe. De oorlog kan voor de overheid „geene zonde zijn, zoo zij hem slechts naar den wil „van God tot bescherming des lands voerde; ware dit „het geval, wij zouden zonder bedenken wapenen dra- „gen en niet naar Amerika gaan. Doch zoo wordt „de oorlog niet gevoerd, 't Is slechts een ideaal, wat „gij ons schetstet. Zelden werd het zwaard alleen „tot verdediging getrokken; meest werd het misbruikt „als een wapen der ongerechtigheid. Neem slechts de „geschiedenis in de handen en ga de oorzaken der „oorlogen na. Zie alleen op de beweegredenen, waarom „het volk tot den jongsten oorlog met België te „wapen geroepen en de strijd bijna 10 jaren lang vol- „gehouden werd. Zie! wij kunnen het niet met „ons geweten overeenbrengen, ons zelve en onze „zonen tot eene blinde gehoorzaamheid over te geven „aan eene overheid, van welke wij niet vertrouwen „kunnen, dat zij alleen gebieden zal, wat goed en „regt is. Deden wij dit, wij zouden meenen mede „schuldig te worden aan hare ongerechtigheid. Wij „vinden ook geene vrijheid door plaatsvervangers te „laten doen, wat wij voor ons zelve zonde achten. Daarom „zoeken wij liever een ander vaderland, waar de staat „de burgers tot geene krijgsdienst verplicht, en het „congres nog in het bijzonder die vrijheid aan de „doopsgezindeu heeft gewaarborgd. Wij gevoelen het „ook daar zullen wij eene wereld, die nog in het

„booze ligt, en eene gebrekkige overheid vinden; doch „ook daar begeeren wij niet anders, dan als vreemdelingen en bijwoners te verkeereren; hier werd het „ons geweigerd; — wij willen het beproeven, of men „ons aan gene zijde van den oceaan eene plaats wil gunnen, om onder de bescherming der wetten in stilheid „ons bedrijf uit te oefenen, en God te dienen naar de „ingeving van ons geweten.”

Ons verschil, Mijne Vrienden! is dus niet meer over de wapendienst, maar over de gehoorzaamheid aan de overheid. Gij gevoelt te regt, dat gij op uw standpunt niet anders dan als vreemdelingen en bijwoners in eenen staat kunt verkeereren. Doch ik twijfel, of het uw doel is, zoo in Amerika te wonen. Wij geven dien naam toch alleen aan de zulken, welke hier geene vaste woonplaats en dus ook als burgers geene regten en pligten bezitten, gelijk b. v. die Duitschers, welke jaarlijksch uwe landen kwamen maaijen of hunne waren langs de deuren uitventen. Het is waar, de Schrift gebruikt ook die woorden; doch het is alleen om aan te duiden, dat wij ons als vreemdelingen en bijwoners op aarde beschouwen, en van de booze wereld afzonderen moeten; geenszins, dat wij als zoodanig ontheven zouden zijn van de pligten jegens het land onzer inwoning. Hebben wij daar onze vaste woonplaats, dan mogen wij ons aan die pligten niet onttrekken; en daaronder behoort wel in de eerste plaats, dat wij medewerken tot deszelfs verdediging.

Ware die verdediging op zich zelve ongeoorloofd, wij moesten God meer gehoorzamen dan de menschen; — daar God zelf het echter aan de overheid heeft opgelegd, zoo blijft het pligt voor de burgers haar ook in dezen te gehoorzamen, want zonder de burgers kan zij toch het land niet verdedigen; — hetzij deze zelve dienen, of plaatsvervangers stellen, of een hoofdgeld betalen, waarvoor zij anderen kan aanwerven.

Het is ons, voorwaar! geene gemakkelijke pligt, — de angst van den lotingsdag, de tranen bij het vertrek van dierbare zonen getuigen genoeg van het tegendeel; — het is geen aangenaam gevoel voor het ouderhart, om zijn eigen vleesch en bloed te moeten overleveren aan de willekeur van eenen barschen onderofficier, om hen den besten levenstijd in nuttelooze krijgsoefeningen te zien verspillen en ze dan dikwijls bedorven naar ziel en ligchaam terug te ontvangen. Gij wilt wel de vruchten genieten, maar die lasten niet dragen; wij evenwel gevoelden hoe onredelijk dit zoude zijn. Loting en krijgsdienst zijn in dezen tijd eene noodzakelijkheid geworden. Daar wij bij het genot der vruchten ook de lasten meenen te moeten dragen, en bij beter inzien der Schrift de wapendienst niet meer verboden kunnen achten, onderwerpen wij ons aan die noodzakelijkheid, hoe hard het ons ook valle.

Dit is dus het verschil tusschen ons en u: wij gehoorzamen, en gij zijt wederspanning. Beide meenen wij hier naar het gebod van God te handelen. Gij

weigert gehoorzaamheid, niet omdat het verboden is, wat de overheid vraagt, en gij dus God meer moet gehoorzamen dan de menschen; maar omdat gij vreest, dat zij u onregt zal bevelen. Bedenkt het, bid ik u, is dit eenen goeden grond, om het vaderland te verlaten? Kunt gij dit op eenigewijze overeen brengen met Rom. 13? Daar wordt zonder eenige uitzondering geboden: „alle ziele zij de magten over haar gesteld onderdanig;” en het was geene christelijke, maar heidensche overheid, van welke PAULUS dit gebod. Gij zegt, dat wij zoo schuldig worden aan het kwaad, dat de overheid bedrijft. Wij ontkennen dit; — zij is voor zich zelve verantwoordelijk, wij hebben slechts te gehoorzamen, want, welk eene verwarring! wanneer de onderdanen eerst zelve onderzoeken moesten, of het wel regt is, wat zij gebiedt; — maar ik stel u integendeel de ernstige vraag voor, of gij door gehoorzaamheid te weigeren, Gods verordening niet wederstaat?

Doch, middelerwijl! een ieder zie voor zich zelve toe, want een ieder staat en valt zijnen eigen heer. Ik eerbiedig uwe overtuiging, doch deel haar niet. Vroeger was ik eenigzins onzeker, gelijk blijkt uit mijn geschrift, over *de kenmerkende beginselen der doopsgezinden*, bl 32, 108 en 109; doch de gesprekken met u hebben mij door een nieuw onderzoek tot de volkomene overtuiging gebragt, dat de wapendienst op bevel der overheid niet alleen geoorloofd, maar pligt is voor iederen burger. Met een gerust geweten blijf

ik dus in het goede land onzer inwoning en roep allen toe: „gaat niet naar de overzijde der zee! stelt „u zelve en uwe kinderen, om eene dwaling, niet bloot „aan zulke vreeselijke gevaren.”

Meent evenwel niet, dat wij daarom zoo veel behagen scheppen in den fraaijen soldatenrok, of vrijheid meenen te hebben, barsche voorvechters te zijn. Neen! terwijl wij de weerloosheid verwerpen, dringen wij zoo veel te meer aan op de pligt der *christelijke lijdzaamheid*.

Wij hebben gezien, dat wij zelve geen geweld mogen gebruiken, maar de bescherming van onze personen en goederen aan het bestuur moeten overlaten. Doch dit heeft ook zijne grenzen. Er zijn sommige landen, b. v. het ongelukkige Spanje en Italie, waar de overheid zoo slap en zwak is, dat zij de roovers niet kan beteugelen; andere, b. v. de jonge staten van N. Amerika, waar zij nog zoo weinig geordend is, dat ieder genoodzaakt wordt voor zijne eigene bescherming te zorgen, de eenzaam wonende zich in hunne huizen, als in eene vesting, moeten verschansen en de reizigers niet dan met geladen geweer hun pad durven gaan. Gelukkig noemen wij daar tegen over ons Nederland, waar wij door de waakzaamheid eener krachtige overheid bij dag en nacht, op weg en te huis, overal even veilig zijn. Doch de justitie kan ook hier

niet alom tegenwoordig zijn; er zijn ook duizende gevallen, waarin zij ons niet kan beschermen. De booze kan bij nacht onze woning binnen dringen, of ons op weg aanvallen. Wij kunnen dus, zelfs bij de beste overheid, niet altoos weerloos zijn. En ook aan de andere zijde, terwijl wij onze verdediging aan de overheid aanbevelen, kunnen wij dit op eene onchristelijke wijze doen en de heilige justitie tot eene dienaress van onze lage wraakzucht maken, door de kleinste belediging aan te klagen en den vijand door haar te laten straffen. Daarom is het noodig, dat wij bij onze onderdanigheid aan de gestelde magten, lijdzaamheid oefenen.

Zij is eene der moeilijkste pligten. In onzen wandel *regtvaardig* te zijn, altijd de waarheid te spreken, te volbrengen wat wij beloven, te betalen wat wij schuldig zijn, niemand te bedriegen of te beledigen, niemand in zijn belang of goeden naam te krenken, allen te behandelen, gelijk wij wenschen dat zij ons doen, dit moge soms strijd kosten; doch met eenige waakzaamheid en naauwgezetheid van geweten wordt deze pligt toch gemakkelijk vervuld, en wie, die hierin opzettelijk te kort schoot, zou zich niet schamen den naam van christen te dragen. — Moeijelijker is de pligt der *liefde*; den naasten te kleden, den hongerigen te spijsen, den zieken te bezoeken, den bedroefden te troosten, den ongeregelde te vermanen, den zondaar te bekeeren van de

dwaling zijns wegs. Hoe veel moeite en opoffering dit echter ook koste, het komt met onze natuur overeen; het medelijdende hart spoort er ons toe aan. — Doch CHRISTUS na te volgen in *lijdzaamheid* is zeker de allermoeijelijkste pligt, want zij strijdt met onze natuur, vooral wanneer het leed ons door menschen wordt aangedaan. Al wat in ons is, spoort ons dan aan tot tegenweer en wrake, en waar deze niet mogelijk is, vervult zich het gemqed met haat, wrok en wrevel. Daarom zegt ook onze Heiland „indien gij „slechts goed doet, groet en lief hebt, die u goeddoen, „groeten en liefhebben, wat doet gij boven anderen? „de heidenen en wereldlingen doen desgelijks; maar „ik zeg u, hebt uwe vijanden lief, opdat gij kinderen „moogt zijn van uwen Hemelschen Vader. Weest „dan volmaakt, gelijk Hij volmaakt is.”

De lijdzaamheid, die ik u aanbeveel, is geene daad; maar eene deugd, die wij ons door strijd en oefening eigen moeten maken; eene eigenschap, die ons gemoed en wandel, ons denken, gevoelen, spreken en handelen versieren moet. Wij hebben hier niet te vragen naar de grenzen, wat en tot hoever wij moeten lijden. Enkele gevallen uitgezonderd, gebiedt het Evangelie ons geene daden, maar meer deugden; schrijft ons niet voor, wat wij doen en laten moeten, maar meer, hoe onze gezindheid, hoe de doorgaande rigting van ons doen en laten zijn moet. Het gebiedt b. v. matigheid, doch niet wat en hoeveel wij eten en drinken

moeten; milddadigheid, doch bepaalt niet hoeveel en aan wien wij moeten geven; zoo beveelt het ons ook de lijdzaamheid, doch omschrijft niet, in hoe ver wij het kwaad van den boozen moeten verdragen, en in hoe ver wij ons verdedigen mogen. Wilden wij zelve die grenzen bepalen, wij zouden, daar het christendom in alles het volmaakte wil, aan de eene zijde tot het onmogelijke komen; want dan moesten wij onze matigheid toonen door ons van alles te onthouden, onze milddadigheid door alles te geven, onze lijdzaamheid door alles te lijden; en aan de andere zijde zouden wij terugvallen tot de dienstbaarheid der wet en de haarkloverijen van het wapen dragen. Neen! het Evangelie gebiedt ons slechts deugden, eigenschappen, die zich wel in onze daden openbaren moeten, maar waarvan die daden niet voorgeschreven zijn. Deze is onze christelijke vrijheid.

Ik wil u dan de deugd der lijdzaamheid op drie trappen voorstellen; op den eersten heet zij *verdraagzaamheid*, op den tweeden *wrakeloosheid*, en op den derden en hoogsten *vijandsliefde*.

„Verdraagt elkander in de liefde.” Het geldt hier nog geene dadelijke beledigingen; maar meer de onaangename gewoonten, humeuren en gebreken van den evenmensch, alles, wat ons van hem lastig is of met onzen zin en denkwijze strijdt, te dulden; eenen knorrigen huisgenoot, eenen achteloozen dienstbode, eenen stompen leerling, eenen onhandigen helper,

eenen lastigen medgezel met langmoedigheid te dragen. Vooral, ik verkondig het luide, behoort hiertoe de godsdienstige verdraagzaamheid omtrent anders den- kenden. „Wij toch, die sterk zijn, zijn verplicht de „zwakheden der onsterken te dragen en niet ons „zelve te behagen; een ieder behage zijnen naasten „tot stichting, want ook CHRISTUS heeft zich zelve „niet behaagd.”

Moeten wij dan den leugen dragen? het kwaad over het hoofd zien? — Het Evangelie bepaalt de grenzen niet, doch in het algemeen kunt gij veilig dezen regel stellen: den persoon te dragen, maar zijne gebreken en dwalingen met liefderijke vermaningen te bestrijden. Zoo ergens, dan moet gij hier personen en zaken onderscheiden. De wereldling zoekt niet te verbeteren; maar wordt met toorn vervuld, twist met den onaangenamen huisgenoot, scheldt tegen den tragen dienstbode, zendt den onhandigen helper weg, ziet met een boos oog op hen die in godsdienst een' anderen regel volgen dan hij, veroordeelt hunne gevoelens en daden, sluit hen uit van zijne verkeerung en gunst in nering en hantering, veracht en haat hen als vijanden. Doch wij niet alzoo, Mijne Lezers! Verdragen wij hunne zwakheden, gelijk God de onze dag op dag zoo langmoedig draagt. Hebben wij medelijden met hunne gebreken, dolingen, onkunde en bijgeloof als met een ongeluk, en houden wij niet op hen te leeren, teregt te wijzen, te vermanen. Doen wij dit met zachtmoe-

digheid, maar vooral in het levendige besef, dat ook wij vele gebreken en zwakheden hebben, en in eenige punten ook wel dwalen zullen. Die den anderen wil verbeteren en leeren, moet beginnen met hem te verdragen in liefde en dan ten tweeden ook zelf begeeren, door hem verbeterd en geleerd te worden, zoo dat ons vermanen en teregt wijzen den vorm verkrijgt van een gemeenschappelijk zoeken naar waarheid en heiligheid. Oefenen wij ons tot die verdraagzaamheid! wij hebben daartoe genoeg gelegenheid in ons huisgezin, beroep, maatschappelijk verkeer en boven al in den thans zoo levendigen strijd tegen orthodoxisme en catholicisme.

Maar wanneer de ander wederkeerig ons niet verdraagt, maar uit moedwil, boosheid, onverstand, hebzucht, geloofshaat, ons beleedigt, scheldt, lastert, benadeelt; wanneer lichtzinnigen onze goede meening bespotten of uitlagchen, of kwaadwilligen ons schandelijk belasteren; wanneer wij verongelijkt en vernederd worden, een ander het ambt, de eer of het voordeel ontvangt, dat ons toekwam; wanneer wij aangetast worden in onze eer, belang of bezit, en men ons daartoe listig lagen legt of met drift overvalt; wanneer de orthodox of catholiek onze godsdienstige overtuiging partijdig aanvalt, ons dierbaar geloof lastert en beschimpt, ons van zijnen omgang en nering, zelfs van zijnen hemel uitsluit; „wreekt dan u zelven „niet, Mijne Broeders! maar geeft den toorn plaats, „want er is geschreven, Mijne is de wraak, Ik zal

*+ of politieke
partijzucht*

„het vergelden, spreekt de Heer.” Vergeldt dan niemand kwaad met kwaad, maar tracht, zooveel in u is, te zwijgen, te lijden, te dulden. Uwe geheele natuur zal zich daar tegen stellen, uw bloed zal koken, zenuwen en pezen zullen beven van verontwaardiging, al wat in u is zal u aanzetten tot wraak, en de wereld zal u bespotten als een lafaard, zoo gij het niet doet. Doch, hoe het kwade zich tegen ons ook ophoopt, ik bid u, Mijne Broeders! „laat u door het kwade niet overwinnen,” bedwingt vleesch en bloed, veracht de wereld en zoekt kruis-dragende uwen Heer te volgen. Ziet! een woeste dienaar slaat hem voor KAJAFAS in het aangezicht, doch hij wendt zich bedaard tot hem en zegt: indien ik kwalijk geantwoord heb, toon het mij, doch zoo ik goed gesproken heb, waarom slaat gij mij? Ziet hem voor den raad, voor PILATUS, aan het kruis; beschuldigd, bespot, gescholden, en neemt een voorbeeld aan zijn zwijgen. Ziet hem bespogen, geslagen, gemarteld, en spiegelt u aan zijn geduld. Ziet hem eindelijk, gelijk hij moedig zijn kruis op zich nam en gelaten naar Golgotha toog. Neemt ook gij zoo uw kruis op en volgt hem na in lijdzaamheid. De lichtzinnige wereld moge spotten, maar alle goeden zullen u prijzen en de engelen Gods over u juichen.

Onder het kruis, dat God u toedeelt, verstaan wij alle leed, zoo wel wat menschen u aandoen, als wat u buiten hun toedoen overkomt. Beperkt toch uwe lijdzaamheid niet tot het laatste. Hoe pligtmatig

ook; het is toch zulk eene groote deugd niet te berusten in ziekten, natuur-rampen of andere ongelukken, die ons onmiddelijk van God worden toegezonden. Wij kunnen ze toch niet veranderen, ja! met morrend ongeduld doen wij ons zelve evenveel schade, als hij die met zijn hoofd tegen eene muur loopt. Gij moet uwe liefde tot JEZUS vooral daarin toonen, dat gij geduldig draagt, wat menschen u aandoen. Gij kunt het dikwijls keeren, door u met dezelfde middelen te verdedigen, als zij u aanvallen, met bittere woorden, harde vuisten en krachtige daden; gij kunt u bij de wereld zelfs ontzag inboezemen, door uwe regten altijd te handhaven, iedere belediging te wreken, bij ieder woord op te stuiven en twist te maken; deze zijn de helden der wereld, die voorvechters, roepers en schreeuwers langs de straten, prikkelbare menschen, welke men zelfs met den vinger niet mag aanwijzen, die geweldigen, welke van ouds geweest zijn en nog zijn, die mannen van name. Doch zoo is de Heer ons niet voorgegaan; zoo mogen wij hem niet volgen, o christenen!

Ik spreek tot allen, die mijnen dierbaren Heiland ook als hunnen heer erkennen, doch boven al wil ik die lijdzaamheid aangeprezen hebben aan hen, die den naam van doopsgezinden dragen. Als christenen zijn wij alle verplicht „niet alleen in JEZUS te gelooven, „maar ook voor hem te lijden;” doch dubbel zijn wij daartoe geroepen, als kinderen van hen, die hun hoogste

sieraad achteden, *weerlooze christenen* te zijn. Wil-
len wij onzen naam niet onteeren, dan moet onze weg
niet zijn met die helden van den dag; onze kracht moet
niet zijn in harde vuisten, bitsche tong, gramstorig
gemoed, of bruischenden toorn; maar in een geloof, dat
met JEZUS kan lijden en dragen, zwijgen en dulden.

Het moge in deze dagen wel niet in allen deele
waarheid zijn „dat wij door vele verdrukkingen moe-
„ten ingaan in het koningrijk;” de weg van den chris-
ten is naar den aard der zaak, toch nog altijd een
lijdensweg en het is nog waar, „dat zij, die godzalig-
„lijk willen leven, zullen vervolgd worden.” Het zui-
vere leven van de christenen is voor de wereld een stil-
zwijgend verwijt. Zij kan niet dulden, dat men zich
afzondert van hare goddeloosheid en niet meer met
haar medeloopt tot ongebondene vermaken, en lastert
ons daarom. Neen! de heilige kan niet bemind en
geëerd zijn bij den onheiligen en boozen. Bij het leed,
dat hem uit de gewone beweegredenen wordt aange-
daan, moet hem om zijn geloof en reïne zeden nog
veel laster, partijschap, teleurstelling en tegenwerking
toevloeiën. — En is het waar, dat God hem, dien
Hij lief heeft, kastijdt en zich bijzonder aan den zulken
gelegen laat liggen, om hem door beproeving tot hooger
op te voeren; — dan kan des christens loopbaan niet
anders dan een lijdensweg zijn.

Wij wisten dit, toen wij ons lieten doopen. Be-
wandelen wij dan nu ook den weg, dien wij vrijwil-

lig kozen. Wij hebben onzen oversten Leidsman ter zaligheid daar voor ons; hij heeft het kruis verdragen en de schande veracht, en als hij gescholden werd schold hij niet weder, maar gaf het over aan Dien, die regtvaardig oordeelt, ons zoo een exempel nalatende, op dat wij zijne voetstappen zouden volgen. Wij hebben onze vaders, als eene wolke van getuigen, rondom ons, hen „die van alle afdeelingen der „christenheid het langste en het bitterste zijn vervolgd, „maar die vervolgingen ook met de meeste volständigkeit hebben verdragen.” In die harde school hebben zij eene zoo hooge mate van lijdzaamheid verworven, dat zij met regt den naam droegen van vreedzame, weerlooze christenen. — Ik weet het wel, omdat wij Doopsgezinden heeten, zijn wij tot die deugd niet meer verplicht dan andere christenen; doch wij hebben zoo veel te meer opwekking daartoe, omdat wij op zulke getuigen kunnen zien. — Mij dunkt het ook betamelijk, wanneer wij de hooge waarde der werken in het bijzonder vasthouden, dat wij deze dan ook bijzonder beoefenen; want het zou strijdig wezen, werken te leeren en ze zelve niet te doen. Ziet! de lijdzaamheid staat onder alle goede werken, als de verhevenste openbaring der liefde, boven aan. Daar wij dus dien lijdensweg vrijwillig gekozen hebben, den Heer zelve als leidsman voor en zoo vele getuigen rondom ons hebben, laat ons met lijdzaamheid dien baan loopen. Vragen wij niet, hoe-

veel wij moeten lijden, en met hoe weinig wij kunnen volstaan; oefenen wij ons slechts door te lijden wat wij kunnen, te dragen wat wij vermogen.

Doch geduldig te lijden is niet genoeg; wij moeten naar hooger trachten. Het is niet genoeg, hem die ons kwaad doet, geen kwaad weêrom te doen; wij moeten zijn kwaad met goed beantwoorden. Het is niet voldoende ons door het kwaad niet te laten overwinnen; „overwint in tegendeel het kwade door hetgoede; „indien uw vijand hongert, zoo spijst hem; indien „hem dorst, zoo geeft hem te drinken, ja! hebt uwe „vijanden lief, zegent ze die u vervloeken, doet „wel degenen die u haten, en bidt voor degene die „u geweld aandoen en u vervolgen; dengene, die u „aan de wang slaat, biedt hem ook de andere; die „u den mantel neemt, laat hem ook den rok.”

Deze is het toppunt der lijdzaamheid, zoo wel bij CHRISTUS, als bij zijne volgers. Nergens blinkt zijne volmaaktheid heerlijker uit, dan waar hij op Golgotha voor zijne vijanden bidt; nergens zijn de christenen Hem meer gelijk, dan waar zij vervolgd, geplaagd en verdrukt, hunne vijanden nog lief hebben. In geene deugd blonken onze vaders meer uit. Niet alleen dat zij het tot eene gewetenszaak maakten, zich met het zwaard te verdedigen, en er geen voorbeeld bekend is, dat zij hunne vervolgers kwaad gedaan hebben; maar hunne lijdens-geschiedenis is in tegendeel vol blijken van welwillendheid hun betoond. Men kon

soms geene beulen vinden, om hen ter dood te brengen, van wie zij zoo vele weldaden hadden genoten; het volk kwam bijna in oproer, wanneer men die goede menschen ter strafplaats voerde; hunne brieven ademen het diepste medelijden met de verblindheid hunner vervolgers en bekommering over hun zielenheil; en de kerkers en schavotten getuigden van de wenschen en gebeden, zelfs in het midden der vlammen met stervende lippen voor hen ten hemel gezonden.

Voor allen sta hier een enkel voorbeeld. In het jaar 1569 geraakte DIRK WILLEMS te *Asperen* in Zuid Holland in de handen der pausgezinden. Het gelukte hem uit zijne gevangenis te ontkomen, even wel niet zonder opgemerkt te worden, zoodat hij over het veld vlugtende spoedig door eenige personen werd nagezet. Het was in den winter, en de juist ingevallen vorst had de wateren met eene dunne ijskorst overdekt. WILLEMS, geen ander middel ziende, om zijne naderende vervolgers te ontkomen, waagt zich op het zwakke ijs van de vaart, en het gelukt hem, niet zonder gevaar, de overzijde te bereiken. Reeds spoedt hij zich voort, zoo snel zijne voeten hem dragen kunnen, toen hij achter zich angstig om hulp hoort roepen. Omziende bemerkt hij den geregtsdienaar in het oogenschijnlijkste levensgevaar. In de drift der vervolging was deze hem over het ijs nage-loopen, doch er door gevallen. — Wat zal de vlug-teling doen? — Hij ziet zich zelf in veiligheid, want

niemand zal zich nu meer op het ijs wagen; doen zij het, zij moeten toch eerst den drenkeling helpen, en dit zal hem in allen gevalle tijd geven om te ontkomen. — Daar ziet hij den dienaar, aan de telkens afbrekende ijsrand geklemd, met moeite het hoofd boven water houdende en op deerniswaardigen toon hem om hulp smeekende; doch daar naderen tegelijk de andere vervolgers. — Zal hij voortsnellen, of terugkeeren, zijne vervolgers te gemoet! — Zijn eigen behoud en het leven van zijnen vijand liggen hier tegen elkander op de schaal. DIRK WILLEMS keert terug, en met eenige moeite gelukt het hem, den dienaar uit het ijs te halen. Middelerwijl waren de overigen, en daaronder de burgemeester aan de overzijde aangekomen. De geredde vijand, wien die weldaad eene kole vuurs op zijn hoofd was geworden, wilde den vlugteling laten ontsnappen, doch de harde burgermeester riep hem van de overzijde toe, zijne pligt te doen, en de dienaar greep zijnen redder aan, bond hem, sleepte hem naar de gevangenis terug; en DIRK WILLEMS onderging kort daarop langzaam den vreeselijken marteldood, op eenen brandstapel buiten *Asperen* op het veld naar de zijde van *Leerdam*.

Bij zulke voorbeelden voelen wij ons hart verheffen, Broeder, Zuster! dat wij ook doopsgezinden heeten. Wij willen evenzoo trachten te doen, om dien schoonen naam in waarde te houden. — Men zegt mij misschien: wij leven in geheel andere tijden, wij kunnen

*

niet zoo doen. — Ik stem het toe; iedere goede eigenschap en vooral de deugd der lijdzaamheid kunnen wij ons slechts door oefening eigen maken, en tot oefening moeten wij de gelegenheid hebben. Hoe zou hij, die nimmer in zijn leven eenen armen ontmoette, milddadig? hoe een kind der weelde, dat altijd voorspoed had, lijdzaam kunnen zijn? hun ontbrak immers de gelegenheid, om zich daartoe te oefenen. — Is het dus natuurlijk, dat de meest beproefde stervelingen in geduld ook het meeste kunnen uitblinken; dan hadden onze vaders, voorwaar! wel een treurig voorregt, van in de bittere vervolgingen zulk een uitstekende school der lijdzaamheid te bezitten. Wij missen deze aanleiding in onze dagen van godsdienstige vrijheid; doch dit mag ons niet verschoonen. Neen voorwaar! het moet ons veeleer opwekken, om te waken en op te letten. Neen! wij behoeven niet naar de overzijde der zee te gaan, om onzen God te dienen; — wij hebben geene nieuwe vervolgingen noodig om lijdzaamheid te leeren. Wij hebben in onze huiselijke, maatschappelijke en godsdienstige betrekkingen aanleiding genoeg. De wijze God laat het niemand aan beproeving ontbreken, zoo wij het slechts opmerken en aangrijpen willen. — Zouden wij het niet kunnen dragen, dat onze regten eindelijk door den staat erkend zijn, en wij, met andere gezindten gelijk gesteld en beschermd, nu vrijheid hebben? — zou de voorspoed ons trotsch en overmoedig, de vrijheid ons

heerschzuchtig en onverdraagzaam, de rust ons strijd-lustig en twistgierig maken? zoodat het schijnen kan, dat de doopsgezinden vroeger slechts door den nood gedrongen de deugd der lijdzaamheid hadden aangenomen, om nu in betere tijden, haar als een masker af werpende, zich in hunne ware gedaante te vertoonen? Neen! dien smadelijken schijn willen wij niet op ons laden. Met verdubbelde zorg willen wij ons toeleggen, om te lijden wat wij kunnen, te dragen wat wij vermogen, opdat wij aan de wereld toonen, dat het nog altijd het streven der doopsgezinden is, hier te leven als stille, vreedzame burgers, en geduldige, wrakeloze christenen.

Wij willen het doen uit gehoorzaamheid. Want al het leed, ook hetgeen de menschen ons aandoen, komt ons over van God, anders zou het niet geshieden;— en het is Zijn wil, dat wij het dragen, anders zoude Hij ons dat kruis niet opleggen. Zoo moeten wij dan onze gehoorzaamheid niet alleen toonen door te doen, wat Hij gebiedt; maar ook door-geduldig te dragen, wat Zijne wijsheid ons ter beproeving toezendt.-- Wij moeten dit evenwel niet lijdelijk doen. Eene verkeerde opvatting van het voorbeeld des Heeren, die het gevaar niet ontvlugte, maar zich willens aan zijne vijanden overgaf, zou ons kunnen verleiden, om ook zoo niets te doen, ten einde het leed, dat wij zien naderen en dreigen, af te wenden, en ons maar zoo werkeloos, met slappe handen, aan het ongeluk over te geven.

Neen! dat is geene lijdzaamheid! — JEZUS deed geene poging om zijne vervolgers te ontkomen, omdat hij door zijne hoogere kennis wist, dat het Gods wil was; doch] wij weten dit niet. Als het gevaar nog slechts dreigt, dan roept de pligt ons tot werken; dan moeten wij alle geoorloofde middelen tot hulp en redding aanwenden; dan moeten wij strijden in de kracht des Heeren; — maar, wanneer alle middelen vruchteloos zijn en het gevaar tot werkelijkheid is geworden, dan eerst weten wij, dat het Gods wil is, en dan eerst moeten wij ons gehoorzaam aan dien wil onderwerpen. Deze is de ware lijdzaamheid; ons werkeloos over te geven, als het gevaar slechts dreigt, zou *lijdelijkheid* en zonde zijn.

Wij willen het verder doen uit gevoel van verpligting en dankbaarheid. Vrijwillig hebben wij bij onzen doop het juk van CHRISTUS op ons genomen, zouden wij het nu weigeren te dragen? CHRISTUS heeft zoo veel voor ons geleden, zouden wij dan niets om hem willen lijden? God had ons lief, toen wij nog zondaars waren, vergaf ons uit medelijden in CHRISTUS alle onze overtredingen, ja! draagt ons nog lankmoedig in onze gebrekkigheid; zouden wij dan om Gods en CHRISTUS wille, onze medemenschen niet dragen, afzien van de wrake, ja! onze vijanden trachten lief te hebben?

Eindelijk willen wij het doen om ons tijdelijk en eeuwig belang.

Ook om het tijdelijk belang? vraagt gij met bevreemding. — Ja! Lezer! ik zeg dit met nadruk. Bij weer-

loosheid mogen wij hier niet kunnen bestaan, daar de hebzuchtigen ons spoedig alles ontroofd zouden hebben; het voorbeeld der vaderen leert ons evenwel, dat de lijdzaamheid ons niet verhinderen, maar veeleer bevorderlijk zijn zal, om tot aardschen welstand te geraken. Of zoudt gij meenen, dat in pleitgedingen meer voordeel is gelegen, dan in het geduldig dragen van het onregt? — dat het beter voor uwe beurs is, wanneer iemand met u regten wil en uwen rok nemen, met hem een langdurig proces aan te gaan, dan hem lijdzaam bij den rok ook den mantel te laten? — gij kent immers het spreekwoord dat hetzelfde uitdrukt, wat JEZUS hier leert: „die wil pleiten om een koe, geef er liever een op toe.” — Het is zeker meer wereldsche eer en vleeschelijke zelfvol-doening, als iemand u op de regter wange slaat, weêrom te slaan; doch zou het niet verstandiger zijn, hem ook de linker toe te keeren, want in het eerste geval zal er eene vechtpartij ontstaan, van welke de gevolgen niet te berekenen zijn, en in het tweede zal de aanvaller waarschijnlijk door uwe lijdzaamheid overwonnen worden? Het is zeker hard, willekeurig gedwongen te worden ééne mijl met iemand te gaan; doch is het niet wijs, liever twee mijlen te gaan, dan zich vruchteloos tegen de overmagt te verzetten? — Wij leven nu eenmaal in eene wereld, van welke een deel der menschen boos is, met welke wij gedurig in aanraking komen; is het nu in de meeste gevallen niet veel nuttiger, die boozen niet te wederstaan, hen zoo veel

wij kunnen uit den weg te gaan, op hunne verwijtingen te zwijgen, hun onverstand te dragen, hun onregt, zoo veel wij slechts met ons belang kunnen overeenbrengen, te lijden, dan ons altijd met geweld tegen hen te verzetten; want dan stellen wij ons met hen gelijk, dan ontstaat er twistpartijenschap, met alle hare ellende van wraak en wederwraak? — Neen! de lijdzaamheid is reeds hier op aarde bevorderlijk voor ons tijdelijk belang, onzen vrede, onze rust, gemak ja! ons geheel levensgeluk. — Het beste van allen is evenwel nog, zoo wij daartoe in staat zijn, den vijand zijn kwaad met goed te beantwoorden, zoo kolen vuurs op zijn hoofd te hoopen en hem te dwingen, onze vriend te worden. „Vergeldt „dan geen kwaad voor kwaad, schelden voor schelden, „maar zegent veeleer, wetende dat wij daartoe geroepen zijn, opdat wij ook zelve gezegend worden. „Want wie het leven wil liefhebben en goede dagen „zien, die stille zijne tong van kwaad en zijne lippen „van bedrog, die wijke af van het kwaad en doe het „goede, die zoeken den vrede en jagen hem na.”

Beide geschiede evenwel met waardigheid, gelijk CHRISTUS heeft geleden. Een kruipend geduld uit zwakke en lafhartige vrees, zou den boozen niet ontwapenen, maar zijnen moedwil eerder aanvuren. Men spreke en zwijge op zijnen tijd. Men verdedige zich somwijlen met bedaarden nadruk. Men roepe, waar wij niet anders kunnen, de bescherming der overheid in, maar stelle zich overigens ten regel, te lijden,

wat wij kunnen; zoo zullen wij hier goede dagen zien.

Is deze de vrucht reeds op aarde, hoedanig zal dan het loon der lijdzaamheid in den hemel zijn? Op geene deugd rusten heerlijker beloften. CHRISTUS wijst zijne apostelen, en deze hunne discipelen gedurig op dezelfde, om hen met de vooruitzichten daar boven te troosten over de verdrukkingen, die zij hier beneden te lijden hadden; en zouden wij elkander daarop dan niet wijzen, om ons tot volstandigheid in het lijden op te wekken?

Het koninkrijk Gods, dat bestaat in de geestelijke heerschappij, welke Hij door CHRISTUS uitoefent, en waartoe alle behooren, die zich aan Hem onderwerpen, heeft uit den aard der zaak twee tijdperken. — Op aarde wordt het aangevangen en voorbereid in gebrekigheid; in den hemel zal het in volmaaktheid worden voortgezet. Het volmaakte daar boven zal zijn: „God „alles in allen;” het aanvangen en voorbereiden hier beneden het streven daar naar. Met het volmaakte daar zal eene eeuwige, volzalige heerlijkheid verbonden zijn; het ligt in den aard der zaak dat het voorbereiden hier niet dan met lijden en strijden kan gepaard gaan. Beide tijdperken staan met elkander in het naauwste verband. Die daar wil ingaan; moet hier reeds lid van dat koninkrijk zijn. — Die daar volmaakt wil zijn; moet er hier naar streven. — Die daar wil deelen in de heerlijkheid; moet hier Gods

wil trachten te volbrengen door strijden en lijden. — Daarom, Mijne Broeders en Zusters! werkt in dit tijdperk van voorbereidiug met allen ijver en strijdt met alle krachten, waar God u tot werken; maar lijdt ook met geduld, waar Hij u tot lijden roept. — Volgt CHRISTUS na, op dat uw loon ook als het zijne moge wezen! Ziet hoe hij op aarde heeft gewerkt en geleden; maar ziet ook hoe God hem tot loon van zijne gehoorzaamheid uitermate heeft verhoogd. — Ziet op dat loon en neemt uw kruis op; „want dit is een trouw woord, zoo wij met Hem gestorven zijn, wij zullen met Hem leven; zoo wij met Hem verdragen, wij zullen met Hem heerschen.” — Daarom weest lijdzaam. — De weg naar den hemel is een strijdens- en lijdens-weg. — Wilt gij deelen in de heerlijkheid van Gods koningrijk daar boven; deelt dan ook in deszelfs lijden en strijden hier beneden. — God geve u daartoe kracht!

HANS VAN OVERDAM

EN

DE GEMEENTE DER DOOPSGEZINDEN
TE GENT IN 1550.

Gedenkt uwer voorgangeren, en volgt hun geloof na, aanschouwende de uitkomst hunner wandeling. **HEBR. 13: 7.**

Indien iemand tot mij komt, en zijnen vader, moeder, vrouw, kinderen, broeders, zusters, ja! ook zelfs zijn eigen leven niet haat (boven mij stelt), kan mijn discipel niet zijn. **LUK. 14: 26.**

HANS VAN OVERDAM

EN

DE GEMEENTE DER DOOPSGEZINDEN TE GENT IN 1550.

Geliefde broeders en zusters !

Wij danken God voor de rust en den vrede, welke wij nu reeds sedert zoo vele jaren mogen genieten in het goede land onzer inwoning. Niet altijd echter bezaten de onzen dat voorregt. Eerst sedert eene halve eeuw werd de kerkgemeenschap der doopsgezinden met andere gezindten gelijk gesteld, om met deze te kunnen deelen in de bescherming en ondersteuning van den staat. Vóór dien tijd was zij slechts eene gedulde secte, en schoon zij door de gunst der prinsen van Oranje en de wijsheid van 's lands hooge regering op weinige uitzonderingen na ongestoord hare godsdienst mogt uitoefenen, zoo was deze hare vrijheid toch een onzeker goed, en was zij gedwongen, altijd eenigzins achter te staan. Maar vóór dat tijdperk van duldning gingen jaren van bittere vervolging, waarin onze vaderen om hunne doopsgezinde be-

I.

4*

lijdenis gejaagd, gepijnigd en gedood werden, en hun lot veel gelijkheid had met dat van het ongelukkige wild in den jagttijd.

Gij vindt in uwe boekerij onder andere geschriften van den ouden tijd misschien ook nog een foliant met den titel van *Martelaars-Spiegel der Doopsgezinden*, een boek, nu veeltijds vergeten en met stof bedekt, maar bij het voorgeslacht hoog geschat en nevens den Bijbel als een boek van leering en stichting gebruikt. Het schildert ons het vreeselijk lijden der vaderen, maar tevens hun bewonderenswaardig geduld, moed en hunne standvastigheid in dit lijden. Uit dat boek wil ik u een tafereel, in eenigzins behagelijker vorm gebracht, trachten mede te deelen.

Onder martelaar verstaat men doorgaans een, die onschuldig mishandeld en gedood wordt; doch deze is de ware beteekenis van het woord niet. Het beteekent eenvoudig naar het grieksche *martijr*, waarvan het afgeleid is, *een getuige*. Het werd in de eerste tijden van het christendom vooral gebezigd van diegenen, welke door hunne standvastigheid in gevaar, vervolging en dood het heerlijke getuigenis aflegden van de waarheid des christendoms. Zulk een martelaar of bloedgetuige wil ik u afschetsen. Zij getuigden evenwel, wij moeten dit wel onderscheiden, niet voor de waarheid van het christendom tegenover joden en heidenen, maar voor de evangelische opvatting en beoefening des christendoms tegenover het bederf der roomsche kerk; zij getuigden door hunne wonderbare standvastigheid voor de waarheid van onze doopsgezinde belijdenis.

Onze vaderen noemden eene verzameling van zulke getuigenissen eenen *martelaars-spiegel*. Mògt het, terwijl ik u een enkel tafereel daaruit schets, ook voor ons een spiegel wezen; een spiegel, waarin wij hun beeld in al zijne verhevenheid aanschouwen; maar tevens een spiegel, waaruit wij door vergelijking ons eigen beeld, wat wij bezitten, en wat ons ontbreekt, leeren kennen, opdat wij door schaamte worden aangedreven, om die voorgangers na te volgen, en, zoo niet door ons bloed, althans door onzen ijver en godsvrucht op gelijke wijze van de waarheid onzer belijdenis te getuigen.

Vóór ik evenwel met die schets eenen aanvang maak, zal het noodig zijn, mijne lezers eerst eenigzins op de hoogte te brengen.

Deze landen maakten toen een deel uit van het wijd uitgestrekte gebied van keizer Karel den vijfden. Door huwelijk, list en geweld waren alle toen zoo bloeiende nederlandsche provincieën vereenigd onder het bestuur van het bourgondische huis, en Karel, zoon van dit huis, door geboorte heer der Nederlanden, door huwelijk koning van Spanje, en door keuze keizer van Duitschland, werd alzoo de magtigste vorst van Europa. Hij regeerde deze landen doorgaans met zachtheid, maar oefende eene onverbiddelijke strengheid tegen alle onroomschen. Onder zijne regering namelijk brak de hervorming door, en Karels geloof en staatkunde drongen hem, die godsdienstige beweging met alle krachten tegen te gaan. Daar hem evenwel in Duitschland door de beperkte keizerlijke magt veelzins de handen gebonden wa-

ren, vielen zijne dwangmaatregelen met dubbele zwaarte neder op deze gewesten, van welke hij zich de onbepaalde gebieders waande. Het eerste plakkaat werd afgekondigd in 1521, en sedert bijna van jaar tot jaar met scherpere bepalingen en strengere straffen vermeerderd, vooral onder zijnen wreeden zoon en opvolger Philip den tweeden. De besturen, meer tot zachtheid gestemd en geneigd om hunne burgers te sparen, werden zoowel van de zijde van het hof, als van de door zoo veel afval verbitterde geestelijkheid telkens sterker aangezet om die plakkatens na te leven, en zoo begon de vervolging ter zake der godsdienst in deze landen telkens meer te woeden.

Het is waarheid, allen, welke in dien tijd de evangelische waarheid tegen Rome voorstonden, werden door die vervolging getroffen; doch op geene afdeeling drukte zij zwaarder, dan op die der doopsgezinden. In de eerste plakkatens werden wel alleen de lutherschen genoemd; want dezen waren hier vroeger dan de gereformeerden, maar zoodra de toen nog talrijker doopsgezinden bekend werden, rigtte zich vooral tegen dezen de woede der vervolging. Waaraan die treurige voorkeur is toe te schrijven, weet ik niet. In den beginne kon daarvan oorzaak zijn, dat men hen verwarde met de oproerige Munsterschen, die het zwaard namen en daardoor gevaarlijk werden voor de rust en orde van den staat; doch de vervolgingen duurden met onverminderde hevigheid voort, toen die schijn reeds lang geweken was en die vrees geen voorwendsel meer kon zijn. Eene andere reden kon dáárin gelegen zijn, dat zij in hunnen

lagen stand minder bescherming vonden bij de grooten der aarde, dan hunne meer aanzienlijke protestantsche lotgenooten. Ook dit kan eene oorzaak geweest zijn, dat, hetgeen zij voorstonden, als het meest met de beginnelen der wereld in strijd, ook den meesten tegenstand der wereldsche menschen opwekte; 't welk dan een luidsprekend bewijs zou zijn voor de waarheid en zuiverheid onzer voorvaderlijke belijdenis. Doch waaraan ook toe te schrijven, die partijdigheid is eene daadzaak. Zelfs een roomsch geschiedschrijver, die kort na die tijden leefde, getuigt van hen, dat geene godsdienstige gezindte ooit zoo langdurig en zoo hevig is vervolgd geworden, maar dat ook geene die vervolging zoo volstandig heeft doorstaan. Het is maar zoo; vervolging schijnt het erf en lot te zijn van de voorstanders van den doop der bejaarden.

Wij kunnen ons geene duidelijker voorstelling van die aanhoudende vervolging vormen, dan door de tegenwoordige woonplaatsen der doopsgezinden te vergelijken met de streken, in welke hunne gevoelens het eerst zijn ontstaan.

De oorsprong onzer kerkgemeenschap was lang een geschiedkundig vraagstuk. Partij verklaarde ons voor afstammelingen der oproerige wederdoopers; de onzen loochenden alle betrekking met dezen. Ik geloof dat beide dwaalden. Er bestond betrekking, doch geene afstamming. Ik houd beide gezindten voor loten van eene veel oudere godsdienstige gemeenschap, doch acht het tevens onmogelijk, den eigenlijken oorsprong met genoegzame zekerheid aan te wijzen, om de eenvoudige reden, dat de geschiedenis ons geene zekere berigten geeft vóór den

hervormingstijd. Zij zelven gaven die berigten niet, omdat zij zich moesten verbergen; anderen konden ze niet geven, omdat zij hen niet kenden; het eenige, wat de geschiedenis van hen bevat, is, dat zij hier en daar ontdekt en vervolgd werden. Wanneer wij deze op zich zelven staande daadzaken evenwel verbinden met andere verschijnsels, dan komen wij tot de hooge waarschijnlijkheid, dat de oorsprong onzer gevoelens in het zuiden van Frankrijk is te zoeken.

Dáár bestond, eeuwen vóór dat Luther geboren werd, eene godsdienstige secte, welke, dreigend voor Rome's heerschappij geworden, in eenen vreeselijken verdelings-oorlog aldaar werd uitgeroeid. Hare leden, dien het gelukte het bloedbad te ontkomen, bragten hunne gevoelens naar andere deelen van Europa, en stichtten eene gemeenschap, welke, goed georganiseerd, zich in het verborgen wist staande te houden, tot dat zij door de hervorming ruimte verkreeg, om ook hare gevoelens openlijk te verkondigen. In de middeneeuwen droegen zij de namen Katharen, Albigenzen, Waldenzen en andere; en toen zij in het begin van de zestiende eeuw te voorschijn kwamen, zonder dat men hunnen oorsprong of hunne hoofden kende, noemde partij hen wederdoopers. Wanneer wij nu van de tegenwoordige woonplaatsen der doopsgezinden den weg nagaan, langs welken zij daarheen zijn gekomen, dan hebben wij een duidelijk beeld van het vreeselijke lijden en de eeuwen lange vervolgingen, door welke zij van uit het zuiden van Frankrijk midden door Europa al vlugtende zijn voortgedreven naar die plaatsen, nl. naar de kusten

der Noord- en Oostzee, Engeland, de Krim, Amerika.

Wij kunnen vooral twee rigtingen nasporen. De eene leidt ons noordoostelijk, door Zwitserland, Tyrol, Bohemen, tot zelfs in Polen. Overal verjaagd vereenigen zij zich in het laatst genoemde land met de socinianiërs of unitariërs. Uit Moravië verdreven vonden zij eene rustplaats op de goederen van den graaf van Zinzendorf, en zich ook met de gevoelens van dezen vromen man vereenigende, gaven zij den oorsprong aan de hernhutters; terwijl anderen al vlugtende reeds veel vroeger eene woning hadden gevonden in de streken langs de Oostzee, van welke een deel weder moest verhuizen naar de Krim, in het zuiden van Rusland. In het vrije Zwitserland door de hervormden verdrukt, vlugtte een deel terug naar Frankrijk, maar het meerendeel naar de Paltz, van welke laatsten de meesten weder over ons vaderland naar N. Amerika verhuisden en daar eindelijk, gelijk wij hopen, het einde van hunne omzwervingen hebben gevonden. Doch in Zwitserland werden, gelijk wij lazen, de nooit opgehevene dwangmaatregelen tegen de overgeblevenen nog onlangs vernieuwd, en de nieuwsbladen brengen ons nog gedurig berigten van de vervolgingen, welke de baptisten, die met beschamenden ijver hunne gevoelens zoeken te verbreiden, in Denemarken en Duitschland moeten verduren. Och! dat de protestanten het licht overal onverhinderd lieten schijnen en toch eenmaal een einde maakten aan eene geloofsvervolging, welke zij in roomschgezinden zoo sterk afkeuren.

In eene noordelijke rigting werden deze voorloopers der doopsgezinden over Straatsburg voortgedreven langs

den Rijn naar de Nederlanden, tot zelfs in Engeland, waar zij den oorsprong gaven aan de baptisten. Zij waren bijzonder talrijk in de bloeiende steden van Brabant en Vlaanderen, waar zij bij grooten koophandel en nijverheid werk en winst, en bij de bestaande privilegiën eene zekere veiligheid voor hunne personen vonden. Doch toen ook daar weder die vreeselijke vervolging tegen hen uitbarste, uit welke wij straks een tafereel zullen schetsen, namen zij getroost den wandelstaf weder op, en trokken noordwaarts, tot dat zij, aan de uiterste oevers van de zee gekomen, niet verder konden vlugten. Doch daar gaf God aan onze vaders dan ook eindelijk eene rustplaats; daar vinden wij nog heden onze voornaamste gemeenten: in Noord-Holland, Friesland, Groningen, op de eilanden, in afgelegene dorpen en gehuchten, vroeger bijna ontoegankelijke oorden; daar danken wij God voor de vrijheid en achting, welke wij thans genieten in dit goede, gezegende land, doch vergeten daarbij het lijden niet, dat onze vaders voor de ons nog zoo dierbare waarheden hebben moeten doorstaan op den langen vervolgingsweg van uit het zuiden van Frankrijk tot aan de plaatsen, waar wij het eerste levenslicht zagen.

Nimmer en nergens was hun lijden evenwel zwaarder dan in de Nederlanden onder de regering van Karel V en Filips II. Ontstonden er vroeger slechts vervolgingen bij tusschenpoozen en op enkele plaatsen, nu woedden zij algemeen en zonder ophouden jaren lang. Van alle kanten dreigde gevaar. Van alle kanten hoorden onze vaders, hoe hunne broeders gevangen, gepijnigd en gedood werden. Met eigen oogen aanschouwden zij dikwijls

de martelvuren. Altijd in vrees, altijd gereed tot overhaaste vlugt, luisterende naar ieder verdacht gerucht, verschrikt zelfs bij den schijn van gevaar, schenen toen de gevangenen zelfs benijdenswaardig boven hen, die nog in vrijheid door zoo vele pijnlijke onzekerheid gefolterd werden. Doch heerlijk openbaarden zich ook hun geloof en hunne liefde te midden van het gevaar. Geene pijniging kon den gevangenen de namen van broeders ontwingen; welke voorzorgen de regters ook namen, de liefde wist ongemerkt door slot en grendel troost en verkwikking in het midden der kerkers te brengen, en van daar wederkeerig berigt van hun lijden, moed en geduld doen toekomen aan hen, die buiten waren. Deze brieven, bij gebrek aan papier, soms op tinnen lepels gegrift, gingen dan van hand tot hand, en, als dierbare denkstukken in de familiën bewaard, werden zij later de hoofdinhoud van de martelaarsspiegels. Het volgende tafereel is uit zulke brieven ontleend. Gij vindt ze in den martelaarsspiegel van Th. van Bragt, II, pag. 86. Amst. 1685.

De doopsgezinde gemeente van Gent verkeerde in het jaar 1550 in die soort van spanning, welke ons geoed eigenaardig vervult, wanneer gewigtige dingen gebeuren of voor de deur staan, en ieder beseft, dat hij spoedig geroepen kan worden, om een groot besluit te nemen. De geesten waren ontroerd en bewogen. En geen wonder, want de storm der vervolging, die reeds lang dreigde, was eindelijk boven hunne hoofden losge-

barsten. Zeven leden der gemeente waren eensklaps door geregtsdienaars uit hunne woningen weggehaald en naar de gevangenis geleid. Het lot van vier broeders was spoedig beslist geworden. Zij hadden hen openlijk op de markt den vreeslijken vuurdood zien sterven, of, die het niet konden aanschouwen, de aandoenlijke bijzonderheden van anderen vernomen. Het vrije en magtige Gent was dus ook al geene veilige schuilplaats meer. Het lot, dat dezen had getroffen, kon ieder oogeblik ook hun deel worden.

Doch dat gevaar was het juist niet, wat hunne gemoe-deren zoo ontroerde. Wel waren hunne harten bedroefd over het treurige lot der geliefden, in welke sommigen misschien eenen vader, broeder, zoon of echtgenoot naar het vleesch verloren; wel huiverden zij bij de gedachte aan die martelingen; doch zij hadden zich reeds lang met zulke gedachten gemeenzaam gemaakt, en andere meer verblijdende gewaarwordingen verdrongen de aandoeningen van het zwakke vleesch. Hadden zij hunne troostbrieven uit de gevangenis niet gelezen, hadden zij hen niet op den laatsten bangen togt en in de uiterste ure gezien, hunne laatste woorden en gebeden niet gehoord? Getuigde niet alles van den vrolijken moed en de blijde hoop, waarmede zij verscheiden waren? Hoe konden zij die overwinnaars in den strijd dan beklagen? Het oog mogt een traan storten om hun gemis, het hart prees dezen gelukkig, omdat zij nu verheven waren boven alle lijfs- en zielsgevaar, dat hen zelve nog omringde.

Het was eene geheel andere bekommering, welke de

gemeente ontroerde. Zeven waren gevangen, maar slechts vier hadden hunne offerande gedaan; waarom waren de drie overigen niet te gelijk voorgebragt? Zij waren nog zoo kort geleden tot de gemeente gekomen, twee jongelingen en een jeugdig meisje, zoo onervaren, zoo weinig beproefd en bevestigd. Men vreesde, dat zij zouden wankelen. Onrustbarende geruchten drongen van uit de regtzaal tot hen door, en zij vernamen, hoe de geestelijkheid zich reeds begon te beroemen. Dit was hunne bekommring; want het gold hier geen tijdelijk leven of tijdelijken dood, maar eeuwige zaligheid of eeuwig verderf van geliefde ledematen. En daar hun geen ander middel overbleef, baden zij dagelijks voor het zieleheil dezer beproefden.

Juist was toen de geliefde leeraar, die vóór zes jaren gebannen werd, uit het verre Friesland in hun midden gekomen, en alle bekommerden schaarden zich nu rondom hem om troost en opwekking. Die leeraar was Hans van Overdam, de held van deze geschiedenis, naar rang waarschijnlijk een bisschop onder de onzen.

De doopsgezinden van dien tijd stonden onder eene bisschoppelijke regering, schoon zij, uit afkeer van de roomsche verbastering, dien naam zelden gebruikten, maar hunne hoofden liever *oudsten* of *leeraars in volle dienst* noemden. De streken, waar zich geloofsgenooten bevonden, verdeelde men in distrikten, en stelde over iedere diöcese dan eenen bisschop, welke het opzigt had over de gemeenten, en op zekere tijden rondreisde, om voorkomende gevallen te behandelen, aankomelingen te beproeven en te doopen, en de verkozen leeraars door

oplegging der handen in hunne dienst te bevestigen. Bij volgende scheuringen werd in de grootere afdeelingen der Waterlanders en Friezen de vrijheid en zelfstandigheid van iedere gemeente daarvoor in de plaats gesteld, en bleef dit episcopale stelsel alleen onder de Vlamingen en bij de strengere oude-Vlamingen nog tot in de vorige eeuw bestaan; doch in den hervormingstijd was het zoo wel hier als in Duitschland algemeen heerschende. Daar wij onder de stille christenen van de midden-eeuwen, die wij als onze voorloopers beschouwen, het zelfde bisschoppelijke stelsel aantreffen, is dit een bewijs te meer voor onze afkomst van dezen. Wij moeten met dien naam evenwel geene rijke bezoldiging, gestikte kleeding, mijter en kromstaf verbinden. De doopsgezinde bisschoppen waren niet anders dan leeraars, om hunne uitstekende godsvrucht, bekwaamheid en ijver tot dat algemeene opziensambt gekozen, en behalve eenige vergoeding voor tijdverzuim en reizen, bestond hunne bezoldiging alleen in moeite, gevaar en de innige, hartelijke liefde der hunnen. Dat nu van Overdam zulk een bisschop was, leiden wij onder anderen daaruit af, dat hem de mede gevangene aankomelingen als zoodanig bekend waren.

De lange druk had onder de onzen eene stelselmatige geheimhouding ingevoerd, welke aan iedere geheime vereeniging tot voorbeeld kan strekken, en door welke het hun alleen mogelijk is geweest, te midden van zoo veel vervolging in wezen te blijven. Daartoe behoorde de vaste gewoonte om elkander nimmer naar naam, betrekking of woonplaats te vragen. Zij wisten, dat de

geloofsregters de gevangenen het eerst naar hunne broeders vroegen, en hun dezer namen zelfs door de pijnbank zochten te ontwringen. Zich ten regel stellende, nimmer eene onwaarheid te spreken, en de zwakheid des vleesches kennende, wilden zij liever hunne nieuwsgierigheid bedwingen, dan aan het gevaar blootgesteld zijn, anderen aan te geven, of zelven aangegeven te worden. Zij zochten hunne veiligheid in maatschappelijke onbekendheid zelfs voor elkander, welke echter, dit leerde de ondervinding, geene schade deed aan hunne geestelijke gemeenschap, onderlinge liefde en hulpvaardigheid. Die onbekendheid moest evenwel hare grenzen hebben. Naam en woonplaats moesten toevertrouwd zijn aan de leeraars en opzieners der gemeente. Het episcopale stelsel werd hierdoor noodzakelijk. Zij konden hunne gemeenschappelijke belangen in talrijke vergaderingen niet overwegen; zij moesten ze toevertrouwen aan bisschoppen, welke een onderlingen band voor de gemeenten daarstelden, gelijk de leeraars dit voor de leden waren, en welke met de leeraars dan ook de gewigtigste zaken beslisten. Was men zorgvuldig omtrent elkander, de geheimhouding werd als verdubbeld omtrent den bisschop, op wien de vijanden het meest loerden, en in wiens behoud zij daarentegen het meest belang stelden. Ongemerkt kwam hij, gewoonlijk door een broeder op zijne rondreise geleid, in hun midden, en werd geherbergd of liever verborgen in de veiligste schuilplaats. Bij nacht en ontijd vergaderden de broeders en zusters zich rondom hem, door eenen vertrouwden bode gewaarschuwd, nu hier, dan daar, allen te zamen, of bij gedeelten, naar

mate plaats en gelegenheid dit medebragten. Vooral werden de aankomelingen zoo heimelijk mogelijk tot hem gevoerd, om beproefd en onderzocht te worden, en meestentijds ontvingen zij in het verborgen den doop van mannen, wier naam en maatschappelijke betrekking zij nimmer te weten kwamen.

Wanneer wij dit bedenken, dan wordt het vermoeden bijna tot zekerheid, dat onze van Overdam een bisschop was, die zich juist op zijne rondreise bevond, om de aan zijne zorg toevertrouwde gemeenten te bezoeken. Hoe had hij toch anders het juiste getal der medegevangene aankomelingen kunnen weten, dat aan zijn lotgenoot, schoon ook een leeraar, onbekend was, en ook hem onbekend had moeten zijn, indien hij om andere redenen daar tegenwoordig ware geweest.

Vragen wij verder, waarom de banneling zoo onvoorzigtig zijne veilige schuilplaats verliet en zich aan het oogenschijnlijkste gevaar blootstelde, wij vinden hem geheel geregtvaardigd door deze zijne gewigtige bediening. Was hij terug gekeerd om wereldsche belangen, wij zouden hem met regt beschuldigen; was hij evenwel oudste en bisschop, wij moeten den moed bewonderen, waarmede hij, gelijk de Heer, ook het leven stelde voor zijne schapen. Plicht gebod hem. Zoo staat hij daar voor ons als de ware martelaar, die het gevaar niet opzoekt, maar, waar God hem roept, het ook niet ontziet, en, waar het lot hem treft, blijmoedig in pligtsbetrachting zijn geloof met zijn bloed bezegelt.

Hij was juist te Gent tegenwoordig, toen die vier broeders hunne offerande deden, en digt bij den brand-

stapel staande, was hij door hun moed, geduld en liefde zoo getroffen, dat hij daarop een lied maakte. Hoe ook bekommerd over de drie overigen, aan hun afval kon hij niet gelooven, en dagelijks verwachtte hij, dat zij ook voorgebragt zouden worden. De moedige leeraar had reeds het plan gevormd, dat hij dan vlak voor het schavot wilde gaan staan, om zijne geestelijke kinderen door zijne tegenwoordigheid te versterken, ja, zoo zij wankelmoedig mogten worden, hen toe te roepen en de monniken te bestraffen, zoo deze hen al te zwaar mogten vallen. Doch die arme wichten zijn zoo ver niet gekomen. Onvoorzigtig hadden zij zich in redewisseling begeven met de valsche profeten, schoon zij ook nog zoo gewaarschuwd waren, om, zoo lief zij hunne zielen hadden, zich daarvoor te wachten; want een ieder heeft de gave van disputeren niet; maar zijn geloof vrijmoedig te belijden, gelijk men het van den Heer heeft ontvangen, betaamt alle christenen. Zich dan onvoorzigtig tegenover de tot hen gezondene geestelijken uitgelaten hebbende, zijn die arme schapen in hun geweten verward en van de waarheid afgevallen. Zoo moest dan de gemeente van Gent de veel grievender smart ondervinden, van drie hunner in plegtstatigen optogt naar de kerk te zien trekken, om daar openlijk hun geloof af te zweren. Zij verwierven door deze daad leven en vrijheid; maar een van hen mogt haar niet lang genieten, want op den zelfden dag, waarop zij losgelaten werden, stierf deze eenen plotselingen dood eene mijl buiten de stad, tot een spiegel en voorbeeld voor diegenen, welke zoo hun leven trachten te behouden.

Deze afval vervulde het gemoed van van Overdam met bittere droefheid en ergernis. Dat men hunne lichamen martelde en doodde, wilde hij dulden; doch dat men ook hunne zielen trachtte te vermoorden, dat men misbruik maakte van de onbedrevenheid van jonge lieden, om hen in listige drogredenen te verstrikken, dat men daarbij nog roemde op deze schanddaad — dit was hem te zwaar. Alles wat in hem was zet zich daartegen. De gedachte rijst op in zijnen geest en wordt spoedig tot daad, om openlijk daar tegen te schrijven. Gloeiende van verontwaardiging zet hij zich neder, en onder het schrijven wordt zijn geest zoo vaardig, dat hij, meenende slechts een klein briefje op te stellen, een geheel vel vol schrijft. Hij toont het aan de broeders, en toen zij het goedkeurden, laat hij daarvan zes afschriften maken door iemand, die eene meer duidelijke hand schreef.

Dit geschrift, cenigzins verkort en verduidelijkt, was van den volgenden inhoud :

„Aan de Heeren van de wet te Gent en de Raadsheeren!

„Verstaat wel!

„Die ooren heeft, om te hooren, die hoore, en die leest, merke en oordeele met verstand der heilige schrift, maar wee dengenen, die met onverstand oordeelt. Hoort! tot u is het, dat ik spreek, gij vleeschelijk geslacht, die u beroemt christenen te zijn, omdat gij uit water zonder geest geboren zijt, en de kinderen der belofte vervolgt, die door het geloof uit water en geest geboren

zijn, ja! gij vervolgt ze, gelijk Ismaël Izaäk, gelijk Ezau Jacob, en gelijk de Joden Christus vervolgden. Evenzoo doen nu de vleeschelijk geborene antichristen aan de geestelijk geborene christenen, welke de belofte des eeuwigen levens ontvangen zullen door Christus, die zijn rijk weder laat verkondigen door het euangelie tot boete en waarachtig berouw der doode werken; zij vervolgen ze, zijne getuigen versmadende.

„Deze is de wind, o arend! 1) die daar blaast, waar heen hij wil, en gij weet niet, van waar hij komt, noch waar hij henen gaat. Hoort nu zijne stem, die de Allerhoogste bewaard heeft tot deze laatste tijden, om uwe misdaden aan het licht te brengen en uwe straf te verkondigen, terwijl Hij tevens begint zijn volk te verlossen door vele ellende en verdriet. Merk daarom, o arend! het einde van uwen tijd is zeer nabij, want gij hebt het aardrijk vele jaren bewoond met bedrog en de wereld geoordeeld in leugen. Gij hebt den zachtmoedigen gekweld, den rustigen gekwetst, den leugenachtigen lief gehad, de woningen verdorven dergenen, die vrucht voortbragten, en overweldigd, die u niet misdeden. Uwe versmading is gekomen tot den Allerhoogsten en uwe hoovaardij tot den Allersterksten. Daarom moet gij weggedaan worden, o arend! opdat de aarde, verlost van uwe kracht, tot rust kome en hopen mag op het oor-

1) Deze en meer beeldsprakige uitdrukkingen zijn ontleend aan de apocriefen van het oude testament, welke door de toenmalige doopsgezinden evenzeer gekend en gebruikt werden, als de kanonieke schriften. Arend beteekent hier de roomsche kerk. Gij vindt deze beeldspraak 4 Esdra: 11.

deel en de ontferming Desgenen , die ze gemaakt heeft, en wiens oordeel beter en regtvaardiger zal zijn dan het uwe.

„Waarom verblijdt gij u in den val dier arme lammeren, die nog melk van noode hebben, wier zielen gij met uwe listen hebt vermoord, die sedert één jaar of ten hoogsten twee tot het gehoor der waarheid zijn gekomen en niet hadden, om u in alle artikelen des geloofs bescheid te geven. Schaamt u toch, u te beroemen, dat gij door uwe vleeschelijke geleerden de onnoozelen met subtiele, logenachtige listen en gebroken schriften verwonnen hebt. O, wat beleven wij toch rampzalige tijden, dat het der waarheid niet toegelaten is, zich in het openbaar te verantwoorden! Den Allerhoogsten zij de ellende geklaagd der bedrukten en zwakken in het geloof, dat hun geene hulp en troost mogt geworden van die meer gaven ontvingen, om de tegenpartijders te wederstaan. Gij zult misschien zeggen: laat ze dan voorkomen, die beter zijn begaafd! — Wij antwoorden: de wolf mag wel lang roepen tot de schapen, voor zij tot hem komen, wetende, dat zij zullen verscheurd worden, zoo zij komen. — Och! dat wij ons toch eens vrij in het openbaar mogten verantwoorden met het woord Gods tegenover alle uwe geleerden, doctoren, licentaten, pastoren en monniken, die het rijk van den antichrist helpen sterken. Dat wij onze gevoelens toch eens tegenover elkander mogten stellen in een vrijen redetwist, in tegenwoordigheid van een groot vuur, onder deze voorwaarde, dat de partij, die overwonnen werd, dadelijk in het midden van dat vuur werd geworpen; dan was er geen nood, dat die arme lammerkens langer zoo gekweld

worden; dan zou uw geloof eens beproefd worden, of het met de waarheid overeenkomt; dan was Pilatus handwater of des keizers mandament 1) niet meer noodig, en de overheid zou zich niet bezoedelen met onschuldig bloed, als zij Gods woord alleen regter liet zijn over het geloof.

„Maar, neen, de valsche profeten zullen in dat beding niet treden, omdat hun bedrog dan al te zeer aan het licht zou komen. Daarom roepen zij, als de farizeën, kruis hem! kruis hem! des keizers mandament moet de overhand hebben. . . . Zoo was het in het begin van het vierde dier (openb.) en is het nu ook nog aan het einde. Merkt op deze teekenen, gij, die het begrijpen kunt! Het einde is het allerlaatst. Vorsten! doet boete en betert u, want het einde aller dingen is zeer nabij. Wee u, gij valsche profeten! die de waarheid wederstaat, uw bedrog zal allen menschen bekend worden, gelijk het nu alrede begint. Wee u, gij voorvechters van den antichrist! die de lange gewoonte der roomsche kerk aantrekt als een borstharnas, om u daarmede te beschutten tegen de waarheid, het mandament des keizers als een schild en het zwaard der overheid voor u laat gaan, om in alle landen onschuldig bloed te vergieten dergenen, die zich niet willen verweren met eenige ligchamelijke wapenen, maar alleen met Gods woord. Dat woord is alleen ons zwaard, en het is tweesnijdend en scherp, en des al niet

1) De regters verontschuldigen zich dikwijls met het uitdrukkelijk bevel des keizers; daarom noemt hij het mandament Pilatus handwater, daar door aanduidende, dat zij zich te vergeefs verontschuldigen.

te min worden wij dagelijks belogen, alsof wij ons geloof met het wereldlijk zwaard zouden handhaven, als die van Munster deden. De almachtige God behoede ons voor zulke gruwelen!

„Weet, gij edele heeren, raadsheeren, burgemeesters en schepenen! dat wij het overheidsambt, dat gij bekleedt, erkennen voor regt en goed, ja, van God ingesteld, en dat Hij u het wereldlijk zwaard heeft gegeven tot straf der kwaaddoeners en bescherming der goeden. Wij begeeren u in alle schattingen, tollen en ordinantiën gehoorzaam te zijn, zoo ver als het niet tegen God is. Waar gij ons in zulke punten ongehoorzaam vindt, wenschen wij gaarne, het is God bekend, onze straf te ontvangen als misdadigers. Maar verstaat, edele heeren! dat wij het misbruik van uwe magt niet van God, maar uit den duivel achten te wezen, die u de oogen heeft verblind, zoodat gij zelve niet ziet, hoedanig gij zijt, en hoe diep gij in den toorn Gods zijt vervallen. Daarom, opent de oogen uws verstands en ziet, dat het geen mensch, maar God is, tegen wien gij strijdt. Daarom mogen wij u hierin niet gehoorzaam zijn, maar beschouwen uw misbruik als eene toelating Gods, opdat wij daardoor beproefd zouden worden. Daarom willen wij door Gods genade liever onze goederen laten rooven, ons uit het land onzer inwoning laten bannen, onze lichamen eerder laten geeselen, pijnigen, rekken, ont-hoofden, verdrinken of verbranden, dan dat wij u lieden tegen Gods woord eenige gehoorzaamheid zouden bewijzen. Wij willen, zoo veel in ons is, dit dulden en lijden, Gode de wraak bevelende, want wij kennen Hem,

die gezegd heeft: mijne is de wraak, ik zal het vergelden, spreekt de Heer; en wederom: de Heer zal zijn volk oordeelen, het is vreeselijk te vallen in de handen des levenden Gods. De geest getuigt, dat dit alles voor de deur staat en reeds beginnende is.

Hoor toe, gij hoovaardige! bereid u, want gij zult baren. — Wat zal ik baren? — De vrucht van uwen arbeid met pijn en smart, en daarna de dood. Hoort, gij ter regter zijde! maak de mate gereed. — Waartoe zal ik ze gereed maken? — Om uwen naasten te meten, en dan zult ook gij gemeten worden. Bereid u, o vuur! en toef niet lang. Hoort toe, ik spreek nog tot u, gij, die Rome aankleeft! het is nu de dag uwer maaltijden, uwe spijze is reeds bereid; eet en wordt dronken van het bloed der onnoozelen. Gij strijdt tegen het Lam, maar het Lam zal u toch overwinnen. Hij is de koning aller koningen, een heer aller heeren, wiens rijk blijft in der eeuwigheid. Hij is het, die komen zal, ja, kom haastelijk, Heere Jezus! om een iegelijk te geven naar zijne werken. Amen!"

Dit manifest doet ons den man kennen, zoo overtuigd van de waarheid zijner belijdenis, dat hij een redetwist op leven en dood zou durven ondernemen tegen alle geleerden, welke men hem zou willen tegenstellen. Zulk eene overtuiging is er ook noodig, om voor zijn geloof te sterven. Een twijfelaar kan nimmer een martelaar worden. Velen redeneren en overwegen het voor en tegen te veel, en, o! tegen over den brandstapel verkrijgt de geringste weifeling zulk een ontzaggelijk gewigt,

en worden de gronden van de tegenpartij zoo zwaar. Men weet dan al spoedig eene redenering of verklaring te vinden, en trekt behoedzaam zijn hoofd nog in tijds terug. Doch onze vaderen redeneerden niet. Zij waren geene geleerden, maar eenvoudige bijbelkenners en daardoor stond hun geloof vast, als het woord Gods zelf. Doch daardoor lazen zij de heilige schriften ook wel eens zonder oordeel des onderscheids, en verdiepten zich soms in de verklaring van onvruchtbare profetiën en openbaringen. Wij vinden daarvan ook hier genoegzame bewijzen in het gebruik der apocriefen, de onvoorwaardelijke toepassing van sommige profetiën op de roomsche kerk en in de aankondiging van het nabij zijnde einde aller dingen. Doch wij moeten ons hunnen toestand voorstellen, om dit alles begrijpelijk te vinden, ja, wij hadden in die tijden moeten leven, om zoo te kunnen schrijven en te handelen.

Ziet dien moedigen herder, die zijn leven stelt voor de schapen! In Emden, toen, onder het verdraagzame bestuur van graaf Edzart, de vrijstad van de vervolgde gemeente Gods en de verzamelplaats van alle vlugtelingen, was hij veilig; eene dierbare echtgenoot bond hem daar; hij had zich kunnen verschonen met zijn banvonnis; doch zijne plicht riep en hij kende geene vrees. Jaarlijks misschien bezocht hij de gemeente, en zou hij, nu het gevaar klom, haar zijne vertroosting onthouden! Hij gaat ook dit jaar, schoon er een prijs van *f* 300 op zijn hoofd was gesteld, schoon hij wist, dat op iedere schrede, die hij daar zou doen, gevaar van ontdekking hem dreigen, en iedere ontdekking hem aan eenen ge-

wissen dood overleveren zou. Door de liefde der broeders bewaakt had hij veilig zijne diocese doorreisd en overal in de verdrukte gemeenten geleerd, vermaand, beproefd en gedoopt. Nu zou hij weder vertrekken en in veiligheid uitrusten bij zijne gade en vrienden in de verte; doch de Heer van leven en dood had het anders beschikt. De zoo even medegedeelde brief werd aanleiding tot zijne gevangenis, en wel door het snoodste verraad.

Terwijl de afschriften van zijn manifest gereed gemaakt werden, trok hij naar Antwerpen, om de broeders aldaar nog voor het laatst toe te spreken. Des zaturdags keerde hij terug onder geleide van Hans Keeskooper. In den avond werden vier afschriften bij de heeren der stad aan hunne huizen bezorgd en twee op publieke plaatsen aangeplakt, opdat zij door een ieder gelezen mogten worden. Te gelijk bepaalde van Overdam op den volgenden morgen eene zamenkomst, om van 's Heeren woord te spreken, afscheid te nemen en dan weg te reizen. De bode gaat rond, om de belanghebbenden met tijd en plaats bekend te maken. Van Overdam begeeft zich naar zijne schuilplaats voor dezen nacht, en de overigen keeren naar hunne woningen terug, één evenwel uitgezonderd. Onder de aanwezigen namelijk school een Judas, die, hetzij door vrees vermand, hetzij door vuige begeerte naar het gestelde bloedgeld verleid, in zijn binnenste verraad broedde, en daarvoor straffeloosheid of loon wilde koopen. Lang had hij reeds naar gelegenheid gezocht, met grooten ijver zich overal bijvoegende en met gehuichelde vroomheid vertrouwen zoekende,

doch bij de groote voorzigtigheid had hem die gelegenheid nog altijd ontbroken. Nu hoorde hij evenwel het uur en de plaats der zamenkomst op morgen afspreken. Schooner kans kon hem niet aangeboden worden. Zulk een voornaam leeraar! zoo vele kettters! dit moest hem bij de heeren der stad in groote gunst brengen. Terwijl de anderen zich dan naar huis begeven, sluipt hij als Judas in het donker van den avond tot de hoogepriesters. Verheugd worden alle maatregelen genomen. Een aantal dienaars met zwaarden en stokken wordt nog in den nacht uitgezonden, om zich in hinderlaag te leggen. Drie regters stellen zich aan hun hoofd.

Stelt u niet voor, dat zij zouden zamen komen in een kerkgebouw. Hoe kon de gemeente een kerkgebouw bezitten en daarin vergaderen met gebed en gezang, waar zij ter naauwernood hunne personen konden verbergen. Zij oefenden zich slechts bij kleine gedeelten in afgelegen vertrekken, schuren en wildernissen, waar zij naar gelegenheid des tijds slechts onopgemerkt konden wezen. Nu, in de tijden van gevaar, waren zelfs ook deze bijeenkomsten hoogst zeldzaam, en was een ieder meest tot de stichting van zijn huisgezin bepaald. De plaats van zamenkomst, welke men voor dien ongelukkigen zondag het veiligste had geacht, was een eenzaam bosch, in de nabijheid maar niet onder het regtsgebied der stad gelegen. Ook waren zeker niet allen daartoe uitgenoodigd, want hoe hadden zij verborgen kunnen blijven, indien de geheele gemeente zich daarheen had begeven. De bisschop wilde vooral de nieuw gedoopten en aankomelingen nog eens toespreken, voor dat hij van hen ging.

In den vroegen morgen begaven zich de geloovigen , begerig om het afscheidswoord van den achtbaren man te hooren , naar de afgesprokene plaats , één voor één langs afzonderlijke wegen. Een weinig later trad van Overdam de poort uit. Zijn vriend , Hansken Keeskooper , ging aan zijne zijde ; deze zou hem zeker weder begeleiden , tot dat hij in veiligheid was. Het had des nachts sterk geregend en nog stond de lucht dreigend. In zich zelve gekeerd stapten die mannen nevens elkanke voort in die eenvoudige kleeding en met dat neder-geslagene gelaat , 't welk de doopsgezinden van dien tijd kenmerkte , en waaraan de vervolgers hen maar al te spoedig leerden herkennen. Zij zwegen , zoo lang iemand hunne gesprekken kon beluisteren , doch zoodra waren zij niet in de vrije natuur , of de mond stortte uit wat het hart vervulde. Zij hadden elkander nog zoo veel te vragen en mede te deelen , zoo lang zij nog zamen konden zijn. Zoo komen zij op de gevaarvolle plaats , en vinden tot hunne verwondering niemand. Och , hadden zij toen slechts de reden gegist ! Maar niets kwaads vermoedende , schrijven zij dit afzijn der broeders toe aan het buijge weder , verdiepen zich in gissingen , zien dan hier dan daar , en wachten zoo omstreeks wel een half uur. Nog niemand ziende verschijnen , komen zij op de gedachte of zij misschien ergens in een verborgen hoek mogen schuilen , en heffen een onder hen bekend godsdienstig lied aan , opdat zij , dit hoorende , tot hen komen mogen.

Hun gezang werd , helaas ! maar al te wel gehoord , echter niet door broeders , maar door de geregtsdienaars , welke daar in hinderlaag gesteld waren en hen nog niet

opgemerkt hadden. Er ontstaat een geruisch in het kreupelhout, als van menschen, die met drift door de struiken dringen, en, in plaats van broeders, zien zij drie vreemde mannen met zwaarden en stokken op hen toetreden. Onversaagd poogt van Overdam dadelijk een gesprek met hen aan te knopen, en vraagt op onverschilligen toon: „wel, gezellen! hebt gij een haas gezocht en niet gevonden?” Toen ontroerden en verbleekten die mannen; het valt zelfs den ruwsten die naar zwaar, den schuldelooze aan te grijpen, die daar met open gelaat voor hem staat. Maar toch, zij deden hun pligt. De beide leeraars werden aangegrepen en weggevoerd. Een hoek omslaande, zagen zij de geheele toedragt der zaak; een groote troep gewapend volk, en in het midden zes der hunnen, gebonden zittende op eenen wagen. Vier der ongelukkigen waren pas door van Overdam gedoopt, en twee hadden ook zeer begeerd aangenomen te worden, doch waren voor dezen keer nog afgewezen. Zij hadden zich met anderen hier heen begeven, om den geliefden leeraar nog eens te zien; de anderen waren ontvlugt, maar zij in den strik gevallen, door het snoodste verraad gespannen. Ook de verrader zelf, die zich om den schijn had laten vangen, maar dien zij toen als zoodanig nog niet kenden, zat onder hen, en was met de twee leeraars de negende.

Eene hartroerende ontmoeting in zulk een toestand en onder zulke vooruitzigten! Een straal van blijdschap verhelderde het bedrukte gelaat toen zij elkander zagen. *Vrede zij u lieden!* sprak van Overdam tot zijne lotgenooten en bemoedigde hen met het woord des Heeren.

Doch hoe kon hij hen troosten? vraagt gij; waar eenigen grond van bemoediging vinden, bij zulk eene ontmoeting? Lezers! zij waren mannen des geloofs, en zoo gij eenigzins met den Bijbel bekend zijt, dan weet gij hoe vele troostgronden zij daaruit konden vinden? Hij kon hen met Christus zalig noemen, omdat zij om zijnentwil vervolgd en gedood werden; hij kon hen met Paulus wijzen op de waarheid, dat wij door vele verdrukkingen moeten ingaan in het koningrijk, omdat het noodzakelijk is, dat zij, die godzalig willen leven in deze wereld, vervolgd worden. Hij kon hun met Jacobus toeroepen: acht het voor groote vreugde, mijne broeders! dat gij in velerlei verzoekingenvervalt, wetende, dat gij, beproefd bevonden, de kroon des levens zult verwerpen.

Uit den aard der zaak hielden onze vaders zich vooral met zulke uitspraken bezig, en het kon niet anders of zij moesten den brandstapel met geheel andere oogen beschouwen, als wij ons kunnen voorstellen. Is de weg naar den hemel voor ons nog een weg van zelfverloochening en lijden, voor hen was zij dit in drie dubbele mate. Zij moesten het leven in hunne hand stellen, als zij de enge poort en den smallen weg tot hun deel kozen, want de overheid verbood het hun op straffe des doods. Zij konden Christus naar hunne overtuiging niet volgen, dan met het uiterste levensgevaar. Zij wisten dit, als zij den doop begeerden en zich met die vervolgde gemeente verbonden, en hetgeen zij dagelijks ondervonden en zagen, maakte hen gemeenzaam met die gedachte. Op iedere schrede dreigde gevaar, jaar op jaar zagen

zij eene menigte broeders en zusters dien weg gaan. Te midden van al die voorbeelden moest, naar de inrigting van onze natuur, zelfs de dood op den brandstapel eindelijk zijne verschrikking verliezen; denken wij daarbij aan den blijden moed en de standvastigheid, waarmede zij die offers ter dood zagen gaan; voegen wij daarenvens de heerlijke beloften der heilige schrift; en stellen wij eindelijk daar tegenover de aardsche bekommernissen, waaraan zij anders blootgesteld waren; dan kunnen wij het verklaren, schoon het voor ons gevoel altijd onbegrijpelijk blijft, dat de marteldood door hen zelfs als eene wenschelijke zaak beschouwd werd. Achter den brandstapel zagen zij den hemel geopend en de eeuwige heerlijkheid zich tegenblinken. Het vleesch hilverde wel bij de gedachte van levend verbrand te worden, maar de geest beschouwde dit als den zekersten weg naar den hemel, en verblijdde zich, dat zij waardig geacht werden om Christus wil smaadheid, ja, den dood te ondergaan. Soortgelijke gevoelens vinden wij terug bijna in iederen brief, in het aangezicht des doods uit de gevangenis geschreven.

De wijsheid dezer eeuw moge ze met een medelijdenden glimlach vrome dwazen achten, maar ik noem hen geloofshelden. Ik zie met innige schaamte over mijne kleinheid op tegen die hooge gestalten, en waar ik iets overdrevens en dweepachtigs vind, verschoon ik dit gaarne. In de gelijkmatige en kalme gemoeds-stemming van onzen tijd waren zij tot zulke offers niet in staat geweest. Doch de geloofskracht neemt toe met het gevaar. Zij is eene veerkracht. Hoe grooter de tegenstand wordt, hoe

meer kracht het geloof ontwikkelt. Doch dit brengt als van zelf spanning, opgewondenheid en geestdrift voort. Het geloof kan ons geene kracht geven, om een martelaar te worden, zonder ons vooraf bijna tot zweepers gemaakt te hebben. Dat overdrevene was een natuurlijk gevolg van hunnen toestand, dat wij hun niet ten kwade kunnen duiden. Of zoudt gij meenen, dat zij verkeerd gedaan hebben met zoo standvastig te zijn? Zoudt gij het beter geacht hebben, dat zij hunne overtuiging verloochend en zich naar den wil des keizers gevoegd hadden? Zoudt gij het er voor houden, dat zij gedwaald hebben in hunne meening, dat zulk eene verloochening gelijk staat met de verloochening van Christus, dat zij daarop geen heil, maar alleen eeuwig verderf te wachten hadden, en dat zij daarentegen met standvastigheid door een korten dood in de eeuwige heerlijkheid zouden overgaan? Ik durf het niet beslissen, doch dit is zeker, dat ik mijn deel liever zou stellen bij die standvastigen, dan bij die afvalligen. Ik wil over dezen het oordeel der verdoemenis niet uitspreken. Ik wil genen niet zalig achten, alleen omdat zij den marteldood stierven. Doch omdat zij daarin het duidelijkste en zekerste bewijs gegeven hebben van de opregtheid huns geloofs en van hunne getrouwheid aan Christus, wil ik aangaande hen eene gegronde hoop koesteren. — Doch, hoe het ook zij, de vaderen stonden in die overtuiging. In de roomsche kerk zagen zij geen heil; de eenige weg ter behoudenis was die, welken zij gekozen hadden; verlieten zij dien weg en keerden zij tot de roomsche kerk terug, zij zouden verloren gaan; bleven zij volstandig tot het einde

toe, zij zouden zalig worden. Hun bleef dus geene andere hoop op behoud, dan volstandig te zijn in leven en in sterven. Deze eenvoudige overtuiging gaf hun die wonderbare kracht. Zij deed ook den bezorgden leeraar eigen leed vergeten, om zijne jeugdige broeders te versterken. Zij deed zijne troostwoorden ook ingang vinden in hunne harten, zoodat zij getroost, ja, zelfs blijmoedig konden zijn bij het vreeselijke vooruitzigt.

Daar de regters nu geene hoop meer konden hebben, nog anderen te vangen, haasteden zij zich hunne prooi in veiligheid te brengen. De beide leeraars werden geboeid, zelfs hunne duimen met duimschroeven aan een gesloten. Zoo werden allen op den zelfden wagen verder gevoerd. Daar zij evenwel op het regtsgebied van Aalst gevangen genomen waren, werden zij voorloopig naar een nabijzijnd kasteel gebracht, en, daar hier geene afzonderlijke cellen waren, allen in het zelfde vertrek opgesloten, met uitzondering van den verrader. Zoo verkregen zij het onschatbaar voorregt, nog drie volle dagen zamen te mogen zijn. Al die tijd werd door den bekommerden herder besteed voor de hem toevertrouwde zielen. Zij waren nog zoo jong, en zwak als kinderen, die met melk gevoed moesten worden. Zij konden, gelijk de drie vorigen, in de strikken der geestelijkheid verward, in verzoeking komen om hunne belijdenis te verloochenen. Men zou het zeker met dezen weder beproeven. Hoe ijverig zal hij hen dus onderwezen, hoe vurig hen gewaarschuid en vermaand hebben, om hunnen Heer en Zaligmaker tegen alle verleiding tot het einde toe standvastig te belijden. Het gold hier toch hun eeuwig heil.

Het gerucht van hunne gevangenneming had zich mid-
delerwijl in den omtrek verbreid. Eene menigte menschen,
nieuwsgierigen, heilbegeerigen, kwamen in het kasteel
om hen te zien en te hooren. Zij spraken vrij uit tot allen,
en wie weet, hoe velen de zaden van geloof en bekeering
van daar hebben weggedragen. Want gevangenis en
schavot waren toen de eenige plaatsen, van waar onze
vaderen hunne euangelische overtuiging zonder achter-
houding openlijk konden verkondigen. Dan hadden
zij niets meer te vreezen of te bedekken. En, waarlijk!
geene predikatie kon ooit meer vrucht dragen, dan die
gehouden werd van zulke plaatsen en door zulke man-
nen, die hare waarheid zoo krachtig met hun voorbeeld
getuigden. De regters, dien indruk ziende, verboden
spoedig allen toegang tot hen. Zij konden hen evenwel
niet verhinderen te prediken, toen zij na den derden dag
bij helderen zonschijn op twee wagens naar Gent werden
overgebracht. Het was als een zegepralende intogt. De
geheele weg, eene mijl lang, was als bezaaid met volk,
dat in menigte toenam, hoe meer zij de stad naderden.
Toen zij evenwel de poort binnen kwamen werd de toe-
vloed zoo groot, dat de dienaars slechts met moeite
eenen weg voor de wagens konden banen. Even als het
water, dat van de bergen nederloopt, uit beekjes en
stroomtjes eindelijk tot een grooten vloed wordt, zoo
kwam ook het volk van alle kanten uit straten en stegen
toelooopen naar de straat, waar de trein voorbij kwam.
De gevangenen lieten deze gelegenheid tot spreken niet
voorbij gaan, en luid verkondigde van Overdam, „dat
zij allemans roof moesten wezen, die zich van de boosheid

afkeeren en Christus navolgen wilden." Doch ook hunne vrienden en broeders gebruikten gretig deze gelegenheid, om hen nog eens te zien. Sommigen werden daardoor zoo bewogen, dat zij hunne gewone voorzigtigheid vergaten en zich door spreken openbaarden. Van Overdam werd door zijns broeders vrouw, eene zuster der gemeente, op eene wijze toegesproken, dat zij aangegrepen en mede op den wagen gezet werd. Desgelijks een man, die hun geluk wenschte, en eindelijk voor de poort nog eene vrouw, die alleen riep: God beware u! Maar zouden zij binnen de stad allen gevangen hebben, die hen aanspraken en met 's Heeren woord toeriepen, zij hadden ze op 20 wagens niet kunnen vervoeren. Want wat de broeders buiten niet durfden, dat kon hier, onder den digten volkshoop verscholen, met minder gevaar geschieden. De gevangenen ontvingen gedurig de innigste blijken van deelneming. Hier hoorden zij zich toeroepen: strijdt vromelijk, lieve broeders! daar vermaande eene stem tot standvastigheid; daar wees eene andere hen op de onverderfelijke kroon; daar hoorden zij weder een laatst vaarwel. Zoo ging het van de poort, bijna één uur gaans door de stad, tot aan de deur der gevangenis, waar de regter van Aalst hen aan de heeren van 's keizers raad overleverde.

Hunne gevangenis was een oud gebouw, 's Graven kasteel, ook de Steen geheeten, met diepe kelders en gewelven voorzien, en met onderscheidene verdiepingen hoog opgebouwd. Hier werden zij dadelijk van elkander gescheiden, en de testamenten, welke zij gewoonlijk bij zich droegen, hun afgenomen. Sommige in hooge cellen

geplaatst, de anderen naar een diepen kelder gevoerd, en daar, twee aan twee in hokken langs den wand gemetseld, opgesloten. Aan de beide leeraars werd de allerdonkerste cel aangewezen, in welke zij niets dan een weinig morsig stroo vonden. „Mij dunkt,” zeide van Overdam blijmoedig tot zijnen vriend, „dat wij hier met Jonas in den buik van den walvisch zijn, zoo donker is het hier. Wij mogen nu ook wel met Jonas tot den Heer roepen, om ons te troosten en te verlossen, daar wij van alle menschelijke hulp verstoken zijn. Doch wij willen daarover niet bedroefd zijn, maar God veeleer danken, dat wij om zijns naams wil mogen lijden.” Moesten zij evenwel bijna onafgebroken in donkerheid verkeerden, dit was echter een troost, dat zij de andere gevangenen in de cellen nevens en tegenover hen toeroepen en elkander dus gedurig bemoedigen konden.

Nu volgde eene reeks van verhooren. Geestelijken waren daarbij meest tegenwoordig, of hadden afzonderlijke bijeenkomsten met hen, met het blijkbaar doel, om hen in redetwist te wikkelen, en zoo door drogredenen tot afval te verleiden, dat hun bij de drie vorigen zoo goed gelukt was. Zij deden dit naar hunne overtuiging uit menschlievendheid, om hen te kunnen sparen; doch de gevangenen beleden hun geloof zonder eenige achterhoudenheid, maar weigerden volstandig, het anders dan in aller tegenwoordigheid te verdedigen, gelijk zij in het begin reeds afgesproken en elkander beloofd hadden.

Het eerste voorloopige verhoor liep over de hoofdpunten van hun geloof en den tijd van hunnen doop, om

grond van beschuldiging te hebben. Kort daarop werd van Overdam alleen boven gehaald bij twee raadsheeren en eenen schrijver. Zij voegden hem toe, of hij wel wist, reeds voor 6 jaren gebannen te zijn; spraken van de plaats hunner vergadering, hun door den verrader aangewezen; maar het scherpst ondervroegen zij hem, waar hij zelf geweest was, wie hem geherbergd, en wat hij gedaan had. Hij antwoordde: „wat vraagt gij mij, daar ik uit vreemde landen kom en de menschen niet ken? Ik heb met opzet de namen niet gevraagd van hen, die mij ontvingen, en niets nagevorscht, op de kans dat ik gevangen werd, om dan niet te veel te verantwoorden te hebben. Maar waarom vraagt gij mij zoo scherp; hebt gij nog geen onschuldig bloed genoeg vergoten? Dorst gij nog naar meer?—Vraagt maar scherp,” voegde hij er na eenigtusschenpoozen bij, „gij zult op gelijke wijze door den regtvaardigen Regter ondervraagd worden, zoo gij u niet bekeert.” — Toen drongen zij hem nog zoo veel meer, ja, bezwoeren hem bij zijn doopsel, het hun te zeggen, „want,” zeiden zij, „wij weten, dat gij niet liegt, zeg het ons daarom.” — v. Overdam. „Dat gij weet, dat wij niet liegen, is ons een getuigenis tot zaligheid, en u ter verdoemenis, dat gij de zulken doodt. Uw bezweren heeft evenwel geene magt tegen de waarheid.” — Zij dreigden met de pijnbank.— V. O. „Wat ik niet weet, kan ik u niet zeggen.” — Zoo werd hij weder naar zijne gevangenis terug gebragt.

Een volgende keer vond hij vier monniken in de regtzaal, die met hem over geloofszaken wilden redetwisten; doch daar hij weigerde, dit anders dan in tegenwoordig,

heid der medegevangenen te doen, bleef deze zamenkomst vruchteloos. Twee dagen later werden de beide leeraars weder voorgebragt. Zij vonden de zelfde vier monniken, die weder wilden disputeren. Toen vatte van Overdam het woord: „mijne heeren! ik vraag u, in welk huis wij zijn, in een huis van regt, of van geweld?” — Antw. „In een huis van regt.” — v. O. „God geve, dat het zoo zijn mag! maar, mijne heeren! op welk eene beschuldiging houdt gij ons dan als dieven en moordenaars opgesloten en gevangen? Hebben wij iemand te kort gedaan, of legt gij ons geweld of moord te last, of eenig ander misdrijf?” — Antw. „Neen! wij weten zulks van u lieden niet.” — v. O. „Wel, m. h.! waarom hebt gij ons dan gevangen?” — Antw. „Dat zal uwe tegenpartij u wel zeggen.” — v. O. „Zijt gij onze tegenpartij?” — Antw. „Neen, maar uwe regters.” Toen wendde v. O. zich tot de monniken: „zijt gij onze tegenpartij?” — Antw. „Neen!” — v. O. „Wel, is niemand onze tegenpartij? Waarom zijn wij dan gevangen?” — Een der regters: „De keizer is uwe tegenpartij.” — v. O. „Wij hebben tegen de keizerlijke majesteit niets misdaan. Naar de magt, die hij van God ontvangen heeft, willen wij hem gehoorzamen in alle geboden, zoo ver als wij met de waarheid vermogen.” — Regter. „Gij hebt vergadering gehouden van deze nieuwe leering, en de keizer heeft geboden zulks niet te doen.” — v. O. „Zulke geboden te maken is hem van God niet gegeven; hier treedt hij buiten zijne magt; hierin erkennen wij hem niet als overheid, want onze zaligheid is ons nader, zoo dat wij God gehoorzamen.” — Toen zeide een der monniken: „wij zijn uwe partij daarin dat uwe leer niet

goed is; ware ze goed, gij zoudt in hoeken en bosschen niet prediken, maar in het openbaar.” — Keeskooper. „Vergunt ons eene vrije plaats op de markt, in uwe kloosters of kerken, en ziet of wij dan nog in de bosschen zullen gaan. Maar dit durft gij niet, uit vrees dat men u bestraffen zou. Zoo dwingt gij ons daartoe, ja, drijft ons uit steden en landen.” — Monn. „Dat doen wij niet, maar de keizer.” — K. „Gij hebt hem er toe gedreven.” — Monn. „Wij hebben het niet gedaan.” — Daarop begonnen de heeren tot hen te spreken, waarom zij met het geloof hunner ouders en hunnen doop niet tevreden geweest waren.— Zij. „Wij kennen geenen kinderdoop, maar slechts eenen doop des geloofs, van welken Gods woord ons leert. Hoe kunt gij evenwel regters wezen over zaken des geloofs, daar gij de Schrift niet verstaat. Wilt gij regters zijn, weest dan onpartijdig, en laat de zaak in het bijzijn der overigen besproken worden.”—Een regter. „Wij willen u niet zamen hebben, opdat de een den ander nog niet meer verleidt.” — v. O. „Mijne heeren! gij zegt onze regters te zijn, maar wij achten u onze partij, want gij zoekt ons op alle wijzen te krenken. Ten eersten hebt gij onze testamenten, waarin wij onzen troost vonden, met geweld weggenomen; ten anderen hebt gij ons van een gescheiden, den eenen in diepe, duistere kelders, den anderen op hooge kamers opgesloten; ten derden zoekt gij ons met afzonderlijke redetwisten in het net te lokken, om dan achter onzen rug tot de broeders te zeggen, dat gij ons overwonnen hebt, en weder tot ons, dat zij bezweken zijn. Wij willen daarom niet disputeren, dan in aller bijzijn.”— Toen

dit nogmaals ronduit geweigerd werd, was hun laatste antwoord in dit verhoor:— „Welaan dan! gij weet den grond van ons geloof, 't welk wij u vrijmoedig beleden hebben, zoo moogt gij nu met ons doen, wat u goeddunkt, zoo ver als God het toelaat. Ziet echter wel toe, wat gij doet, want daar is nog een Regter boven u. De Heer moge u de oogen des verstands openen, opdat gij zien moogt, hoe jammerlijk gij door de valsche profeten misleid en bedrogen zijt, daar zij u opzetten, om tegen God en het Lam te strijden, dat u zwaar zal vallen, zoo gij u niet bekeert.”

Altijd was men er op uit, hen tot afzonderlijke redewisseling over hun geloof te brengen, doch de gevangenen bleven bij hunne afspraak, want zij zagen, dat het alleen tot troost en stichting kon zijn, indien het geschiedde in aller bijzijn, terwijl uit afzonderlijke disputatie niets dan schade kon geboren worden. — De regters beproefden het nog eenmaal, ieder afzonderlijk in de sterkste bewoordingen te bezweren bij zijn geloof en doop. Een broeder antwoordde: „mijn geloof en doop ken ik, maar met uwe bezweringen heb ik niets te doen. Laat ons zamen komen, en wij zullen u reden geven.” — Toen zij ten opzichte van van Overdam het zelfde middel beproefden, sprak hij: „wilt gij mij bezweren, dat ik rozen voor de honden, en paarlen voor de varkens zal werpen, opdat gij ze vertreden zoudt. Gods woord is mij te dierbaar, en de Heer heeft het mij verboden. Nu zie ik, waardoor gij de zielen van onze twee broeders en onze zuster vermoord hebt.” — Een monnik. „Gij hebt u in uwen brief beroemd in het openbaar te disputeren. Waarom

durft gij nu niet?" — v. O. „Ik bekeer nog van ganscher harte mijn geloof in het openbaar voor alle menschen met Gods woord te verdedigen; maar uw kap, o monnik! zoude wel anders beven, als gij nevens het vuur tegenover mij stondt, zonder dat de overheid u beschermde." — Een regter. „Neen! daartoe hebben wij geen lust; gij zijt nu in onze handen." — „v. O. Ik heb het aangeboden, voor dat ik wist in uwe handen te zullen komen; maar ik zie wel, dat wij in de klauwen van den arend zijn vervallen, en die daarin komt, kan er niet weder uitkomen, of hij moet daar ziel of ligchaam laten." — Regter. „Wie is de arend? De keizer?" — v. O. „Neen! de roomsche kerk; leest slechts den brief, dien ik u geschreven heb."

Op eenen anderen tijd werd van Overdam voor twee wereldlijke geestelijken gebragt. In het eerst hield hij zich eenigzins bedekt, hopen de naar zijn verlangen tot een gezamenlijk gesprek te zullen komen; toen dit evenwel al weder afgeslagen werd, vroeg hij hen, wat zij toch eigenlijk van hem begeerden.— Zij. „Wij komen uwe zielen zoeken en begeeren daarom, dat gij u wilt laten onderrigten." — v. O. „Bevljigt gij u dan zoo, om zielen te zoeken?" — Zij. „Ja!" — v. O. „Welaan! gaat dan in de stad aan alle plaatsen tot dronkaards, hoerders, vloekers, schelders, gierigaards, hoovaardigen, afgodendienaars, zuipers, brassers en moordenaars, die gij nog alle als uwe broeders erkent; gaat en zoekt hunne zielen; . . . de mijne heeft Christus reeds gevonden." — Zij. „Wij vermanen ze, dan hebben wij ons van onzen pligt gekweten." — v. O. „Het is daarmede niet

genoeg; gij moet tot hen gaan, en bestraffen ze in het geheim; willen zij dan niet hooren, dan moet gij ze voor de gemeente brengen en bestraffen ze in het openbaar; hooren zij dan nog niet, dan moet gij ze uit de gemeente weg doen en achten ze als heidenen en openbare zondaars, gelijk Christus leert en Paulus tot die van Corinthe. Bestraft ook uwe regters, die geweld en onregt doen en onschuldig bloed vergieten." — Zij. „Zouden wij onze hoofden gaan bestraffen?" — v. O. „Is God een aanzienner der personen?" — Zij. „Neen!" — v. O. „Wilt gij dan Gods dienaars zijn, en de personen aanzien?" — Zij. „Dat zou oproer maken in de stad en men zou ons dooden." — v. O. „Dan leedt gij om de gerechtigheid. Maar mij dunkt, gij hebt tot lijden geen groote lust. Zoo gij evenwel het bevel van Christus wildet opvolgen, en uwe gemeente reinigen van alle vlekken en rimpels, mij dunkt, het overblijvende hoopke zou al zeer klein worden. Uw huis staat geheel in brand, met het helische vuur ontstoken; mij dunkt, het ware beter, dat gij eerst dien brand gingt blusschen, voor dat gij komt zien, of er in ons huis eenig gevaar des vuurs voorhanden is."

Zoo sprak van Overdam tegenover zijne regters en de vijandige geestelijkheid. Alles toont de edele verontwaardiging over de laaghartige wijze, waarop zij de zijnen tot afval hadden verleid, en kenteekent den vertoornden herder, dien men van zijne schapen heeft ontroofd, en die nu alles veil heeft, om de overigen te behouden. Zij gaf aan zijne uitdrukkingen wel eens eene scherpheid en aan zijne woorden dien verpletterenden

nadruk, welke zijne tegenpartijders overmande en hem, schoon een ter dood gewijde gevangene, het aanzien gaf van eenen regter over zijne regters, en eenen leeraar tegenover die hem kwamen onderwijzen. Maar toch, die toon strijdt wel eenigermate tegen ons gevoel, hoe waar en verdiend het ook was, wat hij sprak. Wij stellen ons onder eenen martelaar meer eenen zachtmoedigen lijder, dan eenen verontwaardigden opziener voor. Ons gemoed zou meer bevredigd zijn, indien wij hier minder het beeld van eenen Paulus, gelijk hij den hoogepriester toeriep: „God zal u slaan, gij gewittede wand!” voor ons zagen, dan dat van den lijdenden Heiland, die, in het aangezicht geslagen, zich zachtmoedig tot den dieenaar wendde met de vraag: „toon het mij, indien ik kwalijk heb gesproken, maar zoo ik goed heb gesproken, waarom slaat gij mij?”

Opdat wij evenwel van de woorden, door de verontwaardiging hem ingegeven, geenen verkeerden indruk verkrijgen, wil ik hier nevens plaatsen, wat hij, door de liefde gedreven, aan zijne beminde vrouw en dierbare geloofs- en lijdensgenooten schreef. De eerste maand, welke hij in de donkerste cel van den diepen kelder doorbragt, was het hem volstrekt onmogelijk eene enkele letter te schrijven. Toen werd hij evenwel in eenen kerker overgebragt waar het een weinig lichter was. Nu wist hij zich spoedig schrijfgereedschap te verschaffen, om zijne gedachten en ondervindingen mede te deelen aan hen, die buiten waren. Deze brief is bewaard gebleven, en is de bron, waaruit wij bovenstaande bijzonderheden ontleend hebben.

Verwondert men zich, hoe het mogelijk was zulke geschriften buiten het oog der regters op te stellen, en zonder gevaar aan de broeders te doen toekomen, wij antwoorden, dat onze bloedgetuigen in de gevangen-bewaarders doorgaans natuurlijke vrienden hadden. Er is een band, welke alle armen, geringen en ongelukkigen zamen bindt. Magtige en aanzienlijke hoofden mogen nog zulke strikte bevelen geven aan hunne onderhoorigen, en hunne dienst nog zoo naauwkeurig omschrijven, spoedig zullen zij met de gevangenen, die zij dagelijks bezoeken, op eenen vertrouwelijken voet leven, en geen regter zal hen verhinderen, dat zij dezen niet uit medelijden of voor loon op velerhande wijze ten dienste staan. Zoo bestond er meest altijd een geheime band tusschen de broeders in de gevangenis, en de gemeente daar buiten. De keizer mogt bevelen, de regters waken en met gehuurde wachters alles omzetten, de liefde is sterker dan eene gekochte wacht, en daardoor geleid wisten de onzen soms persoonlijk in de kerkers door te dringen, of anders door wacht, muur en grendel heen eene gemeenschap daar te stellen, waaraan de gevangenen zoo veel bemoediging, en wij die veelvuldige brieven te danken hebben, die ons zulk een heerlijk getuigenis geven van het euangelisch geloof onzer vaderen.

Wat van Overdam nu, buiten het bovengemelde, tot troost voor de zijnen schreef, luidt aldus :

„ Hans van Overdam, met zijne mede-gevangenen om het getuigenis van Jezus Christus, wenscht alle zijne broeders en zusters in den

Heer genade, vrede en eene vurige liefde van God, den Vader, en den heer Jezus Christus, den welken zij prijs, en eer, en majesteit van eeuwigheid tot eeuwigheid. Amen!

„En gij, mijne allerliefste vrouw! wees om mij toch niet bekommerd, maar loof den Heer eerder daarvoor, dat Hij mij zulk een goede Vader is, dat ik om het getuigenis van Jezus Christus banden en gevangenis mag lijden, en ook daarom hoop in het vuur te gaan. De Heer geve mij kracht door zijnen heiligen geest. Amen! Wandel gij intusschen in de vreeze Gods, gelijk gij geroepen zijt. Al is het, dat wij elkander hier in het vleesch niet meer zien mogen, volhard gij op den smallen weg, opdat wij elkander hier namaals aanschouwen mogen in het rijk onzes Vaders, waarin ik spoedig hoop te wezen. De vrede des Heeren zij met u. Amen!

„Mijns harten wensch en de begeerte van den ganschen grond mijner ziele is, o lieve broeders en zusters in den Heer! dat gij altijd meer en meer naarstigheid doet, om uwe roeping waar te nemen, waartoe gij geroepen zijt van God, den Vader, door Christus, tot majesteit en heerlijkheid van het rijk zijns beminden zoons, die zijne gemeente verworven heeft door zijn eigen bloed, en zich zelve overgegeven heeft voor haar, opdat Hij ze heerlijk maakte, en heeft ze gereinigd door het waterbad en het woord, opdat Hij ze zich daarna vormde tot eene heerlijke gemeente, die geen vlek of rimpel of iets dergelijks heeft, maar dat zij heilig en onstrafelijk zij.

„Daarom, o lieve vrienden! merkt hierop, hoe groote liefde ons de Vader bewezen heeft, dat Hij zijnen eenigen Zoon niet gespaard heeft, hoe Christus zich zelven zoo gewillig heeft overgegeven in den allersmadelijksten en allerschandelijksten dood des kruises, en zijn dierbaar bloed voor ons vergoten heeft, om ons te wasschen en te reinigen van onze zonden. Och, lieve br. en z.! laat er ons op merken, naarstig bidden en waken, opdat de zaligmakende genade Gods en de onuitsprekelijke liefde des Vaders en van Christus niet verzuimelijk en vergetelijk worde in ons door eenige tijdelijke zorge en bekommring dezer wereld, lusten en begeerten, die de zielen dooden, en dat wij dan als vlekken en rimpels uit de heerlijke gemeente van Christus gewasschen en gevaagd, ja, als onvruchtbare ranken afgesneden en in het vuur geworpen worden. Want, mijne allerlieftste! het is niet genoeg, dat wij het doopsel op ons geloof ontvangen hebben, en door het geloof aan Christus ingeënt zijn, zoo wij het beginsel van zijn wezen niet vast tot het einde toe behouden. Zoo er daarom iemand is, die gevoelt, dat hij een vlek of rimpel is geworden, hij haaste zich eer hem de dag overvalt, als een valstrik de vogelen; hij bekeere zich met een opregt leedwezen en berouw; hij rigte op de nedergelatene handen en slappe knieën, en hij loope met vollen loop de baan, die hem is voorgesteld, opdat het lamme niet uit den weg gestooten, maar veeleer gezond en sterk worde, opdat wij den tijd onzer vreemdelingschap in de vreeze Gods mogen voleindigen en ons onbevlekt houden van deze erge, booze wereld, die zoo vol bedrog,

strikken en netten is, welke de duivel stelt om de zielen der menschen te vangen, door menigerlei lusten en listen. Och, Heer! bewaar toch uwe pelgrims, die in uwe hoope wandelen en hunne hulp en troost alleen van U verwachten. O hemelsche Vader! volbreng toch door Jezus Christus, onzen Heer, het goede werk, dat Gij in ons begonnen hebt, tot prijs en lof van uwen heiligen naam. O almachtige en eeuwige God! hoe onbegrijpelijk is uwe genade en vaderlijke barmhartigheid over de genen, die U vreezen en lief hebben. Wie zou zulk eenen God niet beminnen, die de zijnen weet te verlossen, al is het, dat zij hier eenen kleinen tijd verlaten schijnen te zijn. Schoon van alle menschen veracht, verworpen en vervloekt op aarde, nogtans verlaat Hij de zijnen niet, maar troost hen door zijnen heiligen geest, door welchen geest Hij ons zelve blijmoedig en vrolijk maakt, dat wij om zijns naams wil smaadheid mogen lijden. Wij hopen door de goedheid Gods, dat onze pelgrimagie haast ten einde zal wezen, dat wij van deze ellendige wereld en dit tranendal verlost mogen worden, en dat dit aardsche huis onzer woning verbroken worde, opdat wij te huis komen bij onzen hemelschen Vader en de kroon des eeuwigen leven ontvangen mogen. Die krone is ons nu voorgesteld, en wij hopen dat zij ons door geene creature benomen zal worden. Daartoe sterke ons de almachtige en eeuwige God, door Jezus Christus, onzen Heer. Amen!

„En hier mede beveel ik mijne lieve broeders en zusters in de handen van den almachtigen God en Vader, door Jezus Christus onzen Heer. Amen!

„Geschreven in mijne gevangenis om het getuigenis van Christus. In de eerste gevangenis heb ik eene maand gelegen, en nu lig ik in eenen diepen put, waar het wat lichter is, zoodat ik dezen brief heb kunnen schrijven. Ik hoop in deze week mijne offerande te doen, zoo het den Heer belieft, met degenen, die Hij daartoe voorzien heeft. Is het, dat het in deze week niet geschiedt, zoo zal het nog wel twee maanden duren, dewijl zij dan in zes weken niet te regt zitten. Weet, dat onze broeders en zusters door Gods genade welgemoed en getroost zijn. Hem zij de lof! Ik bid u bij de broederlijke liefde, welke gij voor mij hebt, dat gij dezen brief, zoo spoedig gij kunt, beschikt naar Friesland, voornamelijk in Emderland, dit mijn handschrift. Gij moogt het wel uitschrijven, maar haast u daarmede; ook verzoek ik vriendelijk, hem zorgvuldig te bewaren, opdat hij niet gescheurd of vuil worde. De broeders, die bij mij in den kelder liggen, laten u alle te zamen groeten met den vrede des Heeren. Wij bidden dagelijks den Heer voor u, doet gij ook zoo voor ons. Als deze brief gelezen is, zoo beschikt hem naar Antwerpen, opdat hij van daar naar de gemeente in Emden verzonden worde. Dat hij van een ieder gelezen worde, dit begeer ik van mijne lieve broeders, door de broederlijke liefde, welke gij mij toedraagt.”

Ik wil hier een weinig stil staan en mijne lezers verzoeken, die benaauwde dagen eens te vergelijken met onze tegenwoordige voorregten. Openlijk noemen wij onzen naam; luide prediken wij onze overtuiging van de da-

ken; voor eens ieders oog verheffen zich onze bedehuizen; op het gewone uur gaan wij te gelijk met andere gemeenten op, om daarin God te verheerlijken en elkander te vermanen; ja, wij bezitten eene school tot wetenschappelijke opleiding onzer leeraars. Alle schijn van gevaar is door Gods goedheid zoo ver geweken, dat wij ons de mogelijkheid van geloofsvervolging niet alleen niet meer kunnen voorstellen, maar de vrijheid van godsdienst zoo zeer als ons regt beschouwen, dat wij iedere inbreuk met nadruk zouden afweren. Geacht bij allen leven wij veilig, een ieder onder zijnen wijnstok en vijgeboom.

Doch wij moeten ons ook de keerzijde van dien uitwendigen zegen niet verbergen. Zoo gunstig deze afsteekt bij het lijden onzer vaderen, zoo ongunstig vertoont zich onze godsdienstige ijver tegenover hunne alles overwinnende geloofskracht. Welk een geloof en ijver! welk eene onderlinge liefde en gemeenschap in die dagen van gevaar! Het scheen, of het christendom weêr zijne eerste, jeugdige kracht tot heiliging van hart en wandel openbaarde, en iedere gemeente een afbeeldsel vertoonde van de eerste vergadering der christenen te Jeruzalem; doch met het wijken van het gevaar verflaauwde de eerste geestdrift; het vleesch deed zich weder gelden, en waar de ongerechtigheid toenam, is veler liefde verkoud. Zoo de Heer tot ons kwam, Hij zou ons misschien bestraffen als die van Efese, en zeggen: „maar dit heb ik tegen u, dat gij uwe eerste liefde hebt verlaten.”

Ik wil niemand hard vallen. Het is de gewone loop der dingen. Wat wij in overvloed en veiligheid bezitten,

achten wij dikwijls minder, dan hetgeen wij moeten missen, of slechts met moeite kunnen behouden. In onzen onvolmaakten staat op aarde schijnen, wij het belang der zaken ons niet genoeg kan aantrekken, buitengewone prikkels, nood, gevaar en beproeving, ja, dikwijls, helaas! ook nog partijschap noodzakelijk, om den ijver op te wekken en den geest wakker te houden. Het geloof is eene veêrkracht,—hoeveel meer beproeving en tegenstand van buiten, hoeveel meer opgewektheid en kracht van binnen. De vaderen, zoo zij in onze tijden waren geboren, zouden misschien zijn gelijk wij, en indien die bange dagen van vervolging weder keerden, ik twijfel niet, of het gevaar zou weder geloofshelden vormen, en de martelaren zouden niet ontbreken, die onze overtuiging nog blijmoedig met hun bloed bezegelden. Want hun zaad is nog in ons. Wij staan nog op den zelfden grond als zij. Drie eeuwen mogen over onze kerkgemeenschap zijn henen gegaan en veel in opvatting en vorm hebben veranderd, zij hebben ons het doopsgezind beginsel niet kunnen ontnemen. Wij bezitten nog het zelfde werkdadige christendom, dat, afkeerig van subtiele leerstellingen, zich ten hoofddoel stelt, zijn geloof in werken te openbaren. Neen, het bloed onzer martelaren heeft niet te vergeefs den nederlandschen bodem doorweekt. Wat zij betuigd hebben, leeft nog in onze harten. Zoo het Gode welbehagelijk is, dan bidden wij Hem, dat het opgewekt worde, dat de eerste liefde weder keere, opdat de rust en vrijheid, die wij dankbaar genieten, ons niet tot schade worde!

Onder de beginselen, die wij van de vaderen hebben verkregen, behoort ook eene hooge belangstelling in de

gemeente. Gij, die deze bladen leest, zijt lid van eene gemeente, gij bemint, ja, draagt misschien roem op haar. Ik bid u, vergelijk de doopsgezinde gemeente van Gent in 1550 eens met de uwe. In dat jaar werden eerst zeven leden uit haar midden gevangen genomen, van welke vier verbrand en drie tot afval verleid werden. Deze schrik was nauwelijks voorbij, of daar geraakten op eens tien in den kerker, gelijk wij verhaald hebben. Het volgende jaar, 21 Julij, werden in de zelfde stad weder twee verbrand 1), later nog vier 2), en acht dagen

1) Deze twee waren Gillis en Elizabeth, beiden leden der gemeente. Van deze laatste hoorde men, terwijl zij reeds op den stapel stonden: „Ik dank u, Heer! dat ik waardig ben, om uwen naam te lijden. Ik sta hier aan den proefsteen, waaraan de uitverkorenen Gods beproefd worden. O Heer! sterk mij en vertoef niet.” — „Lieve zuster!” sprak Gillis, „wees geduldig in uw lijden en troost u in God. Hij zal u niet verlaten.” — „Lieve broeder!” antwoordde zij, „ik wil nimmer van Hem scheiden.” — Zij baden nog voor hunne vijanden, en het laatste, wat men uit hunnen mond vernam, was: „Hemelsche Vader! in uwe handen bevelen wij onzen geest.”

2) De namen van deze waren, Joris, Wouter, Grietje en Naantje, eigenlijk leden van de doopsgezinde gemeente te Lier in Brabant, maar om meerdere veiligheid naar Gent gekomen. Zij hadden hier nog niet lang gewoond, toen zij gevangen en ter dood veroordeeld werden. Op de strafplaats gekomen en daar vier staken ziende, zeide de eene: „Mijne heeren! gij kunt drie palen sparen. Wij zullen alle vier wel aan een sterven, wij zijn toch in den geest één.” — De monniken, die hen reeds in de gevangenis met hunnen bekeerings-ijver zoo gekweld hadden, vervolgden hen ook hier, en wilden, door vlak voor hen te gaan staan, hun de gelegenheid benemen, tot het volk te spreken. Doch de omstanders kwamen in beweging en een uit de menigte riep: „Gij verwoede antichristen! gaat achteruit, en laat ze spreken.” — Toen riep Wouter met luider stem: „Gij, burgers van Gent! wij lijden niet als kettters of lutheranen, die in de eene hand den bierpot en in de andere een testament houden en alzoo Gods woord onteeren, maar wij sterven voor de regte waarheid.”

later nog ééne 1). Zoo werden, zoo ver de berigten tot ons zijn gekomen, in twee jaren tijds in die stad ten minste vier en twintig doopsgezinden gevangen genomen, van deze althans dertien ter dood gebragt; van drie slechts weten wij, dat zij losgelaten werden, en van acht is dit onbekend. Hoe is het mogelijk, vragen wij, dat de gemeente onder zulk eenen druk kon blijven bestaan? En zij bleef niet alleen bestaan, maar zij bloeide uit- en inwendig door ijver en liefde; zij blonk uit door reinheid van zeden te midden van een krom en verdraaid geslacht; jaarlijks kwamen vele tot de gemeente, terwijl nog meer het lidmaatschap begeerden. — En nu, uwe gemeente, waarde lezer! Gijlieden bezit zeker een kerkgebouw, een wetenschappelijk gevormden leeraar, rijke fondsen. Gij kunt geregeld zamen komen, niets verhindert, in tegendeel alles spoort u aan. Zij misten dat alles. Bij nacht en ontijd moesten zij naar eene afgelegene schuur of wildernis henen sluipen, en daar op eene ongemakkelijke wijze nederhurken, of in wind en regen staan, om de eenvoudige taal van eenen preker te hooren. Zingen durfden zij niet. Hunne oefening moest zich bepalen tot vermaning en gebed. Welke voorreg-

1) Deze laatste heette Catharina. Van haar vinden wij opgeteekend, dat zij, aan de strafplaats gekomen, verzocht, dat hare gebundene handen losgemaakt mogten worden. Daarop knielde zij neder en deed een vurig gebed. Aan den staak gebonden, sprak zij moedig: „Om der waarheid wil word ik ter dood gebragt; wat gij dan magtig zijt, mij aan te doen, ben ik bereid te lijden.” — De geestelijke, die haar vergezelde, wilde haar nog een troostwoord toevoegen, doch verontwaardigd wees zij hem af met de woorden: „Troost u zelve! Hij, om wiens wil ik lijd, zal mij tot troost wezen.”

ten, o, erkent het, bezit gij dan? Doch is er onder u ook zoo veel ijver in het bijwonen van uwe wel-ingerigte zamenkomsten, als zij toonden voor hunne armelijke oefeningen? Zij stelden hun leven daarvoor in gevaar; verzuimt gij haar nimmer uit traagheid, vermaak of wereldsch belang? Bestaat er in uwe gemeente bij rust en voorspoed zooveel liefde en eendragt, als daar te Gent onder den druk? Bij uwe verlichte kennis zoo veel reinheid van zeden, als daar bij hunne bekrompene middelen van onderzoek?—Ik wil u niet hard vallen, zoo gij op sommige dier vragen een beschamend „neen” moet antwoorden. Het is de gewone loop der dingen. Nimmer vertoont eene christelijke gemeente zich heerlijker en zuiverder, dan te midden van vervolging. Deze vuurt den ijver aan, welke de rust weder doet verflaauwen. Gemeenschappelijke druk doet alle partijchap vergeten, die in voorspoed weder boven komt. Het gevaar houdt alle onopregten verre verwijderd, die in gewone tijden met de anderen het lidmaatschap der gemeente begeeren, en haar als vlekken en rimpels verontreinigen. De menschen, die de aarde bewonen, bestaan naar hun zedelijk beginsel uit kinderen Gods en kinderen der wereld, die uit de waarheid zijn en die den leugen lief hebben. Die eersten moesten nu alleen tot de gemeente komen, de zulken wil Christus alleen tot één vergaderen. In gewone tijden echter komen allen. Zij kunnen zelven niet onderscheiden, hoedanig het beginsel is, dat hen aandrijft, hoe zouden dan de opzieners hen onderscheiden? Zoo mengen zich dan de kinderen der wereld onder de gemeente, als het onkruid onder de

tarwe, en hun ijver kan niet dan gering of onheilig, hunne werken kunnen niet dan onrein zijn. Doch het gevaar maakt de gedachten des harten openbaar. De kinderen der wereld blijven dan van verre staan, en de gemeente ontvangt geene andere dan ijverige leden en opregte navolgers van Christus. Ik houd mij verzekerd, dat de gemeente van Gent hare reinheid ook niet had kunnen bewaren, zoo zij slechts eenige jaren van godsdienstige vrijheid had mogen genieten, en evenzeer, dat onze gemeenten spoedig van alle kaf zouden gezuiverd zijn, zoo de adem der vervolging eens weder over den dorschvloer des Heeren blies.

Onder mijne lezers en lezeressen zijn misschien, die eerst kortelings, in dit of het voorgaande jaar, gedoopt zijn, of zich nu tot die heilige plegtigheid voorbereiden. Ik wil hen wijzen op hunne jeugdige broeders en zusters, die voor 300 jaren te Gent tot de gemeente kwamen. Twee jöngelingen en een meisje verloochenden het geloof, dat zij eerst voor kort hadden beleden, en een daarvan stierf eenen plotselingen dood, op den zelfden dag, waarop hij vrijgelaten werd. Vier werden gedood, en toch waren er velen, die in dat jaar, in weêrwil van het gevaar, den doop begeerden, ja! zich misschien tot den bisschop begaven terwijl de brandstapel nog smeulde. Zes werden te gelijk met van Overdam in dat noodlottig bosch gevangen genomen; — hoe velen het gelukte te ontvlugten is onbekend, doch van die zes waren vier niet vele dagen te voren gedoopt en twee om hunne geringe kennis afgevozen. Uit het verhoor van een dezer laatsten zijn ons eenige bijzonderheden medegedeeld in den brief

van Keeskooper. 't Was nog een jong gezel, een vriendelijk kind. Voor de regters gevoerd en naar zijnen doop gevraagd, verklaarde hij, die plegtigheid nog niet ondergaan te hebben, maar toch met die begeerte eenmaal bij den leeraar geweest te zijn. — Vr. „Hoe kwam het, dat hij u niet doopte?” — Antw. „Mijne heeren! toen de leeraar mij het geloof voorlegde en mij ondervroeg, merkte hij wel, dat ik nog jong was in het verstand en beval mij, de schriften nog meer te onderzoeken. Ik verzocht hem evenwel dringend, of het niet geschieden kon, dat ik tot den doop werd toegelaten. Daarop vragde hij mij, of ik wel wist, dat de wereld zulke menschen doodt en verbrandt. Toen ik antwoorde het wel te weten, verzocht hij mij, voor dezen keer geduld te hebben, tot hij op een anderen tijd weder kwam. Middelerwijl moest ik naarstig de schrift onderzoeken en God om wijsheid bidden, opdat ik dan wel voorbereid in een standvastig geloof mijne belijdenis mogt doen, want ik was nog een jongman. Zoo scheidden wij.” — Vr. „Is het u dan leed, dat gij niet gedoopt zijt?” — Antw. „Ja, mijne heeren!” — Vr. „Indien gij nu niet gevangen waart, zoudt gij u dan laten doopen?” — Antw. „Ja ik, mijne heeren!”

Ziet daar uwe voorgangers, jongelieden! Dat zij u tot een spiegel strekken! Gij kunt u bijna in zulke omstandigheden niet verplaatsen, en daarom ook niet weten, wat gij dan zoudt gedaan hebben; doch gij gevoelt, indien gij den doop niet zoudt begeerd hebben, zoo daarmee zulk een gevaar verbonden was, dan is uw geloof nog niet opregt, want die Christus zoo niet kan aannemen, is zijns niet waardig. Ook kunt gij u niet

voorstellen, of gij gevangen en beproefd als uwe broeders en zusters te Gent, standvastig zoudt blijven als die vier, of bezwijken als die drie.—Doch wij willen ons niet langer in gissingen verdiepen over hetgeen wij doen zouden in een gevaar, dat niet bestaat; wij wijzen elkander liever op hetgeen ons wezenlijk omringt. De verleider heeft in veranderde tijden ons ook met andere verzoekingën omgeven. Hen zocht hij door bedreiging en dood tot afval te bewegen; ons tracht hij door rust en voorspoed in traagheid en slaap te brengen, of in de drogredenen der wijsbegeerte te verwarren, of door 's werelds zorgen te ontmoedigen, of door hare begeerlijkheden te verlokken. Strijden wij onzen strijd, geliefden! even zoo standvastig als zij den hunnen, opdat wij, door Gods genade, tot aan het einde toe behouden mogen, wat wij in onzen doop verkregen hebben.

Doch bovenal wil ik mijne ambtgenooten en mij zelve wijzen op de hooge gestalte van onzen voorganger, die voor 300 jaren zijn en ook ons geloof en ambt met zijn bloed bezegelde. Wij, met zorg onderwezen, goed bezoldigd, in aangename woningen, geëerd en gediend; hij zonder eenige tijdelijke belooning, in gedurig levensgevaar zijne diocese rond reizende, hij nacht en ontijd zijn werk verrigtende. Zouden wij minder ijver hebben voor de eer van God en Christus, voor den bloei der gemeenten en het heil der broederen, dan hij, dien wij daar onvermoeid zien leeren, troosten, beproeven en doopen; aanbiedende om zijne overtuiging op leven en dood te verdedigen tegen ieder geleerde, dien men hem mogt willen tegenstellen; gevangen zijnde, dadelijk gereed om zijne

lotgenooten te vertroosten en de regters te bestraffen; van den wagen sprekende tot de nieuwsgierigen; in de gevangenis de zijnen versterkende; in de gehoorzaal regters en geestelijken beschamende; en eindelijk in de laatste ure nog predikende van het schavot.

Och! mogten wij allen, leden, aankomelingen en leer-aars, bij dezen spiegel door vergelijking leeren gevoelen wat ons ontbreekt. Ja, veel verschil is aan veranderde tijden en omstandigheden toe te schrijven, maar wij beseffen het, er is toch ook iets, dat, van geene tijden en omstandigheden afhankelijk, hen boven ons versierde, namelijk vastheid van geloof. Het gevaar reinigt de gemeente, kweekt ijver, ja, geestdrift, en stelt ons tot daden in staat, waartoe wij in tijd van vrede geene kracht schijnen te bezitten; maar te midden van onze rust konden wij toch even vast gelooven, doch juist die vastheid ontbreekt ons al te veel. Door het weifelende en onzekere karakter der eeuw aangestoken, is men sterker in het bestrijden en afbreken, dan in het opbouwen, en weet men vaak beter wat men verwerpt, dan wat men aanneemt. Er is nog zoo veel, wat men tusschen beiden laat, wat men eerst nog nader moet onderzoeken, en wat men gelooft neemt men niet aan als zeker waar, maar meer als waarschijnlijk op overwegende gronden, waarbij men aan de gronden van partij ook hun regt laat wedervaren. Daardoor is men aan de eene zijde wel verdraagzaam, maar aan de andere zijde onvast in zijn geloof, en dien ten gevolge ook zwak, wanneer het tijd is, dat geloof in daden te toonen. Een vast geloof kan toch alleen een sterk geloof zijn. Zoo er weêr martelvu-

ren werden ontstoken, er zouden, daarvan houd ik mij overtuigd, nog vele standvastige geloovigen gevonden worden, doch ik vrees, dat ook de afvalligen niet zouden ontbreken. Men zou gaan redeneren; het altijd vaardige verstand zou misschien spoedig eenen uitweg vinden; de gronden van partij verkregen misschien eensklaps een verleidelijk gewigt, en er zouden er zijn, die zich in tijds behoedzaam terug trokken en zeiden: God ziet niet op het uitwendige; ik kan Hem evenzeer in de mis als onder de preek dienen; het leven is toch wel eene mis waard.— Zoo was het met de vaderen niet. Zij bezaten die bergen-verzettende vastheid van overtuiging, waardoor van Overdam alle geleerden tot eenen redetwist op leven en dood durfde uitdagen. Hun geloof was zoo vast, omdat het zoo eenvoudig was. Zij hielden zich, als de anderen, niet bezig met diepzinnige vraagstukken en subtiële onderscheidingen, welke juist, omdat zij zoo diep en subtiel zijn, het verstand dikwijls verwarren; maar bepaalden zich hoofdzakelijk tot de vraagstukken van het christelijke leven, welke nimmer diepzinnig of donker zijn. Het stond bij hen vast: zoo ik bezwijk, dan ben ik voor eeuwig verloren; zoo ik standvastig blijf, dan wacht mij daar boven het eeuwige leven; en hun geloof was zoo eenvoudig, omdat zij het alleen putteden uit de Heilige Schrift.

Deze geloofsgrond komt zoo duidelijk uit in den brief van Keeskooper, dat ik zou meenen mijne lezers te kort te doen, zoo ik ze in de hoofdzaak hier niet mede deelde.

„Een zalige wandel, een levend geestelijk geloof, hoop,

en een waarachtig, euangelisch vertrouwen op God en Christus wensch ik mijne beminde vrienden toe als eene blijde tijding en eene vriendelijke groete, opdat gij door dat geloof en vertrouwen op God opwassen moogt in een nieuw, rein leven, dat ons beschreven wordt in het heilig euangelie. O, zalig zijn zij, die zich heiligen en reinigen naar den inhoud van dat euangelie, zonder welke reiniging en heiligmaking niemand God noch Christus zien zal.

„Volgt den raad van den Heer Jezus, die zegt: onderzoekt de Schriften. Anders heb ik niet gedaan. Terwijl ik en mijne medegevangenen op dezen grond de heeren van des keizers raad antwoordden, zoo konden zij met waarheid niets tegen ons inbrengen. Zij hebben ons, den een na den anderen, ondervraagd, mij het eerst, of ik gedoopt was?— Antw. „Ja mijne heeren!”— Vr. „Hoe lang is dat geleden?” — Antw. „Vier jaren, heeren!” — Vr. „Welk eene waarde hecht gij aan den doop, in uwe kindsheid ondergaan?” — Antw. „Geene de minste.” — Vr. „Wat gelooft gij van het sacrament der priesters? dat daar vleesch en bloed is? dat het God is?” — Antw. „Nee, heeren! hoe zou het vleesch en bloed en God zijn? Legt mij deze tafel vol van gewijde ouwels, en ik zal ze weg blazen, dat zij stuiven. Zoo zijn zij dan geene goden; men kan God niet tasten, noch lichamelijk eeten.” Toen vroegen zij mij, of ik daarbij bleef, en ik zeide: „Ja, mijne heeren! tot dat men het mij beter bewijst uit de schrift.”

„Aan de heeren is gezegd, zij mogten alle hunne geleerden voorbrengen, men zou het hun met de waarheid

bewijzen, dat het allen valsche profeten zijn, die de wereld nu bijna 1300 jaren met hunne valscheid bedrogen hebben. Wij hebben hun aangeboden, openlijk op de markt naast een groot brandend vuur alle die punten tegen hen te verdedigen, doch in het heimelijke wilden wij niet disputeren. Vele geleerden, en daaronder vier van de voornaamste pastoren uit Gent, zijn gekomen om ons in het bijzijn van de heeren te overtuigen. Ik heb het gehoord, doch zij vermogten niets tegen ons.

„Dus onderzoekt de schriften, gelijk de Heer u gebiedt, en doet daarnaar, op straffe van uwer zielen verdoemenis en het eeuwige vuur. De geestelijken evenwel verbieden u die schriften te lezen, op straffe van hier uw leven lang bij alle menschen gehaat te wezen en naar uwe lichamen aan een staak verbrand te worden, dat spoedig voorbij is, gelijk men ziet. Daarom, al zijn wij dan ook voor eenen kleinen tijd versmaad en door de menschen uit deze ellendige wereld verworpen, wij doen liever wat de Heer gebiedt en rusten in God, dan dat wij zouden doen, wat de menschen gebieden, en eeuwig Gods vijanden zouden zijn in de afgrijselijke hel. Dus onderzoekt de schriften met een opregt hart voor God, en de Heer zal u verstand geven. De Heer zij met u! Mijne liefde wensch ik u.

„Bij mij, Jannijn Beufkijn (anders gezegd Hansken Keeskoop), gevangen te Gent, om het getuigenis van Christus. Ik wensch zaligheid allen, die den Heer met ongeveinsde harten zoeken. Geschreven in het duister met arm gereedschap.”

Ziet! dat was de grond der vaderen. Ik geloof, naar waarheid te kunnen beweren, dat onze gevoelens vooral ontstaan, in stand gehouden en ontwikkeld zijn door de eenvoudige lezing des Bijbels, in onderscheiding van het protestantisme, dat zich meer vasthechte aan de historische ontwikkeling van het christendom door kerkvaders en scholastieken, maar zich daarom ook meer verdiepte in diepzinnige leerstellingen en spitsvindige onderscheidingen. Onze vaderen, meest ongeleerde lieden, waren onbekend met die dingen, maar zij bezaten eeuwen voor de hervorming de Heilige Schriften in de landtaal, en toen zij in het begin der 16de eeuw te voorschijn kwamen, verbaasden zij allen door hunne verwonderlijke bijbelkennis. „Zij hebben den Bijbel op hun duimken. Het is alsof zij de geheele Schrift hebben opgegeten,” getuigt Guy de Bres van hen. Zij lazen den Bijbel op eene eenvoudige wijze. Door dit gedurig te doen, en te gelijk zijnen inhoud te beoefenen leerden zij den zin te verstaan. Zoo ontwikkelde zich de eigenaardige opvatting van het christendom onder de doopsgezinden, welke wij met regt eene *bijbelsche* kunnen noemen. Zonder overeenkomst of bepaling, is de Bijbel onder de onzen altijd als eenige regel en kenbron gebruikt, en nimmer heeft eene geschrevene leer daar nevens eenig gezag kunnen verkrijgen. Die ongeschreven regel bestaat nog in onze gemeenten. De Schrift wordt nog overal als het hoogste, ja, als het eenige beslissende gezag erkend. Daarin zijn wij met de vaderen gelijk.

Doch dit is het verschil, de vaderen kenden den in-

houd des Bijbels beter. Alleen met bijbelkennis toegerust durfden geringe en eenvoudige lieden met geleerden in het strijdperk treden, en de ondervinding leerde,— en zal dit altijd leeren,— dat zij daaruit meest als overwinnaars wederkeerden. Wetenschap moet onderdoen voor bijbelkennis. De fraaijste redenering is niet bestand tegen de eenvoudige betuiging: daar staat geschreven. Waar God spreekt, daar moet de mensch zwijgen. Dat wij daarin achter staan, moet ons tot beschaming strekken. Ik wil de wetenschap niet verachten — neen, hoog stel ik hare waarde, doch nog hooger staat in mijne schatting de Bijbel. Ik wensch slechts dat men nevens de wetenschap de lezing en herlezing des Bijbels meer behartigde. Wat baat het toch te roemen, dat wij, vrij van alle menschenleeringen, alleen vasthouden aan den Bijbel, zoo wij den Bijbel niet kennen. Alleen door de kennis van zijnen inhoud kan dit boek ons tot een grond en regel zijn, want het ligt toch niet in het aannemen, maar in het gebruiken van den regel. Die zijn geloof uit den Bijbel niet put, en het door dagelijksch onderzoek niet voedt en ontwikkelt, vervalt noodwendig tot menschen-leeringen en komt onder den invloed van rondgaande meeningen. Bijbellezing moet de grondslag onzer oefening, wetenschap slechts helpster en leidsvrouw zijn. Och! mogt het beschamend voorbeeld der vaderen ons dit leeren, en de tijden weder aanbrenken, waarin men ook van ons getuigde „ dat wij den Bijbel op ons duimken hebben.” Daardoor zou ook ons geloof weder die eenvoudigheid, en door eenvoudigheid die vastheid verkrijgen, waartegen eenmaal alle

list en spitsvondigheid der geleerden niets vermogten, waarop de vijanden hunne zwaarden stomp sloegen, en waardoor de martelvuren hunnen afschrik verloren.

Wij willen ons tafereel besluiten met een kort berigt van den dood der beide geloofshelden, ons uit eene onbekende bron in den martelaarsspiegel medegedeeld.

De dag der teregtstelling was daar. Of het nog in de zelfde week geschiedde, van welke van Overdam schreef, of later, weten wij niet. Zijnen vriend Keeskoop, die altijd met hem was geweest, mogt hij nu ook in de laatste ure tot lotgenoot hebben. Nog eenmaal werden zij voor hunne regters gesteld. De procureur generaal, toen hij hun het doodvonnis had voorgelezen, voegde er nog als ter verontschuldiging bij: „Dat gij als ketters verwezen zijt, is daaraan toe te schrijven, dat onderscheidene geleerden met u gedisputeerd hebben en gij u niet hebt laten onderwijzen.” — Van Overdam, altijd onversaagd, zeide: „Mijne heeren! hadden wij slechts in het openbaar mogen disputeren, men zou wel gezien hebben, hoedanige geleerden zij zijn.” — „Dat is nu te laat,” zeide de ontroerde regter. — „Ja, het is nu reeds te laat,” antwoordde van Overdam, terwijl zij beiden met den glimlach op het gelaat werden weggevoerd.

Eene onafzienbare volksmenigte was zamen gevloeid om dat mensch-onteerend tooneel te aanschouwen, en onder de menigte verscholen stonden hier en daar zeker de meeste leden der gemeente, om hunne geliefde leer-aars nog eens te zien, en getuige van hunnen uitgang te zijn. Op de noodlottige plaats gekomen, vertoonde zich

daar een groote houtstapel, en twee palen verhieven zich in het midden. Zij moesten zich van hunne bovenkleederen ontdoen, en de beide vrienden hadden afgesproken, dat Keeskoopert daarmede zoude talmen, om den anderen gelegenheid te geven, nog een woord tot het volk te spreken. Van Overdam, dadelijk ontkleed, beklimt den stapel, verheft zijne stem en predikt. Wat hij sprak, werd ons niet gemeld. Het volk luistert met open mond en oor, de regters worden toornig, de beulen ongeduldig; doch zij kunnen met hun werk toch geen aanvang maken, voor dat de eerste gereed is, en deze, in strikken en lussen verward, schijnt met het ontkleeden maar niet voort te kunnen komen. Middelerwijl spreekt van Overdam met telkens klimmenden nadruk en ernst. Zonderlinge predikatie! nog zonderlinger predikstoel! van welke het toch onze vaders alleen gegund was, vrij uit tot het volk te spreken. Niets kan ons een duidelijker denkbeeld geven van hunne geestkracht en hun geloofsijver; niets de gemoedstemming beter afteekenen, met welke zij de eeuwigheid ingingen. Merkt iemand aan, dat zij de zoo dierbare oogenblikken voor hunne eigene voorbereiding lieten voorbij gaan; zij toonden zich ook hierin doopsgezinden, die zich toen ook daarin van anderen onderscheidden, dat zij weinig werk maakten van de voorbereiding van stervenden. Zij, die eischten, dat men zich zijn geheele leven door met eenen godvruchtigen wandel zou voorbereiden, konden geene waarde hechten aan eene verzuchting van weinige uren, die dan toch ook slechts eene kunstmatige gemoedstemming kan te weeg brengen. Wat hadden zij, die hun leven in den

dienst des Heeren hadden doorgebracht en nu met hun bloed bezegelden, ook voorbereiding noodig? Zoo zij eenige rekening voor de eeuwigheid hadden af te sluiten, zij hadden dit zeker reeds voor lang in den kerker gedaan. Deze oogenblikken zijn hun veel te kostbaar, dan dat zij ze niet zouden besteed hebben tot waarschuwing van zondaren en opbouwing der gemeente.

De rede is geëindigd. Van Overdam heeft alles gesproken wat hem op het harte lag. Zijn lotgenoot is nu ook gereed, en voegt zich nevens hem aan den tweeden paal. Met gevouwen handen keeren zij nu tot zich zelve in. De beulen treden toe ; doch schuiven wij eene gordijn voor hetgeen nu volgde.

De toeschouwers keerden huiswaarts met verschillende aandoeningen. De zwart geblakerde overblijfsels hunner lichamen hingen daar aan de nog rookende palen; maar hunne zielen rusten onder het altaar met allen, die vroeger en later het dierbaar geloof van onzen Heer Jezus Christus met hun bloed betuigden. Met bewondering staren wij na drie eeuwen op die getuigen, en vermanen elkander: *gedenkt uwer voorgangeren en volgt hun geloof na, ziende op den uitgang hunner wandeling.*

VIER BRIEVEN

OVER DE VRAAG:

WAT MOETEN WIJ ALS DOOPSGEZIN-
DEN DOEN IN DEN STRIJD
TEGEN ROME?

Matth. 10: 34. Ik ben niet gekomen, om vrede te brengen, maar het zwaard.

Jacobus 4: 1. Van waar de verdeeldheden, van waar de twisten onder u? Komen ze niet daarvan, uit uwe lusten, die in uwe leden strijd voeren.

Jacobus 3: 13—18. Wie is wijs en verstandig onder u? die bewijze het in zachtmoedigheid. Maar indien gij bitteren nijd en twistgierigheid hebt in uw hart, zoo roemt en liegt niet tegen de waarheid. Deze is de wijsheid niet, die van boven komt, maar aardsch, natuurlijk, duivelsch. — Maar de wijsheid, die van boven is, is ten eersten zuiver, daarna vreedzaam, bescheiden, gezeggelijk, vol van barmhartigheid en goede vruchten, niet partijdig oordeelende en ongeveinsd. En de vrucht der regtvaardigheid wordt in vrede gezaaid voor de genen, die vrede maken.

VIER BRIEVEN

OVER DE VRAAG :

WAT MOETEN WIJ ALS DOOPSGEZIN- DEN DOEN IN DEN STRIJD TEGEN ROME?

Warns, April 1853.

Waarde Broeder!

Wat moet ik doen in den strijd tegen Rome? Te midden van de opgewondenheid, die het land vervult, gevoel ik, en zeker velen met mij, behoefte aan voorlichting. — Uwe vraag komt te laat, zegt gij misschien, de adressen zijn reeds geteekend. — Al zijn de adressen verzonden, toch hebben de roomschen en protestanten elkander nog niet den vredekus geboden. Er is slechts een klein drama in den driehonderd-jarigen strijd afgespeeld, een enkel gevecht in den ouden, sedert twintig jaren met levendigheid vernieuwden oorlog geleverd. Nog staan de legers gewapend tegenover elkander. Ik wensch niet zoo zeer van u te weten, of ik ook een

adres moet opzenden, als wel, wat ik in de worstelingen, die aanstaande zijn, doen moet. Het gaat mij eenigzins als dezulken, die zich op eenen eenzamen weg bevinden. Gaat men in groot gezelschap zijn pad, men vindt in de menigte als van zelf eene geruststelling aangaande zijne rigting; doch ziet men slechts een enkelen voor en achter zich, en velen een ander pad inslaan, dan begint men onwillekeurig te twijfelen, of men zich wel op den regten weg bevindt.

Gij weet, mijn vriend! dat ik reeds sinds jaren de telkens heviger polemiek der protestanten tegen Rome met droefheid en ergernis heb gade geslagen. Is dat christelijk? vroeg ik dikwijls. Wat baat al dat strijden? Zal er één roomsche door bekeerd, of één protestant door verbeterd worden? Ik vrees het tegendeel. De roomschen, wier kracht in ons verlicht Nederland vooral in partij-schap bestaat, zullen eerder in hunne dwalingen versterkt, en de protestanten in eene veelzijdige beoefening der waarheid verhinderd worden. In die menigte van adressen zag ik eerst niets anders dan eene bittere vrucht der vroegere polemiek. Doch ik zie nu duizenden met geestdrift overtuigd, dat zij eene goede zaak behartigen; ik gevoel, dat de tijd spoedig kan aanbreken, waarin niemand een werkeloos aanschouwer meer mag zijn. Er rijzen twijfelingen bij mij op. Schrijf mij toch, mijn vriend! wat ik als doopsgezinde moet doen.

Ik herhaal, *als doopsgezinde*, want ik verbeeld mij, dat ons standpunt nog al eenigzins anders is, als dat der protestanten in engeren zin. Gelijk Rome hare grondstelling van het stadhouderschap van Christus zou ver-

loochenen, indien zij vrede had met de haar niet onderworpen christenheid, zoo moet het protestantisme, voor een deel ontstaan uit oppositie, altijd opponeren en protesteren tegen Rome. Strijden tegen Rome is zijne roeping en kracht. Gij ziet het. Naar ons geheugen was het nimmer zoo bloeiend; nimmer hoorden wij den naam protestant met zoo veel beteekenis en nadruk uitspreken. Toen de strijd rustte, werd die naam bijna vergeten, maar nu de strijd met kracht wordt hernieuwd, komt hij weder op den voorgrond. Doch strijden naar buiten is, mijns bedunkens, de roeping van den doopsgezinde niet. Hij is even onroomsch als de protestant; maar uit een ander beginsel ontstaan, heeft onze gemeenschap zich meer naar binnen gekeerd. Onze vaders hebben niet meer gevraagd, dan geduld te worden, om voor zich zelve het christelijke leven in alle stilte te beoefenen. Waar de protestanten met geestelijke en stoffelijke wapenen streden, daar hebben zij nooit anders dan eene lijdzame volharding tegen het geweld van Rome gesteld.

Onze betrekking tot den staat is ook altijd eene andere geweest. Ik heb het dikwijls gevoeld, doch nooit is het mij zoo duidelijk geworden, als in den jongsten strijd. In mijne eenvoudige doopsgezinde beschouwingswijze kwam het mij eerst vreemd voor, dat de hervormden in die aanstelling van bisschoppen zoo veel gevaar zagen. Toen ik het berigt eerst las, verheugde ik mij daarover, want ik had den achterlijken toestand, waarin de roomschen zich hier in vergelijking van Duitschland bevinden, altijd toegeschreven aan hunne onmiddellijke

onderworpenheid aan Rome. Zij zullen nu tot een meer onafhankelijk en zelfstandig bestaan komen, dacht ik, en dit kan hun, als elders, eene aanleiding worden tot vooruitgang en verlichting. Ik kon mij maar volstrekt niet begrijpen, dat daarin voor anderen zoo veel bezwaar kon gelegen zijn. Doch bij het ontstaan van den strijd werd het mij duidelijk, dat het bezwaar vooral in de betrekking tot den staat moet te zoeken zijn. De hervormde kerk vindt hare kracht aan de eene zijde in haar geloof en de wetenschap, maar aan de andere zijde in hare kerkelijke inrigting, en deze inrigting steunt op hare betrekking tot den staat. Daarom vergadert hare synode in de hoofdstad, stelt zij belang in eenen minister van eeredienst, en laat zij hare reglementen door den staat bekrachtigen. De roomschen vinden hunne sterkte op gelijke wijze voor een deel in zulk eene inrigting. Zie, door de bisschoppelijke hiërarchie zou er eene gevaarlijke concurrentie ontstaan. Zij zou aan die inrigting eenen luister bijzetten, welke de hervormde niet kan vertoonen. Die gemijterde heeren zouden voor het volk, bij het hof en de hooge regering met een aanzien en ontzagwekkend vertoon optreden, die synodale en klassikale besturen nimmer konden verkrijgen. Zij zouden met hen wedijveren om de gunst van het hof en de bescherming der regering, en zoo men die concurrentie al niet vreesde, men zou althans jaloersch zijn op dien luister. — Zie, hier staan wij al weder op een geheel ander standpunt. Onze kerkelijke inrigting heeft de betrekking tot den staat niet noodig, en onze geest kan geene de minste inmenging daarin dulden.

Doch terwijl wij met andere gezindten niet willen wedijveren om de bescherming van den staat, zoo is het toch onze begeerte, dat geene van allen daar eenig voorregt boven ons geniet. Maar het is de vraag, wie voorregten bezit. De scheiding van kerk en staat is wel in 1795 uitgesproken, en de gelijkstelling der gezindten in iedere grondwet vastgesteld, doch beide worden niet zoo ligt tot stand gebragt. Uit de vroegere vereeniging van de hervormde kerk met den staat zijn nog zoo vele dingen overgebleven. Er is bijna geene doopsgezinde gemeente, vooral ten platten lande, die zich niet over eenige vermeende of wezenlijke voorregten, door de zuster-gemeente genoten, beklagt. Ons belang schijnt dus eerder mede te brengen, met de roomschen tegen de vroeger heerschende kerk te strijden, dan deze te ondersteunen tegen onze voormalige lotgenooten.

Doch de kerkelijke inrigting, welke zich de katholieke noemt, kan geene andere kerken nevens zich dulden. Zij streeft volgens haar beginsel naar de wereldheerschappij. De paus draagt daartoe steeds eene driedubbele kroon. Zij zoekt alle andere kerken te onderdrukken, alle anders denkende christenen in haren schoot terug te voeren, ja, de geheele wereld roomsch te maken, en, daar het zwaard des geestes haar ontvalt, zoekt zij het wereldlijk zwaard en gebruikt stoffelijke middelen. — Wat de wereldheerschappij betreft, wij kunnen het haar toch wezenlijk niet ten kwade duiden, mijn vriend! want ook de doopsgezinde gemeenschap streeft daarnaar. Ik zou hem althans geen ijverig broeder noemen, die niet met mij overtuigd was, dat de ge-

heele wereld eenmaal doopsgezind moet worden. — Wat evenwel hare heerschzucht en de stoffelijke middelen, waarmede zij haar doel tracht te bereiken, aangaat, dat is eene erge zaak. Wanneer eenmaal de scheiding van staat en kerk eene daadzaak geworden, en de amerikaansche regel van zelf-hulp ingevoerd was, dan was haar in eens de gelegenheid bij den staat benomen; doch die regel zal nog wel vooreerst niet komen, en zoo blijft het eene erge zaak. Het jesuitisme verstaat op eene meesterlijke wijze de kunst, om stoffelijke middelen aan te wenden; de grooten der aarde zijn zeer aandoenlijk voor al wat blinkt; de voorbeelden bestaan, dat zijne zendelingen zich bij protestantsche vorsten wisten in te dringen, en hen in het geheim of in het openbaar tot hunne kerk overhaalden; er kon dus gevaar komen, dat die hoog aanzienlijke bisschoppen langs geheime wegen bij tijd en wijle eenen invloed verkregen, om de andere gezindten terug te dringen, ja, bij toenemende magt te overheerschen en te onderdrukken. Wanneer hun dit gelukte, dan zouden ook wij zeker niet verschoond worden. In dit opzigt is ons belang zeker aan de zijde der hervormden, want, zoo het dezen al gelukte de voorregten eener heerschende kerk terug te verkrijgen, van hen hebben wij altijd meer vrijheid te wachten.

De strijd is evenwel niet alleen over uitwendige zaken. Waarheid, licht, vooruitgang en ontwikkeling zijn de hoofdbelangen. Hier is onze plaats zeker weder aan de zijde der protestanten. — Doch moet onze strijd hier bij uitsluiting tegen Rome en voor het protestantisme zijn? Dit zou het geval moeten wezen, indien waarheid

en licht bij uitsluiting aan deze, leugen en duisternis aan gene zijde waren; doch, wie het durft, ik kan het niet beweren. Ik houd mij integendeel overtuigd, dat bij alle gezindten, ook bij de onze, waarheid en leugen wel ondereen zullen gemengd zijn. Acht deze overtuiging niet in strijd met de zoo even uitgesprokene doopsgezinde wereld-heerschappij. De grond mijner verwachting, dat eenmaal de geheele wereld doopsgezind zal worden, ligt niet zoo zeer in hetgeen wij voor het oogenblik aannemen en belijden, maar meer in hetgeen wij zoeken, of liever in het beginsel, waarmede, en in de rigting, waarin wij zoeken; het beginsel ml., dat wij het nog niet verkregen hebben, maar er naar streven; de practische rigting, die ons streven altijd kenmerkte en ons als van zelf door den doop wordt aangewezen; dat doopsgezinde moet eenmaal algemeen worden. Dit beginsel nu brengt mede, dat wij den leugen bestrijden, waar wij hem vinden, maar ook de waarheid omhelzen, waar wij haar ook aantreffen. Ik verbeeld mij nu, dat er nog al kostelijke schatten van waarheid onder het puin der roomsche kerk verborgen zullen zijn; want, hoe ook afgeweken, zij is toch in haren oorsprong de apostolische gemeenschap, en hare in- en leerstellingen, hoe ook ontaard, dagteekenen haar ontstaan voor een deel uit den eersten tijd der christenheid, en bij al het goede zie ik in het protestantisme ook groote eenzijdigheid en dwaling. Gelijk beide voor het oogenblik bestaan, is ontwijfelbaar de meeste waarheid aan de zijde der protestanten. Onze plaats moet bij hen zijn. Zoo wij echter uitsluitend met en voor hen streden, wij zouden gevaar

loopen soms voor den leugen tegen de waarheid te strijden.

Men gaat te ver. De strijd verblindt de menschen. De partijchap verhindert hun dikwijls goed en kwaad te onderscheiden. Voor liefde komt bitterheid. — Het is toch eene daadzaak, dat de roomsche kerk het christendom in deze landen heeft gebragt, en dat alle protestantsche afdeelingen uit haar zijn ontstaan. Zij is dus onze moeder. Die moeder is wel eené overspelige geworden, en wij zijn van wege hare ergerlijke afwijking van het regte pad gedwongen, het ouderlijke huis te verlaten en eigene kerken te stichten, doch zij is en blijft toch nog altijd onze moeder, en zij, die hunne oogen sloten voor haar overspel en bij haar bleven, onze broeders. Wilt gij haar echter dien eerwaardigen moedernaam niet schenken, gij kunt haar toch den rang van zuster-kerk niet weigeren. Zij is toch eene christelijke kerk. Zij erkent onzen Heer ook als den haren. Ik acht het nu ongepast, onze moeder of zuster met zoovele bitterheid te bestrijden, onze broeders zoo aan te tasten in hetgeen hun dierbaar is. Men moest eerder medelijden hebben met haar ongeluk, alleen hare dwalingen aantasten, en hoe bitter zij zelf ook scheldt, ons door niets laten verhinderen, om in liefde alle middelen aan te wenden, opdat zij tot de apostolische zuiverheid weder keert, en wij ons weder met haar kunnen vereenigen. Doch haat, partijchap en opgewondenheid hebben de overhand, en de liefde vlugt henen. — Dat grieft mijn hart. De hatelijkheid van den strijd walgt mij, zoodat ik bijna niets meer van de daarop betrekkelijke lektuur in handen

neem. Zoo ik mij in den strijd mengde, ik zou vreezen, dat ik door de zelfde opgewondenheid weg gesleept en mede schuldig zou worden aan de zonde van godsdiensttwist. — Doch het vuur is nu eenmaal ontstoken. Het kan spoedig zoo ver komen, dat niemand meer onzijdig mag blijven. Mijne plaats is dan zeker aan de zijde der protestanten. — Wat moet ik als doopsgezinde doen? Licht mijn geweten voor, broeder! en beantwoord mij die vraag.

Ons beginsel is niet als dat van Rome, te heerschen ook door stoffelijke middelen; niet als dat der protestanten, te protesteren en te strijden tegen de tyrannij des geestes. In plaats van protest en strijd stelden onze vaders eene lijdzame volharding tegen het geweld van Rome. Zij mengden zich niet in staatszaken, bekommerden zich weinig over de dingen, die buiten hunnen kring geschieden, maar zochten in stilte voor zich zelve God naar hunne overtuiging te dienen. Zie, is dat nog het standpunt, waarop wij ons moeten plaatsen; moeten wij nog zoo als stille en vreedzame burgers, als eenvoudige en lijdzame christenen trachten te leven; is dat ook het ware christelijke standpunt, waarop de Heer stond en de apostelen ons zijn voorgegaan; — dan bid ik God, dat Hij mij voor de verzoeking beware, om het ooit te verloochenen.

Doch lijdzaamheid eischt weder geene lijdelijkheid. Met alle verdraagzaamheid jegens de roomschen; met alle lijdzaamheid omtrent het kwaad, dat zij mij aandoen; met alle vergevingsgezindheid tegenover hunne vijandschap, mag ik toch mijn geloof niet prijs

geven, niet dulden, dat de zonde schaamteloos gehuldigd, het bijgeloof openlijk verbreid wordt. Neen, ik ben geroepen, voor licht en waarheid tegen duisternis en leugen te kampen. Mijne plaats is het meest aan de zijde der protestanten, doch hun belang, hun standpunt, hunne beginsels zijn niet de mijne. Zeg mij dan, mijn vriend! hoe kan ik met hen mede strijden, zonder mijn standpunt te verloochenen en mijne christelijke doopsgezinde beginsels prijs te geven?

Moeten wij mede strijden, of als werkelooze toeschouwers in de verte blijven staan? Zoo gij het eerste wilt, moeten wij ons dan met de protestantsche partij vereenigen, wier belang en beginsel zoo van het onze verschilt, of op ons zelve, als eene derde partij, onzen eigen strijd voeren? Moeten wij het verschil over het hoofd zien, en eendragtig tegen den algemeenen vijand optrekken, of naauwgezet ons beginsel bewaren, en zoo onze krachten verdeelen en verzwakken?

Verschoon mijn verward schrijven. Van iemand, die twijfelt, kunt gij toch niet verwachten, dat hij de zaken duidelijk en geregeld uit een zal zetten. Het zal u evenwel beter dan iets anders mijne gesteldheid beschrijven, en doen gevoelen, hoeveel behoefte ik heb aan raad en voorlichting. Velen der onzen verkeerden misschien in de zelfde onzekerheid. Zet u dan eens neder, om mijne vragen breedvoerig te beantwoorden. Misschien kan het ook dienen, om anderen voor te lichten.

Wees middelerwijl met de uwen Gode bevolen!

Uw broeder,

D. S. G.

Waarde Vriend!

Aangenaam werd ik verrast door uwen brief van april 11. Gij hebt daarin een belangrijk onderwerp besproken en gewigtige vragen gedaan. Ik kan echter niet ontveinzen, dat de inhoud mij maar half heeft voldaan. Bij u ook al dat wankelen en weifelen, waardoor men aan den strijd tegen Rome niet mede deel neemt, en toch geen vrede heeft met zijn niets doen. Aan den anderen kant zag ik evenwel met groot genoegen, dat gij de voorgestelde vraag zoo ernstig en gemoedelijk opvat, en even weinig tot hen behoort, die met een „'t is niet doopsgezind" van den ganschen strijd spoedig zich afmaken, als tot dezulken, die onbedacht of met een twijfelend geweten tot het deel nemen aan dien strijd zich laten meê slepen. Ook beviel het mij zeer in uw schrijven, dat het vreemd is van de opgewondenheid, heftigheid en bitterheid, die de woorden en gedragingen van zoo vele, zich *evangelisch* noemende, christenen bij de d. g. protestantsche beweging ontsierden, en dat gij, onpartijdig in de hoogste maat, zoowel het goede erkent in de r. katholieke kerk als het gebrekkige in de evangelische, en aan beiden alle regt laat wedervaren.

Gij kent mij, vriend! en weet, dat ik hierin met u van eenerlei geest en gevoelen ben. Met dat al schroom

ik niet rond voor mijn oordeel uit te komen, dat ook wij doopsgezinden wel degelijk ons behooren te scharen onder hen, die zich tegen de dwalingen, aanmatigheden en zucht tot overheersching van de roomsche kerk verzetten, en dat niet *ondanks*, maar *krachtens* de eigenaardige rigting en geest onzer broederschap. Ja, het komt mij voor, dat wij, juist omdat wij doopsgezinden zijn, er nog meer dan de andere protestanten ons toe gedrongen moeten vinden 1). Hartelijk wenschte ik, u daarvan te kunnen overtuigen; niet, dewijl het mijn gevoelen is, maar dewijl het waarheid schijnt. En ik vlei mij, u te zullen overtuigen; want ook uwe leus is het: „de waarheid boven alles!” Bovendien, hoezeer gij het in uwen brief met u zelven nog niet eens zijt, gij helt toch het meest naar hunne zijde over, die op de vraag: „wat moeten wij doen, mannen broeders?” antwoorden: „mede strijden!” Er blijven bij u nog slechts eenige bedenkingen en zwarigheden over, en die wil ik pogen op te lossen en uit den weg te ruimen.

Laat mij dan *eerst* de redenen open leggen, waarom ik meen, *dat wij als doopsgezinden den strijd tegen Rome mogen, ja moeten voeren*, en *ten andere* u mijne gedachten mededeelen omtrent *de wijze, hoe wij dit als doopsgezinden behooren te doen*.

1) Ik reken hier en overal in mijn brief de doopsgezinden onder de protestanten. Ofschoon toch die benaming, strikt genomen, op onze vaders niet toepasselijk is, die geen *protest* tegen Rome hebben ingediend, past zij evenwel in zóóverre op hen en ons, als wij het in het materiëel en formeel hervormings-beginsel van hen, die toen protesteerden, cens zijn. Historisch heeten wij ook geene *evangelischen*, en toch rangschikken zij ons met regt onder hen.

Daar zijn, ik erken het, in het karakter der doopsgezinden van den ouden tijd sommige trekken, die hem, welke hun beeld in zijn gedrag tracht uit te drukken, gemoedelijke bedenkingen kunnen baren, of het hem wel betaamt, in eenigen, 't zij offensieven 't zij defensieven strijd tegen Rome, en bepaaldelijk in dien zich te mengen, welke thans tegen de bisschoppelijke hiërarchie gevoerd wordt. Zoo twijfelt gij ter goeder trouw, of dit wel strookt met dien eigenaardigen geest onzer vaderen, volgens welken zij, vreedzaam en stil daarheen levende, zich beijverden, om vooral zelven het ware christendom in hun wandel te openbaren. Laat mij u vooreerst van dien twijfel pogen te bevrijden.

Ik heb even als gij eerbied en hooge ingenomenheid met die stillen in den lande, die, zonder zich te bemoeijen met dingen, die hen niet aangaan, zonder rumoer en opzien te baren in de wereld, zonder iemand noodeloos aanstoot te geven of te storen in de naleving zijner godsdienstige overtuiging, vreedzaam en rustig hunnen weg gaan, voor zich zelven wèl toeziende, dat zij het regte pad naar den hemel bewandelen, door in werkdadig geloof van alle ook burgerlijke en maatschappelijke deugden zich te kwijten. Regt opgevat en toegepast, geloof ik, is deze wijze van denken en handelen geheel in den geest van Christus. Hij wilde toch zulke discipelen, die, vrij van twistgierigheid en strijdlust, den vrede trachtten te bewaren met alle menschen, zooveel en zoolang het geschieden kon. Hij wraakte het, dat men zich uit bemoei- of bedilzucht met de aangelegenheden en gebreken van anderen inliet; en hem, die uit

deze verkeerde zucht geneigd was, om voor anderen zich zelve te vergeten, wees Hij met een „strijd gij maar, om in te gaan” te regt, of riep hem berispelend toe: „werp eerst den balk uit uw eigen oog!” Gij denkt hier ook met mij aan het woord, dat Hij eens tot Petrus sprak: „wat gaat u dat aan, volg gij mij!” — Gij zult mij evenwel toegeven, dat men dit op zich zelf goede en christelijke beginsel ook zeer averegts zou kunnen begrijpen en aanwenden. Men zou er toe kunnen verval- len, om zich in 't geheel niet te bekreunen aan wat er buiten den kring van eigen gezin, gemeente of broeder- schap geschiedt, en alleen maar te zorgen, dat men dààr rustig en vredig het zuivere christendom belijdt. Maar dan zou de beschuldiging, die vóór ettelijke jaren, in een u wel bekend geschrift tegen de doopsgezinden werd in- gebragt, „dat zij zich luttel aan het welzijn van hunne medebewoners van het groote gebouw der christenheid gelegen laten liggen, als zij het in hun eigen net en keurig vertrek slechts wél hebben” allezins verdiend zijn. Het is mogelijk, dat er sommigen onder ons niet geheel vreemd van waren en zijn; maar al vervielen daartoe ook velen onzer, gij zijt er, even als ik, verre van, om zulk een onchristelijk egoïsme en particularisme als het echte doopsgezinde beginsel te erkennen. Gij noemt dit zeker ook eene overdrijving of liever ontarding van het edele streven onzer vaderen, om vooral zelve als waar- dige burgers van het koningrijk der hemelen te wandel- en. Wél beschouwd immers is dit streven niet alleen zeer goed bestaanbaar met, maar moet ons zelfs leiden en dringen tot het behartigen van de belangen ook van hen,

die het verst buiten onzen naasten kring verkeeren. Is het toch als doopsgezind christen mijn ernstig zoeken, om zelf het evangelium waardig te wandelen, dan moet ik de liefde als het voornaamste najagen, en mij door haar laten dringen, om niet alleen op het mijne te zien, maar ook op hetgeen des naasten is; dan moet ik mij wél wachten voor die lage zelfzucht, die, al ziet men iemand verre afdwalen en onbewust aan den rand eens afgronds, met een „wat gaat mij dat aan, ben ik mijns broeders hoeder?“ hem aan zich zelven overlaat. Is het als doopsgezind christen mijn ernstig zoeken om zelf als een waar discipel van Jezus te leven, dan zal ik ook bidden, dat het koningrijk van den hemelschen Vader kome; en als dit bidden bij mij uit hartelijke zucht voor de verheerlijking des Vaders ontspringt, dan zal ik tot de uitbreiding van zijn rijk zooveel in mij is ook werkzaam zijn. Zoo moet ik het mij dan als doopsgezind christen sterk aantrekken, dat er binnen en buiten de grenzen der christelijke kerk nog zooveel onchristelijks en ongoddelijks bestaat, en er mij ijverig op toeleggen, dat dit allerwege worde verdreven, om voor de aanbidding van God in geest en in waarheid plaats te maken. Zoo is het dan geene afwijking, maar juist getrouwheid aan mijn doopsgezind beginsel, wanneer ik, gestand doende aan mijne christelijke roeping, om het zout der wereld te zijn en mijn licht voor de menschen te laten schijnen, opdat mijn hemelsche Vader steeds meer verheerlijkt worde, een warm voorstander ben van het werk der evangelie-verbreiding onder heidenen, mohammedanen en joden, en krachtig mede helpe

om door de d. g. inwendige zending de onkunde, ongodsdienstigheid en zedeloosheid, die mij meer van nabij omringen, te bestrijden.

Gij, mijn vriend! vindt uw doopsgezind geweten, mag ik het zoo noemen, dan ook geenszins bezwaard, om aan dit alles zooveel gij kunt deel te nemen. Gij juicht het toe, dat de zendings-ijver thans mede in ónze kerkgemeenschap levendiger wordt, en er insgelijks uit haar midden zich opmaken, die het licht en het heil van Christus brengen aan de afgelegenste volken. Maar ik bid u, hoe kunt gij dan nog zwaarigheid maken, om tegen de dwalingen en verkeerdheden, die er in de roomsche kerk heerschen, mede te strijden? Het is zoo, de leden dier kerk staan niet met de heidenen gelijk. Ik beschouw ze gelijk gij als medechristenen, hoeveel er ook nog van het oude heidendom in hunne kerkelijke feesten en ceremoniën overgebleven zij, hoeveel onchristelijks en zelfs antichristelijks er, vooral bij zekere partij, in die kerk gevonden worde. Maar juist omdat zij als medeleden van het groote ligchaam des Heeren tot ons in nadere betrekking staan dan de heidenen, juist omdat wij aan deze onze „oude moeder,” waarvoor gij haar niet schroomt te erkennen, zoo groote verplichting hebben, als wij op de eerste invoering van het christendom in Nederland zien, zijn wij immers te meer gehouden, te doen wat wij kunnen, om hen tot de evangelische waarheid en vrijheid, waarvan zij zoo verre zijn afgedwaald, zooveel mogelijk terug te brengen. Mij dunkt, gij moet u dus ook niet kunnen vereenigen met hen, die daar spreken: laat die roomsche menschen met rust; laat

hen naar hunne, zij het dan ook dwalende, begrippen God dienen op hunne wijs; zij kunnen, naar hun licht wandelende, toch ook wel zalig worden.—Zij, die zoo spreken, hebben inderdaad den schijn der christelijke liefde in hun voordeel. En ik voor mij kan het dus ook ligt verschoonen, dat men, door dien schijn misleid, ter goeder trouw meent, de roomschen maar aan zich zelve te moeten overlaten. Wél beschouwd is het evenwel eene gansch andere liefde, die Jezus door woord en daad ons aanbeveelt. Die liefde laat den dolenden broeder niet maar ongehinderd zijnes weegs gaan; zij bidt en bezweert hem, dat hij omkeere; die liefde schroomt niet, om den slapende, als hij in gevaar is, des noods onzacht wakker te schudden. En zoo liet Jezus dan ook het afgedwaald geslacht, waaronder Hij verkeerde, niet met rust, maar tastte de verderfelijke dwalingen van zijnen tijd aan, wáár Hij die vond, bij farizeën en saduceën, bij zijne geloovige discipelen zoowel als bij de nog ongeloovige joden. Even weinig als zijn voorlooper ontzag Hij zich, om de slapende gewetens wakker te maken, en de hevigste onrust te zaaijen in de door valsche rust bevangen gemoederen. En al kon Hij zijn licht niet doen doorbreken zonder een geweldigen tegenstand en strijd van het rijk der duisternis uit te lokken, toch ging Hij voort met zijne waarheid steeds helderder te openbaren, die zonder strijd in deze wereld niet doordringen kan. Daarom ontzagen ook zijne apostelen dien strijd niet, en getroostten zij het zich, dat men hen betigtte van de gansche wereld in rep en roer te stellen. Daarom schroomden ook Luther en zijne medestanders niet,

om met mond en pen tegen het bederf der roomsche kerk in hunne dagen te velde te trekken. En wij zouden aarzelen hun voetspoor te drukken? Het groote en goede werk, voor 't welk ook onze Menno zooveel geleden en gestreden heeft, niet voortzetten? 't Zal toch wel niet met regt in óns als onverdraagzaamheid af te keuren zijn, wat in hén als edele geloofsijver en moed op het hoogste wordt geroemd? Dan moest men vergeten, wat trouwens niet zelden uit het oog verloren wordt, dat wij het niet tegen de roomschen hebben, maar tegen hunne dwalingen; dat wij wel gaarne hén in liefde verdragen, maar niet hunne tegen de waarheid en strekking des evangelies aandruischende stellingen.

Dit zij nu zoo, zou iemand kunnen denken, doch waarom tegenwoordig zoo bijzonder tegen de roomsche kerk geijverd? Waarom niet veel meer alle krachten ingespannen ter bekeering van joden en heidenen, die nog geheel ongeloovig zijn? Mij dunkt, antwoordde ik iemand, die mij deze bedenking voorlegde, dat men in onzen tijd over het geheel niet te klagen heeft over verwaarloozing van de hoogere belangen der laatstgenoemden. Zoo zeer laat men zich daaraan gelegen liggen, dat er van een anderen kant reeds meermalen gevraagd is, of men thans niet voor de bekeering van jood en heiden de evangelisatie der ons zooveel nader bestaande katholieken te veel verzuimt? Het eene doende, het andere niet na te laten, dat blijft ook hier zeker onze roeping. Zoo dachten ook de apostelen. Getrouw vervulden zij hunnen last, om het evangelie te verkondigen aan jood, samaritaan en heiden. Doch zij bepaalden hunne werkzaamheid niet bij

de uitbreiding des christendoms; zij trachtten ook, waar reeds gemeenten gesticht waren, die op te bouwen, en, waar er na hun vertrek onkruid opkwam, dit tegen te gaan en uit te roeijen. Hoe ijverde de groote apostel der heidenen tegen de valsche leeringen der joodschgezinde partij onder de eerste christenen, getuige vooral zijn zendbrief aan de Galatiërs! En toch, zouden wij zeggen, had hij anders genoeg te doen met het toebrengen der heidenen tot het geloof. Zie, zoo voegt het ook ons, om zoowel het onkruid te wieden uit den akker des Heeren, als nieuwe landen voor Hem te ontginnen. Wij zijn dus geheel in ons regt, als wij de roomsche zoowel als de protestantsche kerk trachten te zuiveren van elken zuurdeesem, die niet van Christus is. En dat wij protestanten thans den strijd tegen elkanders dwalingen meer laten rusten, om onze krachten onverdeeld tegen Rome te vereenigen, dat heeft zijn natuurlijke reden. Bij de r. k. kerk, uit eigen aard en beginsel er steeds op uit om te heerschen en alleen-heerscheresse te zijn, is in de laatste jaren de ver- en heroveringzucht weder sterk aangewakkerd. En gij weet, hoe zij het inzonderheid op het rijke en schoone koninkrijk „van Holland en Brabant” gemunt heeft, en hare krachten inspant, om het daar door de hervorming verloren grondgebied te herwinnen, en het geheel aan haar gezag te onderwerpen. Met de leus: *hereditatem vindicamus patrum nostrorum* in hare banieren, zendt Rome hare meest geoefende benden herwaarts, om al wat ongeloofige, ketter of scheurmaker heet de oude boeijen weder aan te leggen. Schatten heeft zij tot bereiking van dit doel veil en tot

hare dienst. Met de meest mogelijke geslepenheid en bedektheid zoowel als met eene onverzettelijke volharding gaat zij rusteloos op dit doel af, ook al schijnt zij te rusten, en geene listen en praktijken, door dit doel geheiligd, te snood acht. Zoo is het Rome gelukt, in betrekkelijk korten tijd, in onze zuidelijke provinciën vooral, groote veroveringen te maken, ja, den bloei harer kerk in ons vaderland tot die hoogte op te voeren, dat zij hier ophoudt eene missie te zijn, en thans zich geheel meent te kunnen organiseren als in rijken, waar de bevolking uitsluitend of overwegend katholiek is. Dat zien de protestanten, die de oogen eindelijk open gegaan zijn, en voorzien het, dat het hier niet bij zal blijven, maar dat die overwinningen met kracht zullen worden doorgezet. Moeten zij dit nu maar lijdelijk aanzien, of niet veeleer hunne wapenen thans naar die zijde keeren, van waar meest het gevaar dreigt?

Ja, schijnen velen onder ons te denken — en gij zijt er niet geheel vreemd van — laat de gereformeerden zich daartegen aankanten; hun geldt eigenlijk deze aanval; maar wij doopsgezinden hebben er minder mede te maken. Ik wil eens aannemen wat zij, die zoo spreken, vooronderstellen, dat de roomsche stoel het minder op ons klein kuddeke geladen heeft, dat niet zoo eigenlijk tot de protestanten, zijne oude vijanden, behoort. Ik wil eens aannemen, dat, hoe ook zijn invloed aangroeit en zijne magt vermeerdert, wij doopsgezinden voor ons zelven niets te vreezen hebben, dat wij zoo vast staan in onze evangelische denkwijze, dat er, zelfs te midden eener r. katholieke bevolking, niet één onzer

broeders en zusters zich zal laten aftroonen van zijn geloof en kerkgemeenschap. Maar is het nu edelmoedig, is het christelijk, te denken, wij hebben geen nood, laat dus de roomschen maar veld winnen? Is dat geene ontrouw aan de waarheid, die ook wij geroepen zijn te verdedigen? Is dat geene zelfzucht, geene schending van de liefde omtrent onze protestantsche medebroeders, op wie wij toch, door overeenstemming van geest, meer betrekking hebben dan op de r. katholieken?—Het is zoo; wij doopsgezinden hebben van de gereformeerde kerk, toen zij nog staatskerk was, nog al iets moeten lijden. Maar hoe laag zou het zijn, om, uit haatdragendheid over die oude grieven, met heimelijk leedvermaak er ons in te verheugen, dat zij nu zelve in ongelegenheid komt en gevaar meent te loopen, om door hare magtige mededingster overschenen zoo niet overheerscht te worden. Ik mag en wil zoo iets van mijne waarde geloofsgenooten niet onderstellen. Of er echter hier en daar onder die bij velen heerschende afkeerigheid, om aan den strijd tegen Rome deel te nemen, niet nog een zekere wrevel schuilt tegen die voormalige, wel eens harde en onbillijke gereformeerde meesteres, gelijk ook eene zekere sympathie met de katholieken, onze voormalige lotgenooten, durf ik evenmin ontkennen als beweren? Nog veel minder wil ik aannemen, dat die wraakzucht, om het bij den regten naam te noemen, bij iemand onzer zoover zou kunnen gaan, dat hij de gereformeerden in de worsteling met Rome zelfs het onderspit zou willen zien delven, opdat zij het zoo ook eens ondervonden, wat het zij, door eene andere kerk overheerscht te worden. Wij willen dit daarlaten.

Doch van waar toch de bij dit alles ten grond liggende dwaling, dat het vooral een strijd is tusschen roomschen en gereformeerden? Zijn deze dan de eenige protestanten in Nederland? Gij zult u herinneren, hoe de synodale commissie van het kerkgenootschap der evangelisch-lutherschen tegen die misvatting nog onlangs is opgekomen, en hun oud en goed regt op de benaming van protestanten heeft gehandhaafd. Hun niet minder derhalve dan de gereformeerden geldt de aanval van over de bergen. En hebben niet alle andere christelijke kerkgenootschappen in ons vaderland, die van Romes juk en geest afkeerig zijn, gemeene zaak met hen?

Ik zie daarom niet, hoe wij ons hier kunnen isoleren. Gij zegt het zelf: wij doopsgezinden mogen al niet regtstreeks tot de protestanten gerekend kunnen worden, wij zijn toch even onroomsch als zij. Onze voorvaderen mogen geen schriftelijk protest tegen Rome hebben ingediend, met woord en daad protesteerden zij toch tegen hare dwalingen en aanmatigingen, gelijk ook tegen het wereldsche, weelderige leven, dat er destijds bij hare hoogere en lagere geestelijken heerschte. Ons als afstammelingen of het geestelijk nakroost van den, eens zoo zeer door haar gehaten, afvalligen Menno Simons beschouwende, kan zij ons doopsgezinden niet anders dan als ongeloofigen en kettters aanmerken, evenzeer te vervolgen als anderen, die zich aan haar gezag onttrokken of weigeren te onderwerpen. Neen, vriend! wij kunnen niet zeggen; „vrede, vrede, voor óns geen gevaar.” Nu, gij zegt dit dan ook niet, schoon gij het daarvoor houdt; en ik ben het daarin met u eens, dat men dit ge-

vaar overdrijft, als men zich schrikbeelden vormt van in de verte reeds dreigende brandstapels en moordschavotten; schoon gij zelfs van de invoering der bisschoppelijke hiërarchie voor de nederlandsche afdeeling der r. katholieke kerk iets wezenlijk goeds verwacht, gij ontveinst u toch niet, dat ook ons met de protestanten in 't algemeen van haar iets te duchten staat, tenzij er maatregelen worden genomen, om hare steeds aangroeiende uitbreiding en invloed in ons vaderland paal en perk te stellen. En nu, zullen wij doopsgezinden dan niet mede de hand leenen, om dijken en dammen tegen dien, ook op óns aandringenden, stroom op te werpen?

Ik hoor u toestemmend, maar toch nog altijd met een aarzelend „ja” antwoorden; want gij kunt dien wederstand nog niet regt met eenen anderen karaktertrek der doopsgezinden overeen brengen, dien gij in uwen brief hunne „lijdzame standvastigheid” noemt. Zij waren niet gewoon, dit bedoelt gij, om zich tegen het geweld van Rome te verzetten, verdroegen het liever, en zorgden maar, dat zij, ondanks alles wat zij om des geloofs wille moesten verduren, getrouw bleven aan hunne belijdenis. Ook hier moet ik beginnen, met mijne hooge achting en bewondering voor die, bij al hunne uiterlijke geringheid en eenvoudigheid, waarlijk groote mannen te betuigen, die, uit eerbied voor het woord en voorbeeld des Heeren, de bitterste vervolgingen en de snoodste mishandelingen om der gerechtigheid wille zich hebben getroost, en liever zich in de akeligste kerkerholen lieten werpen en

de onmenselijkste martelingen doorstonden, dan van wat zij voor waarheid en plicht hielden af te wijken. Maar het waren toen geheel andere tijden. Bij zoo groot eene overmagt als toen te vuur en te zwaard tegen hen woedde, en zoo verregaande doofheid van hunne vervolgers voor elke verdediging en klagt, was het eene ongerijmdheid, het aangedaan geweld te keer te willen gaan. Zij konden niet anders dan dulden. Maar thans onze regten te laten verkorten, nu wij die langs wettigen weg kunnen handhaven, en ofschoon er geoorloofde middelen ons ten dienste staan om het kwaad, dat ons bedreigt of drukt, af te wenden — dit nogtans goedschiks ons te laten aandoen, dit zou immers geene edele lijdzaamheid, maar berispelijke lijdelijkheid zijn. Berusting komt dan eerst te pas, wanneer tegenstand of strafbaar of ijdel zou zijn of vruchteloos door ons aangewend is. Dat verschil van tijd en omstandigheden wordt, geloof ik, zoo wel bij de lijdzaamheid onzer vaderen als die der eerste christenen wel eens uit het oog verloren, wanneer men hun voorbeeld in dit opzigt zoo onbepaald wil hebben nagevolgd. Ook komt het mij voor, dat men zich soms van die „weerlooze,” maar toch weerbare, wakkere en, mag ik zoo zeggen, krasse oud-doopsgezinden eene onjuiste voorstelling vormt, als waren het allen van die goedge menschen geweest, welke, met eene overmaat van gedweehed, alles zich maar lieten welgevallen. Ik ben het geheel eens met hetgeen onze ambtsbroeder en vriend K. te Y. mij onlangs betrekkelijk deze zaak schreef. „Weerloos” of liever „strijdloos” s. v. v. mogten de vaderen wezen, waar het op ’t bulderen met kanon-

nen aankwam—het zwaard des geestes lieten zij niet rusten in de schede. Hoe moedig zij zich in de bres stelden waar het de vrijheid des gewetens gold, met welk beleid en dikwerf met hoeveel scherpzinnigheid zij hunne zaak verdedigden, is, vooral uit de geschiedenis onzer martelaren, genoeg bekend. Zij ijverden voor de vrijheid des geestes, zij strenden er voor, en konden geene banden des gewetens dulden, zoo min van de dordtsche als r. katholieke kerk.” Wat hun strijd tegen de aanmatiging der eens heerschende staatskerk aangaat, herinner ik u alleen wat er, nu omstreeks eene eeuw geleden, in Friesland gebeurde, toen H. Ed. Mogende, de staten van dit gewest, op voorstel van de synode dier kerk verordenden, dat onze leeraars die vier beruchte artikelen tegen de sociïanen zouden onderteekenen, of anders hnnne bediening neêrleggen. Welk eene opschudding bragt dit onder de friesche doopsgezinden te weeg! Met welk een tal van adressen, deducties en remonstranties wendde men zich toen aan H. Ed. Mogenden, èn uit naam van alle onze geloofsgenoten in deze provincie, èn van den kant onzer societeit, èn van wege sommige gemeenten, wier leeraars werkelijk gesuspendeerd werden, om zijn goed regt op vrije belijdenis en prediking te handhaven. Hoe krachtig verzette zich bovenal de, destijds door zijne geleerdheid en kanselwelsprekendheid zoo beroemde harlinger leeraar Johannes Stinstra tegen dezen gewetensdwang! Wat dunkt u, was dit eene afwijking van hun doopsgezind beginsel? Misschien eene inconsequentie? Zoo niet; meent gij, dat zij dien wederstand, daargelaten de scherpe en bittere uitvallen, waartoe ze zich soms lieten vervoe-

ren, aan zich zelve en aan hunne gemeenten verschuldigd waren, dan zal het thans ook wel niet met eene redelijke opvatting en toepassing van ons beginsel in tegenspraak zijn, wanneer wij tegen de maatregelen, thans van een ander kerkgenootschap genomen, om onze vrijheid te belemmeren, als één man opkomen.

En waarom zouden wij dit ook niet bij wijze van rekwist of adres aan den koning of onze vertegenwoordigers mogen doen? Het grondwettig regt van petitionnement is, ja, en wordt nog somwijlen misbruikt en heeft, vooral door het misbruik daarvan in de dagen van den belgischen opstand gemaakt, een kwaden reuk gekregen; maar dit neemt toch het goed gebruik niet weg. Vele onzer doopsgezinde broeders vinden er geen bezwaar in, om zich bij smeekschrift tot den koning te wenden, wanneer zij dit noodig achten in hunne bijzondere aangelegenheden; wat bezwaar kunnen zij er in vinden, om dit gemeenschappelijk te doen, wanneer het hunne gemeenschappelijke en hoogste belangen geldt? Doch, ja, ik gevoel het, wij schijnen bij dit laatste in conflict met een ander doopsgezind beginsel te geraken, om namelijk den staat te houden buiten inmenging in de aangelegenheden der kerk. Maar ook hierbij zullen wij ons wel voor overdrijving behooren te wachten en het *zooveel mogelijk* moeten in acht nemen.

Ik juich het even als gij toe, dat wij, zooveel dit geschieden kan, in kerkelijke zaken onafhankelijk trachten te blijven van de regering, door zonder hare ondersteuning

zelve onze leeraren te bezoldigen, onze armen te onderhouden, en zonder minister van eeredienst of commissaris politiek onze kerkelijke zaken te regelen. Doch zoo lang wij den staat een *jus circa sacra* moeten toekennen en haar het regt en gezag toestaan, om te zorgen, dat alle kerkgenootschappen zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan den staat, en te waken, dat zij bewaard blijven bij de hun volgens de grondwet verleende regten en voorregten,— zoo lang kunnen wij ons niet buiten elke aanraking en invloed van den staat houden. Gij voor het minst, mijn vriend! kunt er, blijft gij u zelve gelijk, geen bezwaar in vinden, om des gevorderd de hulp der regering in te roepen. Blijkens uw eerste stukje voor doopsgezinden toch beschouwt gij de overheid als Gods dienaar, die dáár is, om orde, rust en regt in de maatschappij te handhaven. En zou ik dan tot die overheid mij niet mogen wenden, dat zij mij haren sterken arm leene tot bescherming mijner dierbaarste geestelijke voorregten, zoowel als van eenig stoffelijk goed? De echte doopsgezinde is ootmoedig en nederig van aard, en schroomt evenmin zijne afhankelijkheid van menschen als die van God te erkennen; hij acht zich niet te hoog, om, waar het geschieden kan en moet, tot menschen zijne toevlugt te nemen, al is hij er verre van om, met voorbijgang van den Allerhoogste, op menschen te steunen. Maar zou het dan niet strijdig met die ootmoedigheid en alzoo ondoopsgezind zijn, indien men het, anders zoo loffelijk, streven naar zelfstandigheid en onafhankelijkheid van den staat zóóver dreef, dat men zich in geen geval van zijne bemiddeling wilde bedienen? Ik

verdenk er ú niet van, maar ik zou haast vreezen, dat er bij sommigen eene te groote fierheid, om niet te zeggen hoogmoed onder loopt, als men elke hulp van dien kant zoo ver beneden ons doopsgezinden acht, en met een „wij kunnen ons zèlven wel redden!” versmaadt. Anders dachten en handelden dan ook die gemeenten onzer broederschap, welke niet gearzeld hebben, om zich bij adressen aan de Tweede Kamer te wenden, om hare onafhankelijkheid en zelfstandigheid in de bedeeing harer armen te behouden, een regt, waarop wij als van den staat, op weinige uitzonderingen na, niet gesubsidieerd, dubbele aanspraak hadden. Billijktet gij dien stap, nog eens moet ik u dan vragen, wat ons zal terug houden, om den zelfden gewettigden en natuurlijken weg in te slaan, om eene inbreuk op onze vrijheid, die ons van eenen anderen kant bedreigt, te voorkomen?

Zou het misschien nog dit zijn, dat de strijd tegen Rome in de bisschops-kwestie allengskens eene politieke rigting en kleur heeft gekregen en dat het niet in den aard van ons doopsgezinden ligt, om ons met politiek in te laten? Dan moet ik u vooreerst doen opmerken, dat die strijdvraag, zij het al, dat de staatkunde er zich meê gemengd heeft, uit haren aard toch kerkelijk is, en, daar zij nog niet geheel op politiek terrein is overgegaan, kerkelijk blijft. In zooverre reeds verdient en vereischt zij wel degelijk onze belangstelling en bemoeijing. Maar bovendien. Wij moeten hier weder het groot verschil tusschen den vorigen en tegenwoordigen toestand der

doopsgezinden in aanmerking nemen. Bedenk eens, hoe zij in vroegere dagen van alle regeringsposten en staatsambten uitgesloten waren, en hoe geheel anders dit thans is. Sedert de gelijkstelling van alle bestaande kerkgenootschappen voor de wet zijn alle, zelfs de aanzienlijkste, bedieningen van den staat ook voor doopsgezinden opengesteld, zoodat er zelfs een onzer voormalige ambtsbroeders bij herhaling zitting heeft erlangd in eene der hoogste wetgevende vergaderingen des lands. Gij zult toch niet willen, dat wij nu nog, bij zoo geheel veranderde omstandigheden, de waarneming van die betrekkingen aan anderen overlaten; het gewis niet goedkeuren, dat een doopsgezinde, die de bekwaamheden en ook overigens de roeping heeft, om in het medebestuur van stad, gewest of het rijk in 't algemeen zijn vaderland te dienen, zich daaraan thans nog onttrekt? Als goede burgers van den staat — en naar dien eernaam hebben wij doopsgezinden steeds gedongē — mogen wij die ons geopende gelegenheden, om den staat met onze talenten ten dienste te zijn, niet ongebruikt laten. Als goede burgers kunnen wij er thans zelfs niet buiten blijven, om ons met staatszaken te bemoeijen, daar wij van regeringswege telkens worden opgeroepen, om onze stem uit te brengen bij de verkiezing van nieuwe leden van het gemeente-bestuur of hogere staats-collegies. Als een goed burger, mag ik niets wat het welzijn van den Staat betreft vreemd van mij achten, en mij van niets ontslagen rekenen, wat ik ten algemeenen nutte kan bijdragen; mag ik de zorg voor de veiligheid, orde en rust der maatschappij niet op anderen alleen laten drukken; maar,—zoo als gij in uw ge-

schrift over de christelijke lijdzaamheid ten aanzien der schutterij en militie zelfs betamelijk en pligtmatic oordeelt,— ik moet zèlf het mijne daartoe bijdragen. Voor één ding slechts zal de doopsgezinde vooral zich wachten, dat deze edele belangstelling en bevordering van al wat het welzijn van den staat betreft, bij hem in iets geheel anders ontaarde; ik bedoel, dat hij niet afwijke op het dwaalspoor der d. g. staatkundige tinnegieters, en van wie daar ook uit onzuivere beweegredenen en onbevoegd zich met regeringszaken inlaten, niet zelden met achterstelling van hunne hoogste aangelegenheden, althans van datgene, waarvoor zij eigenlijk te scheep komen. Uit vrees van op die klippen te vervallen is het welligt, dat anderen tot een ander uiterste overgeslagen zijn. Walgende van al dat politiseren en polemiseren, helen zij er toe over, om te denken en te spreken: „ik bemoei mij met al dat getwist en geharrewar tusschen roomschen en protestanten niet; ik heb mijne rust daartoe te lief. Laat de regering zorgen, dat de paus zijne heerschzuchtige plannen in Nederland niet volbrengt; ik heb genoeg te doen met mijne eigene zaken.” Wij, mijn broeder! laat ons tusschen die klippen door het juiste midden houden, of liever boven het een zoowel als het ander verkeerde standpunt een beter kiezen, waar wij getrouw zijn aan ons beginsel, om ons niet méér dan noodig is met de dingen van den staat in te laten, maar toch ook zoo véél zulks noodig is.

Zoo is er dan, zie ik wel, niets in hetgeen ons als

doopsgezinden kenmerkt, dat ons verbiedt, om met de overige protestanten aan den strijd tegen Rome deel te nemen. Integendeel — en dat schijnt gij te hebben voorbij gezien — er is zelfs in den ons eigenen aard en geest veel, dat ons meer nog dan de andere protestanten tot dien strijd moest dringen. Dat klinkt paradox — en toch, ik meen in allen ernst dit te kunnen beweren en staande houden. Oordeel zelf!

Onder hetgeen ons hedendaagsche doopsgezinden blijft kenmerken, behoort voorzeker niet het minst onze bijzondere prijsstelling op christelijke vrijheid. Straks bleek het ons reeds, hoe wij er op gezet zijn, om bij onze godsdienstige aangelegenheden zooveel mogelijk vrij te blijven van den *staat*. Trachten wij niet evenzeer alle onnoodige *kerkelijke* banden te vermijden? Bij ons geene synode, geen provinciaal of klassikaal bestuur, geene kerk-visitatie, niets wat daarnaar gelijk. Geene stads-gemeente, hoe talrijk en aanzienlijk ook, die zelfs over de kleinste dorps-gemeente eenig gezag mag uitoefenen; elke onzer gemeenten regelt hare eigene zaken door haren eigenen kerkeraad. Iedere gemeente zou geheel op zich zelve staan, indien niet overeenstemming in denkwijze en geest en de band der onderlinge liefde haar vereenigden. Tot in het angstvallige schuwen wij alles wat naar de invoering van eenige geestelijke overheersching zweemt. „Een is uw meester” zoo spreken wij „en gij zijt allen broeders.” Daarom bij ons ook geene dominés of dominocratie. Onze leeraren zijn broeders onder de broederen. En worden ze al herdere genoemd, het is niet in dien zin, dat zij bóven de kudde

staan, maar omdat zij, hoewel mede tot de schapen behoorende en gerekend, de anderen voorgaan en leiden onder het opzigt van den oversten herder J. C. — Ieder christen priester, en zijn eigen priester! Van dat fier gevoel waren vooral de doopsgezinden doordrongen, en zoo versmaadden zij alle middelaars tusschen hen en den Allerhoogste, uitgenomen dien éénen, door wien wij tot den Vader moeten komen; zoo zelfs, dat velen onder hen van geene voorbidding der leeraren bij de openbare godsdienstoefening wilden weten, opdat ieder stil voor zich zelven konde bidden.

Is er dan wel eenige afdeeling in de protestantsche kerk, die meer lijnregt dan wij tegen de roomsch-katholieke over staat? Wat al meesters en middelaars naast Christus dàar! Welk eene slaafsche en blinde onderwerping der leeken aan de geestelijken en van deze weder aan de hoogere geestelijkheid! Alles moet daar voor den wil van den opperpriester bukken, die zich noemt de onfeilbare stehouder Gods en plaatsbekleeder van Christus op aarde! Waarlijk, wij doopsgezinden, die het zoo levendig gevoelen, dat wij in Christus tot geestelijke vrijheid zijn geroepen, wij moesten het meest in edele verontwaardiging ontvonkt worden over zoo verregaande afwijking van de evangelische waarheid. Wij het meest behoorden met den diepen weemoed, de innige deernis eener *Beecher Stowe*, over die broederen worden aangedaan, welke van een, in òns oog vooral, zoo dierbaar goed als dat der vrijheid des geestes verstoken zijn. Wij het eerst behoorden ons aan te gorden, om hen uit de onwaardigste en onteerendste slavernij, te schande-

lijker als zij die goedschiks verdragen, te verlossen. De ondervinding, ook van onze dagen, leert het, dat zulke pogingen, daar, waar zij met evenveel beleid als moed worden beproefd, met den gewenschten, niet zelden met den verwonderlijksten uitslag be kroond worden. En al konden wij de boeijen van niet éé nen roomsche slaken, dáárvoor toch zouden wij ons moeten aangorden, dat wij de pauselijke legermagt verhinderen hare overwinnin gen verder uit te strekken en steeds meerdere van onze protestantsche broederen in hare ketenen te klinken. Laat het zijn, dat wij en onze kinderen daarvoor niet te vreezen hebben; maar moeten wij niet ook zorgen voor hen, die na ons komen? Rome zit niet stil, maar raapt veeleer al hare magt en list bijeen, om, zoo niet het tegen woordige, dan het volgende geslacht aan hare geest- en zieldoodende heerschappij te onderwerpen. Voorwaar, het voegt ons het allerminst, om dit zijn gang te laten gaan; het zou in ons de grootste inconsequentie zijn, om, ter wijl wij zoo krachtig tegen allen geestelijken dwang protes teren, het verhinderen van die heerschzuchtige plannen aan de andere protestanten over te laten.

Doch juist van dit standpunt de zaak beschouwende, doet zich eene nieuwe bedenking aan ons op: de vrees voor kerkelijke overheersching van eenen anderen kant. „Zien wij wèl toe”, dus spreken er thans velen, ook buiten den kring onzer broederschap, „zien wij wèl toe bij dat medestrijden tegen Rome. Het kerkgenootschap, dat thans het sterkst tegen de invoering van hare hierar chische maatregelen in ons vaderland ijvert, heeft het zèlf op eene hierarchie gemunt; terwijl gij dit ondersteunt,

werkt gij onwillens zijn zoeken, om de voormalige staatskerk te herstellen, in de hand." Ik geloof, dat velen, die alzoo spreken, zich aan de zelfde fout schuldig maken, als anderen omtrent de katholieken begaan, door aan deze in 't algemeen te wijten, wat eigenlijk alleen aan eene zekere partij — de ultramontanen, jezuiten, of hoe men de ultras in de roomsche kerk anders bestempelt — ten laste komt, en door bij alles, wat er van die kerk uitgaat, geheime booze bedoelingen en aanslagen te onderstellen. Ja, niet anders handelen velen thans omtrent het gereformeerde kerkgenootschap. Er bestaat daarin, dit is niet te ontkennen, eene deels kerkelijke, deels politieke partij, die het er op toe schijnt te leggen, om met het eenigzins gewijzigde oud-gereformeerde leerstelsel ook de oude staatskerk weder in te voeren, en daartoe mede de protestantsche beweging in onze dagen dienstbaar te maken. Maar hoe talrijk die aanhang moge zijn, grooter toch is het aantal dier meer gematigde hervormden, die ten eenenmale afkeerig van zulk een zoeken zijn. Beiden kennen wij in dat kerkgenootschap niet weinige even edele als geleerde mannen, die met mond en pen krachtig tegen zoo iets ijveren. Met het oog op die, eene meer liberale rigting volgende meerderheid in de hervormde kerk, is die vrees, voor eene van haar te wachten nieuwe overheersching, niet alleen beleedigend voor haar te noemen, maar ook als ongegrond, voor 't minst als overdreven te beschouwen. Hoe zou die kerk weder tot haren ouden voorrang kunnen geraken, zoolang wij eene grondwet hebben, die alle gezindten voor den staat gelijk stelt? En, waarop ik vooral wilde komen, wij leven wel in een

tijd van *renaissance*, dat vele oude dingen weder nieuw worden, maar acht gij het met mij thans niet onmogelijk, om die vervallene en gescheurde dordtsche kerk in haren vorigen luister te doen herrijzen? Evenmin als de Rijn zich tot zijn oorsprong laat opstuwen, kan immers de stroom des tijds eeuwen terug gedrongen, die staat van verlichting en beschaving hersteld en al die omstandigheden terug gebragt worden, die eens medewerkten, om aan de gereformeerde kerk die overmagt en voorrang in ons vaderland te verleenen. Dan, nemen wij dit, voor 't minst hoogst onwaarschijnlijke, eens aan, en dat wij, door Rome's magtigste tegenpartij te ondersteunen en de overwinning te helpen verschaffen, werkelijk gevaar liepen, om deze weder tot gebiedster te bekomen — gij zoudt dan toch, zoo er geen andere keus dan tusschen die twee meesteressen overbleef, aan de laatste voorzeker de voorkeur geven. Ik kan mij niet weerhouden, om u hier iets mede te deelen uit een brief, dien ik vóór eenigen tijd van onzen vriend A. te W. ontving. Hij roert daar o. a. ook de bedenking aan, dat wij door het eene juk te weren, ons welligt een ander op den hals zullen laden, en dat dominocratie niet minder te duchten is dan hierarchie, en laat zich daarover in dezer voege uit: „'t Lest heugt best; van daar dat sommigen de eerste schier nog meer vreezen dan de laatste. Maar niet bij de herinnering der laatste eeuwen staan gebleven! Hooger op, en gevraagd, wat er onder Rome eens, vooral door ons doopsgezinden, geleden werd. Van twee kwaden is het minste te kiezen. De voorname grondslag der hervormde kerk blijft toch de bijbel. Eene heerschap-

pij van zulk eene kerk kan nooit zoo drukkend zijn als die der roomsche, welke Gods woord negeert en weert." Laat mij er dit nog bij voegen. Is het waar, dat ons thans zoowel van eene partij in de gereformeerde als van de r. kerk gevaar van overheersching bedreigt, dan zal het toch wel redelijker zijn, tegen *beiden* ons te wapenen, dan de vrees voor de eerste zoo ver te drijven, dat men de noodige maatregelen van voorzorg omtrent de laatste verzuimt. Vreemd is het inderdaad, dat velen onder ons wel het drijven der ultra-orthodoxen willen hebben tegen gegaan, maar niet evenzeer dat der ultramontanen!

Maar vreemder nog is het, dat zij, die anders zoo sterk door de orthodoxophobie zijn aangetast, eenigzins in het zelfde gebrek vallen als de partij, die zij zoo schuwen. Men keurt het in haar af, dat zij zich altijd op „de dordtsche vaders” beroept, en bij hunne woorden zweert, terwijl men zelf zoo handelt in het gedurig aanhalen van het voorbeeld der „doopsgezinde vaders”, en, in plaats van vóór alle dingen te vragen, of iets in den geest van Christus is, den d. g. doopsgezinden geest als hoogsten maatstaf schijnt te volgen. 't Is niet mennist, onze voorvaders hebben dat nooit zoo beschouwd of gedaan,—meer is er voor sommigen onder ons niet noodig, om iets te verwerpen, al is het hun aangetoond, dat het toch op de H. Schrift is gegrond; juist zoo als menig ultra-orthodoxe de formulieren stelt boven Gods Woord. Zoo deden onze vaders niet, als wij ons nog eens op hen wilden beroepen. Zij hadden altijd op

de leer van Jezus en zijne apostelen het oog, en rigtten zich in alles naar de eerste, apostolische kerk. Dat is ook uw standpunt. Gij hebt het nog onlangs openlijk verklaard, waar gij, als uit mijn hart, deze woorden schreeft: „Gemeenschappelijk zoeken wij naar beter, en het doel, waarnaar wij ons daarbij rigten, het betere, het volmaakte, dat wij zoeken, kan voor hem, die den goddelijken oorsprong van het christendom erkent, niet anders zijn dan het oorspronkelijke christendom, door Jezus gegrond en door de apostelen tot stand gebracht. Terwijl ik naar dit ideaal het christendom, dat wij doopsgezinden bezitten, tracht te verbeteren, neem ik de H. Schrift tot eenigen regel. Van mijne kortzigtigheid bewust, mistrouw ik mij zelven; ik mistrouw de wetenschap, wier onbestendigheid ik door geschiedenis en ondervinding leerde kennen; ik mistrouw al wat van menschen is, en terwijl ik het gebruik om mij den weg te wijzen, schenk ik het toch geen gezag. Doch in de H. Schrift vind ik iets hoogers, iets goddelijks; aan dat goddelijk gezag onderwerp ik mij; daardoor laat ik mij onvoorwaardelijk leiden; het is mij een einde van alle tegenspreking.”

Maar als wij ons nu aan dit echt doopsgezind beginsel, „Christus en diens woord boven alles”, houden, dan vinden wij hier een nieuw bewijs voor mijne stelling, dat wij doopsgezinden vooral ons tegen den voortgang van het pausdom moeten verzetten.

Straks reeds trachtte ik te doen zien, hoe ten onregte zij, die hier van geen verzet willen weten, op het exempel des Heeren zich beroepen. Maar ik moet er hier nog eens

op terug komen. Ik geloof, dat deze verkeerde gevolgtrekkingen uit zijn voorbeeld dààruit voortvloeiën, dat men het oog alleen op Jezus' gedrag aan het *einde* zijner aardsche loopbaan vestigt. Toen, het is zoo, verzette Hij zich tegen de aanslagen zijner vijanden niet, en verbod Hij ook zijne jongeren, om zich voor Hem in de weer te stellen. Doch, vergeten wij het niet, Jezus wist, dat dit lijden te ondergaan de wil zijns Vaders was, dat Hij dien drinkbeker niet mogt afweren. Zoo is het immers met het kwaad, dat ons van de roomsche kerk bedreigt, niet. Wáár staat het geschreven, dat wij dit moeten doorstaan? Al konden wij het niet afwenden, toch betaamde het ons, niet lijdelijk het te ondergaan, daar Jezus, zelfs toen zijne ure reeds gekomen was, nog bij herhaling de vurige smeeking opzond, dat, zoo het mogelijk ware, die ure mogt voorbij gaan! En vóór zij was aangebroken, hoe ontweek en verijdelde Hij toen telkens de lagen zijner vijanden! Hoe moedig en ijverig zien wij Hem gedurende heel zijn openbaar leven kampen, zoowel tegen het bijgeloof der farizeën als het ongeloof der sadduceën. Als zijne jongeren, voor de gevolgen van hunne verbittering beducht, Hem van hunne ergernis spraken, dan was zijn antwoord: „Stoort u daar niet aan, alle plante, die mijn hemelsche Vader niet geplant heeft, moet uitgeroeid worden. Bij al zijne liefde, ja, juist door zijne liefde, die Hem met heiligen toorn zoowel als medelijden vervulde bij de verblindings en verhardheids zijner vijanden, sprak hij vaak gloeiende woorden van bestraffing en noemde hen „witgepleisterde graven, geveinsden, ja, gebroedsel van adderen en slangen.” Zoo

weinig liet Jezus de misbruiken van zijnen tijd onaange-
roerd, dat Hij meer dan eenmaal stem en hand verhief,
om de onheiligers van den tempel en al, wat de dienst
van God daarin stoorde, er uit te drijven. 't Is waar, Hij
wilde niet, dat zijne discipelen den boozen zouden we-
derstaan, en gelastte Petrus, zijn zwaard op te steken;
maar daarmede verbood Hij het gebruik van het *zwaard*
des geestes niet, noch bedoelde Hij, dat men de boozen
ongehinderd hunnen gang zou laten gaan. Integendeel,
juist met die roeping zond Hij zijne apostelen uit, dat zij,
gewapend met het woord Gods, de dwaling en zonde
in de wereld zouden bestrijden zonder iets of iemand
te ontzien. En opdat zij daarin niet zouden verflaauwen,
gaf Hij hun die bemoedigende toezegging, dat Hij met
hen zou zijn tot aan de voleinding der wereld.

Gehoorzaam aan die roeping, hebben dan ook de apos-
telen niet geschroomd, het evangelie te prediken, al was
het den joden eene ergernis en den Grieken eene dwaas-
heid. De heftigste tegenstand schrikte hun niet af. Lie-
ver dan aan den hun opgedragen last ontrouw te worden,
verdroegen zij gevangenis en geeselslagen. Maar, hoe
LIJDzaam zij dit verduurden, niet *lijdelijk* lieten zij zich
dit aandoen. Denk maar aan het voorbeeld van Paulus,
die, toen men hem aan den geeselpaal gebonden had, de
voorgenomen strafoefening tegenging met de vraag „of
het geoorloofd was een Romein te geeselen?” Herinner
u, hoe hij ook bij eene andere gelegenheid zijn regt als
burger van Rome liet gelden, om het hem dreigende
kwaad af te wenden.

Wanneer het dus al ware, dat onze vaderen, door over-

drijving of een verkeerd begrip van de christelijke lijdzaamheid, soms tot een lijdelijk berusten vervielen, dan betaamt het ons niet, hen hierin te volgen, maar, getrouw aan ons beginsel, om ons boven alles aan het voorbeeld van den Heer en zijne apostelen te houden, zoowel tegen de verderfelijke leeringen en bedoelingen van Rome ons te weer te stellen, als tegen elk ander kwaad, dat wij kunnen afwenden.

Er is nog iets, waarom ik meen, dat dit inzonderheid ons doopsgezinden voegt. Wij waren ten allen tijde ijverige voorstanders van een *werkdadig* geloof. De mensch zelf moet ter bevordering van zijne tijdelijke en eeuwige belangen werkzaam wezen; dit was steeds onze stelregel. Hoezeer overtuigd, dat wij zonder God niets vermogen en dat wij onze zaligheid moeten werken met vreezen en beven, dewijl van Hem het willen en volbrengen is, vond men onder ons toch zelden die ziekelijke rigting, om alles alléén van den Heer te verwachten en aan den Heer over te laten. Verre van ons vooral moet het dan ook wezen, om met dezulken in te stemmen, die daar spreken: „de Heer leeft; die zal wel zorgen, dat de waarheid over de dwaling zegepraalt. Waartoe dan al die onrust en opschudding, al dat ijveren der protestanten in onze dagen? Onze zaak is die van God, en het is wantrouwen jegens Hem en die goede zaak, als men zich voor haar zoo in de bres meent te moeten stellen. Ja, vernederend voor het protestantisme is het, wanneer men, als kon het zich anders niet staande houden, de

wereldlijke magt zelfs tot zijne bescherming inroept!" Vergeet men, zoo sprekende, niet, dat de Koning der kerk haar gedurende alle eeuwen door tusschenkomst van menschen, en inzonderheid door middel zijner volgelingen, zoowel in stand gehouden en gezuiverd als uitgebreid heeft; dat de waarheid alleen dan kan zegevieren, als men ze tegen de dwaling overstelt, en met deze zich laat meten? Wij moeten immers planten en nat maken en wieden, zal er wasdom en bloei op den akker des Heeren zijn. En moet alles, ook de aardsche magten, aan de bevordering van zijn rijk dienstbaar zijn, waarom dan ook niet, als het vereischt wordt, hare bemiddeling ingeroepen? Wij willen daarom niet vleesch tot onzen arm stellen, maar boven alles op Hem steunen, door wien de koningen regeren en die hunne harten leidt als waterbeken; en, in het vertrouwen, dat het ons door Hem wèl gelukken zal, alles doen, wat onze hand vindt, met magt. Misschien dat wij bij dit ijveren voor de waarheid, al geschiedt het anders met verstand en gematigdheid, den schijn zullen verkrijgen, als verzaakten wij ons karakter van „stillen in den lande." Maar liever dien schijn op ons geladen, dan de blaam van *stil zittende* dienstknechten. Als pligt het gebiedt, dan zal ook de meest nederige en bescheidene van aard te voorschijn treden en zijne stem verheffen. Als pligt het vordert, zal ook de meest vredelievende christen onrust en strijd niet ontzien. Ja, gij hebt het in uw meermalen reeds aangehaald geschrift over de christelijke lijdzaamheid aange-toond, als de overheid hem daartoe roept, zal hij zelfs het zwaard aangorden, om haardsteden en altaren mede

te verdedigen. Ook dan evenwel, wanneer de doopsgezinde gewetenshalve mede aan eenigen strijd deelneemt, verloochent hij zijnen vredelievenden en verdraagzamen aard niet, daar hij niet uit lust er aan deel neemt, maar als ondanks en in weêrwil van zich zelve.

Doch indien ik zoo wilde voortgaan, dan zou ik al te zeer de grenzen van een gewonen brief overschrijden. Het geschrevene zij vooreerst genoeg. Verwacht in eenen volgenden mijne gedachten omtrent de wijze, waarop wij als doopsgezinden den strijd tegen Rome hebben te voeren.

Wees intusschen gegroet van

Uw Vriend en Broeder,

Harlingen, 1853.

P. COOL.

Waarde vriend en broeder!

Eerst nu kan ik mijnen brief over den strijd tegen Rome vervolgen. Verschoon mij, dat ik, door allerlei dringender bezigheden afgeleid, u daarnaar zoo lang liet wachten. Om tijd te besparen ga ik dan nu maar terstond tot de beantwoording der tweede vraag over: *Hoe hebben wij doopsgezinden den strijd tegen Rome te voeren?* Ik stel mij voor het voornaamste, wat hier te behandelen is, te kunnen terug brengen tot deze twee stellingen: *wij moeten op de zelfde wijze als de andere protestanten strijden*; en dat doen *in vereeniging met hen*. Tegen de eene zoowel als de andere hebt gij bedenkingen. Laat ons zien, in hoe verre die gegrond zijn.

Wat de eerste betreft, gij zult mij niet alzo verstaan, als beweerde ik, dat wij den strijd tegen Rome in allen deele zoo mogen en moeten voeren als dit door *vele* protestanten, vooral in de laatste dagen, is gedaan. Zoowel in *den geest*, die velen van hen daarbij bezielde, als in *de wapenen*, die zij gebruikten, en *de wijze*, waarop zij die bezigden, is er, wat wij, vooral als doopsgezinde christenen, niet kunnen goed keuren.

Wij hebben altijd, zoo als gij dit in uw geschrift over ons grondbeginsel overtuigend hebt aangetoond, veel gewigt gelegd op de *heiligmaking*, en, deze roeping des christens in al hare hoogte opvattende, naar eene zoowel innerlijke als uitwendige volmaaktheid gestreefd. Volkomene reinheid van hart zoowel als wandel is ons doel. En hoe zouden wij doopsgezinden het dan niet wraken en betreuren, dat zich in den heiligen strijd, waarvan wij thans spreken, ook aan de zijde der protestanten onheilige beginselen en bedoelingen, zondige hartstogten en driften hebben gemengd. Hier openbaarden zich sporen van zeker welgevallen aan twist en strijd voeren,— eene verkeerdheid, die wel allerminst in onzen geest valt; — dáár verried zich heimelijke benijding en afgunstigheid omtrent de roomschen, 't zij omdat ze gelijke of meerdere voorregten bij den staat genieten, 't zij omdat ze in handel en nijverheid de protestanten vaak de loef afsteken. Ja, men hoorde en zag soms uitvallen doen, die van godsdiensthaat en bitteren wrok tegen al wat roomsch is getuigden.

Maar, mijn vriend! dit was immers niet bij allen het geval. Gij herinnert u, hoe luide en menigwerf er door vele protestanten werd geklaagd, dat men vreemd vuur op het altaar bragt. Van verschillende kanten werd er krachtig op aan gedrongen, dat men alleen de dwalingen en verkeerdheden in de roomsche kerk, maar niet de roomschen zelven mogt haten, allerminst hen, die, stil en rustig daarheen levende geen deel hadden aan de ongeregtigheden hunner hoofden en leidslieden; dat men deze laatsten zelfs liefde moest toedragen, die vijandsmin,

van welke de Heer ook zijne tegenstanders niet wilde uitgesloten hebben. Onder de vele stuitende wanklanken der d. g. april-beweging gingen er immers uit verschillende afdeelingen der protestantsche kerk ook stemmen op, die met den toon des evangelies, dat zoowel liefde en gematigheid als ijver en krachtbetoon wil, schoon harmonieerden. Tegenover volk en vorst, in de hooge vergaderingen des lands, in de christelijke zamenkomsten werd immers ook menigwerf zulk eene taal gesproken, dat men het levendig gevoelde, er is toch ook een edele protestantsche geest; men kan toch ook uit hoogere beginselen, uit zucht voor de eer van God en zijnen Zoon, uit liefde tot de waarheid en de broederen tegen Rome ijveren.

Mogt dit maar meer geschieden, zegt gij, en hoezeer wensch ik dit met u. Laat het ons echter geen afkeer van den strijd inboezemen, dat die goede geest bij velen ontbreekt. De zaak blijft niettemin onze medewerking waardig. Het door Luther ondernomen werk bleef in zich zelven heilig en goed, al ontbrandde hij daarbij soms in een te heftigen ijver, al waren er onder zijne volgelingen, die iets anders zochten, dan deze heldhaftige kampvechter voor de waarheid. Toen in den belgischen opstand de wapenkreet gehoord werd, was het bij allen, die haar volgden, ook geene zuivere liefde tot koning en vaderland; verbittering, wraakzucht, jaloeschheid, strijd lust en eerezucht speelden daarbij mede hunne rol. En toch bleef daarom niemand achter, in wiens boezem anders een heiliger vuur gloeide. Onttrekken wij ons dan niet, maar laat ons het getal dier be-

tergezinden trachten te vermeerderen, die de heilige zaak uit heilige beginselen dienen. Ja, het is moeijelijk, om te midden van hen, die door een verkeerden geest gedreven worden, zich daarvan onbesmet te bewaren; maar dit brengt onze christelijke roeping toch mede, en wij doopsgezinden, die op onze banier de leuze omhoog dragen: reinheid in eene onreine wereld! — wij moeten althans daarnaar dingen.

Dan zelfs de beste bedoelingen kunnen slechte middelen niet goed maken, noch een verkeerd gebruik van die middelen wettigen. En ook in dit opzigt schijnt het u toe, dat er zoowel binnen als buiten de muren van Iium gezondigd wordt. Laat ons dan insgelijks dit punt met elkander bespreken, en zien, of en in hoeverre de tegen Rome gebezigde wapenen en de wijze, waarop men zich daarvan bediend heeft, onze goedkeuring en navolging verdienen. Over het inzenden van adressen en teekenen van petitiees hebben wij reeds gesproken. Wat ik toen tot verdediging van die maatregelen gezegd heb, zal u, hoop ik, overtuigd hebben, dat ze, ook van ons standpunt beschouwd, gebillijkt kunnen worden; ten minste — laat mij er dit alleen nog bijvoegen — wanneer men van den koning of de vertegenwoordigers des volks niets verzoekt, dan wat zij, behoudens eerbiediging van *aller* regten en voorregten, mogen en kunnen inwilligen, en wanneer men dit middel alleen in bijzondere gevallen van dringende noodzakelijkheid te baat neemt. — Maar om op iets anders te komen, dat men door mond en pen de wanbegrippen en gebruiken der roomsche kerk be-

strijdt, 't zij dan om hare aanhangers zelve daarvan te verlossen, 't zij om hen, die buiten haar zijn, daartegen te waarschuwen, dit kunt gij niet afkeuren, of alle strijd tegen haar zou moeten vervallen. Evenmin kunt gij er redelijker wijs iets tegen hebben, dat men zich van die wapenen bedient, om hare aantijgingen en beschuldigingen te wederleggen. Maar de toon, de manier, waarop dit geschiedt, moet dan ook waardig en edel zijn. En hier ligt een uwer voornaamste grieven, dat men dit bij de protestanten zoo vaak uit het oog verliest. „De kerk van Rome”, zoo spreekt gij, „moge eene diep gevallen en ontaarde moeder zijn, zij blijft toch onze moeder, en maakt ook door haren ouderdom en de goede dingen, die nog bij haar zijn, aanspraak op zekere onderscheiding, althans verschoonende bejegening. Maar in plaats daarvan overladen velen haar met schimp en smaad, verguizen haar met de schamperste spotternij, vallen zoo laag op haar, als ware er niets goeds bij haar overgebleven, en ontzien zich niet, de door haar eerwaardigst en heiligst geachte personen en zaken, zelfs door spotprent en schotschrift, openlijk aan de kaak te stellen!” Meen niet, dat ik dit goedkeuren zou 1). Ik heb er mij dikwerf boos over

1) Ik denk er juist zoo over als onze K. te Y., die in zijn reeds aangehaalden brief ook dit schrijft. „Ik gevoel wel, dat men zich van alle persoonlijkheid moeilijk zal kunnen onthouden. De paus is een persoon, en, waar men zich tegen zijne heerschappij verzet, kan men hem zelve bezwaarlijk geheel achter de coulissen laten. Maar daarom behoeft men niet altijd de benamingen in den mond te voeren van *driehoofdig monster*, *beest uit de openbaring* enz. In een naburig dorp, werd mij onlangs verteld, woont een boere-knecht, die roomsch is; getrouw bezoekt hij zijne kerk, maar bijna even

gemaakt. Als wij echter, gelijk gij te regt vordert, verschooning moeten bewijzen omtrent de verkeerdheden onzer tegenstanders, weigeren wij die dan aan onze medestanders niet! Bedenken wij, welk een toon door de woordvoerders en voorvechters der roomsche kerk wordt aangeslagen, en hoe zwaar het valt, tegenover hunne grove beledigingen, lasteringen en logens, zich in zijne verontwaardiging altijd meester te blijven. Gij acht uw tijd zeker te kostelijk, om die aan het lezen van dag en weekbladen, die van de ultramontaansche partij uitgaan, te besteden; maar, eilieve! neem eens eene kleine proef er van, en 't zal mij verwonderen, of zelfs u, mijn bezadigde vriend! het bloed daarbij niet zal beginnen te koken. Tegenover een Ananias ontviel zelfs aan Paulus het: „God zal u slaan, gij gewitte wand!”—Maar verschoonen is nog geen regtvaardigen. En met het oog op Hem, die niet wederschold als Hij gescholden werd, maar onder den tergendsten hoon en smaad zijne waardigheid behield, kunnen wij niet anders dan zulk een onedelen toon wraken. Laat ons daarom evenwel niet alles afkeuren, wat men scherpe en harde woorden noemt. In den strijd vreest men niet den vijand te wonden, en belagchelijk zou het zijn, hem zelfs niet te dur-

getrouw bezocht hij de namiddag-godsdiensstoefening der hervormden in zijn dorp. Maar ziet! vr. 80 uit den h. katechismus kwam aan de beurt; hij hoorde de mis voor *vervloekte afgoderij* verklaren, en van dat oogenblik af heeft hij de herv. kerk niet weër bezocht; de hoop op zijne bekeering, die bij dezen en genen reeds opkwam, was vervlogen. Ware Paulus begonnen met de Atheniensers voor vervloekte afgodendienaars te schelden, ik twijfel, of hij wel vele vruchten van zijne prediking aanschouwd zou hebben.”

ven zeer doen. Had Luther dát gevreesd, en zich van die zoogenaamd liefderijke, zoetsappige taal bediend, welke sommigen hier alleen geoorloofd achten, hij zou, voorwaar, weinig hebben uitgerigt. En wat nog meer zegt, onze Heer en diens apostelen — hoe was hunne rede somtijds als een scherp zwaard en verpletterende hamer! In hunne heilige verontwaardiging spraken zij soms gloeiende woorden. Trouwens de liefde heeft zowel hare hardheid als zachtheid. De menschlievendste arts moet vaak bittere artsenijen toedienen, de wondheeler menigwerf de pijnlijkste insnijdingen doen. Als wij hun, die in duisternis gezeten zijn, het licht willen brengen, dan moeten wij ook niet ontzien, dat dit eerst aan hunne oogen een onaangenaam gevoel veroorzaakt. Een diep slapende kan niet met zacht geluid gewekt worden. Zoo kan het dan ook te pas komen, dat men zich van het pikante wapen der fijne scherts en der ironie moet bedienen, een wapen zelfs door de profeten, ja, door Jezus soms gebezigd, en hier te minder af te keuren, daar er in de roomsche kerk onzinnigheden bestaan, die men bezwaarlijk in ernst bestrijden kan. Ik ben het echter met hen eens, die meenen, dat men er een spaarzaam gebruik van moet maken, en dat de ironie niet ontaarden mag in bitteren spot en boosaardig sarcasme. Neen, altijd moet zelfs het scherpe woord uit een goed hart komen, en de toon zoodanig zijn, dat men doet gevoelen: het valt mij hard zoo te spreken, maar ik kan, ik mag niet anders!

„In een duël,” zoo werd onlangs in een protestantsch weekblad gezegd, „in een duël moet men wel

van dat wapen gebruik maken, waarvan partij zich bedient. Rome bedient zich van allerlei wapenen, behalve van dat des Bijbels en der geschiedenis, en telkens, als wij haar op die wapenen hebben uitgedaagd, heeft zij ons zelfs met geen antwoord verwaardigd. Daar staan wij dan als in de lucht slaande. Rome's wapenen zijn bij uitsluiting vleeschelijk." Hieruit zou volgen, dat daar partij het niet beneden zich acht, om zich tegen ons van leugen en bedrog, van omkoopning en onderkruiping, ja, van geweldadige middelen te bedienen, ook ons dit zou vrijstaan. Dit beginsel deugt dus niet. Het steunt ook op de valsche onderstelling, dat de kracht der waarheid bij de roomschen niets meer zou afdoen, terwijl toch de geschiedenis van onze dagen in tal van voorbeelden heeft bewezen, dat de heldere openbaring der waarheid nog veel vermag, om zonen en dochteren der roomsche kerk uit hare duisternis en boeijen te verlossen. Met het oog daarop gevestigd en op hetgeen, bij de invoering des christendoms en zijne verbreiding in de wereld, van de verbazende magt der waarheid, om zelfs den grootsten tegenstand van het rijk der duisternis te overwinnen, gebleken is, hebben andere, en gewis de meerderheid der protestanten een beter beginsel aangenomen, namelijk om bovenal met het geestelijk zwaard van Gods Woord te strijden. Rome vreest dit wapen wel het allermeeft. Dat tuigt hare ontwijkende houding als zij daarmee aangevallen wordt, en hare strenge verordeningen tegen den invoer en de verspreiding daarvan. Zij heeft trouwens nog niet vergeten, wat gevoelige slagen men haar daarmee in de 16de eeuw heeft toegebracht. Onze

doopsgezinde vaders hebben haar ook menigwerf hare zwakheid en magteloosheid tegenover die kracht doen gevoelen. En wij, die het ons uit de geschiedenis onzer martelaren te binnen brengen, tot welke helden des geloofs zelfs geringe dienstknechten en dienstmaagden door het Woord Gods zijn gevormd, hoe zij, zonder eenig ander schild en wapen, de geoeffendste en geslepenste kampvechters, die Rome op hen afzond, wederstaan en uit het veld geslagen hebben — wij inzonderheid moeten het toejuichen, dat er thans zoo ijverige pogingen in het werk gesteld worden, om roomsch en onroomsch met den inhoud der H. Schriften meer bekend te maken. Roomsch en onroomsch, zeide ik. Want het wachtwoord der protestanten is thans niet meer „houdt wat gij hebt,” maar ook „geeft aan de roomschen wat gij hebt!” Om hun dat licht en die vrijheid te schenken, waarin wij ons verblijden, zendt men thans mannen onder hen, die hun door openlijke prediking het evangelie doen kennen, en die den Bijbel zelve of kleine geschriften, die hun oog en hart voor de christelijke waarheid kunnen openen, onder hen verspreiden. Het is u bekend, met welk een gunstigen uitslag de pogingen dezer protestantsche propaganda onder anderen in Frankrijk en vooral in Ierland bekrond zijn, waar binnen betrekkelijk korten tijd duizenden, en onder deze ook priesters, tot de evangelische kerk zijn overgegaan. Gij weet ook, hoe zegenrijk het belgisch evangelisch genootschap werkt, en hoe het bij die ondernemingen al duidelijker blijkt, dat er onder de roomschen groote behoefte en vatbaarheid voor iets be-

ters, dan hunne kerk geven kan, bestaat 1). Men noeme dit begonnen werk vrij *proselieten maken*, mits men dit woord slechts niet in den gewonen ongunstigen zin hier bezige. Het is ons daarbij toch niet te doen om „zieltjes te winnen,” gelijk het heet; om, onverschillig door welke middelen en uit welke inzigten, menschen tot onze gezindte over te halen. Onze propaganda zoekt de roomschen juist niet tot dit of dat protestansch kerkgenootschap te trekken, niet tot Luther, Calvijn of Menno hen te brengen, maar tot den eenigen Middelaar en Zaligmaker J. C., en door Hem tot eene ware, geestelijke aanbedding van den Vader in de hemelen. En zulke proselieten wilden immers ook de apostelen maken 2).

1) Daar las ik zoo even nog in de *Kerkelijke Courant* van dit jaar, no. 47: „Vieux-Condé (Dép. du Nord). Eenige jaren geleden is hier eene protestantsche gemeente ontstaan, welke haren oorsprong heeft te danken aan de pogingen ter bijbelverspreiding, welke tegenwoordig worden aangewend. Twee honderd katholieken zijn daardoor overgegaan, die, hoewel arm en aan gedurige aanvallen blootgesteld om weder af te vallen van hun geloof, liever alles willen verduren dan de waarheid ontrouw te worden. Intusschen bestaat er groote behoefte aan een geschikt bedehuis, waarom dan ook haar predikant *Lorriau* zich tot het Engelsch Evangelisch Verbond om ondersteuning gewend heeft.”

2) Met genoegen zag ik uit een vóór eenigen tijd van onzen v. Cl. te M. ontvangen schrijven, hoe ook hij met zulk eene propaganda ingenomen is. „Eene binnenlandsche zending,” dus laat hij zich uit, „is onder de roomschgezinden noodig. Proselieten moeten wij maken, niet met listen, maar omdat wij hen beminnen; niet met omkoopning, maar met eenvoudige evangeliedienst. Eerst dan, wanneer wij de roomschen pogen te regt te brengen van de dwaling hunnes wegs, zal de schijn der hatelijkheid, dien wij door onze adressen op ons geladen hebben, wegvallen.”

Mij dunkt, zoo beschouwd moeten wij vrede hebben, ja, ingenomen zijn met vereenigingen, die, gelijk de onlangs in werking getreden *Evangelische Maatschappij*, zich ten doel stellen, om eene meer evangelische opvatting en beoefening van het christendom onder de roomschen te brengen.— Maar nog kunt gij, vermoed ik, het zegel uwer goedkeuring niet hechten aan andere, reeds vroeger tot stand gekomen, protestantsche genootschappen zoo als *de Maatschappij van Welstand*, *Hulpbetoon*, *Unitas*, en *Phylacterion* om van andere d. g. *tuënda's* buiten ons vaderland niet te spreken. Met velen hebt gij daar nog iets tegen, vooral, omdat ze allen ook door *stoffelijke* middelen het protestantisme trachten te handhaven. Maar kom en zie, mijn vriend! Lees de reglementen dier vereenigingen, lees hare jaarlijksche verslagen! En als gij dan haar doel, de wijze van hare werking en hare vruchten nader hebt leeren kennen, dan zal het u gaan als mij, verwacht ik, die alzoo mijne vooroordeelen tegen haar liet varen. Overtuig u met mij, dat het geenszins het oogmerk dezer genootschappen is, om op roomsche wijs zwakke en wankelende zielen door geld of voorspiegeling van andere tijdelijke voordeelen tot het vasthouden aan hunne protestantsche belijdenis, veel min tot afval van de roomsche kerk, om te koopen. Men wil alleen in zwaren nood en druk verkeerende geloofsgenoten bewaren, dat zij niet in een oogenblik van wanhopigheid zich werpen in de armen der roomsche kerk, die hare dienaars tot hen zendt, om hen door allerlei verleidelijke aanbiedingen tot zich te lokken. Men wil alleen verhoeden, dat het met nog meerdere kleine pro-

testantsche gemeenten ga, gelijk het met zoovele gemeenten in N. Braband en andere streken, waar de meerderheid der bevolking roomsch-katholijk is, helaas reeds gegaan is, dat ze namelijk niet geheel verdrongen worden en vervloeijen. En waar eene kleine kudde van protestanten zich verzameld heeft, maar die ligt door gebrek aan herder en bedehuis verstrooid zou kunnen worden, of waar zij hulp behoeven tot het verschaffen van gelegenheid voor de opleiding hunner kinderen — daar bieden die genootschappen hun de hand. Tot dit alles worden natuurlijk ook geldelijke middelen vereischt. Maar hoe dikwijls moeten wij die bezigen, om het koninkrijk Gods in stand te houden en uit te breiden. Zonder dit kunnen ook de bijbel- en zendelinggenootschappen hun doel niet bereiken, noch iets van dat goede tot stand komen, 't welk men in onze dagen onder de verwaarloosde volksklasse zoekt te stichten. Wilde men alle stoffelijke middelen tot bevordering van het geestelijke veroordeelen, dan moest men ook alle gaven der diakoniën en armbesturen, om menschen uit hun zedelijk verval op te beuren of daarvoor te behoeden, wraken; dan mogt men geen ongelukkige door het uitreiken van geld meer bewaren, om in vertwijfeling de handen aan zich zelve of aan het goed van zijn naaste te slaan. Ja, dan zou 't in Jezus zelfs te misprijzen zijn, dat Hij, om de menschen door geloof en liefde aan zich te verbinden, zoo vaak ook hunne ligchamelijke behoeften vervulde. Stellen wij ons Hem ten voorbeeld, dan houden wij vast aan het straks aangenomen beginsel, om *bovenal* door geestelijke middelen het rijk der waarheid te bevorderen,

maar nemen ook, waar het gepast en noodig is, het stof-felijke te baat.

Maar er is nog iets anders, wat velen en ook u tegen die protestantsche genootschappen inneemt. Ik bedoel niet hun geheim karakter, want, gij weet het, dat hebben zij sinds geruimen tijd afgelegd, om als met open vizier te strijden. Maar dit bedoel ik, dat wij, bij het deelnemen aan die anti-katholieke vereenigingen, onze roomsche medeburgers wel niet moeten haten, maar toch eene mindere genegenheid en gunst, dan aan onze protestantsche geloofsgenooten betoonen. Het laatste stem ik toe. Maar kan, ja, mag dit wel anders? Men heeft het ons doopsgezinden vaak ten kwade geduid, dat wij elkander zoo aanhingen en voortrokken. En zeker, dit kan te ver gaan. Een zekere „gemeinsinn” of „esprit de corps” — ik weet het met een woord in onze taal niet uit te drukken — is evenwel geoorloofd en natuurlijk. Onwillekeurig gevoelen wij eene naauwere betrekking op hen, met wie wij door meerdere banden zijn verbonden en in denkwijze en geest meer overeen stemmen. Onze Heer zelf gevoelde zich inniger aan zijn uitverkoren twaalf-tal en zijnen boezemvriend Johannes verknocht, en wilde, dat zij en allen, die in Hem één zouden worden als ranken met den wijnstok, een heiligen broederkring zouden vormen, en wel niet uitsluitend elkander beminnen, maar toch eene meerdere liefde dan aan de wereld toedragen. Nu zal ik niet, gelijk sommigen, beweren, dat de roomschen tot die buiten het christendom staande wereld behooren. Neen, afgezien van eene zekere partij in de roomsche kerk, die ik den christennaam

naauwelijks meer durf toekennen, blijf ik haar, gelijk ik reeds vroeger deed, beschouwen als eene afdeeling der groote christen-maatschappij, en ik wil haar dit regt niet ontzeggen, hoe zij ons ook verkettert en buiten sluit. Maar dit neemt niet weg, dat ik voor de andere afdeeling der kerk, waarin ik niet dat tegen mijne heiligste overtuiging aandruischende ontmoet, en, ondanks het gebrekkige, dat haar ontsiert, toch zooveel meer van de christelijke waarheid en geest vind, meer sympathie heb; dat ik mij inzonderheid tot hen getrokken voel, die in de gewigtigste zaken het meest met mij eens zijn; gezwegen nog, dat ik aan die afdeeling der kerk ook mijne christelijke opleiding en vorming verschuldigd ben. — Laet mij de zaak nog eens door een beeld ophelderen!

Men heeft de verhouding van het protestantsche en roomsch-katholieke kerkgenootschap reeds door vele en velerlei vergelijkingen, al naar dat men die opvatte, aanschouwelijk trachten voor te stellen. Zie eens, of gij u met de volgende kunt vereenigen. Ik denk mij die verhouding van roomschen en protestanten als die, waarin na de scheuring van den israëlitischen staat de rijken Israël en Juda tot elkander stonden. Hoewel nu in twee staten verdeeld, vormden de twaalf stammen toch nog altijd maar één volk, en mogten zij het niet vergeten, dat Jehova hun aller heer en koning, Mozes hun aller wetgever, Abraham hun aller vader was, dat zij een volk van broederen waren, een heilig volk, uitverkoren uit alle natiën, om de ware godsdienst op aarde te bewaren en verbreiden. Toen zij nu echter eenmaal in twee rijken zich verdeeld hadden, kon het wel

niet uitblijven, of zij, die tot het zelfde rijk behoorden, moesten meer betrekking op en genegenheid voor elkander gevoelen — kon het althans in die van Juda niet gelaakt worden, dat zij meer met hunne medeburgers ingenomen waren, dan met die van Israël, wier vereering van Jehova door beeldendienst en afgoderij zoo veel meer verbasterd was.—De toepassing op ons onderwerp laat ik aan u over. Maar zetten wij die vergelijking nog eens voort. Wij zullen zoo nog een stap verder komen.

Het gebeurde meermalen, dat de koningen van Israël, 't zij uit naijver omtrent het in magt en aanzien toenemende rijk van Juda en Benjamin, — een naijver, die ook daardoor gevoed werd, dat vele priesters en levieten en andere zijner tot de bloem des volks behorende onderdanen, door godsdienstige beweegredenen gedreven, met ter woon naar Juda overgingen — 't zij uit begeerte naar het bezit van zulk een rijk en bloeiend land, zich daarvan poogden meester te maken. Moesten dan niet Juda's inwoners, zelfs zij, die van oorlog, en vooral van burgerkrijg het meest afkeerig waren, zich ten strijde opmaken? Immers waren zij te meer daartoe geroepen, vermits zoowel hunne altaren als haardsteden bedreigd werden, vermits er zoo groot gevaar bestond, dat, bij eene inlijving in het tien-stammig rijk, ook onder hen de godsdienst zoo diep zou verbasteren. Kon die wederstand¹, vraag ik verder, niet geschieden zonder juist haat en vijandschap tegen de burgers van Israël te koesteren, die soms meer om hunnen koning en diens rijks grooten te gehoorzamen, dan uit vrije beweging te-

gen hen optrokken? Zie, zoo kunnen wij protestanten ons nu ook geroepen vinden, tegen de roomsche kerk te strijden, en ons tegen hare dreigende overheersching als één man verzetten, zonder hare volgelingen — blinde werktuigen dikwerf van hare geestelijkheid — haat toe te dragen, en te vergeten, welke gemeenschap er tusschen die kerk en ons bestaat.

Geruimen tijd leefden de protestanten en katholieken in Nederland vreedzaam naast elkander en schenen, hunner onderlinge betrekking ook als medechristenen gedachtig, al meer en meer zich te zullen verbroederen. Maar met leede oogen zag de roomsche curie die toenaadering aan, en kon het niet dulden, dat hare kerk met die der protestanten gelijk gesteld, ja, in velen door deze overschenen werd in een land, waar zij eens onbepaald en uitsluitend gebied voerde. Wat zij eerst meer in 't geheim beproefd had, dat begon zij van lieverleê minder bedekt te zoeken, en eindelijk in 's pausen bekende allocutie openlijk en onbewimpeld voor haar doel te verklaren, het geheele koningrijk van „Holland en Brabant” wilde het weder aan hare hierarchie onderwerpen. Ten einde dit opzet te beter te volvoeren, werd sinds jaren alles op het spel gezet, om de roomsche onderdanen van onzen staat in aantal niet alleen, maar ook in aanzien en rijkdom, en zoo tevens in magt en invloed op regeeringszaken te doen toenemen. Had men zoo ééns het staatkundig overwigt verkregen, dan! Maar dat listig beraamd plan werd doorzien! En die ontdekking deed ook het genootschap *Phylacterion* ontstaan. Tegen Rome's zamenspanning, om zich in welvaart boven de

protestanten te verheffen, sloten deze zich aanéén; waartoe? Om de welvaart der roomschen te ondermijnen? Om hun zooveel mogelijk afbreuk te doen voor 't minst? In geenen deele; maar om zamen te werken, dat de protestantsche geloofsgenooten, bij dit driftig jagen der katholieken naar materiëlen vooruitgang, niet verdrongen en vertreden wierden! Daarom verbindt men zich niet, zoo als velen nog wanen, om alléén en uitsluitend protestanten te begunstigen of in dienst te nemen, ook dezulken, die dit onwaardig zijn, en daarentegen al wat roomsch is uit zijne dienst te ontslaan en met zijne bevoordeeling voorbij te gaan. Dat zij verre! Uitdrukkelijk heeft men het beginsel vast gesteld, om dit bevoorregten van zijne mede-protestanten niet verder te drijven, dan redelijk en met andere verpligtingen, die dankbaarheid, familiebetrekkingen en dergelijke mij opleggen, bestaanbaar is. Bij zulk eene verstandige en milde toepassing van hetgeen Phylacterion wil, zie ik niet, of ook de koopman en winkelier, voor wien het handelsverkeer met roomschen onvermijdelijk is, kan er aan deel nemen. Zoo vervalt insgelijks het bezwaar, dat de noodige concurrentie er door tegen gewerkt zou worden. En wat de hoofdbedenking aangaat, ik moet het nog eens doen opmerken, Phylacterion is geene zamenzwering der protestanten tegen de roomschen, om hen te gronde te rigten, maar eene naauwere aaneensluiting der protestanten, om niet door de roomschen overvleugeld te worden.

Na al het gezegde tot verdediging van de protestantsche genootschappen, blijft u, met het oog vooral op het

laatstgenoemde , nog ééne zwaarigheid daartegen over. „Laat het zijn,” dus hoor ik u tegen werpen, „dat wij bij het deel nemen aan die anti-katholieke vereenigingen de roomschen geen kwaad hart toedragen, hun afkeer van, om niet te zeggen hun haat tegen de protestanten zal er toch door gevoed worden. Snijden wij ons alzoo niet de gelegenheid af, om weldadig op hen te werken? Dit laatste maakt uw bezwaar zeker van gewigt. Want heb ik anders eene goede zaak voor, dan mag ik mij door de vrees, dat het voorstaan daarvan welligt mij haat op den hals zal halen, niet laten terug houden. Onze protestant-sche genootschappen zijn voor het grootste deel tuenda's, noodzakelijke verweringsmiddelen. En die zijn goed regt handhaaft, behoeft er zich niet aan te bekreunen, of zijn onregtvaardige wederpartijder, door dat wij hem den voet dwars zetten, tegen ons verbitterd zal worden. Doe wel en zie niet om! is des christens stelregel. Dien volgde ook ons hoogste voorbeeld op. Als Hij de dwaling en zonde in de wereld niet anders bestrijden kon, dan ontzag Hij geene ergernis; Hij deed zijne tegenstanders vaak knarsetanden van spijt. Maar dit waren dan ook de snoode hoofden des volks met hunnen aanhang. De betergezinden duiden het Hem niet ten kwade, dat Hij zich tegen hunne vooroordeelen verzette, en hunne verkeerdheden aantastte. Zij werden in hun hart van dwaling en zonde door den mond der waarheid overtuigd; zij werden ook daarom niet geërgerd, omdat zij gevoelden dat het liefde was, die Hem, ook wat hun hard viel te hooren, deed spreken. Zie, alleen op die beter-gezinden hebben ook wij bij onze onderneming, om de roomschen

te evangeliseren, te rekenen. Zij zullen billijk genoeg zijn, om het voor 't minst natuurlijk te vinden, dat wij protestanten het zelfde doen als hunne geloofsgenooten, die elkander onderling ook voortrekken, en die ook zoo ijveren voor hunne kerk. Niet geheel blind en doof voor de waarheid als die wélgezinden onder de katholieken zijn, zullen zij de woelingen en aanslagen van de ultra's onder hen zelve misprijzen, en het ons derhalve niet zoo kwalijk afnemen, dat wij ons daartegen aankanten. Blijven wij maar — daar komt het vooral op aan — blijven wij maar in ons verkeer met de katholieken toonen, dat wij hen niet haten, dat wij waarachtig hun heil zoeken. Blijven wij hunne armen weldoen, en in ons spreken en schrijven over en tot roomschen *onnoodige* ergernis vermijden, dan zal het beter deel onder hen niet verbittert worden. En wat de overigen betreft, hunne ingenomenheid tegen al wat ketter heet kan niet ligt grooter worden dan zij reeds is. De bigotte, fanatieke volgelingen van Rome, en die tot de jesuitische partij behooren, zullen, wat wij ook doen of laten, wel nooit tot aflegging van hunnen vijandigen zin te bewegen zijn, evenmin als zelfs de liefde van onzen Heer iets vermogt, om hen, die regt doordrongen waren van den farizeeuwschen zuurdeesem, te verzoenen en te winnen. „Laat ze varen,” zoo sprak Hij van hen, „en stoort u aan hunne ergernis niet!” Dit zij hier ook ónze stelregel! Gaan wij, zonder hunnen haat te vergelden of te vreezen, even als de Heer en zijne jongeren maar voort met de waarheid te verkondigen. Die is magtiger dan zij. De geschiedenis ook van onze dagen levert nog telkens nieuwe bewijzen daarvan.

Maar moeten wij dit toch niet vreezen, dat ons krachtig ijveren tegen Rome, hoe voorspoediger het slaagt, eene te heftiger reactie zal uitwerken, die voor ons vaderland noodlottige gevolgen kan na zich slepen? Ik geloof niet, dat dit gevaar zoo groot is als velen het zich voorstellen. Wat duchtte men niet van de behandeling der wet op de kerkgenootschappen in de beide kamers, en vooral van hare invoering! En, ja, de ultramontanen hebben daarbij hunne eerst verkropte en verbeterene woede ook in zware bedreigingen lucht gegeven. En toch, de storm is zonder die schromelijke uitwerkselen, die velen er van te gemoet zagen, voorbij gegaan. Wel is het onweder nog niet geheel van de lucht, wel broeit het hier en daar nog en zijn er misschien nieuwe stormen ophanden; maar als onze staats-hulk slechts met evenveel wijsheid en voorzigtigheid als vastberadenheid en moed op haar doel wordt afgestuurd, dan zal zij, onder hoogere bescherming, geene schade of schipbreuk lijden. Nu de vrede hier eens door Rome verbroken is, en de protestanten zich geroepen vinden om tegen hare heerschzuchtige plannen met al wat in hen is zich te verzetten, ja, nu kan hier nog langen tijd spanning en wrijving, worsteling en strijd tuschen de beide groote afdelingen der kerk voort duren. Dit is zeker hoogst te bejammeren, maar de schuld daarvan is aan óns niet te wijten, die het twistvuur niet deden ontbranden. En nu de strijd eenmaal begonnen is, baat het weinig over het droevige daarvan te klagen, en zich allerlei schrikbeelden voor te stellen van wat er niet wel uit voortvloeijen kan. Vergeten wij niet, hoe dik-

wijls reeds strijd op het gebied der waarheid een hooger en vrede deed geboren worden, en hoe de Koning van het rijk der waarheid daarom ook voor al die onrust niet terug deinsde, die uit zijne verschijning zou voortkomen.

Zoo heb ik u dan pogen aan te toonen, dat wij doopsgezinden *zoowel* als de overige protestanten tegen Rome moeten strijden en *evenzoo* als zij. Gelukte mij dit, dan zullen wij het nu ook spoedig over het laatste punt eens worden, dat wij moeten strijden *in vereeniging met hen*. Want wat zou ons nu nog weêrhouden, om als bondgenooten aan hen ons aan te sluiten?— Onze van hen verschillende gevoelens? Dan moest ook niemand onzer aan het door hen opgerigte en bestuurde Bijbel- en Zendinggenootschap deel nemen, terwijl er toch onder de leden en begunstigers daarvan vele onzer broeders en zusters worden geteld. En hoe menige andere goede zaak, waartoe wij thans aan de protestanten de hand leenen. Ik vraag nog eens, waarom zouden wij hier niet gemeenschappelijk werken? Wij behoeven immers ook hier ons eigenaardig karakter niet te verloochenen. Ware dit het geval, en konden wij ons onder het leger der geëllieerde protestanten niet scharen, zonder ons met die verkeerdheden te bezondigen, welke wij straks in sommige protestanten moesten berispen — het ware beter om proprio marte, of, zoo al niet geheel op ons zelve staande, dan toch, mag ik het zoo uitdrukken, als een vrijkorps tegen den gemeenschappelijken vijand te strijden. Wij hebben echter straks gezien, dat het, ja wel

moeijelijk, maar niet onmogelijk is, om zich door die verkeerdheden niet te laten weg slepen en een beter voorbeeld te geven. Waarlijk, de strijdkrachten zijn al genoeg verdeeld, en de anti-katholieke genootschappen zoovele, dat wij die noodeloos niet moeten vermeederen. Waar zou het heên als wij en de lutherschen en de remonstranten het voorbeeld der kerkelijk-regtzinnigen bij de gereformeerden volgden, en elk ook weder onze eigene evangelische maatschappij gingen oprigten! Neen, laat ons zooveel mogelijk ééne lijn trekken, gedachtig aan de spreuk onzer vaderen: „eendragt maakt magt.” Zooveel mogelijk, zeg ik. Want wij kunnen toch bezwaarlijk de pogingen van hen ondersteunen, die ook onder de roomschen eenen geest willen brengen, geheel met den onzen in strijd; hen, bedoelik, die het daarvoor schijnen te houden, dat het bij het christendom meer op leerstellingen dan op de praktijk, meer op zuivere geloofsbegrippen dan wel op reinheid van hart en wandel aankomt, en die, terwijl wij ons onder geens dings magt, ook niet onder de heerschappij van menschelijke leer- en geloofsregelen moeten laten brengen, dit juk zich zelven en anderen opleggen.

Maar kunnen wij met hen, die van zulk een geest zijn, geene gemeene zaak maken, wij kunnen het wel met die protestanten, welke in die groote hoofdzaak het met ons eens zijn, dat het christendom geen geloofs-systeem is, maar een geloofsleven. Laat ons dan, afziende van nog overblijvende min wezenlijke verschilpunten, en vergegendé alle vroegere veten, broederlijk de handen ineen slaan tot zekerder verijdeling van Rome's heerschzucht.

tige plannen, tot voorspoediger bereiking van het ons allen bezielend heilige oogmerk — voortzetting van het in de 16de eeuw begonnen, maar nog zeer onvoltooide werk der hervorming. Nog is Rome sterk door hare verbinding en centralisatie van krachten. Verzwakken wij ons niet door verdeeldheid en door versnippering onzer gaven! Nog is 't met het bijgeloof: „de een helpt den ander, en zegt tot zijnen medgezel, wees sterk!” (Jes. 41: 6.) Laten wij elkander niet alleen in het bestrijden daarvan, ontmoedigen wij elkander niet door woord of daad. Ik wil mijne geliefde doopsgezinde broeders niet hard vallen, dat de meesten hunner tot hiertoe zich als onzijdig hielden. Er is in vroegere gebeurtenissen en tegenwoordige omstandigheden veel wat tot hunne versooning strekt. Men kan — gij, mijn broeder! zijt er mij alleen bewijs genoeg voor — men kan *ter goeder trouw* twijfelen, of het den doopsgezinde wel geoorloofd is, aan den strijd onzer dagen deel te nemen; uit zuivere beweegredenen zich daaraan onttrekken. Maar mogt ik iets bijgedragen hebben, om u uwe gemoedelijke bezwaren te doen afleggen, gij zult, daar ken ik u voor, rondborstig en onbeschoemd voor uwe veranderde denkwijze uitkomen. Hoe zou ik mij den tijd, aan dezen brief, als hij nog zoo heeten mag, besteed, rijkelijk beloond achten, als ik u maar mogt hebben opgewekt, om met uwe gaven en talenten ook die goede zaak te dienen, die wij, bij alle verschil, dat eerst in onze zienswijze omtrent dit punt bestond, zoo vriendschappelijk met elkaâr mogten bespreken. Nog is het niet te laat, om die stof eens in uwe godsdienstige lektuur voor

doopsgezinden ter sprake te brengen. Voldoe aan mijn verzoek, ik dring er ernstig bij u op aan, en wijd aan de behandeling van dit onderwerp een dier kleine geschriften, voor welker twee eerste nummers ik met velen u hartelijk dank zeg. Ik las ze met evenveel stichting als leering. Wenken, hoe gij zulk een geschrift over den strijd tegen Rome moet inrigten, behoeft gij niet. Ook zonder mijne herinnering zult gij deze zaak zoowel voor het gemoed als verstand bepleiten, waarin gij bij het opstel over den edelen geloofsheld *Hans van Overdam* weder zoo uitnemend geslaagd zijt. Mag ik u één ding onder het oog brengen, laat dan vooral uitkomen, dat onze pogingen, om de roomschen te evangeliseren, onder hooger opzien moeten aangewend worden, en ook dan eerst regt doel zullen treffen, als wij zelve onzer evangelische belijdenis waardiglijk wandelen, en door onze gedragingen toonen, dat het beter is protestant, dan roomsch-katholiek te zijn.

Ontvang ten slotte mijne hartelijke heilbede ook voor uw gezin en gemeente, en geloof mij steeds

t. t.

Harlingen, November 1853.

P. COOL.

Warns, December 1853.

Waarde broeder!

Vóór alle dingen mijnen hartelijken dank voor uwe breedvoerige en belangrijke brieven van october en november, in antwoord op den mijnen van april ll. De onzekerheid, waarin ik mijnen vorigen schreef, heeft plaats gemaakt voor de volle overtuiging, dat wij doopsgezinden moeten deelnemen in den strijd tegen Rome. Uwe kalme redeneringen hebben niet weinig daartoe bijgedragen. Ik verheug mij daarom innig, dat gij mij vrijheid hebt gegeven, uwe brieven op te nemen in mijne *godsdiensstige lektuur voor doopsgezinden*, want mijne eigene bevinding geeft mij de hoop, dat zij ook anderen onzer broeders, die misschien nog weifelen, tot voorlichting strekken. Ik zet mij daarom neder, om in dezen open brief u en mijne lezers rekenschap van mijne veranderde meening te geven, opdat zij de zaak uit verschillende oogpunten leeren beschouwen.

Twee overwegingen hebben vooral eenen gewigtigen invloed op mijn gevoelen uitgeoefend.

De eerste is de veranderde staatkundige betrekking der doopsgezinden. Vroeger waren zij eene vervolgde, later eene' gedulde, thans zijn wij eene openlijk door den staat erkende en met andere gezindten gelijk ge-

stelde gemeenschap. Deze veranderde betrekking brengt ook nieuwe pligten met zich. Onder de vervolging stelden onze vadersen lijdzame volharding tegenover het geweld van Rome; in het tijdvak van dulding zochten zij als stillen in den lande voor zich en hunne godsdienst te leven. Hun tijdelijk beroep en de gemeente waren de twee kringen, waarin zij zich bewogen. Om de dingen daar buiten bekommerden zij zich weinig. Het kwam geheel met hun wensch en beginsel overeen, om zoo veel mogelijk alle aanraking met de wereld te vermijden, ten einde zich zelven en de gemeente onberispelijk zonder vlek en rimpel te bewaren. Zij verboden de krijgsdienst, het bekleeden van overheids-ambten, het bijwonen der wereldsche vermaken, het volgen der wereldsche moden, in 't kort, zij zochten alle verleiding en besmetting af te sluiten, om onverhinderd in die beide kringen voor hunne roeping te leven. Doch kwam dit met hun beginsel overeen, het lag niet minder in den aard der zaak. Als eene vervolgde, en later als eene gedulde secte waren zij van de deelneming aan de openbare aangelegenheden meest uitgesloten. Achten zij het om hun geweten ongeoorloofd, een overheids-ambt te bekleeden, de meeste ambten waren hun ook door de wet verboden. Beschouwden zij zich als vreemdelingen en bijwoners, zij werden ook wezenlijk door den staat zoo behandeld. Zij hadden slechts te lijden als zij vervolgd werden, te gehoorzamen aan iedere regering, te betalen wat hun werd opgelegd, want zij hadden geene regten. Zij mogten zich dus onttrekken aan de behartiging van de algemeene belangen, en zich bepalen tot

bedrijf en gemeente, om daar voor zich zelve, hun huisgezin en hunne godsdienst te leven.

Sedert is evenwel onze staatkundige toestand veranderd. Wij hebben de zelfde regten als de overigen, en uit die regten volgen pligten. Ons is een derde werkkring geopend, de behartiging van algemeene volksbelangen, en wij mogen ons daaraan niet meer onttrekken. Wanneer iemand ons om zaken van godsdienst vervolgde, zouden wij als de vaderen alleen lijdzaamheid tegen het geweld stellen? Neen, voorwaar! wij zouden en moesten onze regten krachtig handhaven. Wanneer de staat in gevaar kwam door buitenlandsche vijanden, of door de woeling van verderfelijke binnenlandsche partijen, zouden wij dan werkeloos mogen toezien hoe anderen worstelden, om vaderland, vrijheid en orde ook voor ons te redden? Neen, wij zouden dan onzen pligt verwaarloozen, want wij zijn geene bijwoners, maar burgers. En terwijl nu nog hoogere, ja, de heiligste belangen van waarheid, licht en godsdienst op het spel komen, mogen wij ons dan aan dien strijd onttrekken? — Alle onzekerheid is nu weg genomen, mijn geweten zegt nu regtstreeks: neen.

En evenwel spreek ik dat *neen* nog met eene zekere huivering uit. Die zich in den strijd begeeft, begeeft zich in gevaar. Toen ik slechts aanschouwer was, zag ik opgewondenheid, verbittering, blinde partijschap, al de ellenden van eenen godsdiensttwist. Zal ik mij als medestrijder voor die zonden kunnen bewaren? Niet gelijk anderen worden weggesleept? Niet eenzijdig worden? — Doch waar pligt roept, mag geen gevaar mij afschrikken. God zal hem bewaren, die zijn pligt doet in geloof.

Maar een nog veel grooter bezwaar is de getuigenis der heilige schrift. Schoon zij geene dadelijke aanwijzingen bezat omtrent de deelneming aan de openbare aangelegenheden, zoo is toch onmiskkenbaar de handelwijze onzer vaderen veel meer overeenkomstig haren geest en strekking, dan die, welke thans door mijn geweten als pligtmatig wordt erkend. Van daar vooral de weifeling, van welke mijn vorige brief zoo vele blijken draagt. Het beeld van den doopsgezinde, die ver van het groote tooneel der wereld voor God en zijnen pligt leeft, had voor mij zoo veel aantrekkelijks, omdat ik daarin die overeenkomst ontdekte met den christen, gelijk hij ons door de apostelen wordt voorgesteld; en toch gevoelde ik geen vrede met mij zelve, wanneer ik mij aan die openbare aangelegenheden onttrok. Eindelijk vond ik de oorzaak dier tegenstrijdigheid. De apostelen schreven in den zelfden staatkundigen toestand, als waarin onze vaderen leefden; van daar die vele opwekkingen tot lijdzaamheid en volharding; van daar die herhaalde vermaning tot volstreekte gehoorzaamheid aan, en voorbidding voor de gestelde magten, hoedanig ook, opdat zij slechts een stil en gerust leven mogten leiden; van daar die treffende overeenkomst en bijbelsche kleur van het christendom onzer vaderen. De apostelen schreven aan de gemeenten naar hare toenmalige betrekkingen en behoeften; zij zouden niet anders geschreven, maar zeker andere punten behandeld, andere pligten op den voorgrond gesteld hebben, indien zij 300 jaren later geleefd hadden, toen het christendom de godsdienst van den staat geworden was. De lijdende

en worstelende gemeente heeft toch eene geheel andere roeping, dan de erkende en triumferende kerk. Hoe zou de eerste werken, waar zij niet werken kan? Hoe de laatste lijden, waar niets te lijden is? Neen, door onze veranderde betrekking tot den staat is ons een nieuwe werkkring en zijn ons ook nieuwe pligten gegeven. Wij mogen ons niet meer alleen tot ons beroep en onze gemeente bepalen, wij moeten ook daar buiten werken tot nut van anderen. Het brengt ons wel in meerdere aanraking met de wereld, en in grooter gevaar om door haar verleid en besmet te worden, doch meerdere oefening zal ook onze zedelijke krachten doen toenemen. God geve, dat die meerdere verzoeking voor ons allen slechts eene beproeving des geloofs moge zijn!

Moeten wij evenwel deel nemen aan hetgeen buiten ons geschiedt, dan volgt daaruit iets, dat ik met een enkel woord vermelden en als eene gedachte in het midden mijner lezers wil werpen. Bij onze vorige betrekking tot den staat was het noodzakelijk, in onze eigene behoeften te voorzien, thans evenwel hebben wij gelijk de overigen regt op ondersteuning. Zijn wij verplicht, met de overigen deel te nemen in de openbare belangen, waarom zouden wij dan ook niet gelijk zij gebruik maken van ons regt? Bij een vroeger regeringstelsel, toen genoemde ondersteuning als eene gunst werd gegeven, had het schade kunnen doen aan onze boven alles dierbare onafhankelijkheid; nu men haar evenwel door de meer vrijzinnige beginsels van 1848 als een regt heeft leeren kennen en beschouwen, zie ik niet dat het onze vrijheid zou kunnen belemmeren, zoo wij meer-

der gebruik maakten van ons regt. Misschien kan het sommige gemeenten tot stand brengen, andere opbeuren.

Maar waarom moet ik juist deel nemen in den strijd tegen Rome? Zijn er geene andere dwalingen en verkeerdheden, geene andere partijen, welke de hoogste belangen der waarheid belemmeren en bedreigen?

Het streven der roomsche kerk is voor die belangen bijzonder gevaarlijk door zijn jesuitisch karakter; zie daar de tweede overweging! Behalve door uwe motieven, ben ik daarin vooral bevestigd door het lezen van de voortreffelijke geschiedenis van Engeland door Ma-cauly 1). Toen de roomsche kerk in de zestiende eeuw

1) Hij schetst ons, hoe koning Karel II, voor het oog der menschen protestant, op zijn sterfbed bleek tot de roomsche kerk te behooren. Hoe zijn opvolger, Jacobus II, openlijk roomsch, op alle wijzen zijne kerk trachtte te bevoordeelen, en Engeland daardoor aan den rand van zijn ondergang bragt, waaruit het gered werd door de tusschenkomst van Prins Willem III. Zoo schrijft hij dan Dl. II, bl. 261—264 hoofdzakelijk het volgende:

„De hevige afkeer, waarmede de roomsche godsdienst door het engelsche volk beschouwd werd, was niet enkel of voornamelijk aan theologische verbittering toe te schrijven. Velen achteden uit een geestelijk oogpunt het arianisme, kwakerisme en jodendom veel gevaarlijker dan het roomsch-katholicisme; en toch streden zij met alle magt tegen de volgers van dit laatste, terwijl zij er niet aan dachten, om iets te ondernemen tegen arianen, kwakers en joden.

„Dit verschijnsel is gemakkelijk te verklaren. Er bestond onder de Engelschen eene vaste overtuiging, dat de roomsche daar, waar het het belang zijner godsdienst gold, zich ontbonden achtte van alle vastgestelde wetten der zedelijkheid. Ook was, naar het scheen, deze meening niet van allen grond ontbloot. Roomsche schrijvers

zulk eene groote afbreuk had geleden, werd de orde der jesuiten opgericht, een genootschap van geestelijken, dat zich geheel toewijdde aan de bestrijding van het protestantisme en de instandhouding en uitbreiding der roomsche kerk. Deze orde, zeker niet zoo diep te ver-

hadden, ten gunste van dubbelzinnigheid, stilzwijgende voorbehoudingen, meined, ja, sluipmoord geschreven en deze leeringen, zeide men, hadden vrucht gedragen. De Bartholomeus-nacht, de moord van Willem I en Hendrik III, talrijke zamenzweringen en vooral het buskruid-verraad werden gestadig aangevoerd als voorbeelden van het naauw verband van slechte theoriën en slechte practijk. Die misdaden waren door geestelijken aangelegd of goedgekeurd. Vooral wees men op Everard Digby, overtuigd van deelgenootschap in den heilloozen aanslag, om koning en parlement, tot heil der kerk, door vaten buskruid, reeds daartoe in de keldergewelven bragt, in de lucht te laten springen. Hij was geleerde en gentleman, braaf en opregt in het dagelijksche verkeer en diep doordrongen van eerbied voor het Goddelijk Wezen, en toch was hij bezig met zulk een gruwel, en verklaarde aan den mond der eeuwigheid, niet te kunnen begrijpen, hoe eenig roomsch-katholiek zoodanig plan zondig kon achten. De slotsom dezer overwegingen was, dat, hoe onberispelijk het karakter van een roomsche ook wezen mogt, men hem, als het zijne kerk gold, tot ieder uiterste van bedrog of wreedheid in staat achtte.

„Niet alleen de onwetende menigte en blinde ijveraaars beschouwden den roomsche als iemand, wien juist de naauwgezetheid van geweten tot een valsche getuige, brandstichter of moordenaar kan maken; als iemand, die, als het zijne kerk gold, voor geene afschuwelijkheid terug deinsde, en zich aan geenen eed of belofte gebonden achtte. Zoo iemand, dan munteden toen twee mannen door zachtheid en verdraagzaamheid uit, Tillotson en Locke. En toch zeide de eerste van den kansel tot het huis der gemeenten: dat het verplicht was maatregelen te nemen tegen de voortplanting van een geloof, schadelijker dan het ongeloof zelf, daar het van zijne belijders diensten vorderde, regstreeks strijdig met de eerste beginse-

achten, als de protestanten hunne natuurlijke vijandin doorgaans voorstellen, kan evenwel in hare leer en handelwijze voor de regtbank der zedelijkheid niet vrij gesproken worden. Te kort schietende in den openlijken strijd des geestes, zocht zij langs verborgen wegen haar doel te bereiken. Ziende, dat het meerendeel der menschen nog vleeschelijk is, en dat het stoffelijke hierop veel grooter invloed heeft dan het geestelijke, zochten zij vooral door zinnelijke middelen de menschen te trekken en te boeijen. Bij de naauwe betrekking van kerk en staat zochten zij vooral de aanzienlijken en vorsten te winnen. Daar evenwel het gebruik van zulke middelen in tegenspraak is met het christendom, nam zij tot geruststelling van zich en anderen de leer aan; dat het doel de middelen heiligt. Hun doel, zoo redekeerden zij, was immers heilig; zij werkten niet voor zich zelve, maar voor de kerk, voor Christus, voor God. Geene middelen konden daarom ongeoorloofd wezen, zoo zij slechts tot heil der kerk strekten. Verbraken zij hunne beloften, huichelden, bedrogen, roof-

len der zedelijkheid. Zijn inborst was tot toegeeflijkheid geneigd, maar zijn pligt jegens de maatschappij noodzaakte hem, in dit punt streng te zijn. Heidenen, die den naam van Christus nooit hadden hooren uitspreken en alleen door hun natuurlijk kenvermogen geleid werden, waren als leden der maatschappij meer te vertrouwen, dan lieden, die in de scholen der papisten gevormd waren. Locke beweerde in de beroemde verhandeling, waarin hij trachtte te bewijzen, dat zelfs de afgodsdienst, ook in de ruwste gedaante, door geene strafwetten behoorde tegengegaan te worden, dat de kerk, welke leerde, jegens de kettters geene trouw te houden, niet moest geduld worden."

den en moordden zij voor zich zelve, het zou hun eene groote zonde wezen; doch deden zij het voor de kerk, tot grooter eer van God, zij konden zich daardoor niet schuldig maken.

Door hare magt en invloed wist zij de kerk allengs met dezen geest te doordringen, en dit is de oorzaak, waarom wij onzen strijd vooral tegen Rome moeten wenden.

Het is niet zoo zeer om de dwalingen harer leer; ik vind bij iedere gezindte dwaling — zij zal zeker bij de onze ook niet ontbreken. Ik zie gevoelens verkondigen en uitbreiden, welke ik voor deugd en zedelijkheid veel gevaarlijker acht dan die, welke de roomsche kerk belijdt. Het is ook niet om hare verkeerdheden — bij de wereld vinden wij nog veel gruwelijker zonden. Maar het is om den geest, die haar streven kenmerkt, den geest, waardoor Rome hare christelijke roeping van volmaking door zedelijke en verstandelijke ontwikkeling op den achtergrond, maar de uitbreiding van hare magt op den voorgrond stelt; dit doel niet in openlijken strijd, maar langs geheime wegen tracht te bereiken; en alle middelen voor dat doel geoorloofd schijnt te achten. Al wat nu in het verborgen tegen ons werkt, boezemt ons eene natuurlijke vrees in; onwillekeurig vergroot onze verbeelding de gevaren; in de onschuldige zaken zoekt men geheime bedoeelingen; overal ziet men zich door list en verraad omgeven. Geen wonder, dat men iedere poging der r. kerk met wantrouwen aanschouwt. Dat wantrouwen is zeker overdreven, het is zelfs belagchelijk, tot welke uitersten de jesuiten-vrees sommigen drijft; doch geschiedenis en ondervin-

ding leeren ons toch, dat wij het niet geheel mogen afleggen. In het dagelijksche verkeer schenk ik mijn vertrouwen aan mijne katholieke medeburgers, want ik leer hen daar kennen als vriendelijke, hulpvaardige en eerlijke lieden, terwijl hunne godsdienst mij een waarborg voor hunne braafheid aanbiedt, dien ik in de orthodoxe denkwijze niet vind. Zoodra het evenwel hoogere belangen geldt, vind ik die zelfde menschen terug getrokken. Booze vermoedens rijzen bij mij op. Ik zie hen onderworpen aan hunne priesters, deze weder bestuurd door hunne hoofden, de geheele katholieke bevolking als een ligchaam zamen werkende. Ik bedenk, welk eene magt zij zóó bij onze staatsregeling kunnen verkrijgen; welk eenen invloed zij kunnen uitoefenen op onderwijs, verlichting, ontwikkeling, godsdienst, de hoogste en heiligste belangen des volks. Ik kan de rampzalige verdenking niet van mij weren. Och! dat zij zelven ze mij ontnamen, door dat jesuitisch beginsel met de daad te verloochenen.— Zie, zulke overwegingen hebben mij geleid.

Wij mogen ons niet onttrekken aan hetgeen op het groote tooneel geschiedt. Wij moeten daar mede werken tot al wat goed, schoon en edel is, strijden tegen dwaling en zonde, tegen bijgeloof en ongeloof, tegen ligtzinnigheid en dweeperij, tegen al wat de heiligste belangen der menschheid bedreigt. Maar gemelde overwegingen hebben mij overtuigd, dat wij vooral moeten waken tegen de pogingen van Rome, en, zoo wij deze verderfelijk vinden, ons met kracht tegen haar verzetten moeten.

Wij moeten dus strijden tegen Rome, dit stem ik u

toe; doch dat wij maar zoo in alles met de protestanten, en inzonderheid de gereformeerden moeten mede strijden, dit kan ik u niet toestemmen. Wij moeten toch niet met of tegen personen, maar voor of tegen zaken strijden. Iedere gezindte heeft hare eigen beginsel, ook hare eigene betrekking en belang. Zoudt gij u aan eene partij willen verbinden? Ik wil slechts op zaken zien. Waar de protestanten waarheid en regt voor hebben, daar zal ik mij aan hunne zijde scharen; — doch waar zij onregt plegen, daar zou ik mede schuldig moeten worden aan hunne zonde? Om mijn gevoelen duidelijk te maken, wijs ik u op drie verschillende standpunten, waaruit wij de zaak kunnen beschouwen.

Het eerste is buiten en boven den strijd. Van die verhevene plaats af zie ik de partijen aan mijne voeten woelen, en velerhande gedachten en gewaarwordingen komen in mij op.

Ik zie de voorspelling van onzen Heer vervuld: dat Hij niet gekomen is, om vrede op aarde te brengen, maar veeleer verdeeldheid, ja, een vuur op aarde te werpen. Had ik deze voorspelling niet, ik zou bijna vertwijfelen aan de waarheid en goddelijkheid des christendoms, en vreezen, dat het zijn doel heeft gemist, daar het liefde gebiedt en de menschen wil verbroederen, en in plaats daarvan haat, verdeeldheid en oorlog brengt. Doch dat woord van Christus stelt mij gerust. Die strijd is slechts de werking van het zuurdeeg in den meelklomp, een bewijs van zijne kracht, die de menschen in beweging kan brengen; maar tevens een bewijs, dat die menschen nog vleeschelijk zijn (1 Cor. 3: 3), en de lusten in

hunne leden nog krijg voeren (Jac. 4: 1). Want door strijd moet de zonde in ons overwonnen, door strijd het kwade uit de christenheid uitgeworpen worden. De geest kan en mag het vleesch, de waarheid den leugen, het licht de duisternis niet dulden. Zij moeten hunne vijanden bestrijden; doch deze laten zich niet lijdelijk bestrijden. Zij antwoorden met bitterheid, en de bitterheid is zoo veel grooter, naarmate zij dieper gezonken zijn; terwijl de geest, de waarheid en het licht niet dan in zachtmoedige wijsheid strijden, want zij zoeken zich zelve niet, maar den naaste.

Konden wij het niet vooraf reeds aannemen, dit zou het ons toch leeren, dat de waarheid niet alléén aan de zijde der protestanten is. Want ware dit het geval, zij zouden niet met zoo veel bitterheid strijden, maar de bewustheid van de zuiverheid hunner bedoelingen zou hun kracht geven, de smaadedenen van hunne partij te dragen.

Uit dit oogpunt geeft de strijd zelf ons zooveel stof van blijdschap, als de wijze, waarop hij gevoerd wordt, oorzaak van droefheid en teleurstelling. Voor eenige jaren scheen het, alsof wij niet zeer ver meer waren van het volmaakte, waarin het ééne kudde onder éénen herder zal zijn. Doch welk een afstand rijst voor ons oog, nu de strijd de gedachten van veler harten openbaar maakt! Welk eene magt van dwaling en zonde, welk eene heerschappij des vleesches komt in die bitterheid aan het licht! Wat moet er nog al overwonnen worden! hoe veel onreinheid nog uitgeworpen! Welke worstelingen staan der wereld nog voor de deur, nu de strijd

van deze dagen ons vergunt een blik te werpen in de diepten van hare ellende.

Doch Gode zij dank, dat er strijd is. Wij zouden zoo gaarne eene stille ontwikkeling en vreedzamen vooruitgang wenschen, doch de ondervinding leert, dat de rampen der menscheid zóó niet worden genezen. Stilte is vaak stilstand, rust een laten rusten der zaken, verdraagzaamheid onverschilligheid. Vóór 1830 hadden wij die stilte; maar welk een ijver en opgewektheid is thans met en uit den strijd ontstaan! Het is maar zoo, er schijnen soms zulke woelige tijden van strijd en overgang noodzakelijk te zijn. Wat de onweders zijn in de met schadelijke dampen bezwangerde lucht, wat de koorts is in het zieke ligchaam, wat de omwenteling is in den staat, dat is de strijd onder de christenheid. Wanneer zij aanwezig zijn, schijnen zij ramp en schade, doch later zien wij hunne heilzame vruchten. De vooruitgang is met sprongen en schokken. Op eenen tijd van stille ontwikkeling volgt doorgaans een tijd van woeling en strijd. Wij leven thans in zulk eenen strijd. Hij zal duren, tot dat men eenen toestand heeft gevonden, waarin men weder een tijd lang kan berusten; doch ook deze zal weder vervangen worden door vernieuwden strijd, waarin misschien onze kinderen of kindskinderen zullen deelen. Zoo zal de christenheid door strijd en vrede, door slingeringen van het eene naar het andere uiterste gedurig verder gevoerd worden op hare baan, hare voleinding op aarde te gemoet.

In het midden van den strijd heerscht meest de meening, dat de waarheid zich alleen aan onze zijde bevindt:

hier moeten wij evenwel aannemen, dat aan beide zijden waarheid en leugen onder elkander gemengd zijn. Iedere gezindte heeft waarheid, want anders kan zij niet bestaan; doch ook zeker leugen, want anders zouden allen één moeten zijn; of liever iedere gezindte heeft slechts een deel der waarheid, maar eenzijdig opgevat, en met andere onzuivere bestanddeelen tot een geheel gevormd. Zoo ontstaat strijd. Ieder ijvert voor zijne waarheid en tegen de dwaling van den anderen; zoo ontstaat door verdediging en aanval wrijving, onderzoek en oefening; zoo komt men al strijdende de waarheid nader.— Doch anderen verhardden door den strijd ook weder in hunne dwaling. Hij heeft op velen eenen verblindenden invloed, zoodat zij uit partijschap juist het tegenovergestelde van partij meenen te moeten aankleven, en er geen krachtiger motief bestaat, om iets te verwerpen, dan de betuiging: dat is roomsch, dat is orthodox, dat is liberaal.

Eindelijk rijst de in iederen strijd zoo eigenaardige vraag: Welke partij zal de overwinning behalen? — De liberale, of de orthodoxe? — De protestantsche of de roomsche? — Welke kerk, welke denkwijze zal blijven bestaan? — Welke verdwijnen? — Wat zal het gevolg van dat alles zijn?

Ik kan de treurige, aan eene mijns bedunkens verkeerde opvatting van Johannes openbaringen ontleende, verwachtingen van Ebrard niet deelen, dat namelijk de verwarringen, twisten en scheuringen gedurig zullen toenemen, tot dat de wederkomst des Heeren plotseling aan alles een einde zal maken. — Neen, wij zien vooruitgang. Hoe bitter de strijd thans ook gevoerd wordt, hij

is zacht en menschelijk, in vergelijking van vroegere tooneelen. Uit den strijd zal eenmaal eenheid, uit de wanorde orde voortkomen. — Kunnen wij dan verwachten, dat allen eenmaal ééne kudde onder éénen herder zullen zijn, en is mij eene voorspelling vergund, dan zullen protestantsche beginselen de overhand verkrijgen, maar de kerk van Rome blijven; — de evangelische kerken zullen verdwijnen, maar zij zal evangelisch worden; — zij zal ophouden eene kerk te zijn, maar, van alle smetten gereinigd, als eene apostolische gemeente blijven bestaan, en dan zullen onze verre nakomelingen met blijdschap tot haar weder keeren, en in haar de nabij zijnde verschijning des Heeren verwachten.

Van deze hooge, diepe en verre bespiegelingen keeren wij tot de werkelijkheid terug, want het is slechts een ideaal standpunt, van waar wij de dingen beschouwen. Onze wezenlijke plaats is niet boven, maar in het midden van den strijd. Wij staan aan de zijde van de protestanten, tot welke wij behooren, zoo wij het woord in eenen ruimeren zin opvatten. Wij zijn het volkomen eens met het ééne hoofdbeginsel van het protestantisme, van 't welk sommigen beweren, dat dit het eenige beginsel moet zijn, in welk geval wij meer protestantsch zouden zijn dan de protestanten zelven. Dit beginsel is het vrije onderzoek der Schrift. In de roomsche kerk is een priesterstand ontstaan, welke, gelijk men gelooft, alles wat tot zaligheid noodig is voor de leeken vervult. Deze priesterstand noemt zich de kerk bij uitnemendheid, en de leeken hare kinderen. Aan dezen blijft dus niets anders over, dan op de kerk te vertrouwen, en te

doen wat zij hen gebiedt. De kerk, d. i. de priester, leest voor hen den Bijbel, denkt voor hen, bidt voor hen, vergeeft hunne zonden, ja, verzorgt hunne zielen zelfs na den dood. In plaats daarvan vervult zij hun leven met vormen en sacramenten, welke berekend zijn den zinnelijken mensch te boeijen en bezig te houden. Bij de geboorte ontvangt de kerk hem met den doop; voor dat hij nog in staat is te denken, verbindt zij hem aan zich met belijdenis en belofte; zij heiligt zijn huwelijk; zij ontvangt in de biecht zijne belijdenis van zonden, en schenkt hem vergeving; iederen zondag offert zij den Heer voor hem in de mis; voor iederen morgen, middag en avond geeft zij hem gebeden en wijding met gezegend water; ligt hij op zijn sterfbed, dan komt zij met biecht, absolutie en heilige zalving, om de ziel nog van de laatste overgeblevene smetten te reinigen; ja, zij volgt die ziel met hare gebeden zelfs in de plaatse der loutering en voert haar den zaligen hemel binnen. Zie, zoo doet de kerk alles voor hem, en, kan hij slechts den twijfel buiten keeren, niemand heeft een meer gerust en gemakkelijk leven dan hij. Doch ieder ziet, wat het gevolg van zulk eene opleiding zijn moet. Of hij met haar zijne bestemming hier namaals zal bereiken, laten wij aan het oordeel des Heeren; doch het is tastbaar, dat zij zijne roeping op aarde moet belemmeren. Die roeping toch is zedelijke verbetering, en de eerste voorwaarde daartoe is eigen onderzoek, eigen nadenken, eigene werkzaamheid, in één woord, eigen, zelfstandig geloof; en de kerk ontnemt hem den Bijbel, verbiedt hem onderzoek, en wil, dat hij alles op haar gezag gelooven,

naar haar voorschrift doen zal, zoodat hij wel tot eene oppervlakkige braafheid, maar nimmer tot eene eigene godsvrucht, nimmer tot een geestelijk leven komen kan. Tegen deze tirannij des geestes te strijden is nu de taak van het protestantisme. Het verwerpt alle geestelijke magt, maar eischt zoo veel te ernstiger gehoorzaamheid alleen aan God, vertrouwen alleen op Christus, als den eenigen middelaar en hoogepriester, en geloof alleen aan den Bijbel, als de eenige kenbron der waarheid. Hierdoor zoekt het ieder christen tot vrijheid en zelfstandigheid tegenover zijne medemenschen op te leiden. Het vermaant hem, in geestelijke zaken geen gezag aan menschen te geven, maar zelf den Bijbel te onderzoeken; aan geen mensch zijne hoogere belangen toe te vertrouwen, maar zelf, als zijn eigen priester, in Christus tot God te gaan en gemeenschap met Hem te oefenen; aan geene uitwendige dingen op zich zelve waarde te hechten, maar God in geest en waarheid te dienen, door het vleeschelijke af te sterven en het hoogere, geestelijke beginsel in zich aan te kweeken, opdat hij zoo in Christus kome tot eene zelfstandige godsvrucht. Zie, deze roeping kan de christen alleen vervullen in vrijheid. In vrijheid alleen ontwikkelen zich de verborgen krachten van verstand en gemoed; in vrijheid alleen tiert het geestelijke leven; in vrijheid alleen kan de christen komen tot een zelfstandig geloof. Die vrijheid is het groote beginsel der protestanten; daarin staan wij met hen op het zelfde standpunt, ja, zijn wij vaak meer consequent dan velen uit hen. Die vrijheid te handhaven en ze aan onze broeders te brengen is onze taak en onze plicht. Wij

moeten hen helpen verlossen van de tirannij des geestes, welke hen zoo verhindert in hunne roeping op aarde en hun mogelijk zoo veel schade doet voor hunne bestemming hier namaals. Liefde,—medelijden moeten ons dringen. Zij moeten ons leeren, zelve nimmer verbitterd te worden, maar geduld te hebben met hunne bitterheid. Och! ik wenschte, dat alle protestanten dit gevoelden; dat alle hunne genootschappen deze wet maakten, dat hij, die verbitterd wordt, moet zwijgen. Want, waarlijk! dat maakt ons pogen zoo onvruchtbaar. Hoe toch zullen wij eenigen invloed ten goede oefenen op hem, dien wij eerst gescholden, beschimpt en beleedigd hebben. Och! dat allen, die hunne zwakheid in dezen gevoelen, uit eigen beweging achteruit traden, en alleen zachtmoedige strijders den strijd streden, den edelen protestantschen strijd voor waarheid, licht en vrijheid.

Doch Rome heeft ook hare taak tegenover ons. Willen wij haar leeren — wij moeten ons ook zelve door haar laten leeren. Zoo zij alleen de schaduwzijde bezat, die wij zoo even schetsten; zoo zij alleen dat stelsel had, om het zinnelijke volk door zinnelijke dingen te boeijen, het kon daardoor, hoe kunstig het ook is uitgedacht, op geene wijze in stand blijven. Door die uitwendige vormen alleen konden die millioenen zielen niet geboid, die duizende vrome en heilbegeerige harten niet bevredigd worden. Onder die vormen moet zeker nog een rijke, diepe inhoud schuilen; in den boezem der roomsche kerk moet waarheid verborgen zijn, waarheid, die ons ontbreekt. De taak, welke de Voorzienigheid haar aanwees en tot welker vervulling zij, tot bevrees-

ding van vele kortzigtige protestanten, nog in wezen bleef, is blijkbaar: die waarheid te handhaven en ze ons eens mede te deelen. Ik kan hier in geene breede ontwikkeling treden — mijne krachten zouden daartoe ook te kort schieten. Ééne gedachte wil ik even wel mededeelen. Rome is de bewaarster der kerk. Die kerk zucht wel onder eene vreeselijke hierarchie; zij is wel als bedolven onder eene onuitsprekelijke verbastering, doch onder al dat pijn zie ik evangelische vormen, die ons ontbreken. Is het de taak der protestanten, aan de roomsche christenheid licht te brengen, opdat zij de hierarchie vernietige, en de verbastering weg doe — het is hare taak, voor ons die kerk te bewaren, opdat zij eenmaal, van vlek en smet gezuiverd, zoo niet uitlokke tot haar weder te keeren, ons althans eenen beteren vorm toone, om het evangelisch christendom, dat wij prediken, ook te beoefenen.

Doch de protestanten hebben nog een ander beginsel. Terwijl zij aan de eene zijde met ons het vrije onderzoek des Bijbels tot regel stelden, zoo vereenigden zij zich aan de andere zijde in eene leer, welke zij de ware opvatting des Bijbels achteten. Eene partij onder hen (de orthodoxe) wil die leer in de vormen, waarin zij vroeger werd uitgedrukt, nog aan allen ten regel stellen; eene andere (de liberale) daarentegen wil den Bijbel als eenigen regel behouden; doch allen hebben, hoewel in verschillend gewijzigde vormen, toch nog die protestantsche leer. Haar algemeen grondbeginsel en kenmerk, zoowel bij lutherschen als hervormden, zoowel bij liberalen als orthodoxen kunnen wij uitdrukken door de

formule: regtvaardigmaking door het geloof, zonder de werken. Ook met die leer willen zij tegen Rome strijden; maar hier, in het punt van de leer, zal toch geen doopsgezinde met hen kunnen mede strijden.

Ook wij hebben ons, nevens het gemeenschappelijk schriftbeginsel, vereenigd in eene leer, wel nimmer beschreven en vastgesteld, maar toch niettemin algemeen onder onze gemeenten; eene eigene opvatting des christendoms en rigting in zijne beoefening; eene eigene voorstelling van den weg naar den hemel, niet alleen van de roomsche, maar nog veel meer van de protestantsche verschillende. Zij kent eene hooge waarde toe aan het christelijke leven of de werken, welke in de protestantsche formule, als tot ons heil geene betrekking hebbende, worden voorgesteld. Geen doopsgezinde zal die formule ontkennen, want zij is eene bijbelsche, doch weinige onder ons zullen berusten in hare toepassing. De protestanten toch plaatsen in hunne voorstelling die regtvaardigmaking zoowel aan het begin, als bij de voortzetting, als ook aan het einde van den weg naar den hemel; in alle die drie stadiën is het geloof alleen voldoende, en kan er dus van de noodzakelijkheid der werken geene sprake zijn. Zij hopen door het geloof geregtvaardigd te worden, als zij eerst tot Christus komen en hunne voeten zetten op dien weg; alleen met geloof te kunnen volstaan, als zij dien weg bewandelen; en ook weder alleen door dat geloof te zullen ingaan in het eeuwig koninkrijk. De doopsgezinden daarentegen plaatsen die regtvaardigmaking alleen aan het begin. Zij is uitgedrukt in den doop,

en die plaats haar daardoor als van zelf aangewezen. Dan worden wij, bij de vergeving onzer zonden, door God als regtvaardig aangenomen alleen op ons geloof, zonder de werken. Maar op de voortzetting van den weg plaatsen wij het christelijke leven, wel opgevat als een leven des geloofs, en door het geloof ook alleen christelijk, maar toch weder als leven op zich zelf pligtmatig en noodzakelijk, — en aan het einde, zoo leeren wij, zullen wij geoordeeld worden naar dat leven, of de werken, die wij hier gedaan hebben, hetzij goed hetzij kwaad. Zie! zoo verschillen wij hier, mijns bedunkens, nog al aanmerkelijk.

Ik laat aan een ieder zijne vrijheid; doch wat mij aangaat, ik kan mijne zaak hier niet zoo onvoorwaardelijk met die der protestanten vereenigen. Ik houd mij innig overtuigd, dat aan onze gezindte de handhaving van de hooge waarde van het christelijke leven als taak is aangewezen. Die taak moeten wij volbrengen in den strijd en de woeling der geesten. Wij moeten onze waarheid ontwikkelen en hoog houden, opdat ieder ze zie en kenne. Wij moeten ze handhaven tegen wie ze ontkent, — handhaven tegen Rome, die ze achter stelt bij de bemiddeling der kerk, — handhaven ook tegen protestanten, die het geloof alleen voldoende achten.

Meen daarom niet, mijn vriend! dat ik in dezen strijd eene eigene partij wil vormen. Ik wil geene partij; niet voor of tegen personen, maar alleen voor of tegen zaken strijden. Ik wil waarheid. Bij wie ik waarheid en regt zie, aan hunne zijde wil ik mij scharen. Zoo zal

mijne plaats zeker het meest aan de zijde der protestanten zijn, doch ook soms zal ik mijn eigen weg moeten gaan.

Zie, zoo ben ik reeds bijna ongemerkt in de beschouwingen gekomen, met welke ik mijnen brief wilde eindigen, het onderzoek namelijk naar de wijze, op welke wij den strijd moeten voeren.

Waken en werken, verdedigen en aanvallen, zie daar de twee groote bestanddeelen, uit welke onze strijd moet bestaan. Waken tegen de geheime pogingen en woelingen van Rome, ons verdedigen tegen hare aanvallen. Doch wij moeten ons niet bepalen tot het beschermen van ons zelve en ons bezit; wij moeten ook zelve aanvallen, niet op menschen, maar op hunne dwalingen en verkeerdheden. Het doel moet niet zijn, eenige honderden proselieten te maken, maar meer, hun het licht te brengen, een zuurdeeg te werpen in hun midden, opdat het daar woele en werke, en hen dringe, zelve hunne dwalingen weg te doen.

Wij moeten waken en strijden met stoffelijke en geestelijke middelen, op staatkundig en godsdienstig gebied.

Het eerste, ik spreek het luide uit, strijdt mij tegen de borst. Geene stoffelijke middelen passen in geestelijke dingen. Doch de nog altijd voortdurende betrekking tusschen kerk en staat geeft ruime gelegenheid, door zulke middelen het belang der kerk te bevorderen. Rome weet meesterlijk van die gelegenheid gebruik te maken, en wij moeten haar, tot onze eigene bescherming, op dat gebied volgen. Doch dit moet ons niet alleen tegen die , betrekking innemen. Zij is op zich zelve onnatuurlijk,

die vermenging van godsdienst en staatkunde, en geeft aanleiding tot het schromelijkste misbruik van beide. Dat staatkundige partijen van de godsdienst, en de hierarchie zoowel als de dominocratie wederkeerig gebruik maken van de staatkunde, om hare doeleinden te bereiken, dat heeft de geschiedenis van ieder rijk, waar die betrekking bestond, geleerd; dat leerde de geschiedenis van ons vaderland in het verlopen jaar, en dat zal zij ons leeren, zoo lang die betrekking blijft bestaan. Wij weten, dat Rome daarmede vooral haar doel zoekt te bereiken. Wij weten, welk eene groote magt zij, door het derde deel van het volk, als één ligchaam, in de hand der geestelijken behendig bestuurd, bezit. Wij kunnen en mogen dat staatkundig gebied in onzen strijd dus niet vermijden. Doch wat moeten wij daar doen? Ik geloof, dat ons belang, ons standpunt en ons beginsel als van zelf het antwoord op die vraag aanwijzen. Wij moeten er op aandringen, dat de betrekking tusschen staat en kerk eindelijk geheel opgeheven worde, opdat de strijd over de hoogste belangen der menschheid geheel op zuiver godsdienstig gebied overgebracht, en daar alleen met geestelijke wapenen afgestreden worde. Ieder, die het wel meent met beiden, moet zich bedroeven over die vermenging van godsdienst en staatkunde, en zij kan toch door niets gekeerd worden, dan door eene volledige scheiding. Ik heb boven de gedachte uitgesproken, om meer gebruik te maken van ons regt, en eene ruimere ondersteuning te vragen van den staat; doch, ik gevoel het, dit strijdt met den doopsgezinden geest; — maar de gedachte, die ik hier

uitspreek, zal zeker meer weêrklank vinden. Onze poging zal ondersteuning vinden bij een aanzienlijk deel der hervormden, die reeds lang met weêrzin het knechtschap hunner kerk verdroegen. Zij zal goedgekeurd worden door vele staatkundigen. Men zal mij de groote bezwaren, aan zulk eene scheiding verbonden, tegen werpen; zulke eeuwen-oude banden worden niet ligt losgemaakt.— Ik acht het bezwaar echter zoo groot niet. De betrekking is grootendeels eene financiële. De staat kan en mag zijne ondersteuning, door de grondwet gewaarborgd, niet terug trekken; doch hij kan, wat hij nu als ondersteuning geeft, wat de leeraren nu als bezoldiging, alsof zij rijks-ambtenaren waren, genieten, als eigendom aan de gemeenten schenken. Ik wilde, dat de staat met iedere gezindte afrekende, zijne ondersteuning kapitaliseerde en in eigendom gaf, b. v. in inschrijvingen op het grootboek, opdat iedere gezindte zelfstandig in de opleiding en behoeften harer leeraren kon voorzien. Zoo werden vele bezwaren weggenomen; aan Rome werd de gelegenheid benomen, om op staatkundig gebied haar voordeel te zoeken; de bisschoppen hadden wij dan niet te vreezen; de strijd moest alleen op godsdienstig gebied gestreden worden, en daarop vreezen wij Rome niet.

Doch welke wapenen zullen wij op dit gebied gebruiken? — Gij prijst de protestantsche genootschappen bijzonder aan; deze behartigen vooral maatschappelijke belangen en, naar ik meen, met stoffelijke middelen; terwijl ik dit niet wil verzuimen, zoo houd ik mij toch overtuigd, dat de strijd vooral met christelijke wapen-

nen en op christelijke wijze dient gevoerd te worden.

Christelijke wapenen zijn positief, niet ontkennende en bestrijdende, wat partij gelooft, — zulk eene handelwijze mist doorgaans haar doel, daar de aanval de dwaling slechts dierbaarder maakt, — maar partij regtstreeks verkondigende, wat waarheid is en hetgeen wij zelven gelooven, opdat hij zelf zijne dwaling erkenne en verwerpe. Jezus en de apostelen streden ook zoo positief tegen joden en heidenen. Wij moeten onzen roomschen broeder, die nog in duisternis zit, het licht brengen; de waarheid zal hem vrijmaken. Bijbel-verspreiding en het uitzenden van evangelisten acht ik daartoe de geschikte middelen. De Bijbel heeft ons licht, vrijheid en hervorming gebragt; hij zal zulk eenen invloed ook nog onder onze dienstbare broederen uitoefenen. Wij moeten hem zelven uitreiken en aanbevelen, waar wij kunnen, en waar ons de gelegenheid ontbreekt, geloovige mannen uitzenden, die, terwijl zij dit heilige boek aanbieden, te gelijk zijnen inhoud kunnen verklaren.

Dit moet op christelijke wijze geschieden. Och! dat men toch eindelijk eens inzag, dat scherpe polemiek niets uitwerkt dan wederzijdsche verbittering en verharding. Zoo wij goede vruchten wenschen te zien, dan moeten wij zaaijen uit liefde en met zachtmoedige wijsheid. Zij, die wij van nut willen zijn, moeten gevoelen, dat wij alleen uit belangstelling tot hen komen, en niets anders bedoelen, dan hen zelven.

Doch boven alles dring ik aan, dat wij met ter daad toonen, dat de waarheid en vrijheid, op welke wij als protestanten roemen, wezenlijk zoo veel voortreffelijker

is. Ik doel hier niet op den strijd en de verdeeldheid onder protestanten zelveu, op welke Rome triumferende wijst; hoe vurig ik ook wensch, dat zij ophouden konden, of dat althans op christelijke wijze gestreden werd, ik zie daarin een bewijs van leven en werking, een onafscheidelijk gevolg van vrijheid in onzen onvolmaakten staat, gelijk mij de éénheid en stilte in de roomsche kerk een blijk is van dwang en stilstand. Maar ik doel op onze eigene zedelijke en godsdienstige gesteldheid, op het contrast, dat wij de roomschen willen verbeteren, en zelveu in ijver en getrouwe waarneming van onze godsdienstpligten zoo verre bij hen achter staan, en in onzen wandel weinig of niet boven hen uitmunten. Kunnen wij in gemoede den roomschen broeder uitnoodigen tot ons te komen, indien wij hem geene gemeenschap kunnen aanbieden, waarin hij meer, dan in zijne eigene kerk, tot godsvrucht zal opgeleid worden? Indien dan de waarheid bij ons hem geen nut kon doen, omdat hij geene opwekking vond, ze te beoefenen; indien de vrijheid onder zoo vele slechte voorbeelden hem tot eene oorzaak des vleesches, tot verwaarloozing en losbandigheid zou strekken; indien hij daar in onderworpenheid aan den priester ijverig zijne uitwendige godsdienstpligten vervulde, en uit vrees voor de biecht een onergerlijk leven leidde, maar onder ons een traag kerkganger, en iemand zoude worden, die het ook met zijne zedelijke pligten zoo naauw niet neemt — zou dan het woord van Christus, eenmaal tot de fariseën gesproken, ook niet op ons van toepassing kunnen zijn: „gij omreist zee en land om een proseliet te maken, en als hij het geworden is, zoo maakt gij

hem een kind der helle, twee maal meer dan gij zelve zijt." Dit wil ik alle protestanten op het harte drukken, of ik hen mogt opwekken tot zelfvolmaking. Ik weet het, partijschap is geen zuiver beginsel; doch ik weet ook, dat wij in onzen onvolmaakten staat zulke bijkomende prikkels tot ijver en godsvrucht noodig hebben; en al werden zij uit twisting, niet zuiver, maar onder een deksel bevorderd, ik zou mij verblijden, zoo zij slechts bevorderd werden. Wij moeten onze broederen leeren, door eerst ons zelve te verbeteren. Hoe kunnen wij hun toch positief de waarheid brengen, zoo wij zelve niet positief gelooven? Hoe hun de vrijheid aanprijzen, indien wij zelve die vrijheid niet kunnen dragen?

Met dubbelen nadruk wil ik mijne doopsgezinde broederen opwekken, zóó door voorbeeld te stichten. Onze vaderen onthielden zich van de openbare aangelegenheden, maar lieten hun licht schijnen door hunne goede werken. Dat eerste hebben wij verlaten bij onze veranderde staatkundige betrekking. Wij deelen nu in maatschappijen en genootschappen tot algemeen welzijn; wij gaan voor in alle goede inrigtingen, en zoeken met daad, geld en pen verlichting en beschaving te bevorderen; doch laat ons, bid ik, dat laatste ook niet verzuimen, de echt doopsgezinde wijze, om door ons voorbeeld te werken. Ons is door den Heer blijkbaar de groote taak opgedragen, om de hooge waarde van het christelijke leven of der werken te handhaven in den strijd der beginselen en partijen. Dit geschiedt door mond en pen, maar moet, naar den aard der zaak, bovenal door de daad geschieden. Strijden wij dan, doop-

gezinde broeders! door zelveu als christenen te leven; toonen wij de hooge waarde der werken, door ze zelveu te beoefenen.

Zie daar, mijn vriend! mijn gevoelen aangaande deze gewigtige aangelegenheid. Mogt uw en mijn schrijven strekken om anderen voor te lichten. Doen wij hier zelveu, wat onze hand vindt om te doen; maar zien wij boven alles op naar onzen verhoogden Heer en bevelen wij Hem de belangen zijner gemeente.

Hiermede noem ik mij

Uwen broeder,

D. S. GORTER.

BIJLAGEN

TOT DE

GODSDIENSTIGE LEKTUUR VOOR

DOOPSGEZINDEN.

Door velen dringend aangezocht, om met de uitgave van deze Stukjes de mededeeling te vereenigen wat er belangrijks voorvalt bij het genootschap der DOOPSGEZINDEN, willen de Uitgevers daaraan gaarne trachten te voldoen. Zij vermelden daarom hier, wat hun op dit oogenblik bekend is, hopende door vermeerderd debiet in staat gesteld te worden, om de noodige onkosten goed te maken, die er vereischt worden, opdat dit, door geregelde correspondentie in de verschillende provincien, zoo veel mogelijk volledig moge kunnen geschieden.

Met belangstelling is zeker ontvangen en zal in onze gemeenten gelezen worden het onlangs rond gezonden Verslag wegens den staat der algemeene Doopsgezinde Societeit, in Holland, voor het jaar 1853. Het geeft op nieuw een gunstig berigt van den in- en uitwendigen bloei der gemeenten, en een blijk van de groote zorg, door hare Bestuurders gedragen voor eene echt wetenschappelijke en godvruchtige vorming van hen, die tot het predik-ambt worden opgeleid.

Wij hopen daaruit later het een en ander mede te deelen, als ook uit het eenigzins veranderde en verbeterde Reglement der Societeit, terwijl wij thans alleen vermelden, dat er vijf Proponenten zijn aange-steld en drie nieuwe Studenten aangenomen, zoodat het getal onzer Studenten zes en twintig bedraagt. Dit getal is betrekkelijk, en in ver-gelijking met vroegere jaren, groot te noemen, maar nogtans niet vol-komen geëvenredigd aan de behoefte.

„Wij hebben”, dus lezen wij aan het einde van het Verslag, dat wij, tot meer algemeene bekendmaking, overnemen, — „wij hebben

dit niet zonder leedwezen opgemerkt, en ontveinzen niet, dat het ons aangenaam zou geweest zijn, een grooter aantal tot de studie der Theologie te zien toetreden, die wij met ruimte en goede hope aan onze Stichting zouden hebben kunnen verbinden. Wij spreken met opzet van dezulken, want door het aannemen van jongelieden, die alleen lust voor het predikambt bezitten, zonder de vereischte geschiktheid daartoe en de noodige kundigheden meê te brengen, zouden wij rekenen de ons toevertrouwde belangen niet te bevorderen. En de staat van onze gemeenten, met opzigt tot hare Leeraren, is, en wordt naar ons inzien, hoe langer hoe meer zoodanig, dat hij niet alleen nu, maar ook in de eerstvolgende jaren, eene vermeerdering van het aantal onzer Kweekelingen tot eene allezins gewenschte zaak maakt. Daarom meenen wij een tijdig woord te spreken, als wij de aandacht van Ouders en Voogden op dit punt vestigen, en hen uitnoodigen, door het bevorderen van den lust voor godgeleerde studiën bij jongelingen van goeden aanleg, onze pogingen te ondersteunen. Daardoor zullen zij, onder Gods zegen, medewerken, om in eene blijvende behoefte onder ons te voorzien, en alzoo het inwendig geestelijk leven in onze Kerkgemeenschap op te wekken en te verhooggen. Geene gemeente zal dan langer de leiding van een bekwaam voorganger behoeven te missen, maar de tijd zal komen, waarin alle voorzien zijn van herders en leeraars, die, onderwezen naar de behoeften van den tijd, dien wij beleven, het rijk onzes Heeren onder ons uitbreiden en bevestigen. Wij gevoelen wel, dat hier bezwaren bestaan, en wij verbergen ons niet, dat aan vele jongelieden, bij wie de lust en de geschiktheid voor de studie aanwezig zijn, het vermogen ontbreekt, om dezelve voor eigen rekening te beginnen en ten einde toe voort te zetten, en gaarne zouden wij wenschen, dat de staat der geldmiddelen van onze Societeit gedoogde, ook in dezen, al was het dan maar tijdelijk, meerder hulp te bieden, dan waartoe wij nu bij magte zijn. Doch wij hebben de vrijmoedigheid het uit te spreken, waarde Broeders! ook die bezwaren kunnen door eene meer algemeene inspanning van krachten uit den weg geruimd worden. Waarlijk, indien bij het aanwezige vermogen zich gewilligheid voegt, om het aan te wenden, behoeft de bereiking ook van dit zoo begeerde doel niet langer een ijdele wensch te blijven. En vergunt ons, dat wij op die gewilligheid bij u een goed vertrouwen voeden; vergunt, dat wij aan de streelende hoop ons overgeven, dat ook door uwe medewerking het aantal van onze Kweekelingen zal toenemen, die, toegerust met de noodige geschiktheid en

bekwaamheid, de loopbaan der godgeleerde studiën aan onze School intreden, om eenmaal, als waardige verkondigers van het Evangelie onzes Heeren, zijn gezegend werk in den kring van onze gemeenten uit te breiden en te bevestigen, tot heil van velen, en tot verheerlijking van zijnen naam.

Den 2den Januarij 1853 heeft de Proponent R. J. Bakker zijn ambt als herder en leeraar in de gemeente van Warga des namiddags aanvaard, met eene toespraak naar Rom. I: 15, 16; de hooge waarde des evangelies, eene drangrede tot zijne vrijmoedige verkondiging. Des voormiddags was hij door zijnen vader, Ds. J. J. Bakker van Terschelling, bij de gemeente ingeleid, die tot text gekozen had de vraag des Heeren aan Petrus: „Hebt gij mij waarlijk lief?”

In Februarij heeft de Proponent J. Hartog zich aan de gemeente te Joure verbonden.

In Julij heeft Ds. A. S. Hoitsema, van de gemeente te Oudesluis in Noord-Holland naar die van Tjallebird in Friesland beroepen, zijne bediening aldaar aanvaard.

De vacature te Aardenburg is vervuld door Ds. H. Broese, vroeger Predikant te Medemblik; — die te Medemblik door Ds. H. van Gelder, vroeger Predikant te Mensingaweer; — die te Noordbroek en Scheemda door Ds. T. J. Klaasesz, vroeger Predikant te Tjallebird; — die te Oosten West-Graftdijk door Ds. D. S. Huizenga, vroeger Predikant aan den Hoorn op Texel; — en die te Oudorp op Goedereede, door Ds. G. Pol, vroeger Predikant te Baard.

De vijf Proponenten, in de maand September van dit jaar als zoodanig aangenomen, hebben reeds allen beroepingen ontvangen, en zich bereid verklaard die te aanvaarden als:

J. P. Muller,	naar	Mensingaweer.
J. de Verwer	„	Baard.
H. V. N. Bouman	„	den Ijp.
P. Bruin	„	Rottevalle.
D. Lodeesen	„	Noord Zijpe, en den Hoorn op Texel

welk laatste beroep door hem is aangenomen.

De meeste vacatures zullen dus eerlang weder vervuld worden.

Blijven nog overig, Leiden (door het overlijden van Ds. A. Doijer ; aldaar is echter beroepen Ds. C. Sepp van Zaandam), Noord Zijpe, en Koog en Zaandijk.

De dienst in de nieuw opgerigte gemeente te Arnhem wordt geregeld door sommige Predikanten van elders waargenomen, en aldaar zal vooreerst nog geen beroep kunnen geschieden.

Eerlang zal eene nieuwe vacature ontstaan in de Doopsgezinde gemeente te Balk, waarin tot dus verre nog liefdepredikers werkzaam waren, terwijl men onlangs eenstemmig besloten heeft, aldaar eenen Predikant, aan de kweekschool te Amsterdam gevormd, te beroepen, en de noodige maatregelen daartoe worden voorbereid.

Aan de Helder is in eene dringende behoefte voorzien aan het bouwvallig kerkgebouw, dat, ten gevolge van de ijverige pogingen van Ds. P. Douwes Dekker, door een geheel nieuw kerkgebouw, op eene meer geschikte plaats opgerigt, vervangen is.

Op eene verblijdende wijze openbaarde zich bij deze gelegenheid de broederlijke liefde van vele onzer gemeenten, waardoor de som van f 10,000, hiertoe noodig, is bijeen gebragt.

Toen het nieuw kerkgebouw voor het eerst werd gebruikt, hield de Predikant Douwes Dekker eene gepaste rede over de woorden: „De liefde sticht.”

10 December 1853.

NB. De ontvangst van mededeelingen, van algemeen belang voor het Doopsgezind Kerkgenootschap, wordt verzocht franco aan de uitgevers van deze „Lektuur”.

GELOOF EN WERKEN.

Niet ieder die tot mij zegt: Heere! Heere! zal ingaan, maar die daar doet den wil mijns Vaders. Matth. 7.

Uit genade zijt gij zalig geworden door het geloof, en dus Gods maaksel, geschapen in Christus Jezus tot goede werken. Ephes. 2.

Zoo iemand niet wil werken, dat hij ook niet etc,
vermengt u niet met hem. 2. Thess. 3.

GELOOF EN WERKEN.

Er is altijd een groote strijd onder de menschen geweest, of het geloof dan of de werken in zaken van godsdienst op den voorgrond behoorden te staan, en wie van beiden het hoofddoel van hun streven moest wezen. En geen wonder, want die woorden vertegenwoordigen ons de twee deelen, waaruit de godsdienst bestaat. Gelijk toch iedere handeling uit het hart voortkomt, zoo vindt ook de godsdienst haren grond in ons binnenste en openbaart zich in ons doen, en zoo is zij aan de eene zijde een inwendig gemoedsleven en aan de andere zijde een uitwendig en werkdadig leven. Zij heeft een godsdienstig en een zedelijk element. Zij is te gelijk gezindheid en daad, gevoelen en doen, vroomheid en deugd. Daar nu deze beide deelen der godsdienst door geloof en werken aangeduid worden, kan het ons niet verwonderen, dat daarover altijd zulk een groote strijd is gevoerd. — Ik wil u, waarde lezer! mijne gedachten daarover mededeelen, en wel in vijf tafereelen,

welke u achtereenvolgens de beteekenis, den strijd, de noodzakelijkheid, de betrekking en de beoefening van beiden zullen voorstellen.

I.

Onder geloof verstaat men in het gemeene leven doorgaans of een samenstel van leerstellingen, of de daad, waardoor men zulke stellingen als waarheid aanneemt. In den eersten zin spreekt men van *het gereformeed* of *het luthersch geloof*, daardoor het samenstel bedoelende, door gereformeeden of lutherschen aangenomen. Daar deze beteekenis haren oorsprong echter ontleent aan eene dwaling, welke de hoogste waarde hecht aan den inhoud van het geloof, en daarenboven geheel vreemd is aan de heilige schrift, is het beter in dien zin liever van *leer* te spreken. Doch ook in den tweeden zin drukt het woord de bijbelsche beteekenis niet uit.

Schoon de rijkdom der nederduitsche taal ons anders tot blijdschap moest strekken, zoo meen ik in dit geval reden te hebben mij daarover te bedroeven, want het grieksche woord, in onze overzetting door geloof vertaald, heeft eene zoo veel omvattende beteekenis, dat onze meer rijke nederduitsche taal daarvoor wel drie woorden gebruikt, en wij zoo ligt in verwarring raken. Het nederduitsch gelooven beteekent alleen eene daad van het verstand, waardoor wij eene betuiging als waarheid aannemen, en het grieksche woord duidt eene daad aan, waardoor wij ons aan iets, eene zaak of persoon, over-

geven en daarin berusten. Die daad kan nu drieërlei zijn, van het verstand, van het hart en van den wil. Het grieksch omvat nu alle drie in één woord, en onze, ongelukkig hier rijkere taal geeft ons daarvoor drie uitdrukkingen, *gelooven*, *vertrouwen* en *zich toevertrouwen*. Wanneer het verstand zich overgeeft aan de waarheid van eene zaak of het gezag van een persoon en daarin berust, dan noemen wij dit gelooven; wanneer het hart zich overgeeft aan eene belofte of eenen helper en, alle zorgen van zich werpende, daarin berust, dan spreken wij van vertrouwen; en wanneer dat geloof en vertrouwen door onzen wil ook tot eene uitwendige daad wordt, en wij ons aan den persoon, wiens woord wij gelooven of op wiens belofte wij vertrouwen, overgeven, dan vertrouwen wij ons zelve en onze belangen aan hem toe. Wij kunnen onze overzetters niet beschuldigen, want moeilijk wordt ons gelooven door een ander meer gepast woord vervangen; het is ook reeds te diep in onze godsdienstige taal en lektuur ingedrongen; er blijft dus niets anders over, dan bij het gebruik de nederduitsche beteekenis weg te denken en ons in de grieksche te verplaatsen. Zoo is ons christelijk geloof dan: dat wij met ons verstand gelooven, dat Jezus is de Christus, de Zoon van God, met ons hart op Hem vertrouwen en met de daad ons aan Hem toevertrouwen, waardoor het in een smelt met den doop.

Het geloof evenwel, dat ik u hier meer bijzonder wensch te beschrijven, bekleedt, als tegenover de werken staande, eene plaats in het christelijke leven, en dit vooronderstelt eene zekere ontwikkeling. Gij weet

immers, dat, gelijk alles in den christen een toenemen, een streven naar, een naderen tot het volmaakte moet zijn, hij zoo ook moet opwassen in het geloof. Wat wij beschreven, is nog slechts het beginnende geloof, waardoor wij christenen worden, en waarbij natuurlijk nog van geene werken sprake kan zijn; het geloof tegenover de werken plaatsende bedoelen wij als van zelf een reeds eenigzins ontwikkeld geloof. Wij moeten dus niet alleen dat begin, maar ook hetgeen onder voortdurende oefening uit dat begin zich in ons ontwikkelt — niet alleen het beginnende, maar ook het opwassende geloof beschouwen. Eene daad is slechts voorbijgaande, — het geloof moet in ons iets zijn, dat blijft en toeneemt. Het moet zijn, ik heb geloofd en ik geloof nog, ja, ik geloof telkens meer en meer. De daad van het verstand moet worden tot eene blijvende overtuiging, die gedurig onderzoekt en dieper doordringt in de verborgenheden Gods; de daad van het hart tot een blijvend vertrouwen en toenemende gerustheid; en de daad, waardoor wij ons aan Christus verbonden, moet opgevolgd worden door getrouwheid aan Hem tot in den dood. Het geloof, dat in onzen doop eene daad was, moet in het volgende christelijke leven eene gezindheid zijn.

Schoon wij de waarde van het geloof vooral moeten afmeten naar zijne opregtheid en vastheid, zoo is die vastheid op zich zelve toch slechts een vorm, en moeten wij, om een volledig beeld te verkrijgen, vooral onze aandacht vestigen op zijnen inhoud of de voorwerpen des geloofs.

„Het geloof nu is een vaste grond der dingen, die

men hoopt, en een bewijs der zaken, die men niet ziet (Hebr. 11: 1), de geloovige ziet als den Onzienlijken (vs. 27).” God en goddelijke dingen, Christus en de waarheden des christendoms, zie daar de voorwerpen des geloofs. Van hun bestaan en waarheid is het overtuigd, op hunne beloften vertrouwt het, aan hunnen wil geeft het zich over. Hoe vaster en opregter het dit doet, zoo veel voortreffelijker is het geloof; met hoe veel meer onzekerheid en wankeling het gepaard gaat, zoo veel te minder waarde kunnen wij het ook toeschrijven.

Terwijl de geloovige zich met deze voorwerpen bezig houdt, is hij niet tevreden met hetgeen hij heeft. Hij zegt met Paulus: „niet, dat ik het reeds gegrepen heb of reeds volmaakt ben, maar ik jaag er naar, of ik het ook grijpen mogt” (Fil. 3: 12). Hij streeft gedurig naar hooger en beter. Hij zoekt God, Christus en de goddelijke dingen gedurig beter te kennen, vaster in zijn gemoed te prenten, en nader met Hen in gemeenschap te komen.

Hebben wij het beginnende en toenemende geloof beschouwd, wij moeten, om het beeld volledig te maken, nog een blik werpen op het volmaakte geloof, als het doel, waarnaar wij ons al oefenende uitstrekken. Beschreef Paulus voor de Filippensen het toenemende geloof, gelijk het werkelijk in hem was, Gal. 2: 20 schetst hij het volmaakte geloof, gelijk het zijn moet. „Ik ben met Christus gekruisd,” zegt hij, „en ik leef, doch niet meer ik, maar Christus leeft in mij, en hetgeen ik nu in het vleesch leef, dat leef ik door het geloof van den Zoon Gods.” Johannes beschrijft het als eene ge-

meenschap, als een zijn van God en Christus in ons en een zijn van ons in Hen. En Christus bad: „opdat zij alle één zijn, gelijk Gij, Vader! in mij en ik in U, dat zij ook in ons één zijn, . . . op dat zij één zijn, gelijk wij één zijn, ik in hen en Gij in mij” (Joh. 17: 21—23).

Het geloof, dat wij in dit opstel bedoelen, houdt zich dus bezig met God en goddelijke dingen. Het trekt ons af van het zinnelijke en aardsche, om ons het onzichtbare en het hemelsche te doen beschouwen. Het vertegenwoordigt ons den Onzienlijken, alsof Hij zichtbaar voor ons stond. Het doet ons denken aan Christus en hetgeen Hij voor ons gedaan heeft. De gedachten van den wereldling gaan over aardsche en stoffelijke dingen, doch de christen is door het geloof in betrekking met eene hoogere wereld. Met Christus verbonden en door Christus met God verzoend, zoekt hij Hen telkens beter te kennen en nader met Hen in betrekking te komen. Hij tracht het vleesch af te sterven en zich zelve te verloochen, om zich geheel en onverdeeld aan het hoogere en goddelijke te kunnen toewijden, opdat hij zoo moge naderen tot dien volmaakten toestand, waarin Christus in ons leeft, en wij door hem één zijn met God. Daardoor vertegenwoordigt het geloof ons het gemoedelijke, inwendige, bespiegelende deel der godsdienst. Het is een vol zijn van God en goddelijke dingen, en vloeit daardoor in een met hetgeen wij godzaligheid 1) of vroomheid noemen.

1) Godzaligheid beteekent letterlijk eene volheid van God, daar zalig oorspronkelijk vol beteekent, gelijk uit de zamenstellingen, waarin dit woord voorkomt, genoeg blijkt.

Wij hebben niet zoo vele woorden noodig, om *de werken* te doen kennen, daar zij als uitwendig meer in het oog vallen. Door dit woord wordt in het algemeen al datgene aangeduid, wat wij doen, hetzij goed, hetzij kwaad. Wij bedoelen alleen goede werken, het bijvoegsel *goede*, gelijk ook doorgaans in de schrift geschiedt, korthedshalve weg latende. In het bijzonder wordt het gebruikt van de werken der liefde, doch evenzeer wordt daardoor aangeduid, wat wij doen ten opzichte van ons zelve en ten opzichte van God. In 't kort, het omvat alles, wat wij doen of laten uit een godsdienstig beginsel. Daardoor vertegenwoordigt het ons dat andere deel der godsdienst. Gelijk het geloof zich met God en goddelijke dingen bezig houdt, zoo ontstaan de werken, wanneer wij zijne geboden trachten te vervullen. Gelijk het eerste het beginsel is der vroomheid, zoo maken deze den inhoud uit der deugd. Bepaalt het geloof zich tot het gemoed, oefent het zich in de binnenkamer, in gebeden en overdenkingen, alleen bij God gekend — de werken schijnen als een licht voor de menschen. Verheffen wij ons door het geloof naar boven, en keeren wij tot ons zelve in — door de werken bewegen wij ons in de betrekkingen van het maatschappelijk leven. Het geloof omvat alles, wat van de godsdienst tot het gemoed — de werken, wat tot ons doen en laten behoort.

Ik wil niet beweren, dat onze woorden op zich zelve altijd die beteekenis hebben, doch, wanneer zij zoo nevens of tegenover elkander staan, dan verbeeld ik mij, dat daardoor niets anders wordt aangeduid, en dat althans de strijd, bij het begin van mijn opstel aangeduid,

geen andere is, dan de strijd, of het bespiegelende gemoedsleven, dan of de werkdadige pligtsbetrachting in de godsdienst op den voorgrond moet staan.

II.

Dat de menschen over deze vraag zouden verschillen, liet zich reeds van te voren verwachten, ja, het lag in den aard der zaak, dat daaruit onderscheidene rigtingen, partijen en strijd moesten ontstaan. Zij omvat toch de hoogste belangen der godsdienst; en dit niet alleen, nog andere, zeer fijne en teedere beweegredenen komen hier in het spel. Niet alleen het verschil van temperament, waardoor de een als van zelf meer tot het bespiegelende, de ander meer tot het werkdadige deel der godsdienst geneigd is, maar vooral een fijn berekend eigenbelang, dat, helaas! zelfs in het heiligste niet buiten gesloten is, en den mensch dikwijls dien weg doet volgen, die hem het gemakkelijkste is en die het meest zijnen hoogmoed streelt.

Daardoor heeft het gemoedsleven vooral zoo veel aantrekkelijks. Het moeilijke ligt toch in het doen, de zelfverloochening, de pligtsvervulling; deze eischt eene gedurige worsteling en inspanning van krachten. Geen wonder, dat men deze ontwijkt, om zich met zoo veel te meer ijver op de oefeningen der vroomheid toe te leggen. Het is te gelijk zoo streelend voor het gemoed, zich aan heilige bespiegelingen toe te geven, te verzinken in de beschouwing van God en goddelijke dingen. Men gevoelt zich daarbij verheven boven ande-

ren, welke die bevindingen en bewegingen niet bemerken, en men wordt met een zekeren eerbied en bewondering door het algemeen beschouwd; en die bewondering eindelijk brengt vaak ook stoffelijke voordeelen, welke in staat stellen aan de zucht, om niet te werken, toe te geven.

Deze rigting vertoont zich in velerlei vormen, doch zij ontbreekt bijna in geene godsdienst. Tot welke volken de reizigers ook gekomen zijn, overal vonden zij eene klasse van menschen, door het volk als heiligen vereerd om hunne gewaande gemeenschap met de godheid. Hier treden zij op als tovenaars, daar trekken zij de aandacht door zelfkweeling, elders door ingeving en bezielde taal; — in Hindostan noemt men ze fakirs; onder de Joden ten tijde van onzen heer waren het de farizeërs; onder de mahomedanen zijn het de derwischen; onder de katholieken vertegenwoordigen de monniken die rigting; de Duitschers noemen hen piëtisten; in ons vaderland dragen zij den naam van fijnen. Doch hoe verschillend in naam en vorm, overal kenmerken zij zich door eene eenzijdige beoefening van het bespiegelende deel der godsdienst, door geestelijken hoogmoed, oordeelzucht en door eene overhellen- de neiging tot ledigheid.

Minder in het oog vallende, maar even eenzijdig is de tegenovergestelde rigting, welke bij gemis van inwendig leven, hetzij omdat men verzuimde het aan te kweeken, hetzij omdat in het wereldsche hart daarvoor geene plaats was, zich vergenoegt met eene uitwendige, vaak werktuigelijke vervulling zijner pligten, en meent

daarmede God te dienen. Men noemt haar doorgaans werkheiligheid of eigen-gerechtigheid.

Deze beide rigtingen vertoonden zich bijzonder in de roomsch-katholieke kerk van de middeleeuwen. Hare onderhoorigen waren toen als 't ware in tweeën gedeeld. De geestelijken, gelijk hun naam ook aanduidt, stelden zich het inwendige der godsdienst tot hoofddoel; ieder, die neiging gevoelde tot het gemeenlijke, wijdde zich aan den geestelijken stand of begaf zich in een klooster. Voor de leeken bleef er in die duistere tijden niets anders over, dan hunne hoogste belangen aan die geestelijken toe te vertrouwen. Hunne godsdienst bepaalde zich dus tot het doen van de werken, welke gene hun oplegden, en deze bestonden veeltijds in vasten, boetedoeningen, bedevaarten, geschenken aan kerken en kloosters en dergelijke. Met zulke werken, om Gods wil volbragt, meenden zij op voorspraak der priesters den hemel te zullen beërven.

Tegen deze schromelijke verbastering ontstond de kerkhervorming. Zij protesteerde tegen de tirannij des geestes, en stelde tegen de dwaling, volgens welke men door werken hoopte zalig te worden, *de regtvaardigmaking uit het geloof zonder de werken*, waarbij op het *zonder de werken* wel eenen bijzonderen nadruk werd gelegd. Het geheele protestantisme verkreeg daar door eene rigting en neiging, om het geloof, het inwendige gemoedsleven, eenzijdig te beoefenen, en het werkdadige leven op den achtergrond te schuiven. Men behoeft de meeste der protestantsche leerboeken

slechts in te zien, om zich daarvan te overtuigen. Men vindt daarin alleen, wat van Godswege tot onze zaligheid is geschied, en dit meest zoo voorgesteld, dat de mensch niets kan of behoeft aan te brengen dan geloof, 't welk vaak ook nog weder als eene gave Gods wordt beschouwd. Doch wat de mensch daarmede overeenkomstig moet doen, de pligten, die daaruit voor den christen voortvloeijen, de zedeleer, werd eerst later als eene afzonderlijke wetenschap, alsof zij niet tot de godsdienst behoorde, uiteen gezet. De socinianen en remonstranten en anderen hebben den inhoud dezer leer bestreden; doch de doopsgezinden hebben zich bovenal tegen hare beoefening gesteld 1).

1) Uit vele wil ik hier twee proeven aanhalen, tot staving van het gezegde. De eerste zij een kort uittreksel uit een klein boekje, *van de wet Gods*, dat ons den geest der duitsche doopsgezinden en hunne betrekking tot de hervorming kan doen kennen. Het is geschreven door Johan Denk, die, vriend en leerling van Oecolampadius, zich te Bazel bij de doopsgezinden voegde, en na onder dezen in Neurenberg, st. Gallen en Augsburg gewerkt te hebben, in jeugdigen leeftijd stierf in 1527.

In de inleiding stelt hij zich boven de strijdende partijen der roomschen en protestanten, doch mist bij beiden de hoofdzaak, een practisch christendom. — „Er is geen tijd zoo boos geweest als deze,” zegt hij, „doch God heeft al de wereld opgewekt, zoodat men nu naar de waarheid vraagt en zich om zijne dwaling bekommert, waar voor men God niet genoeg kan danken.

„Doch er zijn zoo velen, die zich alleen over die opwekking verheugen, terwijl zij hun veeleer tot vreeze moest strekken, want in het oordeel zal het den zorgeloozen veel zwaarder zijn, dan den treurende. Wie zich nu in God verblijdt en zich daarnaar schikt, zal niet te leur gesteld worden, maar die zich verheugt in de waar-

Tegen de protestantsche overschatting van het geloof hebben zij de waarde der werken verdedigd, niet met

heid en niet wandelt gelijk zij leert, dien ware het beter de waarheid nooit gekend te hebben.

Alzoo verheugt zich, helaas! het meerendeel dergenen, die in het nieuwe licht roemen (de protestanten) zonder verbetering, en op gelijke wijze beklagt zich het andere deel (de roomschen) daarover zonder verbetering, en toch veracht de een den anderen en houdt zich beter, en is toch geen haar beter, gelijk uit de vruchten blijkt. Deze willen Gods wil volbrengen en toch dien wil niet hooren noch verkondigen; maar gene zeggen en meenen, zij weten Gods wil geheel en al, en doen hem toch niet. Deze kunnen, gelijk zij zeggen, wel in Gods geboden wandelen, maar zij willen niet, om geene vromen te heeten; gene zeggen, zij willen Gods wil gaarne doen, maar zij kunnen niet en God geeft de genade daartoe niet, om zich te ontschuldigen en openlijk de schuld op God te werpen, — want zij willen de lieden niet zijn, van welke de heer zegt: ik hebze willen verzamelen, gelijk de hen hare kickens, maar zij hebben niet gewild.

Dat is het ongeluk en het booze, dat thans, helaas! veel te veel in de wereld is en dagelijks nog meer wordt.

Om deze oorzaak heb ik dit boekje van de wet Gods geschreven, want ik zie hierin van beide zijden niet alleen het volk maar ook de herders dwalen.

1°. Wil ik aanwijzen, dat de wet kan en moet vervuld worden.

2°. Onderzoeken, in hoever zij toch opgeheven is.

I. Christus is niet gekomen, om de wet te ontbinden, maar te vervullen. Men zegt, zoo behoeven wij haar niet te vervullen, want zoo wij het nog doen moesten, dan zou daaruit volgen, dat Christus haar niet genoeg vervuld had. — Deze verklaring dient de verkeerde natuur. Wanneer dit waarheid was, dan zou het onverschillig zijn, hoe men na de bekeering leeft, gelijk dan ook de wereld vol van zulke menschen is, wier werken en leven beter waren voor hun geloof, dan na hetzelfde. Heeft Christus, het hoofd, de wet vervuld, de leden van zijn ligchaam moeten het desgelijks.

Maar heeft Christus dan niet voldaan en alles vervuld voor de leden?— Ja, hij heeft voor de geheele wereld voldaan en zoo den weg

wetenschappelijk betoog en diepzinnig bewijs, maar op hunne wijze door zelven de werken te beoefenen.

gebaand, opdat wij hem bewandelen zouden. Hij heeft de wet vervuld, niet om ons daarvan te ontheffen, maar om ons een voorbeeld te geven.

Dan was Christus niet meer dan Mozes, en blijft de weg onbewandeld, daar wij alle krom en lam zijn. — Mozes heeft niet alleen Gods wet gegeven, maar door het sluimerende, inwendige woord, het geweten, wakker te maken, ook hare vervulling mogelijk gemaakt. Zoo is ook ons de wet Gods in het hart geschreven. Wie haar in zijn hart heeft, dien ontbreekt het noch aan weg, noch aan voeten, noch aan licht, noch aan oogen, noch aan iets, wat noodig is tot het volbrengen van Gods wet; wie haar niet heeft, dien baten weg noch voeten. Maar ieder zie toe, dat hij, omdat hij het liever ontberen wil, niet loochene wat hij toch heeft, opdat hij niet beschouwd worde, het niet te willen hebben.

Ei, het is toch geen mensch mogelijk de wet te vervullen. — Ja, geen mensch als mensch, maar aan de geloovigen zijn alle dingen mogelijk (Marc. 9), niet als menschen, maar als diegenen, die, met God één, van het vleesch en ook ten deele van zich zelf ledig zijn. Hun, die naar het vleesch wandelen, is alle goed onmogelijk, maar deze moeten ook bedenken, dat zij nog in den leugen en niet in de waarheid zijn.

Die het geloof heeft, vervult de geboden in den geest. — Die ze ook uitwendig niet vervult, heeft het ware geloof niet.

Niemand leeft zonder zonde, daarom kan niemand de wet vervullen, want zoo wij zeggen, geene zonde te hebben, zoo bedriegen wij ons zelven. — Die uit God geboren is, zondigt niet, hij kan niet zondigen.

Ik houd mij aan het woord: wanneer de zondaar zich bekeert, Ik zal zijne zonden nimmer meer gedenken. — God is barmhartig, meer dan een mensch of engel kan uitspreken. Maar hoe men zich bekeert, ziet men dagelijks wel, namelijk, dat men hoe langer hoe erger wordt. Men heeft berouw over zijne zonde als hij, die zijnen broeder in het aangezicht slaat en zegt: vergeef mij, ik heb het niet gaarne gedaan. Spijt over zijn kwaad te hebben, te klagen, te jam-

Terwijl men daar vooral het inwendige christendom beoefende, de zelfbeproeving, de ootmoed, het gebed,

meren en het gedurig weer te doen, is geene bekeering. O er ontbrekt nog veel, zeer veel aan, lieve broeders! De zondaar, die alleen zucht en klaagt, en het oude leven niet nalaat, wordt een huichelaar, die alle zondaars overtreft.

„Indien alzoo de wet moet vervuld worden, zoo is Christus te verreefs, daar wordt verdienste opgericht en de genade verworpen. — Alleen door Christus kan de wet vervuld worden. Die het door Hem doet, heeft wel verdienste (Luk 18), maar geen roem voor God, daar zijne genade hem den weg opende, die voor de geheele wereld gesloten was. Die in zijne verdienste roem zoekt, alsof hij het van zich zelven had, vernietigt de genade. Die alzoo zegt, dat men de wet niet behoeft te houden, die maakt God tot een leugenaar, die ze toch daarom alleen gegeven heeft. Dat doen alle, die zeggen, dat de geboden niet gegeven zijn, om ze te vervullen, maar alleen, om zich daaraan als zondaar te erkennen, alsof dit genoeg ware, en men de zonde niet behoefde af te leggen. Die desgelijks zegt, Gods geboden niet te kunnen houden, dezès geest is niet uit God, en toch is dit zeggen zoo algemeen. Het is een dorre leugen, dat ze onmogelijk te houden zijn, daar de schrift uitdrukkelijk zegt, dat ze ligt en niet zwaar zijn. Voor den vleeschelijken mensch zijn ze onmogelijk, maar voor den geloovigen mensch zijn alle dingen mogelijk. Die het eerste aanneemt en het laatste over het hoofd wil zien, beide uitspraken niet verbindt, maar eene, wie van beide dan ook, als eene voor alle toestanden passende waarheid aanneemt, die heeft slechts eene halve waarheid, en eene halve waarheid is erger dan een leugen, daar zij zich als eene geheele waarheid voordoet.

„II. En toch is de wet opgeheven, namelijk als uitwendig schriftwoord, en dat alleen voor den geestelijken mensch, die den wezenlijken inhoud der wet, de liefde Gods, in zijn hart heeft. Deze geestelijke gesteldheid is het doel, waartoe men komen moet. Voor zoo ver men de wet in zijn hart geschreven heeft, is zij ook schriftelijk voor ons opgeheven, maar zoo ver zij inwendig bij ons ontbreekt, moeten wij nog uitwendig aan haar onderworpen zijn.

de godsdienstoefening, alles wat strekken kan tot verhooging van God en vernedering van den mensch, en

Wel hem! die de wet als waarheid erkent en zijn hart er naar rigt, opdat Gods wil alleen geschiede, Hij zelf alleen regere, zijn naam alleen geheiligd worde, en onze wil gebroken, de kracht der zonde verwoest en alle valsche roem vernietigd worde, altijd en eeuwiglijk. Amen! — dat kan, dat moet en zal geschieden.”

Stud. und krit. 1851, I.

Dit zij genoeg om den geest te kenmerken, die het pogen der duitsche doopsgezinden in den hervormingstijd kenmerkte. Wanneer ook de Zwickauer profeten, die in 1522 bijna te gelijker tijd in Wittenberg optraden, dit vooral bedoelden, dan behoeft men waarlijk zoo laag niet op hen te vallen, als dit gewoonlijk geschiedt, en kunnen wij de bitterheid gemakkelijk verklaren, met welke Luther hen bestreed.

Wij willen ook eene proeve geven van den geest der nederlandsche doopsgezinden. Daartoe strekke het oordeel van Menno Simons over *dat geloove der Lutherseu*.

„De Lutherseu leeren en gelooven, dat ons het geloof alleen zalig maakt, ook zonder eenig toedoen der werken. Zij drijven het zoo hard en hoog, of geheel geene werken noodig waren, ja, dat het geloof van dien aard is, dat het geene werken nevens zich toelaten of lijden kan. Daarom moet Jacobus hoogwigtige brief, omdat ze eene ligtvaardige, ijdele leer en geloof bestraft, een brief van stroo bij hen heeten.

„Een iegelijk zie wel toe, wat hij leert, want met deze zelfde leer hebben zij het onkundige volk, groot en klein, burger en huisman, tot zulk een wild leven gebragt, en den toom zoo ruim gelaten, dat men onder Turken en Tartaren nauwelijks zulk een goddeloos leven vinden zal. . . . Beide, leeraar en discipel, dragen in vleesche-lijke werken eenerlei kappe, gelijk men zegt. Wat ik weet, schrijf ik, wat ik zelf gehoord en gezien heb, getuig ik, en ik weet, dat ik de waarheid getuig.

„Wie slechts met hen uitvaart tegen papen en monnikken. De hei-

die ziekelijke vroomheid, welke wij boven beschreven, daarvan dikwijls het gevolg werd; zoo bloeide het werkdadige christendom onder de doopsgezinden. Gelijk men daar er zich op toelegde, om de zonde en menselijke bedorvenheid vreeselijk groot voor te stellen, opdat de mensch, onder haar gewigt neder gedrukt, zich onvoorwaardelijk aan Gods genade in Christus mogt overgeven, zoo stelden de onzen zich meer ten doel de zonde af te leggen, en wezen daartoe meer op 's menschen zedelijke krachten, opdat hij genoopt mogt worden,

looze paus met zijn geschoren hoop, zeggen zij, heeft ons reeds lang genoeg met zijn vagevuur, biechten en vasten bedrogen. Wij eten als wij honger hebben, hetzij vleesch of visch, als het ons belieft, want alle creature Gods is goed en niet verwerpelijk. Hoe schandelijk hebben zij ons des Heeren bloed onthouden en ons op hunne kramerij en tooversche werken gewezen. Maar, God zij geloofd! nu zijn wij gewaar geworden, dat onze werken niets gelden, dat het bloed van Christus alleen onze zonden moet uitwisschen en betalen. Zij heffen eenen psalm aan: het strik is ondwee en wij zijn vrij, enz. enz. Die hierin met hen instemt, hij love zoo vleeschelijk, als hij leeft, hij geldt hun als een sijn, evangelisch man en geschikt broeder. En zoo wanneer iemand komt, die hen uit opregte, trouwe liefde daarover vermanen en bestraffen wil, hun Christus met zijne leer, sacramenten en onbestraffelijk voorbeeld regt aanwijzen wil, en dat het geene christenen betaamt zoo te pralen, te drinken, te schelden en te vloeken, die moet van stonden aan hooren, dat hij een werkheilige, een hemelstormer, een rot-geest, dweeper, huichelaar, sacramentschender, of wederdooper is.

„Zie, zoo laat God hen dwalen, die den dood zijns zoons en zijn zaligmakend woord tot weelde trekken, en tot eene oorzaak van hun onrein, zondig vleesch stellen 1556.”

Menno Simons Opera, Amst. 1681, pag. 78.

de pligten te vervullen, die hem door het genot van Gods genade waren opgelegd. Bloede de vroomheid onder de protestanten, de deugd was meer het eigendom der doopsgezinden, — doch dikwijls was het onder hen, helaas! ook slechts eene uitwendige deugd.

De wetenschap heeft sedert het einde der vorige eeuw de oude leerstellingen van het protestantisme bestreden, en wel met dat gevolg, dat het meerendeel van het beschaafd publiek die zienswijze heeft verlaten en tot de onze is genaderd, 't welk de doopsgezinden wederkeerig hunne scherpe verdediging der werken verlaten en tot hen deed naderen. Daar evenwel de nieuwe, liberale zienswijze aan de eischen van het gemoed niet kon voldoen, zoo ontstond daar tegen, vooral sedert 1830, weder eene sterke oppositie. De orthodoxie heeft zich met de vroeger door haar veroordeelde, ja, vervolgde piëtistische en fijne bestanddeelen der kerk vereenigd, en zoo is eene krachtige partij ontstaan, welke, nog steeds toenemende, nu op hare beurt het liberalisme bestrijdt.

Deze strijd, welke thans ons vaderland beroert, is slechts een andere vorm van het oude geschilpunt over geloof en werken. Het is waar, geheel andere punten worden behandeld, doch het is de strijders toch niet zoo zeer om die punten, als wel om hunne resultaten voor het leven te doen; en wanneer wij nu nagaan, wat de orthodoxen verdedigen, wij vinden dat alles uitloopt op het geloofsleven, terwijl hetgeen de liberalen voorstaan meer tot een werkdadig leven leidt; en het is niet moeilijk, genoemde rigtingen in beider godsdienstig bestaan op te merken.

Is 's menschen natuur toch zoo bedorven, dat hij niet meer in staat is tot eenig goed, en is de betrekking van Jezus werk en dood tot de vergeving onzer zonden daarentegen op te vatten als eene voldoening van al datgene, wat Gods gerechtigheid van den zondaar eischt, dan kan hij zich niet op werken toeleggen, maar behoeft dit ook niet, daar het geloof alleen voldoende is, om hem toe te eigenen, wat Jezus voor hem gedaan en geleden heeft. Gelooven is dus het eenige, wat hij wenscht en zoekt; en dat zoeken leidt hem als van zelf tot die eenzijdige godsdienstigheid, welke haar hoogste lust vindt in vrome gevoelens en vrome gesprekken, gaarne de zonde vermeldt en groot maakt, de pligten in hare geheele diepte en omvang erkent, maar slechts om de zonde zooveel te beter te gevoelen en geloovig alles op Christus te werpen. De liberalen daarentegen roemen de voortreffelijkheid onzer vermogens, en beschouwen den dood van Christus als eene verzekering van Gods barmhartigheid, of als eene verwerving van vergeving, maar altijd als zoodanig, dat de zondaar zelf mede werken, ja, alle krachten inspannen moet, om de aangebodene en mogelijk gemaakte zaligheid te verkrijgen en te behouden. Deze voorstelling moet op de liberalen weder dezen invloed hebben, dat zij, nu het bij den geopenden weg van hen zelve afhangt dien te bewandelen, zich op rechtschapenheid, trouw en zuivere zeden toeleggen.

Hevig woedt de strijd in hoogere kringen, niets wordt gespaard, om elkander in staat en kerk den voorrang af te winnen; hevig wordt er gestreden onder het volk van bijna iedere stad en ieder dorp in ons vaderland. Deze

schelden hunne tegenpartijders voor dweepers, farizeërs, schijnheiligen, daar zij niet die naauwgezetheid van handel bij hen meenen op te merken, welke eene zoo hooggestemde godsdienstigheid anders zou doen verwachten; zij mistrouwen iedere openbaring van gemoedelijke godsvrucht, ja, gaan soms zoover, van alle spreken over hoogere belangen te vermijden, om den schijn, van ook reeds fijn te zijn, te ontgaan. Gene zijn daarentegen weder niet karig, om hen te veroordeelen als wereldlingen, goddeloozen, ja, doemelingen, daar hunne eigen-gerechtigheid en werkheiligheid hen niet behouden kunnen. De liberalen blijven hierop het antwoord weder niet schuldig en zeggen: werkheiligheid is toch nog altijd beter dan schijnheiligheid, en eene eigene gerechtigheid te stellen boven eene vreemde. Beiden spreken in hun oordeel eene zekere waarheid uit, want het valt niet te ontkennen, dat er onder de orthodoxen zijn, die met hunne vroomheid weinig deugd paren, 't welk voor het eenvoudige verstand altijd een stootend contrast moet zijn, en dat daarentegen de deugd van vele liberalen met geringe vroomheid gepaard gaat, ja, soms het karakter van ongodsdienstigheid vertoont; doch beiden doen elkander weder onregt, daar zij vergeten, dat partij eene geheel andere rigting volgt, die zij niet naar hun eigen standpunt kunnen beoordeelen.

Dit weinige zij genoeg, om aan te wijzen, dat de woeling onzer dagen, schoon in vorm en verschilpunten wijd uit een loopende, wezenlijk geene andere is, dan de oude strijd, of het geloof, dan of de werken in de godsdienst op den voorgrond behooren te staan. Ik vermeet

mij niet te beslissen , wat eeuwen niet hebben kunnen uitmaken. Ik wil slechts enkele opmerkingen mededeelen, die mijne broeders misschien van nut kunnen zijn in dezen gewigtigen tijd. Nadat de doopsgezinden vroeger in afgescheidenheid van de wereld het werkdadige christendom beoefend en voorgestaan hadden, begonnen door de gezamenlijke beoefening der wetenschap tegen het einde van de vorige en het begin van deze eeuw de liberale protestanten tot hen, en zij wederkeerig tot dezen te naderen, en wel zoo nabij, dat zelfs sommigen ons alleen in doop en eed van hen nog onderscheiden wanen. Gelijk de vaderen voor de werken, zoo streden de kinderen voor het liberalisme. Dit was geene verloo- chening, maar slechts eene wijziging van ons beginsel, want in hunnen ijver voor het liberalisme bedoelden zij niets anders dan een werkdadig christendom; doch hier- in weken zij af, dat de vaderen de werken meer deden, zij daarover meer redeneerden; gene meer het leven, zij de leer der werken beoefenden. Thans schijnt zich we- der eene nieuwe wijziging voor te bereiden. Het libera- lisme kan de opgewekte behoefte van het hart niet op den duur bevredigen; het orthoxisme kan zich weten- schappelijk niet regtvaardigen; men zoekt naar iets an- ders. God geve, dat het slechts vooruitgang en verbe- tering zij! dat men het slechts zoekt in, en put uit de eenige ware bron, de heilige schrift. Met deze onbe- driegelijke leidsvrouw wil ik nu de noodzakelijkheid van geloof en werken onderzoeken.

III.

Ieder gevoelt, dat beiden, als zijden van eene en de zelfde zaak, met elkander verbonden moeten zijn; dat er geene ware vroomheid zonder deugd en geene zuivere deugd zonder vroomheid, geen levend geloof zonder werken en geene waarlijk goede werken zonder geloof kunnen bestaan; dat God in ons moet werken beide het werken en het willen naar zijn welbehagen, maar dat tevens wij zelven onze eigene zaligheid moeten werken met vreeze en beving.

Onderscheiden wij met de heilige schrift in den mensch geest, ziel en vleesch, dan behoort het geloofslevens tot den geest, het werkdadige leven van den christen tot de ziel. Door de ziel, waartoe wij de zinnen, het verstand, het gevoel en den wil rekenen, staan wij met de stoffelijke wereld in betrekking, werkt deze op ons en werken wij wederkeerig in haar. Maar door den geest zijn wij met God en eene hoogere geestenwereld verwant. Door den geest is het dus alleen mogelijk ons met God en goddelijke dingen bezig te houden. Door den geest naderen wij tot God en Christus; door heiligen geest komen zij tot en in ons. In den geest is alle gemeenschap, die innigste openbaring des geloofs. De godsdienst nu is geen werk van den geest of van de ziel alleen, maar van den geheelen mensch. Zij moet den geheelen mensch omvatten, doordringen en heiligen, den geest ontwikkelen, de ziel in beweging brengen en het vleesch bedwingen. Gelijk geest en ziel nu vereenigd zijn en zamen werken,

zoo moeten ook geloof en werken verbonden zijn en den mensch voorbereiden tot zijne eeuwige bestemming. Zoo wij den geest lieten rusten, om alleen door de vermogens onzer ziel God te dienen, wij zouden evenmin als christenen leven, dan wanneer de ziel werkeloos was, en wij, in de eenzaamheid des gebeds verzonken, ons met den geest alleen verlustigden in hoogere bespiegelingen. Bespiegeling en werkzaamheid moeten hand aan hand gaan. Waar een van beide elementen ontbreekt, ontstaat een ziekelijke toestand, eene ziekelijke vroomheid, piëtisterij, fijnelarij, welke met ééne schrede tot dweeperij voert, of eene werktuigelijke deugd, welke Gode evenmin kan behagen.

De noodzakelijkheid van het geloof door bijpelp plaatsen te staven zal zeker niet noodig zijn, daar zij door niemand ontkend wordt. Van nature menschen, en door onze overtreding en traagheid strafschuldige zondaars, worden wij naar de schrift door het geloof christenen, wien de schuld kwijt gescholden en de belofte des levens geschonken is; door het geloof blijven wij christenen en behouden die belofte; en in het zelfde oogenblik, waarin wij het geloof verzaakten of verloren, zouden wij ook ophouden dien naam waardig te zijn, en terug vallen tot het verderf, dat wij ontvloden waren. Het geloof is dus het inwendige kenmerk, dat eene scheiding maakt tusschen de christenen, die behouden zijn, en de wereldlingen, die verloren gaan.

Het is ons niet gegeven, de mate van geloof te bepalen, welke noodig is, om christenen te worden; veel minder, hoeveel geloof er op ieder standpunt vereischt

wordt , om dien naam te blijven dragen. De Heer weet alleen , wie de zijnen zijn , en een ieder kenne en beproeve zich zelven! Dit evenwel weten wij , dat het in ons niet mag rusten , maar werken moet , als het zuurdeeg in den meelklomp. Is dit waar , dan volgt hieruit de noodzakelijkheid van een inwendig leven des geestes. De Jood mogt den Heer met uitwendige werken hebben kunnen dienen , de christen kan den Vader naar waarheid alleen in geest aanbidden. Het christendom is eene inwendige godsdienst des gemoeds. De mate van hetgeen noodig is en ontbreken kan , mag ik niet beslissen ; doch dit durf ik vast stellen , dat het geestelijke en gemoedelijke een onmisbaar bestanddeel is van het leven , dat wij als christenen moeten leiden. Wij moeten niet alleen overtuigd zijn , dat God bestaat , maar ook gedurig aan Hem denken en biddende met Hem verkeereren ; niet alleen weten , dat Christus gekomen is , om zondaren zalig te maken , maar ook zelve als zondaren onze bekommelingen en onrust op Hem werpen , en als heilbegeerigen hulpe bij Hem zoeken. Het mag in ons binnenste niet zoo stil zijn ; er moet iets omgaan ; er moet beweging , onrust , blijdschap , bevinding zijn. Ook dit durf ik vast stellen , dat die werking in ons gemoed toenemen moet als die van het zuurdeeg in den meelklomp , opwassen als een graanhalm , terwijl wij zelve niet weten hoe ! De wind blaast , waarheen hij wil , gij hoort wel zijn geluid , doch gij weet niet van waar hij komt , noch waar hij henen gaat , zoo is ook hij , die uit den geest geboren is.

Het is nimmer ontkend , maar dikwijls miskend , ja ,

soms onwetend bespot. Terwijl men zich met allen ijver op reinheid van het uitwendige leven toelegt, wordt de aankweeking van dit inwendige leven des geestes onder ons wel eens verwaarloosd, doopsgezinde broeders en zusters! Ik verheug mij in de omkeering, welke onder de onzen telkens toeneemt, de sporen te zien, dat men van die eenzijdigheid terug keert en het geloof meer op prijs begint te stellen. Terwijl ik dit aanmoedig, wil ik u toch waarschuwen voor de tegenovergestelde eenzijdigheid, tot welke wij bij die omkeering ligtelijk vervallen konden.

De aankweeking van het geloof moge verwaarloosd zijn, zijne noodzakelijkheid is nimmer ontkend, en het heeft ook nimmer geheel ontbroken; maar de werken worden bij de tegenovergestelde rigting dikwijls ontweken, ja, ontvlugt, en hunne noodzakelijkheid stellig ontkend. Er mogen slechts weinigen zoover gegaan zijn als die luthersche theoloog, welke ronduit de werken schadelijk noemde voor onze zaligheid — het is toch blijkbaar de strekking van het protestantisme, de werken onnoodig te achten. Geene dwaling is verleidelijker; want juist in de werken ligt de strijd van den christen, die hem zoo vele moeilijke offers van inspanning en zelfverloochening afvraagt. Deze te ontwijken; vroom te zijn en toch de zoete vrucht der zonde te genieten; niets te doen, en toch verzekerd te zijn van zijne zaligheid, . . . wat zou begeerlijker kunnen zijn voor hem, die uit den leugen is?

De protestanten gronden het onnoodige der werken tot zaligheid vooral op de leer van Paulus, dat de

mensch door het geloof geregtvaardigd wordt zonder de werken der wet, Rom. 3, en dat wij bij werken niet aan de plegtigheden, maar wel degelijk aan de geboden der wet te denken hebben, en dat regtvaardig maken het zelfde is als zalig maken, blijkt uit eene vergelijking met Titus 3: 5: „Hij heeft ons zalig gemaakt, niet uit de werken der regtvaardigheid, die wij gedaan hadden.” — Wij vragen evenwel, in welk tijdpoint van onze loopbaan wij die regtvaardigmaking moeten plaatsen, en wat dat zalig maken beteekent?—Ik moet mij hier al weder beklagen over de onnaauwkeurigheid van onze bijbelvertaling, en hier zijn de overzetters wel degelijk te beschuldigen, daar zij een ander woord hadden kunnen en moeten gebruiken, en alleen daarom zou eene nieuwe vertaling reeds dringend noodzakelijk zijn. Overal toch, waar wij lezen *zalig maken*, *zalig worden*, *zaligheid*, *Zaligmaker*, hebben de h. schrijvers niets anders bedoeld dan *behouden* of *redden*, *gered worden*, *redding*, *redder van het verderf*; terwijl de eenvoudige lezer bij die eerste woorden toch niet aan behoudenis of kwijtschelding van straf, maar aan de toekomstige heerlijkheid denkt. Dat beiden, hoe naauw verbonden, toch niet het zelfde zijn, blijkt daaruit, dat het eerste, de redding, (zaligheid) meermalen als eene verledene zaak, reeds in het bezit der christenen voorkomt, b. v. in het bekende „uit genade zijt gij zalig geworden;” terwijl het andere, wat wij ons als zaligheid eigenlijk voorstellen, niet anders dan toekomstig kan zijn. Dit blijkt nog duidelijker uit de reeds aangehaalde plaats Tit. 3, waar de hoop op het eeuwige leven voorgesteld wordt

als het gevolg van het zalig worden. Nadat Paulus op eenen vroegeren toestand geweest had, zegt hij: „maar God heeft ons zalig gemaakt — daaruit gered — . . . door het bad der wedergeboorte . . . opdat wij, geregtvaardigd zijnde door zijne genade, in hope erfgenamen zouden worden des eeuwigen levens.” Dit leert ons ook dadelijk, waar wij dat regtvaardig of zalig worden uit geloof en niet uit de werken moeten plaatsen, namelijk in den doop, het bad der wedergeboorte. Eertijds waren wij strafschuldige zondaars, doch toen wij in den doop ons aan Christus toevertrouwden en door Christus tot God kwamen, heeft Hij ons op dat geloof en niet om eenige werken regtvaardig of zalig gemaakt, dat is, de zonden vergeven en de straf kwijtescholden. Tot dat zalig of gered worden zijn dus de werken niet noodig.

Doch hieruit volgt nog niet, dat ook iemand alleen door het geloof zonder de werken op gelijke wijze de eeuwige heerlijkheid zou kunnen beërven. Dit is geschied met den moordenaar aan het kruis, en wij gelooven, dat het op gelijke wijze zou geschieden met ieder, die onmiddellijk na zijne aanneming door Christus stierf, en hem zoo de gelegenheid tot werken benomen werd. Doch, indien iemand niet dadelijk na zijnen doop sterft, wij vragen, hoedanig hij dan den tijd, die hem in het vleesch overig is; behoort te leven. Over dat leven handelen wij toch in deze bladen, en in dat leven zijn de werken even noodzakelijk als het geloof.

Vooraan sta hier de waarschuwing des Heeren tegen de valsche profeten (Matth. 7: 15—23), regtstreeks

gerigt tegen die ziekelijke vroomheid, welke zich bij de farizeërs vertoonde en waartoe zijne geestelijke godsdienst maar al te veel zou misbruikt worden, „Niet een iegelijk die tot mij zegt: Heere! Heere! zal ingaan, maar die daar doet den wil mijns Vaders.” Paulus, die anders het geloof zoo op den voorgrond stelde, weêrspreekt de gevolgtrekking, dat de werken dan overtollig zouden zijn, op het krachtigste (Rom. 3 : 8). „Wij worden gelasterd en sommigen zeggen, dat wij leeren: laat ons het kwade doen, opdat het goede er uit voortkome, *welker verdoemenis regtvaardig is.*” Vooral Rom. 6, waar hij zich op den doop beroept, om aan te wijzen, dat het geloof met geen leven in de zonde gepaard kan gaan. Het is vooral Jacobus, welke tegen die eenzijdige rigting ijvert in de bekende plaats 2 : 14—27. „Wat nut heeft een geloof zonder werken, kan het ons zalig maken? (hij doelt hier niet als Paulus op het christen worden, maar op het christen zijn); indien een broeder of zuster naakt en hongerig was, en iemand zoude zeggen: gaat henen in vrede, wordt warm en verzadigd, en gij hun niet zoudt geven, wat zij behoeven, wat nuttigheid is dat? Zoo is ook het geloof zonder de werken in zich zelf dood: . . .” Hij beroept zich verder op Abraham, die geloofde en er naar deed: „ziet gij wel, dat het geloof medegewrocht heeft met zijne werken, en uit de werken volmaakt is;” desgelijks op Rachab en besluit: „gelijk het ligchaam zonder den geest dood is, zoo ook het geloof zonder de werken.” Johannes, schoon hij het geloof niet noemt, ijvert even sterk tegen die rigting, ja, zijn eerste brief is hoofdzakelijk daartegen gerigt.

„Indien wij zeggen, dat wij gemeenschap met Hem hebben en in de duisternis wandelen, zoo liegen wij. — Die zegt, ik ken Hem en zijne geboden niet bewaart, is een leugenaar. — Die zegt, dat hij in hem blijft, moet ook zelf alzoo wandelen, gelijk Hij gewandeld heeft. Zoo wie het goed der wereld heeft, en ziet zijnen broeder gebrek hebben en sluit zijn harte toe voor hem, hoe blijft de liefde Gods in hem? — Mijne kinderen! laat ons niet lief hebben met den woorde, noch met de tong, maar in daad en waarheid. — Dit is de liefde Gods, dat wij zijne geboden bewaren.”

Eindelijk, — worden naar de schrift van den christen bij zijn leven werken gevraagd, die zelfde schrift leert ons, dat zijn lot hier namaals naar de werken zal beslist worden. Ik heb geen enkel woord in de gansche schrift kunnen vinden, dat mij grond gaf, om te hopen, dat het oordeel uit de genade naar het geloof zal zijn. Het is overal met duidelijke woorden: God zal een iegelijk regtvaardig vergelden naar zijne werken, die hij in dit leven gedaan heeft, hetzij goed, hetzij kwaad. De regtvaardigen zullen gaan in het eeuwige leven, maar de anderen in de eeuwige pijn; en de regtvaardigen zijn, die den hungerigen spijsden, den dorstigen drenkten, den vreemdeling herbergden, den naakten kleedden, den krankten en gevangenen bezochten; en de anderen, die deze werken niet deden.

Daarom acht ik de werken in het christelijk leven onmisbaar. Is de behoudenis, d. i. de zaligheid van onze bijbelvertaling, uit genade door het geloof zonder de werken — de toekomstige heerlijkheid zullen wij, daar-

toe in de gelegenheid zijnde, niet zonder werken beërven. Mogen wij vergeving van zonden en kwijtschelding van straf verkrijgen met ootmoedig Heere! Heere! te roepen — het koninkrijk der hemelen zal alleen hij ingaan, die daar doet de wille des Vaders. Doch waarlijk goede werken kunnen alleen uit het geloof voortkomen. Zij zijn zoo onafscheidelijk verbonden als de behoudenis met de toekomstige heerlijkheid. Gelijk de behoudenis voorgaan, ja, ons den weg moet banen tot de heerlijkheid, zoo moet ook het geloof ons in staat stellen tot een werkdadig leven.

Dit wil ik mijne broeders en zusters op het harte drukken. Och! dat wij toch ophielden, alle openbaringen van een gemoedelijk christendom met wantrouwen en vooroordeel gade te slaan. Dat zij ons eerder leerden, wat ons ontbreekt; dat zij ons opwekten, om meer tot ons zelve in te keeren en den Heer te zoeken, want Hij is niet verre van een iegelijk onzer, opdat wij zoo opwiessen in het geloof, en door Christus vervuld werden van God en goddelijke dingen. Maar met nog meer nadruk wil ik vermanen, dat wij met die oefeningen des geloofs ook werken paren. Het is niet genoeg, dat wij het zeggen, en tot vervelens toe herhalen, dat wij werken moeten; — wij moeten het ook doen. Och! dat wij het wat minder beredeneerden, en het wat meer deden. Uit de stille binnenkamer, waar onze gedachten omzweefden in eene hoogere wereld, moet onze gang zijn in het midden der bedrijvigheid van de stoffelijke wereld, om daar in alle stilheid te werken voor God, voor onze naasten en ons zelve. Vermoeid, verstrooid,

te leur gesteld, verbitterd, verleid moeten wij ons dan weder terug trekken in de heilige eenzaamheid, om daar tot ons zelve te komen, vergeving te zoeken voor onze struikelingen en krachten te verzamelen voor nieuwe worstelingen. Zoo moeten wij beurtelings verkeereren met God en met de menschen, hier om te werken, daar om ons te oefenen in het geloof, opdat beiden, in het naauwste verband, elkander wederkeerig ondersteunen.

IV.

Weten wij, dat geloof en werken, beiden noodzakelijk, met elkander vereenigd moeten zijn, wij komen nu tot het veel moeilijker onderzoek naar de betrekking, in welke zij vereenigd moeten zijn. Het moet de groote vraag beslissen of wij aan het eerste dan of wij aan de laatste den voorrang toekennen, en wie van beiden wij als het doel van ons streven beschouwen moeten.

De protestanten stellen door hunne besliste neiging tot het geloof beiden met elkander in betrekking als doel en gevolg. Het geloof is bij allen doel en hoofdzaak. De ziekelijke vroomheid veracht de werken 1), de gematigde orthodoxen achten ze wel onnoodig, maar achten en prijzen ze toch als werken der dankbaarheid, maar in het algemeen zijn het de liberalen, die aan de werken meerdere waarde toekennen. Doch het geloof is toch

1) Zoo hoorde ik eens een fjne zich zelve vervloeken, zoo hij ooit weêr goed trachtte te doen.

ook bij hen het hoofdoel, de werken zijn hun meer een aanhangsel, eene vrucht, waaruit de opregtheid van het geloof moet blijken. De volgorde van de onderscheidene waarheden in de protestantsche, zoo liberale als orthodoxe, godsdienstleer is geheel gesteld, om het geloof op den helderen voorgrond te plaatsen. Lezen wij hunne zamenstellen, wij worden door de bijbelsche kleur en de bondigheid der redenering weggesleept en voelen ons geneigd, het geloof met hen als het doel, en de werken als gevolg te beschouwen. Doch de uitkomst, waartoe dat zamenstel van waarheden, zoo behandeld en in die volgorde tot elkander geplaatst, moet leiden, is, dat wij dan ook door het geloof tot onze eeuwige bestemming zullen komen; — de schrift echter leert uitdrukkelijk dat het oordeel, waarin ons eeuwig lot toch zal beslist worden, naar de werken zal zijn. Dit doet het protestantsche zamenstel in duigen vallen. Wanneer de uitkomst van eene som niet overeen komt, dan is dit toch het beste bewijs, dat wij de som niet goed opgezet en berekend hebben.

De menschelijke natuur wijze ons ook hier den weg tot een beter zamenstel. Behoort het geloof tot den geest, en de werken tot de ziel, dan moet de gewenschte betrekking tusschen beiden ook de betrekking tusschen geloof en werken zijn. De ziel is het, door welke wij werken; tot haar behooren onze vermogens, die door den geest of het vleesch in beweging gebragt en bestuurd worden. Deze staan als 't ware aan beide zijden der ziel, om haar handelen te besturen, en betwisten elkander den voorrang. „De geest strijdt tegen het vleesch, en het vleesch

strijdt tegen den geest, en deze staan tegenover elkander" (Gal. 5: 17). Beiden zijn een aandrang tot handelen; het vleesch een zinnelijke en aardsche — begeerte, lust, drift; de geest een zedelijke en goddelijke — pligtbesef, gevoel van goed en kwaad, geweten. Daar de aandrang van beiden vaak tegen elkander aandruischt en het een begeert, wat de ander verbiedt, ontstaat er strijd in ons. Verkrijgt het vleesch de overhand, dan zijn onze werken boos; wordt de ziel door den geest geleid, dan zijn die werken goed. Heerscht het vleesch, dan ontstaat een zondig, wereldsch leven; worden wij evenwel door den geest geleid, dan zijn wij kinderen Gods. God heeft ons dus den geest gegeven, om onze handelingen te besturen; aan zijne stem moet de ziel gehoorzamen, voor zijnen drang het vleesch zwichten. Behoort het geloof nu tot den geest, dan kan het niet anders zijn, dan het middel, om een Gode gevallig leven voort te brengen. *Middel* en *doel*, ziedaar de betrekking tusschen geloof en werken.

Hoe zouden wij de werken ook anders, dan als het doel kunnen beschouwen. God is immers een heilig wezen. Gelijk Hij zelf volmaakt goed zonder eenig kwaad is, zoo bemint en eischt Hij ook het goede, en heeft een afkeer van, ja, is Hij vertoornd over het kwade. Waar- aan zou Hij dan meer behagen kunnen hebben, dan dat de menschen het goede doen en het kwade laten? Hoe had Hij de openbaringen van het geloofsleven, godzalgige gevoelens, overdenkingen, vrome gesprekken en oefeningen op zich zelve kunnen bedoelen? Zij kunnen niet anders zijn, dan middelen, om tot zijn doel, ge-

hoorzaamheid aan zijn gebod, op te leiden. Dat doel zien wij in alle openbaringen voor Christus op den voorgrond staan. De mozaïsche godsdienst was zelfs hoofdzakelijk wet, en wij kunnen toch niet vooronderstellen, dat God met enig ander doel ook in Christus eene wet zal gegeven hebben, dan dat zij vervuld zoude worden. Het christendom zou mij een raadsel zijn, zoo die zelfde vervulling der goddelijke geboden hier niet eene hoofdzaak, ja, een doel ware, waartoe alles terug gebracht, waaruit alles verklaard moet worden. Naast het heilig staat wel het liefderijk doel, het geluk der menschen; — doch, gelijk beiden in het wezen Gods ineen smelten tot eene heilige liefde, zoo openbaren zich beiden ook als één in het christendom. Er bestaat geen waar geluk zonder deugd en deze is de weg tot gene. Zoo weet ik het doel van God in het christendom niet beter uit te drukken, dan: God zoekt op aarde de werken, om hier namaals eeuwig gelukkig te maken.

Het geheele bijbelsche christendom toont ons dit aan. In de gelijkenis van den wijnstok zijn het geen overvloed van sappen, welige groei en rijkdom van bladen, geene gemoedsbeweging, tranen en vrome gesprekken, die gezocht worden, maar de vruchten, dat is de werken. In de gelijkenis van den zaaijer worden ons vier soorten van hoorders geschetst; bij de eerste heeft het woord geheel geene uitwerking, bij de tweede en derde verwekt het wel groei en loof, beweging en ontroering, maar het komt tot geene vruchten; alleen bij de vierde soort komt loof en vruchten, geloof en werken. In de gelijkenis van het onkruid was dit onder het op-

groeijen in loof en bladen zoo aan de goede tarwe gelijk, dat menschen het daarvan niet konden onderscheiden; aan de vruchten eerst onderkenden zij de goede tarwe, en het onkruid, omdat het geen vruchten droeg, werd verbrand. Van de twee zonen sprak de eerste met schoone woorden tot zijnen vader, maar gehoorzaamde niet; de ander weigerde het eerst met barschheid, maar volbragt het later. De Heer kwam en zocht vrucht aan zijnen vijgeboom, en ze niet vindende wilde hij hem uithouwen. Ja, voorwaar, God is bij ons ook niet tevreden met loof en bladen, Hij zoekt en wil vrucht.— Paulus zelf besteedt bijna de helft zijner brieven, om ons tot werken op te wekken, en zegt uitdrukkelijk, dat wij daartoe uit genade zalig zijn geworden, ja, in Christus geschapen zijn tot goede werken; beschrijft het eigen volk van Christus als ijverig in goede werken, en plaatst op den grondslag van het Godsgebouw dit opschrift: de Heer kent, wie de zijnen zijn, en wie den naam van Christus aanroept, sta af van de ongerechtigheid, terwijl de verheerlijkte Christus, door den mond van Johannes in de Openbaring, de zeven gemeenten van klein Azië naar hare werken beoordeelt.

Doch God zoekt bij ons eene hoogere deugd, volmaakter werken dan Hij van Israël vroeg, ja, Hij wil ons tot de hoogst mogelijke zedelijke volmaaktheid opleiden. Christus heeft ons zijne volmaakte wet in woorden gegeven en met zijn voorbeeld bevestigd, opdat wij weten zouden, wat ons te doen staat. Gebieden en weten is hier evenwel tot volbrengen niet genoeg, gelijk bij de lagere, minder volkomene geboden van het

jodendom. De mozaïsche wet kon door de wet zelve volbragt worden; alleen het gebod met zijne beloften en bedreigingen was voldoende, om den Israëliet tot zijne vervulling te bewegen. Doch niet alzoo de christelijke wet. „Hetgeen dan voor de wet onmogelijk was, dewijl zij door het vleesch krachteloos was, dat heeft God mogelijk gemaakt, door het zenden van zijnen zoon” (Rom 8: 3). De zedelijke volmaaktheid, door Christus geboden, wordt ons ook door Christus bereikbaar.

Daartoe strekt de dood van Christus. „Hij heeft zich overgegeven voor onze zonden, opdat Hij ons trekken zou uit deze tegenwoordige booze wereld, om ons te verlossen van alle ongerechtigheid en zich zelve een eigen volk te reinigen, ijverig in goede werken” (Gal. 1: 4. Fil. 2: 14). Zonder kwijtschelding der oude schuld zou het toch een onbegonnen werk zijn geweest. Doch waar de zonde door het volmaakte gebod meerder werd, is de genade nog veel overvloediger geworden. God heeft ons als 't ware overhoopt met zijne liefdebetooning; van alle zonden, waarvan men niet kon geregtvaardigd worden door de wet van Mozes, wordt nu in Christus aan een ieder, die gelooft, regtvaardiging aangeboden; vergeving van zonden voor allen en dat om niet, uit Gods genade, alleen op ons geloof. Wanneer wij slechts in Christus komen en bidden, dan wordt ons uit medelijden alle schuld kwijtgescholden, omdat Christus voor onze zonden aan het kruis is gestorven; en dit niet eenmaal, maar gedurende ons geheele leven. Iedere keer, wanneer wij gestruikeld hebben, wil God het ons op ons boetvaardig gebed op nieuw vergeven. Wij zijn onder

de genade. Zie, deze overvloed van genade maakt ons de goede werken alleen mogelijk. Wie zou onder het verderf daartoe lust kunnen gevoelen? Wie zou tegenover de volmaakte wet den moed hebben, daarmede te beginnen, wanneer hem de tekortkomingen niet telkens konden vergeven worden? De genade wekt ons daarbij op, de liefde dringt ons, uit dankbaarheid voor zoo veel goeds willen wij doen, wat wij kunnen. Zoo ontstaat onder de genade een jagen en streven naar het volmaakte. Zoo bereiken wij de hoogst mogelijke zedelijke volmaking, — want hoe zouden wij hooger trap kunnen bereiken, dan door gedurig daarnaar te streven?

Dit leven, zoo rijk aan goede werken, deze zedelijke volmaking zoekt God. Het is het doel, dat Hij in de zending van zijnen Zoon op aarde beoogt. Daartoe heeft Hij Hem doen sterven, daartoe heeft Hij ons, van kindsbeen af, getrokken en voorbereid; daartoe heeft Hij ons op het geloof alle schuld kwijt gescholden, en wil ons bij voortduring alle onze tekortkomingen vergeven, alleen om ons tot zulk een leven in staat te stellen. Uit genade zijn wij zalig geworden door het geloof, geschapen in Christus Jezus *tot goede werken*. Dit is het doel, waartoe alle de deelen der christelijke waarheid teruggebragt moeten worden, om met elkander overeen te komen.

Zijn de werken het doel, dan is het geloof het middel. Wij zijn uit ons zelve tot die werken niet in staat. De wet kan door de wet niet vervuld worden, maar hetgeen door de wet onmogelijk was, is door Christus mogelijk geworden. Hij kan ons alleen tot goede werken

opleiden, en het geloof is de band tusschen ons en Hem. Door het geloof zijn wij met Hem verbonden, door het geloof werkt Hij weder in ons. Het geloof is dus het middel, waardoor Hij zijn doel bij ons zoekt te bereiken en ons tot goede werken in staat te stellen.

Wij hebben gezien, dat de geest door God in ons is gesteld, om de ziel tot Gode gevallige werken te dringen en te besturen. In onzen natuurlijken toestand is de geest daartoe evenwel te zwak. Wij hebben wel een vermaak in de wet Gods naar den inwendigen mensch, doch wanneer wij haar willen volbrengen, dan bevinden wij, dat het kwade ons bijligt, en gevoelen wij ons gevangen onder de magt des vleesches. Christus verlost ons van die magt, terwijl Hij door het geloof de krachten van den geest ontwikkelt en versterkt. Het is bijna niet uit te spreken, welk eenen heiligenden invloed het denken aan God en goddelijke dingen op ons gemoed uitoefent. Paulus drukt het uit 2 Cor. 3: 18: „en wij allen, met ongedekten aangezigte in Christus de heerlijkheid des Heeren als in een spiegel aanschouwende, worden naar hetzelfde beeld in gedaante veranderd van heerlijkheid tot heerlijkheid, als van des Heeren geest.” Het vleesch ontwikkelt zich als van zelf onder het opgroeijen in het verkeer met eene stoffelijke wereld,— de geest moet ontwikkeld worden in het verkeer met de hoogere wereld, tot welke hij behoort, en in den omgang met God, wiens beeld en gelijkenis hem ingedrukt is. Te midden van de verstrooijingen, drukten en verleidingen van het bedrijvige leven wordt het vleesch gevoed, lust, begeerte, drift opgewekt; maar de geest ontvangt zijne sterkte

door de oefeningen des geloofs, door godsdienstige samenkomsten, gebed, onderzoek, overdenking. Terwijl wij zoeken en bidden, geeft Christus Gods geest bij onzen geest, zijne kracht bij onze kracht. Terwijl wij zoo tot Hen naderen, naderen Zij tot ons om woning bij en in ons te maken. Ongemerkt wijkt zoo zonde en wereld, en ontstaan er betere, heiliger gevoelens in ons gemoed, liefde, blijdschap, vrede, langmoedigheid, goedertierenheid, goedheid, vertrouwen, zachtmoedigheid, matigheid. Zoo verkrijgt de geest allengs meer kracht, om het vleesch te weêrstaan en onverhinderd de ziel te besturen tot Gode gevallige werken. Zoo wordt het doel, dat God zich in de zending van Christus heeft voorgesteld, aanvankelijk in ons bereikt, en worden wij allengs voorbereid voor de volle openbaring zijner heilige liefde, aan gene zijde des grafs.

V.

Het allermoeijelijkste punt blijft mij nog ter overweging over, nam. de *beoefening* van geloof en werken.

Het protestantisme is, gelijk wij zagen, naar het geloof gerigt; de ziekelijke vroomheid veracht de werken, de orthodoxie prijst ze slechts, maar het liberale deel dringt tegenover de lijdelijkheid der orthodoxie krachtig aan op een werkdadig christendom en nadert daardoor tot ons. Het verzaakt evenwel daarbij het protestantsche kenmerk niet en blijft nog altijd het geloof als de hoofzaak, en de werken als het gevolg beschouwen. Vele doopsgezinden, die wederkeerig tot hen naderen, zich

in hun onderzoek veel door liberaal-protestantsche wetenschap en lektuur laten leiden, en daarom protestantiserende doopsgezinden kunnen genoemd worden, volgen hen hierin. Daar dit nu vooral in de oefening aan het licht komt, moeten wij daarop bijzonder onze aandacht vestigen.

Zij volgen meest den regel in den heidelbergschen catechismus, antw. 64 uitgedrukt: „het is onmogelijk, dat zoo wie aan Christus door een waarachtig geloof ingeplant is, niet zou voortbrengen vruchten der dankbaarheid.” Zij willen alleen door het geloof tot de werken komen. Aankweeking van geloof is dus het hoofddoel van oefening en prediking. Men stelt Gods liefde en heiligheid, in Christus geopenbaard, gedurig voor oogen. Dat alleen kan en moet het harte heiligen en reinigen, en dan zullen de werken van zelf volgen. Zoo kunnen zij ook alleen goed zijn. Zoo zij uit andere beweegredenen geschieden, zijn zij geheel onnut, verwerpelijk, ja, blinkende zonden, want wat niet uit het geloof geschiedt is zonde. Het geloof is het eenige goede beginsel; de liefde moet ons tot werken dringen; zij moeten geschieden om Gods en Christus, niet om ons zelfs wil, niet om loon of straf — zoo spreken zij.

Ik breng mijne hulde aan het diepe inzicht in de evangelische waarheid, hierin doorstralende; doch ik houd mij overtuigd, dat zij dwalen in de toepassing, ja, ik beschuldig hen, welke dien regel volgen, openlijk van idealisme. Bij Christus vinden wij alleen het volmaakte, het ideaal. Bij Hem stonden geloof en werken in dat onafscheidelijk verband. Het geloof was in Hem volmaakt,

omdat hij één was met den Vader; zoo kon Hij niet zondigen, Hij kon niet anders dan werken de werken desgenen, die Hem gezonden had, en zijn wil volbrengen. Aan dat ideaal moeten wij trachten gelijk te worden, doch dat zijn wij niet, en zij, met wie wij verkeerden, zijn het ook niet. Het christendom is slechts een streven, een opleiden tot het volmaakte, en dit vooronderstelt altijd eene gebrekkige werkelijkheid. Noemen wij nu eene onberadene toepassing van het ideale op de gebrekkige werkelijkheid idealisme, dan kunnen wij met regt hen daarvan beschuldigen, die alleen het geloof willen aankweken, en de werken aan zich zelve overlaten. De regel van het volmaakte is niet van toepassing op het gebrekkige; kinderen, die nog met melk gevoed moeten worden, mag men geene vaste spijs aanbieden.

De gevolgen van deze eenzijdige geloofsoefening konden niet achter blijven. Met schaamte en droefheid moeten wij erkennen, dat de rijkdom van evangelische waarheid, door de hervorming weder aan het licht gebragt, niet die vruchten van deugd en zedelijkheid heeft voortgebragt, die men billijk daarvan had kunnen verwachten. Men zegt, dat Luther zich daarover bitter te leure gesteld heeft gevoeld, ja, aan het einde van zijn leven zelfs aan zijn eigen werk heeft getwijfeld. Calvijn zag zich genoodzaakt tot eene strenge tucht, om eenen dam tegen de toenemende losbandigheid op te werpen. En die zelfde treurige ondervinding ontbreekt ook heden niet. De mate van zedelijkheid onder de protestanten staat niet in verhouding met de mate van waarheid, licht en vrijheid, welke zij genieten. Hoe vele leeraars

moeten de ontmoedigende bekentenis afleggen, dat hunne toespraken de hoorders niet zoo kunnen trekken en boeijen, en op verre na niet dien indruk maken, als de woorden van orthodoxe predikers. Ik verbeeld mij, en de getuigenis van heilbegeerige hoorders op verschillende plaatsen heeft mij daarin bevestigd, eene gewigtige reden te vinden in het genoemde idealisme. Men stelt zich het volmaakte christendom te veel voor oogen, en beschouwt zijne hoorders te veel als ver gevorderde christenen, wien men slechts Gods oneindige liefde en genade, het voortreffelijke en begeerlijke des christendoms, en de afschuwelijkheid der zonde heeft te verkondigen; en men vergeet, dat velen van hen nog niet eens christenen zijn, en dat de meesten van dezen de voorgedij der wet nog niet kunnen ontberen. Dat gevoelt het heilbegeerige hart, zonder zich daarvan altijd rekenschap te kunnen geven. Neen, voorwaar! allen kunnen de vaste spijs der genade-leer nog niet dragen. Men predikt te veel evangelie en te weinig wet.

Doch men zegt, de werken moeten toch op het geloof volgen. — Dat leert Jacobus niet. Hij eischt alleen, dat beiden met elkander gepaard moeten gaan, en verklaart uitdrukkelijk, dat er ook een geloof zonder werken kan zijn. Dit zelfde wordt ook bevestigd door duizende voorbeelden van diegenen, die men zonder schreeuwende onregtvaardigheid geene groote mate van geloof kan ontzeggen, en die zich toch aan ledigheid overgeven, ja, dikwijls booze werken doen.

Men zegt: dat geloof is dan niet goed, het moet opwassen, terwijl de boom geplant wordt en opgroeit kan

men geene vruchten van hem verwachten, de werken zullen op zijn tijd wel volgen. — Dit zou het geval zijn, indien het christelijke leven eene onafgebrokene en gelijkmatige ontwikkeling ware; indien, even als de veer van een uurwerk den wijzer met geregelden gang van één tot twaalf voert, zoo ook het geloof ons van bekeering tot heiligheid bragt; of indien, even als een graankorrel van zelf ontkiemt, opgroeit en vruchten draagt, zoo ook het christelijke leven zich ontwikkelde; dan hadden wij slechts de veerkracht van het geloof op te winden, of toe te zien, dat de akker onzer harten vruchtbare aarde en het zaad goed ware, en konden dan verder de werken gerust afwachten. Doch de vooruitgang des christens moge daarmede vergeleken, zij kan daarmede niet gelijk gesteld worden. Die ontwikkeling is geene mechanische of dynamische, maar eene geheel eigene, eene zedelijke. De weg, dien wij gaan, moet een regte zijn, maar hij is in werkelijkheid altijd een kromme weg. Wij moesten gelijkmatig daarop vooruit gaan, doch wij vorderen slechts met sprongen en schokken. Met vallen en opstaan, met afdwalen en terug keeren vorderen wij slechts op den smallen weg, die ten leven leidt. De ondervinding leert het ons. Zij wijst ons op zoovele struikelingen, tijden van geestelijke dorheid en onverschilligheid, waarin de wereld ons wegsleepte, en wij, God en Christus vergetende, stil stonden of afdwaalden; maar zij herinnert ons ook tijden van godsdienstige opgewektheid, waarin het gemoed al zijne veerkracht herkreeg, en wij in weken zooveel vorderden als anders in jaren. Wanneer nu het christelijke leven

zoo is, dan kunnen wij niet afwachten dat de werken op zijn tijd wel zullen komen.

Ik vraag verder, of wij dan, terwijl het geloof ontstaat en opwast, van de vervulling der goddelijke geboden vrijgesteld zijn, of met zoo weinige werken kunnen volstaan, als het zwakke geloof kan voortbrengen? Dit volgt toch uit den genoemden regel, en, schoon de wetenschap dit nooit heeft toegestemd, de christelijke vrijheid is in de practijk onder protestanten dikwijls opgevat en misbruikt als eene vrijheid van werken, ja, eene vrijheid tot zondigen. Doch de christen is nooit van werken vrijgesteld, altijd moet hij de goddelijke geboden vervullen. Wanneer dit dan zoo is, dan vraag ik, hoe de beginnende en zwakgeloovige christenen, en zoo zijn toch verreweg de meesten, tot de werken zullen komen, indien zij zich alleen op het geloof toelleggen, en de werken eerst op hunnen tijd zullen volgen?

Eindelijk, oefent het geloof of het inwendige leven eenen grooten invloed uit op de werken of het uitwendige leven, niet minder groot is de wederkeerige invloed van deze op gene. Goede werken maken ons geschikt, booze maken ons onvatbaar voor het geloof, „want die het goede doet, komt tot het licht; maar die het kwade doet, haat het licht en komt tot hetzelfde niet (Joh. 3); ja, hij haat Jezus, omdat deze van zijne werken getuigt, dat zij boos zijn” (Joh. 7). Goede werken bevorderen, booze belemmeren, ja, verstikken dikwijls het geloof (Matth. 13). Wanneer het opgroeiende zaad de doornen verstikte, dan zou de regel goed zijn; doch daar het omgekeerde plaats vindt, moeten wij de doornen, die door

de kracht van binnen (geloof) niet overwonnen kunnen worden, door eene kracht van buiten weg doen, opdat het geloof onverhinderd opgroeijen moge. Wij moeten afleggen allen last en de zonde, die ons ligtelijk omringt, om met volständigkeit de loopbaan te loopen. Hoe zou het geloof ooit kracht kunnen verkrijgen, om ons leven te besturen, indien wij ons niet te gelijk met allen ijver op de werken toeleghden? Wij zouden groot gevaar loopen het eerder te verliezen. Paulus getuigt ons, dat reeds ter zijner tijd sommigen door de geldgierigheid van het geloof zijn afgedwaald; anderen, uit traagheid hunne huisgenooten niet verzorgende, het geloof verloochenden; anderen, een goed geweten verstooten hebbende, van het geloof zijn afgeweken.

Maar, zoo zegt men weder, wat kunnen zulke werken ons baten, daar ze alleen goed en christelijk kunnen zijn, indien ze uit het geloof voortvloeijen, en anders slechts werken der wet, ja, blinkende zonden zijn. — De vervulling van Gods gebod uit vrees voor straf, of om der menschen wil, of uit eenig ander niet christelijk beginsel moge eene blinkende zonde zijn, zij is toch altijd beter, dan het verzuim of de overtreding van dat gebod. Den naasten te helpen of wel te doen, al is het dan niet om Christus wil, is toch altijd beter dan hem in zijn ongeluk aan zich zelve over te laten, of hem kwaad te doen.

Ik erken het, onze werken kunnen door het geloof alleen waarlijk goed en christelijk zijn, doch ik beweer, dat dit ons niet van het doen van goede werken ontslaat. Neen, wij moeten de werken als het doel en de

hoofdzaak beschouwen. De godsdienst bestaat niet in geloof, niet in de erkentenis en vereering van God, niet in Heere! Heere! roepen, maar in het doen van zijnen wil. Dit moet het hoofddoel der christelijke oefening en prediking zijn. Wij kunnen dus niet volstaan, met slechts werken te doen zoo ver als het geloof strekt; maar wij moeten altijd goede werken doen, en, waar het geloof te kort schiet, moeten wij andere beweegredenen te hulp roepen. Nimmer mag ik mij daarvan ontslagen rekenen. Alle middelen moet ik aangrijpen, die mij daartoe slechts kunnen leiden. Geene daad ontstaat uit één beginsel; vele en velerhande beweegredenen vereenigen zich doorgaans, om ons tot handelen te bewegen. Zoo moeten wij ook niet begeeren, dat de volbrenging van Gods geboden alleen uit het geloof voortvloeit. Neen, geene beweegredenen moeten wij ver-smaden, zoo wij het slechts doen. Zoo het geloof te zwak is, zoo de liefde Gods, de genade van Christus en de belofte van den doop niet genoeg kunnen binden, dan moet menschen-vrees, eigenbelang, zelfgevoel, hel en hemel mij dwingen. Nimmer mag ik mij in den strijd troosten met de genade; nimmer de genade mijne krachten verlammen; maar ik moet, zoo niets anders mij kan staande houden, denken: zoo ik het doe, dan ben ik voor eeuwig verloren. Altijd moet ik werken doen, zoo veel ik kan, al zijn het in den beginne ook meer doode werken der wet. Doch te gelijk moet ik het geloof oefenen, opdat dit onder mijne beweegredenen telkens meer op den voorgrond kome, en mijne werken beter en overvloediger worden.

Onder de middelen, die ik aanwend, moet ik in de eerste plaats de hulp van mijnen Zaligmaker zoeken. Zie ik mij, door onbetaalbare zonden-schuld neêr gedrukt, in de onmogelijkheid, ik moet tot Gods genade in Christus de toevlugt nemen; gevoel ik mij gevangen onder de magt der zonde en daardoor onmagtig, ik moet mij aan Christus overgeven, opdat Hij mij van die magt verlosse; voel ik de natuurlijke krachten van mijnen geest te kort schieten, ik moet tot Christus gaan om hulpe des Heiligen Geestes. Het geloof nu is het middel, waardoor mij dat alles wordt toegeëigend. Door het geloof word ik gered, door het geloof verlost, door het geloof word ik vervuld met kracht uit den hoogen, door het geloof verliest het vleesch zijne kracht en de wereld hare aantrekkelijkheid, door het geloof wordt mijn hart gereinigd en vervuld met heilige gezindheden, door het geloof kom ik nader tot God en tot Christus, en door het geloof worden ook mijne werken gedurig beter en overvloediger. God te dienen, zijn wil te volbrengen, goede werken te doen moet mijn doel wezen; maar die het doel wil, moet ook de middelen willen. Terwijl wij dus Gods geboden bewaren, moeten wij te gelijk het geloof oefenen, opdat wij het uit het goede beginsel leeren doen, en eindelijk zoo ver komen, dat wij vrijwillig uit liefde doen, wat vroeger uit dwang geschiedde. — Ziedaar, waarde lezer! de ware oefening.

Ik spreek mijne overtuiging met vertrouwen uit, omdat ik ze ontleende aan de heilige schriften. De apostelen bewandelden dien weg. Zij waren, voorwaar, geene

idealisten, maar practische menschen, die op de werkelijkheid zagen, en hunne broeders naar hunne behoeften vermaanden. Zij onderscheidten wel degelijk de wereldlingen van de christenen, en de jonge kinderen in Christus van de volwassenen in het geloof. „Ik heb u met melk gevoed en niet met vaste spijsze” schrijft Pautus aan de Corinthiers (1 Cor. 3 : 2.) „want gij vermogt het toen nog niet te dragen, ja, gij vermoogt het nu nog niet, want gij zijt nog vleeschelijk; — maar wij spreken” schrijft hij in den zelfden brief, „wijsheid onder de volwassenen.” Hebr. 6 : 1, 2 wordt de hoofdinhoud van die melk, of het beginsel van de leer van Christus opgegeven, en bij de onderwerpen, daarin behandeld, wordt het eerst genoemd bekeering van doode werken. Dooden werken kunnen niet anders zijn, dan werken der wet, die volbragt worden, omdat de wet ze gebiedt, zonder dat het hart er overigens deel aan neemt. Dat aan de eerstbeginnende christenen geleerd werd zich daarvan te bekeeren, daaruit volgt, dat het wetsbeginsel hen nog aankleefde en dat wij ons den christen niet kunnen en behoeven voor te stellen als iemand, die boven dat beginsel verheven is, maar die ten deele daardoor geleid wordt en daarvan zoekt los te worden.

Het christendom bevrijdt van de wet. Wij kunnen zijne vrijheid niet opvatten als eene vrijstelling van de vervulling der wet (Rom. 6 : 15), maar alleen als eene bevrijding uit den toestand, waarin wij door den dwang der wet Gods wil volbrengen. Die bevrijding kan uit den aard der zaak niet dan langzaam en trapsgewijze ge-

schieden. Paulus zegt dan ook uitdrukkelijk, dat wij slechts tot vrijheid geroepen zijn. Allen, die buiten Christus omdolen, zijn onder de wet; die Christus aannemen, komen onder de genade, d. i. zij moeten niet meer door wet, dwang, loon en straf, maar door de ontvangene genade, door dankbaarheid, liefde, geloof tot werken geleid worden. Deze overgang is evenwel niet plotseling. Wij kunnen dat wetsbeginsel niet zoo dadelijk van ons zetten, en het ook niet ontberen. Het christendom is eene opleiding tot vrijheid, d. i. tot dien toestand, waarin wij, zonder wet, ons zelve kunnen besturen. Paulus, die zoo tegen de wet ijvert, getuigt (1 Cor. 9: 21) „dat hij voor de menschen zonder wet, voor zich zelve Gode evenwel niet zonder de wet, maar voor Christus onder de wet was”; en zegt aan Thimotheus (1Thim. 1: 8, 9): „de wet is goed, zoo iemand die wettelijk gebruikt en weet, dat zij niet voor de regtvaardigen, maar de onregtvaardigen is gezet.” Ziedaar de oplossing! die uit zich zelve zijne plicht doet, heeft geene wet noodig; zij dient alleen tegen het kwaad voor hem, die uit zich zelve nog niet tegen het kwaad bestand is. Menschen kunnen en mogen ons niet onder de wet, onder den dwang van uitwendige bepalingen stellen, maar wij moeten in het besef onzer zwakheid ons zelve onder hare voogdij plaatsen. Zoo lang de erfgenaam nog een kind is en zijne vrijheid niet kan dragen, verschilt hij in niets van een dienstknecht, maar staat onder voogden. De wet moet onze tuchtmeester wezen tot Christus, tot zoolang wij haar kunnen ontberen.

Ik wil nagaan, met welke drangredenen Christus en

de apostelen de werken aanbevelen. Dit is toch het onbedriegelijke rigtsnoer. Wat wij vinden, moet ook ons tot drangreden bij anderen, en tot beginsel bij ons zelve zijn.

De bergrede, ja, alle vermaningen des Heeren zijn gebouwd op het wetsbeginsel. Alleen bij uitzondering vinden wij op eene enkele plaats eene hoogere drangreden des geloofs gebezigd, b. v. bij het gebod der vijands-liefde „opdat gij moogt kinderen zijn van uwen hemel-schen Vader.” Anders is het: „zoo uwe gerechtigheid niet overvloediger is, dan die der schriftgeleerden, gij zult niet ingaan.— Die in het openbaar aalmoezen doen, bidden, vasten, om van de menschen gezien te worden, hebben hunnen loon weg; maar doet gij het in het verborgen, en uw Vader, die in het verborgen ziet, zal u in het openbaar vergelden.— Oordeelt niet, opdat gij niet geoordeeld wordt; met welke mate gij meet, zal u weder gemeten worden. — Die daar doet den wil mijns Vaders, zal ingaan.— Die mij belijden zal, dien zal ik ook belijden, die mij verloochenen zal, dien zal ik ook verloochenen.”

Zoo de werken nu alleen uit het geloof moesten volgen, dan waren de geboden van den Heer zelve voor den christen onbruikbaar, daar het loon en de straf der wet alleen hun beginsel is, terwijl het geloof zijne gronden ontleent aan de genade in Christus. Doch men zegt, en te regt: toen Jezus zoo leerde, was het geloof nog niet, en hij kon daaruit zijne drangredenen niet ontleenen. Het is waar, Jezus gaf ook meer geboden en Hij sprak tot Joden. Zoo kunnen wij ook weinige geloofsgronden in de Handelingen verwachten, daar zij grootendeels de prediking der apostelen voor Joden en heidenen bevat-

ten. Wij moeten ze zoeken in de brieven, die alleen tot christenen gerigt zijn. Deze geven ons het ware rigtsnoer, op welken grond de leeraar zijne gemeente opwekken, en uit welk beginsel de christen de werken moet beoefenen.

Nergens dringt Paulus krachtiger en uitvoeriger aan op een werkdadig christendom, dan Rom. 6. Zijn grond is, hetgeen wij beleden, beloofd, ontvangen, ondergaan hebben, en hetgeen aan ons is afgebeeld in den doop. „Zullen wij als christenen nog in de zonde blijven? Dat zij verre! wij zijn immers gedoopt, en daarin der zonde gestorven, ja, met christus begraven, om ook met hem in nieuwigheid des levens te wandelen. Wij moeten dit nu ook volbrengen. Zijn wij toen der zonde gestorven, wij moeten de zonde nu ook niet meer dienen. Voor de zonde dus dood, en voor God levende in Christus, mag de zonde niet in ons ligchaam heerschen, om haar te gehoorzamen in zijne begeerlijkheden, en mogen wij onze leden niet tot werktuigen der ongerechtigheid, maar moeten wij ons zelve ten dienst van God en onze leden tot werktuigen der gerechtigheid stellen. Meent niet, dat gij nu moogt zondigen, omdat gij na uwen doop niet meer onder de wet, maar onder de genade zijt. Want wien gij u tot dienstknechten stelt, dien moet gij gehoorzamen. Vroeger waart gij dienstknechten der zonde, maar nu zijt gij van de zonde vrij en Gode dienstbaar gemaakt. Dus moet gij uwe leden stellen ten dienste der gerechtigheid tot heiligmaking.” Zoo ontleent de apostel zijne drangreden uit het geloof, doch ten slotte wijst hij ons ook op de vergelding, den dood, het einde van het vroegere, en het eeuwige leven, het einde van het te-

genwoordige. „Want de bezoldiging der zonde is de dood, en de genadegift Gods is het eeuwige leven.” En toch zou, hetgeen wij hierom doen, volgens onze idealisten niet christelijk zijn.

Het toepasselijk deel van dezen brief H. 12 — 15 steunt op de geloofsgronden, in het voorgaande ontwikkeld. „Ik bid u dan, br.! door de ontfermingen Gods, stelt uwe lichamen De nacht is voorbijgegaan, de dag is nabij, laat ons dus. Wij moeten den anderen dragen en ons zelve niet behagen, want ook Christus heeft zich zelve niet behaagd. Neemt elkander aan, gelijk Christus ons heeft aangenomen. . . . Verderft hem niet, voor wien Christus is gestorven.” Doch tegelijk ontleent hij zijne drangredenen ook van de wet: „want wij zullen alle voor den regterstoel van Christus gesteld worden; een ieder zal voor zich zelve Gode rekenschap geven.”

Het vermanend deel van den brief aan de Galaten H. 6 — 6 biedt dezelfde verscheidenheid aan. „Staat dan in de vrijheid, met welke Christus u heeft vrijgemaakt. Dit gevoelen is niet uit Hem, die u roept. Indien wij door den geest leven, laat ons ook door den geest wandelen.” Maar het is ook daar. „Draagt elkaanders lasten en vervult zoo de wet van Christus. Die zulke dingen doen, zullen het koningrijk Gods niet beërven; maar bij wie de vrucht des geestes is, tegen de zoodanigen is de wet niet. Dwaalt niet, God laat zich niet bespotten, wat de mensch zaait, dat zal hij ook maaijen. Laat ons goeddoende niet vertragen, want ter zijner tijd zullen wij maaijen, zoo wij niet verslappen.” En toch zouden deze laatste beginselen niet christelijk zijn.

Ephes. H. 4—6. is het: „Wandelt waardig uwe roeping; wandelt, gelijk gij van Christus gehoord en geleerd hebt; zijt goedertieren, gelijk God in Christus u vergeven heeft. Weest navolgers Gods, en wandelt in de liefde, gelijk Christus ons lief gehad en zich voor ons heeft overgegeven.” Doch daarnevens vinden wij ook weder de wet: „de zulken hebben geene erfenis in het koninkrijk; dat niemand u verleide met ijdele woorden, want daarom komt de toorn Gods.” Dadelijk is het echter ook weder: „want eertijds waart gij duisternis, maar nu zijt gij licht. Gij, mannen, hebt uwe vrouwen lief, gelijk Christus de gemeente.” Maar de kinderen vermaant hij weder op grond van het gebod met de belofte, de dienstknechten om de vergelding van het goede, de heeren, omdat zij zelve eenen Heer hebben in den hemel, bij wien geene aanneming des persoons is. — Zoo ontleent Paulus in alle zijne brieven zijne drangredenen beurtelings aan het evangelie en aan de wet.

Jacobus, zijnen geheelen brief aan de werken toewijdende, stelt onze wedergeboorte in den doop tot grond van zijne vermaningen. „Naar zijnen wil heeft Hij ons gebaard door het woord der waarheid, opdat wij zouden zijn als eerstelingen zijner schepselen; zoo dan, mijne gel. br.! Daarom.” Doch de overige drangredenen zijn bijna geheel aan de wet ontleend.

Petrus stelt den zelfden grond, maar overvloediger. „God heeft ons wedergeboren daarom, wordt als gehoorzame kinderen niet gelijkvormig aan uwe vorige begeerlijkheden, maar heilig, gelijk Hij, die u

riep. — Gij zijt vrij gekocht met het dierbare bloed van Christus, zoo legt dan af. — Gij zijt een uitverkoren geslacht, zoo vermaan ik u. — Dewijl Christus voor ons in het vleesch geleden heeft zoo moeten wij opgehouden hebben van de zonde.” Doch ook het wetsbeginsel ontbreekt niet. „Wijkt af van het kwade, en doet het goede, want de oogen des Heeren zijn over de regtvaardigen en zijne ooren tot hun gebed, maar zijn aangezigt is tegen de kwaaddoeners. — Het is de tijd, dat het oordeel begint bij het huis Gods, indien de regtvaardige naauwelijks zalig wordt, waar zal de goddelooze verschijnen? — Weidt de kudde Gods en gij zult de krone der heerlijkheid beërven.”

Bij Johannes, die met Paulus de diepste inzichten in het christendom openbaart, doch het meer van zijne ideale zijde schetst, staat het wetsbeginsel het meest op den achtergrond. Het is bij hem: „die zegt, dat hij in Hem blijft, moet ook zoo wandelen; — die deze hoop op hem heeft, reinigt zich zelve; — nu God ons zoo lief heeft gehad, zoo zijn wij ook schuldig elkander lief te hebben.” Doch hij wijst ook op het loon: „die den wil Gods doet, blijft in eeuwigheid; — blijft in hem, opdat wij vrijmoedigheid hebben, en niet beschaamd worden in zijne toekomst” — ja, hij dringt zelfs het geloof en de liefde aan, omdat zij geboden zijn.

Ik wil nu nog nevens elkander stellen, wat wij in het nieuwe testament vinden tot aandrang van een bijzonderen pligt, en wel de hoofdpligt der liefde. Deze, zouden wij oordeelen, kan alleen uit het geloovige,

verloste, dankbare gemoed voortkomen. Dikwijls vinden wij haar ook op deze wijze. aanbevolen, doch dikwijls, ja, *meestijds* wordt zij aangedrongen door hetgeen uit de wet is. Jezus geeft het als een nieuw gebod, elkander lief te hebben; Johannes dringt haar aan, omdat Jezus het geboden heeft; Paulus, omdat door de liefde de wet vervuld wordt; Jacobus, omdat men daarmede de koninglijke wet volbrengt. — Zij moesten vooral gewezen hebben op de liefde Gods en de genade van Christus, die voorafgegaan zijn; doch meest wijzen zij ons op het loon, dat volgen zal, schoon liefde, om het loon betoond, naar onze wijze redeneringen eigenlijk geene liefde, maar baatzucht, eene blinkende zonde zoude zijn. — „Doet aalmoes in het verborgen, en God zal u in het openbaar vergelden. — Indien gij uwe schuldenaren vergeeft, zoo zal God u vergeven; maar indien gij niet vergeeft, zoo zal God u ook niet vergeven. — Hebt uwe vijanden lief, doet goed en leent, zonder iets weder te hoopen, en uw loon zal groot zijn. — Geeft alles, wat gij hebt, den armen, en gij zult eenen schat hebben in den hemel. — Maakt u vrienden uit den onregtvaardigen mammon, opdat, indien u ontbreken zal, zij u opnemen in de eeuwige tabernakelen. — Hare vele zonden zijn haar vergeven, want zij heeft veel lief gehad. — Die een van deze kleinen alleen een beker koud water te drinken geeft, hij zal zijn loon niet missen. — Beveel den rijken, dat zij weldadig zijn, rijk worden in goede werken, gaarne mededeelende en gemeenzaam, leggende zich zelve weg tot een schat, een goed fundament te-

gen het toekomende, opdat zij het eeuwige leven verkrijgen mogen. — Een onbarmhartig oordeel zal gaan over degenen, die geene barmhartigheid gedaan hebben, en de barmhartigheid roemt tegen het oordeel. — Hebt vurige liefde tot elkander, want de liefde zal eene menigte van zonden bedekken. Die eenen zondaar van de dwaling zijns wegs bekeert, zal eene menigte van zonden bedekken. Die (in aalmoes) spaarzaamelijk zaait, zal spaarzaamelijk maaijen; en die in zegening zaait, zal ook in zegening maaijen.” De gelijkenis van den onbarmhartigen dienstknecht: „alzo zal mijn Vader u doen, indien gij niet van harte vergeeft.”. Maar het meeste van allen het tafereel van het oordeel (Matth. 25.) De vergelding naar de werken wordt hier in bijzonderheden beschreven, doch het zijn alleen liefdewerken die ons doen ingaan, en de eenige grond van de verwerping is, het ontbreken van die werken. Het is hier dus letterlijk, doet liefdewerken, opdat gij de eeuwige heerlijkheid beërven moogt.

Ziedaar, waarheid lievende lezer! de onbedriegelijke uitspraken der heilige schrift. Zij leeren ons, welken regel wij bij eigene oefening en opleiding van anderen volgen moeten.

Wij moeten altijd Gods wil volbrengen. De volmaakte wijze is, dat wij het doen uit liefde en dankbaarheid voor de liefde en genade ons bewezen in Christus, zoodat het hart ons van zelf dringt, ja wij niet anders kunnen. Zoo moesten wij zijn, zoo moeten wij worden, zoo zijn onze werken ook alleen waarlijk goed. Doch zoo

zijn wij niet. Dat men nu de wijze van het volmaakte toepast op eenen gebrekkigen toestand; dat men vaste spijsze geeft aan hen, die nog met melk gevoed moesten worden; dat men vrijheid verkondigt aan hen, die daaruit nog eene oorzaak des vleesches ontleenen; dat hij, die nog moest sidderen voor de bedreiging der wet, zich troost met de genade des evangelies; dat men zich van werken ontslagen acht, omdat men het nog niet van harte kan doen en zulke werken toch ijdel zouden zijn, enz. — dit acht ik de dwaling van het liberalisme, en deze heb ik willen bestrijden.

Neen, zoo zijn wij niet! Ons christendom op aarde is geen volmaakt zijn, maar een streven om het te worden. De jeugdige christen, die pas zijne voeten zet op de bane der volmaking, is niet zoo dadelijk in staat Gods geboden geestelijk te volbrengen. Zijn geloof is nog te zwak. Maar toch moet hij het trachten. Altijd moet hij goede werken doen, verzuim of overtreding is in geen geval geoorloofd. God heeft daartegen de wet gesteld. Daartoe moet hij zijne toevlugt nemen, zoo het geloof in den strijd te kort schiet. In de hitte der verzoeking, wanneer het besef van onze christelijke verplichting, vrees voor menschen, schaamte, zelf-gevoel of eenige andere beweegreden de vurige begeerte niet meer kan wederstaan, dan moeten wij staande blijven door de gedachte: die zulke dingen doen, kunnen het koninkrijk Gods niet beërven. Geene valsche genade-leer mag dat bolwerk verzwakken. En, waarlijk! het is geen ijdel schrikbeeld. Niet te vergeefs spreekt de Heer toch van zonden, die den mensch niet kunnen vergeven worden;

niet te vergeefs spreekt Johannes van zonden tot den dood, waarover wij niet voor den anderen bidden mogen; niet te vergeefs worden wij gewaarschuwd met het voorbeeld van Ezau, die geene plaatse des berouws vond, hoewel hij ze met tranen zocht. Het calvinisme moge de onmogelijkheid van afval beweren, de schrift leert de onmogelijkheid, om den afvallige te vernieuwen tot bekeering. Het zout kan smakeloos worden. O! het is zoo gevaarlijk de algemeenheid der genade zoo onbepaald algemeen te maken. Het arglistige hart zoekt juist daarin zoo vaak een voorwendsel. Neen! dat bolwerk moet blijven bestaan; geene genade-leer mag het verzwakken; die zulke dingen doen, kunnen het koningrijk Gods niet beërven. De wet is als het zwaard van de overheid tot bescherming van de goeden, en tot afschrik van de boozen, niet om tot het goede op te leiden, maar om van het kwade te weêrhouden. Bewust van onze zwakheid moeten wij zoo ons zelve onder de bescherming van de wet stellen; en de leeraar, wetende, dat hij tot gebrekkige christenen spreekt, moet de drangredenen der wet niet versmaden. Ja, waarlijk! de wet is goed, zoo iemand die slechts wettelijk gebruikt, en weet, dat zij niet voor de regtvaardigen maar voor de onregtvaardigen is ingezet.

Wij zijn zoo niet, maar wij moeten toch zoo worden. Wij mogen niet zoo zwak blijven, dat wij altijd den schrik der wet behoeven, om binnen de palen van onzen pligt te blijven. Wij moeten opklimmen tot die vrijheid en zelfstandigheid, dat wij door den geest, door eigene inwendige kracht, kunnen doen wat ons tot pligt is ge-

steld. „Indien wij door den geest geleid worden, zoo zijn wij niet meer onder de wet.” Versterking van den inwendigen mensch, ziedaar de weg. Uit ons zelve zijn wij daartoe niet in staat. Christus evenwel wil ons tot alles in staat stellen, en alles, wat van Christus tot ons komt, vloeit ons toe door het geloof, ziedaar het middel, om den inwendigen mensch te versterken en tot die zelfstandigheid op te klimmen. Gij moet niet tevreden zijn met de uitwendige werken. God eischt niet alleen van u, dat gij zijn wil doet, maar dat gij ze in geest en in waarheid doet. Gij moet dus niet met het doen alleen, waarbij het hart dikwijls geheel anders gezind is, tevreden zijn, maar trachten het van harte te doen. Is dit uw doel, dan moet, dan zult gij ook het middel gebruiken. Gij zult, terwijl gij u op de werken toelegt, met evenveel ijver oefenen in het geloof. Zoo zult gij toemen en opwassen in beide. Beide zullen elkander wederkeerig ondersteunen. De werken zullen ons gelegenheid geven tot het geloof, — het geloof zal de werken telkens overvloediger, beter en christelijker maken. Zoo zullen wij telkens naderen tot het volmaakte, daarin bestaande, dat wij door het geloof één zijn met Gods wil, en naar de werken één zijn met Gods geboden.

Och! mogten wij alle daartoe komen, — of, zoo dit ons op aarde niet vergund wordt, mogten wij er dan althans naar streven! Mogten wij, overtuigd van het onafscheidelijk verband van geloof en werken, ons voor eenzijdigheid, of aan deze of aan gene zijde wachten, maar beide gelijkelijk beoefenen! Zoo deze bladen daartoe eenigzins mogten medewerken, ik zou mijne moeite driedubbel beloond achten.

BIJLAGEN

TOT DE

GODSDIENSTIGE LEKTUUR VOOR DOOPSGEZINDEN.

D. S. Gorter, Predikant te Warns, heeft na rijp beraad de beroeping naar de Doopsgezinde gemeente te Balk, zonder voorafgaande nominatie eenstemmig op hem uitgebragt, onder opzien tot God en de bede om 's Heeren zegen, aangenomen.

Van de Proponenten, wier beroepingen reeds vroeger zijn medege-deeld, heeft P. Bruin reeds zijne roeping aanvaard in de gemeente te Rottevalle, na aldaar door den vroegeren leeraar dier gemeente, thans Predikant te Akkrum, te zijn ingeleid; den juisten tijd en de gebezigde teksten kunnen wij, wegens gebrek aan officieel berigt, niet opgeven.

Ook kunnen wij alleen bij geruchte melden, dat ter voorziening in de vacature, die eerlang te Zaandam, door het vertrek van Ds. C. Sepp naar Leiden, zal ontstaan, tot vervulling eener predikbeurt zijn uitgenoodigd:

H. ten Cate Hoedemaker, Predikant te Grouw.

F. Born, Predikant te Dragten.

J. J. A. Verstege, Predikant te Westzaan, en

A. Loosjes, Predikant te Akkrum.

Waarvan de laatste voor de uitnoodiging heeft bedankt.

Wij herhalen dringend ons verzoek aan allen, die in staat zijn ons eenige berigten, ons Kerkgenootschap betreffende, mede te deelen, om die aan de Uitgevers van deze lektuur, zoo veel mogelijk *bij gelegenheid of franco*, toe te zenden, ten einde alzoo in staat te zijn om naauwkeurig en volledig het voornaamste te kunnen vermelden; ook wenschten wij gaarne omtrent de Zedelingszaak onder ons, omtrent den staat van onze Doopsgezinde Zendeling-Vereeniging in de gemeenten en den arbeid van Jans, reeds in Java werkzaam, de voornaamste bijzonderheden ter bevordering van de algemeene belangstelling daarin te kunnen opnemen, en verzoeken vriendelijk hen, die daartoe in staat zijn, de noodige berigten, daartoe betrekkelijk, te willen toezenden.

VIJF BRIEVEN UIT AMERIKA.

Aan mijne lezers!

Het kan u niet onaangenaam zijn, iets te vernemen aangaande onze broeders, die nu een jaar geleden naar Amerika trokken, en welker afscheidsgroet de reeks dezer stukjes opende. Ik ben in de gelegenheid gesteld, hen zelve te laten spreken door eene verzameling brieven, mij ter lezing verstrekt. Het ligt in den aard der zaak, dat ik deze brieven, met uitzondering van den laatsten aan vrienden en verwanten gerigt, niet zoo kan geven, gelijk zij ze schreven. Vele bijzonderheden, voor het publiek niet bestemd en ook niet van belang, moest ik weglaten, om den verbroken samenhang te herstellen hier en daar iets tusschen voegen, en zaken, die bij elkander behoorden, zamen zoeken.

Zooveel mogelijk heb ik evenwel hunne woorden, en overal hunne gedachten behouden. Moge het strekken, om u onze zoo naauw verwante broeders aan de overzijde der zee meer te doen kennen.

D. S. G.

Liverpool , 17 April , 1853.

Waarde vrienden !

Wij zijn , Gode zij dank ! nog gezond en welgemoed ; dit is iets , dat gij zeker wel het eerst zult willen weten . Onze reis heeft zich nagenoeg op de volgende wijze toegedragen :

Den negenden april , omstreeks 6 ure , hebben wij , gelijk gij weet , Taeke Zijl en daarmede den frieschen bodem verlaten . Zondag den 10den kwamen wij te Spaarn-
dam nog vroeg genoeg binnen , om naar kerk te gaan . De predikant had zijne woorden uit Joh. 23 , het zeggen van Christus aan Thomas : *zalig zijn zij , die niet zien , en nochtans gelooven* . Hij sprak met ernst en nadruk , en zijne woorden strekten mij tot troost en aansporing in ons doel . Ten één ure van daar vertrokken , voeren wij door Haarlem , hadden vervolgens het gezicht op de droog gemaakte meer en bewonderden op onderscheidene plaatsen de schoonheid van Hollands streken . Dingsdag ten 11 ure kwamen wij te Rotterdam , en , hoewel het nog niet de bepaalde dag was , begaven wij ons dadelijk naar het kantoor van de heeren

Byrness en Co., bij welke wij onze plaatsen besteld hadden. Deze raadden ons maar dadelijk onze goederen over te schepen in eene hunner stoombooten, die op vertrek lag, omdat wij veiliger te Liverpool konden wachten. Na veel drukte gelukte het ons toch gereed te komen. Wij vertrokken des nachts en zeiden ons aardsch vaderland vaarwel.

Onze plaats op de boot was ongelukkig uitgevallen. Daar wij niet hadden kunnen besluiten ons in het ruim bij de pakkisten te behelpen, verkregen wij eene plaats boven bij de machine, waar de wind door vele reten en naden eene al te vrije doortogt had, en wij veel koude leden. Daarbij kwam een hevige tegenwind en vreeselijke zeebeweging, waardoor onze overtocht over deze zee in plaats van 24 bijna 36 uren duurde. In weêrwil van de koude brak ons spoedig het angstzweet uit en werden de meesten onzer zeeziek. Te midden van al deze ellende werd ik eenmaal bijna opgewekt tot lagchen, want ik zag eene zwaarlijvige bovenlandsche vrouw, die ons even te voren van uit de hoogte met minachting had aangezien, nu in hare benaauwdheid naar ons toekruipen, en zich vertrouwelijk nederleggen naast de verachte Friezen. Toen dacht ik bij mij zelven, het is toch zeer natuurlijk, dat de staten van Amerika republikeinsch zijn, daar alle ingebeelde grootheid door soortgelijke omstandigheden op de reis daarheen eene zoo zware tuchtiging ontvangt.

Bij onze aankomst te Goole werden wij op eene onaangename wijze door de engelsche maatregelen van voorzorg verrast. Onze geleider had ons verzocht, on-

ze goederen in te pakken, en hetgeen wij wilden medenemen bij ons te steken; het overige zou door hem naar Liverpool worden bezorgd. Wij waren nu bezig ons gereed te maken, toen de boot aan wal kwam, en wij, gelijk dit doorgaans gaat, ons haasteden om het schip te verlaten, in de meening van straks terug te keeren. Dadelijk werden wij door de visiteurs zoo scherp mogelijk doorzocht, zelfs op het ligchaam betast; doch het overige te halen, behoorde tot de onmogelijkheden, want het werd aan niemand, die zijn voet aan wal gezet had, vergund dien weder aan boord te zetten. Daar stonden wij nu: — onze goederen aan boord half ingepakt, en wij half gereed, mijn zwager op muilen en sokken, en Cornelis op klompen. Zoo hebben zij de reis tot Liverpool gedaan, en zoo wandelden zij daar tot ieders verwondering rond. Mijn zwager zeide zeer bedaard: men kan hier geene wetten maken, maar men moet ze vinden. — Hoe bezorgd ook, wij moesten ons schikken in de noodzakelijkheid, lieten onze goederen aan den leidsman over en gingen Goole in. Na ons voor 60 cents per man met een middagmaal versterkt te hebben, beklommen wij den spoorwagen en kwamen laat in den nacht te Liverpool aan. Deze reis leverde ons een onbeschrijfelijk gezigt op, dat ik onmogelijk in bijzonderheden kan beschrijven. In een spoorwagen te zitten in een vreemd gewest, en dan de schilderijen van Gods aardbodem voorbij te zien vliegen; nu tusschen, dan onder de bergen door, dan over het vlakke veld met de verschillende landgezigten, dan het onbegrijpelijke voorbijsnellen van andere spoortreinen,

dit alles wekte in mij gewaarwordingen, die ik onmogelijk op het papier kan uitdrukken.

Te Liverpool bragt de geleider ons in een kosthuis; waar wij dagelijks 24 stuivers de persoon moesten betalen. Het schijnt een waar Babel. Evenmin als ik de grootheid der stad weet te schatten, kan ik het aantal kamers van onze herberg begrooten; Duitschers, Franschen, Engelschen, Hollanders loopen en spreken hier door een. Dagelijks vertrekken er, maar verschijnen er ook weder vreemde gezigten. Doch alles gaat in orde en vrede, en schoon wij in het spreken elkander niet verstaan, het luiden der etensklok verstaan allen. De bediening geschiedt met vlugheid. Mijne vrouw, die meermalen de keuken bezocht, verklaarde mij, zich geene doelmatiger inrigting tot bakken, koken en braden te kunnen voorstellen; men had, b. v. slechts een der kranen, die door den muur staken, om te draaijen, om koud, warm of kokend water te hebben. Sterke drank wordt er niet geschonken, zoodat wij met geene roerige jeneverhoofden te doen hebben. Vrijdag middag kwamen onze goederen, waarover wij zooveel zorg gehad hadden, aan; alles was aanwezig, doch een en ander nog al wat gehavend.

De vijf dagen, die wij hier moeten wachten, worden vlijtig door ons besteed om de stad te bezigtigen. Had Rotterdam mijne verwondering gewekt boven Amsterdam, nog meer verbaasde ik mij over het leven en de drukte van deze stad. Het schijnt hier de stapelplaats van de geheele wereld. Allerlei schepen vullen de havens in groote menigte. Waar wij ook kwamen, ston-

den wij verbaasd over den ijver, waarmede hier gewerkt en gejaagd wordt. Ieder is hier met den grootsten spoed bezig zijn doel te bereiken. Groote vragtkarren, door 3 of 4 zware paarden getrokken, doorkruisen onophoudelijk de straten; jongens drijven ezelwagens. Alles teekent hier haast en werkzaamheid; lediggangers heb ik nergens gezien.

Dat het vertrek van vaderland, vrienden en verwanten mij hard viel, behoef ik u niet te schrijven. Eenen kring te verlaten, waaraan ik zoo veel te danken had, dierbare betrekkingen de hand te drukken met de gedachte: ik zie u welligt nimmer in dit leven weder, o! dit is eene gewaarwording, die niemand kent, die ze niet onderzond. Die scheiding deed mij dan ook het meest opzien tegen de reis. Doch gij kent de reden, die mij als hoofdoorzaak daartoe deed besluiten. Was zij niet krachtig genoeg of ontbloot geweest van fundament, ik vrees, dat ik zou bezweken zijn bij de uitvoering. Wel te regt voelde ik dus aan mij zelve de waarheid der woorden bevestigd, die ik vroeger in uw midden verhandeld heb: *dat de godsdienst den mensch verheft op eene rots en ten dage des kwaads hem verbergt in hare tent.* — De gedachte: ik handel volgens pligt en overtuiging, mijn geweten mag onder den drang der omstandigheden geene valsche plooi ontvangen, was mij genoeg, om met moed de bitterste scheiding te trotseren. Wel heeft het mij tranen van weemoed, maar geene tranen van angst gekost, want de gedachte was steeds bij mij: *die iets meer bemint dan Christus, is zijns niet waardig.* Gelijk die gedachte eenmaal de kracht had, om

Paulus geene hoogte noch diepte te doen ontzien, en geene gevaren ter land en ter zee te schromen, zoo zette zij ook mij eene ongelooflijke kracht bij, en ik gevoel nog dagelijks, dat, als ik zwak ben, ik onzichtbaar als van boven door mijn godsdienstig beginsel gesterkt word.

Ik wensch, dat de Heer u zal sterken in alle lotgeval-
len, die gij op uwe levensbaan ondervindt; dat geloof
en hoop u bezielen, als tijdelijke uitzigten donker wor-
den, opdat alle aardsche bekommernissen door u blij-
moedig gedragen worden met de gedachte aan den wij-
zen Albestuurder, die weet en geeft wat ons van noo-
de is.

Uw vriend en broeder,
R. J. Sijmensma.

Philadelphia, 8 Mei, 1853.

Geliefde vrienden in Europa!

Dit voor alle dingen, dat wij behouden hier op amerikaanschen bodem zijn aangekomen.

Den 19den april hebben wij onze goederen uit 's lands station gehaald en aan boord van de stoomboot Glasgow, die ons zou overbrengen, gebragt. Den nacht bleven wij nog in ons kosthuis en scheepten onze personen den volgenden morgen in. Ten acht ure verlieten wij het Wellingtons-dok, doch bleven nog tot vier ure op de reede voor anker, daar het noodzakelijk was, de verwarde boël aan boord eenigzins te regelen, de namen der passagiers op te roepen, en de bewijzen van betaalde vragt na te zien, dat later nog tweemaal geschiedde, en ook geenszins onnoodig bleek te zijn. Want in volle zee kwamen er zeven mannen voor den dag, die geene vragt betaald hadden en ook niet konden betalen, maar zich in het begin tusschen kisten en onder bedsteden verscholen hadden. Hen aan wal te zetten was niet meer mogelijk, hen in zee te werpen, kon niet; het eenige, wat dus over bleef, was hen voor de vragt te laten werken.

Bij het opzoeken onzer plaatsen volgens de nommer ontdekte ik een bezwaar. Volgens de engelsche wetten zijn de slaappleatsen voor mannen en vrouwen gedurende de reis streng gescheiden, zoodat ik buiten de moge-

lijkheid was mijne vrouw bij het verzorgen onzer kleine kinderen gedurende den nacht te ondersteunen. Bij de uitkomst bleek dit bezwaar evenwel niet zoo groot als ik aanvankelijk gedacht had. Ik werd namelijk door de lastige zeeziekte zoo bezocht, dat ik eerder hare, dan zij mijne hulp behoefde. Gedurende de zeereis had mijne vrouw de minste last, ja, het zeeleven beviel haar zoo wel, dat zij eens, toen wij op eenen dag vlak voor den wind hadden, twintig volle zeilen aan onze drie masten hingen en ons schip door de samenwerkende kracht van stoom en wind met suisende vaart door de zee stoof, op het dek zittende tot mij zeide: als wij op zee ons brood hadden, ik zou het wagen mijn leven daarop te slijten.

Overigens hadden wij bijna altijd vlak in, of scherp bij den wind, waardoor de overtocht, die dikwijls in 11 of 12 dagen geschiedt, voor ons 17 dagen duurde. Wij zagen dagelijks vogels van het meeuwen-geslacht, en toen wij op drie of vier dagen na de amerikaansche wal genaderd waren, werden wij reeds verwelkomd door landvogels, vinken, die hare toevlugt in onze touwen namen, en gemakkelijk gevangen werden, en ook door een valk; dikwijls zagen wij geheele zwermen visschen en bijna dagelijks schepen. Den 4den mei ontwaarden wij een schip, dat ons door seinen zijn nood te kennen gaf. Nader gekomen bleek het een engelsch vaartuig te zijn, van Newcastle naar Quebec bestemd, dat reeds 85 dagen onder weg was en groot gebrek aan levensmiddelen had. Na het daarvan mild voorzien te hebben, zetteden wij onze reis voort, verblijd dat wij eene stoomboot boven een zeilschip hadden gekozen.

Op den zelfden dag werden wij ernstig verontrust door een bericht, dat uit de vrouwenkamer tot ons kwam. Gelukkig werd echter onze bekommering na een half uur weggenomen door de blijde boodschap, dat ons reisgezelschap was vermeerderd met eene jonggeborene, terwijl de toestand van moeder en kind niets te wenschen overliet. De bezwaren, welke in het vooruitzicht van de mogelijkheid ons bijna onoverkomelijk geschenen hadden, bleken hier bijna minder te zijn dan elders. Want hulp was nabij, verkwikking in overvloed en beide om niet; zoo dat R. en J., wier echt zoo lang kinderloos was geweest, niet alleen eene gezegende, maar ook voor hun aardisch belang eene voordeelige reis hadden. De jonggeborene ontving ook den naam Glasgow, naar de boot, hare geboorteplaats, en daarmee is dit voorregt verbonden, dat zij, 20 jaren oud, voor rekening der compagnie vrij naar Europa kan weder keeren.

De vreeselijkheid der zee wordt dikwijls zeker zeer overdreven, want van die langzaam aankomende, huishooge golven en vallei-vormige diepten, door welke de schepen op en neder worden geworpen, heb ik niets gezien. En toch was de wind soms zoo hevig, dat niemand op het dek staande kon blijven, alles wat los was in het ruim door elkander rolde en het water met groote golven over het dek sloeg, maar van dat onbegrijpelijke heb ik niets gemerkt, zoodat ik die huishooge baren en vallei-vormige diepten aan de verbeelding der reizigers toeschrijf.

Vrijdag na den middag te 4 à 5 ure ontdekten wij het

eerst land; tot 11 ure 's nachts stoomden wij de Delaware-baai op en gingen toen ten anker, om op eenen loods te wachten. Deze kwam ten 5 ure aan boord, waarop wij dadelijk onze reis vervolgden tot elf ure, toen eene amerikaansche stoomboot ons ophield, met eenige doctors aan boord, om den gezondheidstoestand der nieuw aangekomenen te onderzoeken. Spoedig ging het verder de rivier op; kanonschoten van den wal verwelkomden gestadig onze aankomst, totdat wij omstreeks één uur te Philadelphia voor den wal lagen.

De oevers der rivier verschaften ons in het voorbij varen een aangenaam gezicht. Te meer trof ons dit, daar wij Europa nog meerendeels in haar wintergewaad, alles kaal en doodelijk, verlaten hadden. Hier vonden wij de gansche schepping in hare heerlijkste pracht, de bergen bekranst met jeugdig groene boomen, de velden daar tusschen bedekt met overvloed van gras en bloemen, en bezet met grazend of liggend vee; de tuinen en hoven voorzien met bloeiende boomen en welig opschietende groenten. Dit alles bood ons zulk een verheugend en aandoenlijk tooneel, dat ik nimmer door het aanschouwen der natuur zoo diep getroffen ben, en het eerste gezicht van ons nieuw vaderland op ons allen uiterst weldadig werkte.

Naauwelijks waren de touwen vast of eene menigte menschen stroomde toe, om hare diensten aan te bieden. Onder al dat rumoer hoorde ik iemand in de hollandsche taal roepen. Ik antwoordde, en dadelijk toonde hij mij eenen brief, waarop al onze namen letterlijk geschreven stonden. Hij was van wege het kantoor van Newyork gezonden, om ons tot gids te dienen,

omdat zij hier niemand hadden, die nederduitsch verstond. De man heeft ons dan ook op eene uitstekende wijze te regt geholpen, zonder eenige de minste belooning voor zijne diensten te vragen, zoodat wij ook in deze laatste proeve de voorkomende zorg moeten roemen van de compagnie, aan welke wij ons hadden toevertrouwd.

Te gelijk met de gidsen kwamen de visiteurs. Men begon dadelijk te lossen. Alles werd naauwkeurig nagezien. Geen ding mogt gesloten blijven; wat niet met de sleutel kon geopend worden, moest men open breken. Van deze moeite was ik met mijne eerste pakkist, die uit het ruim werd opgeschen, bevrijd, want deze kwam in zulk eenen gehavenden toestand boven, dat mijne goederen er van alle zijden uithingen. Daar deze veel belastbare zaken bevatte, dacht ik: dit zal mij veel geld kosten! Doch dit liep beter af. Zij wezen mij, de kist maar weg te nemen en digt te spijkeren. Wij hebben geene enkele cent inkomende regten betaald. Men schijnt de goederen van landverhuizers reeds bij de aankomst als nationaal goed te beschouwen.

De stad Philadelphia kan wel met de schoonste steden van Europa gelijk gesteld worden, zoo wel wat hare uitwendige inrigting, als wat haren zedelijken toestand aangaat. Terwijl ik het bovenstaande schrijf, hebben mijne reisgenooten onderscheidene kerken bezocht, die alle vol volk waren en in welke eene christelijke orde heerschte, die niets te wenschen overliet. Ook verhaalden zij mij, dat de zwarten, even als de anderen, goed gekleed en met kerkboeken voorzien zich tot godsdienst-oefening vereenigden; — hoewel ik moet zeggen,

dat zij zwarter zijn, als ik mij hen had voorgesteld.

Ziet daar, Vrienden! een kort verslag van ons weder-
varen tot nu toe. Een deel is gelukkig afgelegd, doch
een groot, en zeker het moeilijkste deel ligt nog voor
ons. Nu met moed voorwaarts, in vertrouwen op God
en onze goede bedoelingen.

Uw broeder,
R. J. Sijmensma.

15 Junij, 1853.

Waarde Vrienden!

Eindelijk is dan het lang gewenschte oogenblik daar,
waarop wij u weder schrijven en voor vast ons adres
kunnen melden. Wij zijn landbezitters in den staat In-
diana, en allen, zoo ver ons bekend is, gezond.

Het was geene ligtzinnigheid, die ons het oorspron-
kelijke plan, om ons in den staat Ohio neder te zetten,
deed verlaten. Gij weet, dat wij, om daartoe te gera-
ken, als ook om niet in de handen van bedriegers te
vallen, maar vooral, omdat wij boven alles godsdienstige
gemeenschap wenschten, eerst doopsgezinde broeders
wilden opzoeken, van wie wij, schoon ons geheel on-

bekend, vertrouwden, dat zij ons het beste die plaats zouden kunnen en willen aanwijzen, die voor onze tijdelijke belangen het geschiktste was, en waar wij tevens met broeders in gemeenschap konden leven. Om zekere redenen volgden wij den raad van vriend G. niet, om die broeders eerst te Lancaster te gaan zoeken, maar gingen met den stoomwagen regelregt naar Pitsburg, denkende, ze overal wel te kunnen opvragen.

Vooraf hadden wij reeds eene proeve van de amerikaansche bedriegelijkheid. Op de stoomboot had een duitsche waard ons een kaartje gegeven, waarop hij voor 50 cents (*f* 1,25) kost en inwoning aanbood. Op grond daarvan hadden wij ons tot hem begeven; doch toen wij ons na een verblijf van drie dagen tot vertrekken gereed maakten, eischte de man met het onbeschaamde gelaat 100 centen. Wij toonden hem zijn kaartje, maar hij zwoer bij kris en bij kras, dat hij het niet minder kon noch wilde doen en dreigde met het geregt. Daar een of twee dagen langer vertoef nog grooter schade zou wezen, accordeerden wij voor 75 centen. Het kaartje van den spoorweg naar Pitsburg beloofde ook alle spoed, en evenwel heeft men ons in het Alleghany-gebergte een nacht en bijkans een dag laten staan; en hoe de passagiers ook riepen, de bestuurders waren met de locomotief verdwenen, om middelerwijl eene voordeeliger kans waar te nemen. Te Pitsburg ging het ons niet beter, doch gelukkig behoefden wij hier geen nacht te vertoeven. Zulke ondervindingen zijn niet bemoedigend. Had ik geene andere dan aardische ondervindingen gehad, misschien had de wanhoop mij reeds in de eerste haven

bevangen, hoewel ik anderszins wel wist, dat het zoo komen moest.

Daar wij onderweg grond hadden verkregen om te vermoeden, dat er zich mennonieten in Marietta zouden bevinden, begaven wij ons van Pitsburg met een paketschip derwaarts. Hier gekomen konden wij echter nergens eenig spoor van doopsgezinden ontdekken. Half moedeloos gingen wij de stad rond, en wie wij ook vroegen, niemand kende die lieden. Eindelijk wees men ons naar eenen schoenmaker, die daar lang gewoond had en tamelijk verstaanbaar duitsch sprak, doch ook deze kende dat volk niet. Hij was methodist, en hoewel ik volgens opgaaf eenig vooroordeel tegen die gezindte had opgevat, de welwillendheid en deelneming, welke die man ons betoonde, heeft alle vooroordeel in hoogachting veranderd. Hij deed alle moeite, om eenig spoor in zijne boeken te vinden, raadpleegde met twee engelsche predik-broeders; doch toen wij weder tot hem kwamen, verklaarde hij niets te hebben kunnen vinden; wilden wij hem echter des avonds nog een derde bezoek brengen, dan zou hij nog den lutherschen prediker raadplegen. Wij deden het, en nu ontvingen wij het bericht, dat de mennonieten zich in Zoär en omstreken overvloedig ophiielden.

Onze vrienden dankbaar de hand gedrukt hebbende, namen wij den wandelstaf weder op. Waren wij vroeger zuidwaarts getrokken, nu moesten wij met vrouwen, kinderen en bagagie weder noord-westwaarts trekken. Zaterdag namiddag kwamen wij te Zoär. Onze eerste vraag was weder naar doopsgezinden. Wel had men

daar superatisten, wier prediker daar woonde; doch de lieden, die wij noemden, kende men niet. Wij begaven ons met ons beiden 's avonds naar dien prediker, die tevens hoofd der kolonisatie was. De man verklaarde bij onze komst, dat hij weinig met zulke nachtbezoeken ophad, maar nadat wij hem de oorzaak van ons vertrek uit Nederland bekend gemaakt hadden, en hij daaruit merkte, dat wij gelijk dachten in het gevoelen omtrent de onchristelijkheid van den oorlog, was de man op eens omgekeerd; hij liet ons twee stoelen zetten, en wij spraken geruimen tijd hartelijk met elkander. Die superatisten bleken ons duitsche kwakers te zijn, die om de krijgsveld te ontgaan naar het land der vrijheid gegaan waren. Nergens in Amerika heb ik zulk eenen heerlijken aanleg gezien dan hier, waar voor 30 jaren nog woest bosch was. Doch wat onze belangen betrof, kon die grijsaard ons geene inlichtingen geven.

Hiermede begaven wij ons naar onze ledikanten, maar hoe zacht deze ook waren, de slaap was dien nacht zeer gebrekkig. Wij gevoelden ons als leiders verantwoordelijk voor hen, die zich aan ons hadden toevertrouwd, en het was niet zonder aandoening, dat wij de aanbiedingen herdachten, die wij van de hand gewezen hadden, alleen omdat wij ons in den kring van doopsgezinden wilden nederzetten. Overtuigd van onze goede bedoelingen en het christelijke onzer beginselen, hebben wij elkander getroost en moed ingesproken. Dat wij dit wel noodig hadden, zal u niet verwonderen. De arme landverhuizer wordt op wagens en schepen dikwijls niet anders behandeld dan als een stuk rundvee

of als pakgoed. De roos, die in Amerika zal bloeijen, moet eerst in zwarte aarde ontkiemen. Wij hebben wel drie weken een bed gemist en zijn zonder twijfel in 14 dagen niet ontkleed geweest. Vele nachten hebben wij doorgebracht, waggelende op banken, daar er geene ruimte was om ons op den vloer uit te strekken. Te Mariëtta werden wij in den nacht afgezet op eenen legger, tusschen een hoop vreeselijk stinkende vellen; doch hoe onaangenaam die ligplaats ook was, toch sliepen de meesten spoedig in. Twee dagen en nachten bragten wij door op eene lading tarwe, en wij hebben het verblijf geroemd als een der besten. Gij kunt u dus wel voorstellen, dat wij, bij herhaling zoo te leur gesteld, wel troost behoeften.

Zonder elkander iets te verwijten, begaven wij ons zondag morgen weder op straat, om onze nasporingen voort te zetten. Zoo door Zoär rondloopende, gaf een jong gezel ons eindelijk eenig licht. Hij was ons reeds voorbij gegaan, toen wij besloten ook hem eens te vragen. Ook hij kende geene mennonieten, doopsgezinden; doch toen ik hem sprak van *baardmannen*, *amische broeders* ontvingen wij den eersten lichtstraal. Dezen kende hij. Bij zijnen meester, eenen wever, ontvingen wij den tweeden lichtstraal, want deze verklaarde ons, met eenen doopsgezinde nabij Dover bekend te zijn. Hij roemde hem zeer om zijnen christelijken wandel. Deze zou ons, zeide hij, wel te regt wijzen.

Dover was 10 mijlen ($3\frac{1}{3}$ uren) verwijderd. Het besluit was dus oogenblikkelijk genomen; het gezelschap had een goed logement; — en nog den zelfden zondag na den

middag betraden wij tot onze onuitsprekelijke blijdschap het huis van eenen doopsgezinden broeder. Wij konden elkander weinig verstaan, doch met eene beschrijving van Amerika in de hand wezen wij hem op de bladzijden, welke de belijdenis en gebruiken der mennonieten bevatten, en uit zijn toestemmend antwoord zagen wij spoedig, dat wij te regt waren. Hij ontving ons minzaam, doch daar hij ons niet veel kon beduiden, gaf hij ons de namen hunner predikers op, en wij begaven ons nog den zelfden namiddag naar Wainsburg, 17 mijlen (5 1/2 uren) verder 1).

Het was wel eenigzins gewaagd, eene amerikaansche woestijn met de nederdalende zon in te treden; daar het echter lichte maan en onze begeerte zoo groot was, wilden wij het wagen, den onbekenden weg te gaan over bergen en dalen, en wij konden het doen zonder de onzen ongerust te maken, daar wij bij het heengaan gezegd

1) Tot opheldering zal eene korte aanmerking hier niet ongepast zijn. De doopsgezinden, welke onze broeders zochten en vonden, moeten wij niet verwarren met de baptisten, die thans het aanzienlijkste kerkgenootschap in A. vormen. Deze laatsten zijn afkomstig uit Engeland, doch schoon als wij voorstanders van den doop der bejaarden en oorspronkelijk van den zelfden stam, is er in den loop der tijden onder hen eene andere rigting ontstaan. Doch de doopsgezinden, van welke hier sprake is, zijn nader aan ons verwant, ja, nog van het zelfde godsdienstige beginsel als wij, schoon zij meer op het oude standpunt zijn gebleven. Zij zijn meest afkomstig uit Zwitserland, van waar zij door de onverdraagzaamheid der hervormden eerst een toevlugt in de Paltz zochten en van daar grootendeels naar Pensylvanie verhuisden, waar zij (1707) aan de Pequca-beek 10,000 akkers land van Penn gekocht hadden en de stad Lancaster stichtteden. Men rekent hun aantal in Amerika thans op omstreeks honderd en dertig duizend.

hadden, misschien den nacht uit te zullen blijven. Die geen bergachtig land gewoon is, kan zich geen denkbeeld van onze reis maken. Dikwijls moesten wij 10 minuten en langer met de handen op de knieën steunende tegen eene hoogte opworstelen. Al vragende wandelden wij zoo voort, totdat de zon onderging en wij tot onze ontsteltenis vernamen, wel 3 mijlen van den regten weg afgedwaald te zijn. Nu begonnen wij onze krachten in te spannen, en onze angst vermeerderde met de donkerheid, terwijl eene zware donderlucht ons daarenboven in het woud bedreigde. Wij dachten soms bij eenzaam staande huizen nachtverblijf te vragen, doch daar deze óf ledig waren, óf door vreeselijke honden bewaakt werden, vervolgden wij steeds onzen weg door het bosch. Eindelijk kwamen wij op eenen kruisweg, en na eene gelukkige keuze, in onkunde gedaan, bereikten wij toch eindelijk Wainsburg. Een menschlievende waard nam ons in, terwijl wij ons reeds voorgesteld hadden den nacht in het woud te moeten doorbrengen.

Den volgenden morgen vonden wij spoedig de opgegevene predikers. Terwijl wij hun onze zaken en plannen bekend maakten, werden zij telkens meer met ons ingenomen. Toen wij hen evenwel vroegen, waar zij zich zouden nederzetten, indien zij zich in onze plaats bevonden, gaven zij duidelijk te kennen, dat Ohio dan niet verkieselijk was wegens de duurte van het land, maar dat wij ons, op het spoor van vele hunner broederen, naar Indiana moesten begeven, en wel naar het distrikt Elkhart in Gozen (Goshen). Hoewel de doopsgezinden wel over geheel Amerika verstrooid waren,

zoo waren zij in die streek toch bijzonder talrijk en hadden zij daar vele vermaningen en predikers. — Nu kwamen wij in tweestrijd. Wij hadden het zoo vaste plan, ons in Ohio neder te zetten, waren het onzeker rondzwerven zoo moede, en daarbij werd ons hier twee maal gelegenheid tot land koopen aangeboden. Een jongman, die ons gaarne in hun midden wilde behouden, raadde ons toe te tasten; doch de prediker antwoordde eenvoudig: „gij vraagt ons om goeden raad. Ik wil daarom met u naar eenen anderen prediker rijden, een uit Zwitserland, die in Gozen beter bekend is dan ik.” Dadelijk sloeg hij het paard voor den wagen en reed nog dien zelfden avond 8 mijlen ver met ons naar hem toe.

Hartelijker en deelnemender zijn wij nergens ontvangen dan bij dezen leeraar. Het uitwendige, het eenvoudige en degelijke kenteekende geheel den echten doopsgezinde. Het was alsof wij in dit verre land te huis kwamen. Gelijk onze oud-doopsgezinde boeken ons bij hem tot eene aanbeveling strekten, zoo toonde hij ons de zelfde werken in zijne kast: Menno Simons, P. J. van Twisk, den martelaarsspiegel, en dat in de zelfde lederen banden, en met half lederen en half koperen sloten, als de onze. Zijn baard, ja, zijn geheele wezen was mij eigen; ik verbeeldde mij gedurig mijnen overleden broeder voor mij te zien. Hij zeide zich te verheugen, dat er nog menschen waren, die, om hun geweten te bevrijden van eene onchristelijke deelneming aan den oorlog, zich moeite en kommer wilden getroosten. Hij achtte het daarom zijn dure pligt, de zaak ernstig te overwegen, en nog dien zelfden avond hoorden wij zijn oordeel: zoo

wij eene nederzetting van eenige huisgezinnen bedoelden, dan moesten wij den staat Indiana en wel het land Gozen kiezen. Dit zou ons nog wel 300 mijlen (100 uren) reizen kosten, doch de effene grond, de vruchtbare en gezonde bodem en de lagere prijs van het land zouden ons dat dubbel vergoeden. Zelfen onkundig, lieten wij ons raden, en maakten ons weder gereed tot den langen togt.

Met onderling goedvinden bleven de werklieden van ons gezelschap in de omstreken van Dover werken aan eenen spoorweg. Wij zouden eerst land aankopen, en dan konden zij ons later volgen. Wij voeren dus met drie huisgezinnen in eene door paarden getrokken kanaalboot van Zoär af naar Cleveland, en gingen van daar met het paketschip naar Toledo. Hier namen wij voor onze personen en goederen plaats op den spoortrein tot aan Elkhart, betaalden onze vragt, en met onze bewijzen in den zak stegen wij des nademiddags in den wagen. Wij snelden voort met verbazende vaart; tegen den avond dachten wij nu spoedig ter plaatse te zullen zijn en verwachteden ieder oogenblik het sein tot stilhouden, doch wij hoorden geen sein, en snelden den geheelen nacht door met onverminderden spoed. Des morgens, toen de zon aan den hemel rees, waren wij ter plaatse, en raad eens waar wij waren? — het was ons zelve een raadsel — te Chicago, in den staat Illinois. Hier beproefden een waard en zijn dienaar ons nog op te houden, doch de ondervinding had ons geleerd geen en waard meer te vertrouwen. Door vragen en dringen in het station gelukte het ons, nog dien zelfden dag vrachtvrij naar Elk-

hart terug gebragt te worden, en voor één dag verlies en een paar dollars hebben wij het meer Michigan, den staat van dien naam en een gedeelte van Illinois gezien. Zoo kwamen wij eindelijk in het gewenschte distrikt, en van de plaats, waar de spoortrein ons had afgezet, spoedig te Gozen, den 1sten Junij, ruim zeven weken na ons vertrek uit Friesland, van welke wij 22 dagen in Amerika hadden rond gezworven.

Onze eerste ontvangst te Gozen was niet zeer bemoeidigend, daar twee herbergen ons weigerden op te nemen en wij eerst in de derde plaats vonden. Dit werd evenwel beter, zoodra wij slechts de predikers gevonden hadden, aan wie wij door onze broeders uit Ohio aanbevolen waren. Een van dezen, Jacob Christoffel, logeerde ons met vrouwen en kinderen drie dagen uit liefde. Door hem verkregen wij ook een ledig staand blokhuis, 10 mijlen van Gozen, dat aan eenen thunker 1) toebehoort, en ons mede uit liefde ter bewoning

1) Thinkers zijn mede doopsgezinden, in de wijze van doopbediening meer met de baptisten, doch in hunne practische rigting meer met ons overeen stemmende. De meergemelde mennonieten doopen als wij met besprenging; baptisten en thinkers evenwel met onderdompeling. Tusschen beide is hierin evenwel, zoo ver ik uit enkele bescheiden kan opmaken, dit verschil, dat de baptisten den katechumeen *regtstandig* onder dompelen, de anderen evenwel met eene *voorover strekkende beweging*, van waar zij den eigenaardigen naam van thinkers, duikelaars, verkregen. Deze godsdienstige gemeenschap is uit Duitschland afkomstig, en haar aantal wordt tegenwoordig op omstreeks 30,000 berekend. Zij worden even als de doopsgezinden om hunnen christelijken wandel doorgaans hoogelijk geprezen, doch de thinkers schijnen boven hen, ja, boven alle andere gezindten uit te munten in zuiverheid van zeden, vlijt, regtschapenheid en onderlinge liefde.

werd aangeboden. Hier hebben wij dan nu voor het oogenblik onze woonplaats.

Wij waren hier naauwelijks aangekomen, of ons werd van verschillende zijden land te koop aangeboden; doch wij meenden ons hier geheel naar den raad der predikers te moeten gedragen. Weldra maakten deze ons opmerkzaam, dat er vier tachtigers (stukken van 80 akkers) nevens elkander, met een schoon blokhuis, tuin en hof te koop waren, welker ligging dicht bij eene school en zaagmolen wel uitlokkend was. De eigenaar had het in zijnen natuurstaat als congres-land gekocht, 14 jaren bewoond, in dien tijd 50 akkers ontgonnen en wilde nu verder westwaarts trekken. Daar hij niets dan engelsch sprak, diende een der predikers, die zich ook goed in het duitsch wist uit te drukken, tot tolk. Wij namen eerst elk eene teug water uit zijne put, vroegen naar prijs en voorwaarden, en daarover sprekende en het land beziende naderden wij een boomstam, en daarop gezeten kochten wij dit goed, 320 akkers (128 bunders) met toebehooren, om 1 September te aanvaarden, voor 3200 dollars (*f* 7900). Om den koop dadelijk schriftelijk te bevestigen begaven wij ons naar eenen regtsgeleerde, die eerst uit het veld moest gehaald worden, doch in zijn boomhakkers gewaad spoedig onder een afdak het koopcontract had geschreven. Na in Gozen onderzocht te hebben, of het goed ook met hypotheek bezwaard was, had den volgenden dag de betaling plaats. Wij, de regtsgeleerde, onze tolk en een ander prediker, als getuigen, kwamen zamen in het huis van den verkooper; het geld werd geteld, het contract geteekend en wij wa-

ren landeigenaars in Indiana zonder een enkele cent kosten, buiten het schrijven van het contract.

Eene zaak deed ons evenwel gevoelen, dat wij in Amerika waren. Het is bekend dat de vrouwen hier groot regt hebben. Toen de man ondertekend had, moest ook de vrouw haren naam schrijven. Nu vroeg zij heel bedaard, wat wij haar daarvoor wilden geven? Met die gewoonte niet geheel onbekend, maar toch eenigzins verwonderd, zeiden wij door den tolk: in Europa zoo iets niet gewoon te wezen, omdat de vrouw daar zoo wilde als de man; wij wilden ons evenwel naar de gewoonte schikken en ons aan eene billijke uitspraak onderwerpen. Zij eischte 10 dollars. Ik achtte het een kwartier uurs een geluk, mij niet verstaanbaar voor hen te kunnen uitdrukken, want er ging zooveel in mij om, dat, zoo ik het had kunnen uitspreken, wij zeker hare gunst zouden verbeurd hebben, welke zij ons thans in vele diensten en huiselijke benoodigdheden betoont. Eindelijk teekende de vrouw voor 5 dollars, en wij waren volledige bezitters.

Vraagt gij ons nu naar onze uitzigten; ik geloof, dat wij door den raad onzer broeders goed zijn aangeland, en de woorden, die ik vroeger eens in uw midden verhandeld heb: „hoe zal ik den Heer vergelden alle de weldadigheid, die Hij aan mij doet,” zweven mij gedurig voor den geest en vervullen mijn gemoed met levendige dankbaarheid. De grond is hier doorgaans hoog, effen en vruchtbaar, en de prijzen der voortbrengselen hooger, dan wij ons voorgesteld hadden, daar wij in de nabijheid van eenen spoorweg zijn, langs welken de goe-

deren in 48 uren naar New York vervoerd worden. Hij, die ons meldde, dat in Amerika geen vogelgezang is, schreef onwaarheid, want er gaat geen morgen voorbij, of ik ontwaak onder het liefelijk gezang der woudbewoners. Wij hebben op onze bezitting wilde kalkoenen aangetroffen, welke lekker, vet en soms 20 pond zwaar moeten zijn, en R. meldde mij straks, op vijftig schreden een schichtig hert genaderd te zijn. Wij hebben het goed met ons drieën gekocht, en moeten dus nog twee woningen bouwen. Mijn zwager kwam straks reeds met de noodige bestekken. Wanneer wij de landen verdeeld hebben, zal ieder zoo ongeveer 17 akkers geklaard land, en 90 akkers boschgrond bezitten, en wat ons daarbij te wachten staat, kunt gij u voorstellen, wanneer wij u melden, daarop boomen gezien te hebben van 100 voet hoogte, en 5 à 6 voeten dikte. Wij hebben daarvan reeds eene proef gehad.

Het was reeds den volgenden dag na het sluiten van onzen koop, dat wij het waagden eenen aanval te doen op het maagdelijke woud. Wij hadden onderscheidene soorten aardappels medegenomen, daarbij nog andere gekocht, en men verzekerde ons, dat het tot poten nog niet te laat was. Ook hadden wij te Pitsburg elk eene stevige houthakkers bij gekocht. Deze namen wij 's morgens op onze schouders, en zoo naderden wij de door den verkooper aangewezen plaats. Het was den 9den junij dat onze eerste bijslagen in het amerikaansche bosch weêrgalmden. Geen half uur, of het zweet vloede ons van het aangezicht, doch ook geen anderhalf uur waren er voorbij, of 12 boomen lagen geveld en spoedig ston-

den er vuren te branden, zoo groot als ik ze zelden gezien heb. Des namiddags hervatteden wij onzen arbeid; de verkooper ploegde en beschikte de vense-riegels, en onder zijn opzigt hebben wij zoo veel grond op zijn amerikaansch geklaard en ingevensd (omheind), dat wij daarop den volgenden dag 2 korven aardappelen geplant hebben. Inderdaad heb ik langen tijd geen grooter genoeg gehad, dan wanneer een stam waggelend en krakend zijn naderenden val aankondigde.

Ziet daar, waarde vrienden! wat ik u voor het oogenblik van ons en onze zaken te melden heb. Wij gaan met goeden moed de toekomst te gemoet. Ons godsdienstig beginsel deed ons de zegeningen, in het vaderland genoten, kloekmoedig vaarwel zeggen, en hier deed dat zelfde beginsel ons broeders vinden en door hunne hulp in het tijdelijke althans weder verkrijgen, wat wij daar verlaten hebben. De doopsgezinden zijn hier niet hard. Wij zijn reeds verzocht ons met hunne gemeente te vereenigen, en zij verklaarden, ons te zullen beminnen als broeders. Toen ik hun verhaalde, dat de geschiedenis meldde, dat velen hunner in den vrijheids-oorlog de wapenen hadden opgevat, toonden zij zich geheel verontwaardigd en zeiden: het niet te kunnen begrijpen.

Weest allen met de uwen Gode bevolen door

Uw vriend en broeder,
R. J. Smit.

10 October 1853.

Waarde vrienden!

Wij hebben eindelijk onze eigene woningen betrokken, en hoe verheugd wij daarover zijn, kunt gij beseffen, wanneer gij u het oud vervallen blokhuis voorstelt, dat wij verlieten, 18 voeten lang en 16 voeten breed, met twee kleine vensters. In deze kleine ruimte hebben wij allen dezen zomer gewoond, en toen in augustus de overigen van Dover aankwamen, vonden 20 menschen met al onze kisten en bagagie daarin eene verblijfplaats. De zolder was de gezamenlijke slaapplaats. De muskieten worden afgeschilderd als eene plaag van Amerika; is dit waar in een gewoon huis, dan kunt gij denken of het ook bij ons waarheid was, daar zij door eene groote opening in het dak een vrijen toegang tot onze slaapplaats hadden. Ook was er bijna geen avond of wij sliepen in onder het onophoudelijk gefladder en gekras der vledermuizen, die ons soms op het aangezicht vielen. Dit was zeker geen benijdenswaardige toestand, doch het is het gewone lot van den landverhuizer. Het moet eerst op het slimste, voor het beter wordt. 's Menschen geluk bestaat grootendeels in zijne zienswijze. In alles de goede zijde op te merken, waarborgt hem het meest voor weelkragt en wanhoop. Zoo ging het mij ook. Die opening in het dak, hoe lastig ook om de muskieten en vledermuizen, gaf mij aan de andere zijde ook gelegenheid, om 's avonds wakker liggende den heerlijken starrenhemel te bewonderen, en diende des morgens om mij door de liefelijke toonen der vogels te doen ontwaken.

Ik heb veel te danken gehad aan godsdienstige boeken, die ik had medegenomen, daar zij mij voor heimwee bewaard hebben. Hoe meer godsdienst, hoe minder heimwee. Men heeft nergens een vriend verloren, wanneer men den Alomtegenwoordige tot vriend heeft. Ik heb, om zijne vriendschap te behouden, mijne aardsche vrienden verlaten, en thans zie ik bijna geen schepsel, dat door zijne schoonheid of vreemden vorm mijne aandacht trekt, of ik zeg met den aartsvader Jacob: *gewis ook de Heer is aan deze plaats*, of ik herhaal bij mij zelve Ps. 19: 1, 2, 7. Ik verheug mij ook, zoo vele ouddoopsgezinde boeken medegenomen te hebben, want zij dienen ons tot stille getuigen van onze belijdenis en aanbeveling bij de doopsgezinden. Deze zijn in deze omstreken zeer talrijk en behandelen ons met de grootste liefde. Op herhaald verzoek, om in de vermaning iets tot leering en stichting voor te stellen, hebben wij nu en dan ook een kort woord gesproken, gelijk de geest ons opgaf. De eigenlijke predikatie of leiding der godsdienstoefening hebben wij nog niet waargenomen; wat wij spraken diende slechts tot voorrede of getuigenis over het gesprokene.

Ik schreef u daar zoo even van de nieuwe huizen, die wij betrokken hebben. — B. W. zou het aanwezige huis betrekken; voor mijn zwager en ons moesten dus nieuwe woningen opgetrokken worden. Wij bebben ze naar de gewoonte des lands gebouwd met *bure-pligt*. Nadat wij de bouwstoffen, d. i. boomstammen, bijeen gebragt en gereed gemaakt hadden, waarschuwden wij onze buren een paar dagen vooraf. Daar kwamen nu op den ge-

gestelden tijd ruim dertig mannen opdagen, en in twee dagen was met behulp van zoovele armen een huis opgetrokken. Onze buurman, de meer gemelde vrederegter, was ook daaronder, en wel een der ijverigste blokopschuivers. Indien ik mij niet bedrieg, dan droeg hij daarbij een eigen gemaakt kleed. Hij maait ook zelf zijn gras, en zicht zijn eigen koorn. Gij ziet hieruit, dat ieder zich zelven zoekt te redden, en dit is ook noodzakelijk, want handwerklieden zijn hier bijna niet, en daglooners en dienstboden zeer duur, daar ieder zich toelegt op land ontginnen. Onze woning en die van mijnen zwager waren evenwel in die twee dagen niet voltooid; wij moesten ze zelven met den timmerman verder afwerken, en dan kosten ze ons nog ieder omstreeks 150 dollars, en bestaan zolder en vloer ook slechts uit gekloofd hout. Daarvoor hebben wij nu huizen met eene ruime kamer beneden, en twee boven-kamers. In het onze zijn 12 vensters.

Hoe druk onze vrouwen het in die dagen hadden, om al die menschen van het noodige te voorzien, kunt gij ligt denken. Zij werden evenwel hierin en in andere zaken door hare buurvrouwen trouw bijgestaan. Het eerste, wat zij van haar leerden, was broodbakken, want dat is hier bijna niet te koop. Verder zijn zij onderwezen, hare eigene zeep te koken, en wij zullen desgelijke onderrigt moeten ontvangen in het bereiden van suiker. Zij wordt hier gekookt uit het sap van zekeren boom, die op ons landgoed zoo overvloedig gevonden wordt, dat wij, gelijk men zeide, het volgende jaar wel duizend ponden konden winnen.

Wij, die regtstreeks naar Indiana trokken, zijn alle gezond gebleven; doch die in Ohio bleven zijn meest ziek geworden en voor een deel nog sukkelende, en daaronder de kraamvrouw. Zij kwamen hier, uitgezonderd drie mannen, die door het hooge daghuur uitgelokt werden, nog eenigen tijd aan den spoorweg te blijven werken.

Weest allen gegroet van

Uwen vriend
R. J. Smit.

Aan de gemeente van Balk.

Waarde broeders en zusters!

Genade en vrede in en met God, den Vader, door onzen Heer Jezus Christus, wordt toegewenscht door ons allen aan de broeders en zusters, die met ons eenerlei belijdenis in eene gemeente afgelegd hebben.

Broeders! gij allen weet, dat wij als herders en leer-aars der gemeente ons verplicht rekenden, een land op te zoeken, waar het mogelijk was, onze afgelegde belijdenis zonder dwang of drukkenden last te beleven. Ofschoon wij overtuigd zijn, dat deze onze poging door allen niet even gunstig is beoordeeld, wij rekenen het van onzen kant toch pligt, u mede te deelen, in hoe ver wij in onzen wensch zijn geslaagd en welke onze omstandigheden en uitzigten zijn, om ook hier bevorderlijk te zijn tot stichting van de gemeente van Christus.

Wat de hier gevondene broeders betreft, zij zijn na-

genoeg eenig met ons, daar zij verklaren met de belijdenissen, in den martelaarsspiegel van Thieleman van Bragt voorkomende, overeen te stemmen; evenwel bestaat er tusschen ons en hen eenig verschil in kerkelijke gebruiken, door hen verordeningen genoemd. Zij onderhouden de voetwassching bij het avondmaal. De broeders en zusters beschouwende als leden van één en het zelfde ligchaam, zijn ze allen stemgerechtigd in zaken van algemeen belang. Voor bijzondere zaken wordt een raad van predikers en oudsten zamengeroepen. Zij hebben predikers, uit de gemeente gekozen, die de dienst uit liefde kosteloos waarnemen. Uit de predikers wordt één gekozen, dien zij bisschop of vollen-dienaar noemen, en door wien doop en avondmaal bediend wordt. Die hier oudsten genoemd worden, hebben het oog te houden op de leer en den wandel der gemeente, en geven nu en dan wel eens met een paar woorden hunne toestemming over het gesprokene te kennen. Daar zij hier ter plaatse geene armen noch armegoederen hebben, zijn er natuurlijk ook geene diakenen. Toen er onlangs vrijwillige gaven voor eene nieuwe vermaning werden opgehaald, was dit aan bijzonder daartoe verzochte mannen opgedragen. Een van buiten inkomende prediker wordt door eenen brief van zijne vorige gemeente bekend gemaakt, en vangt zonder nadere bevestiging de dienst aan op zijne nieuwe woonplaats.

De wijze van prediking verschilt hier zeer van die in Nederland, en bijzonder in uwe gemeente. De leeraars hebben geene vooraf opgestelde preek voor zich, ja, geene enkele letter hebben wij bij hen gezien. Het nieuwe

testament ligt op eene lange tafel, achter welke de predikers zitten. Hij, die de dienst doet, slaat dit op, en leest den tekst voor, die verhandeld zal worden. Terwijl zij bij den aanvang hunne eigene onmagt, zonde en Gods onontbeerlijken zegen te kennen geven, zoo wachten zij ook wezenlijk op den goddelijken bijstand. Wij hebben ons dikwijls verwonderd over den moed en het vertrouwen, waarmede zij spraken, en, waarlijk! indien wij het zelve niet onderscheidene malen gehoord hadden, wij zouden het niet hebben kunnen gelooven, dat een mensch zulk een aandrift en kracht van spreken kan bezitten met zoo weinige geleerdheid. De taal des harten, die met ware overtuiging dikwijls onder aandoening en tranen uitgesproken wordt, maakt ook niet zelden eenen zichtbaren indruk op de hoorders. Het is de gewoonte, dat ieder der tegenwoordig zijnde predikers iets bijdraagt. Zoo houdt een de voorrede; een ander leest en verhandelt den tekst, en een, twee of drie geven getuigenis van het gesprokene, hetzij dan weinig of veel, al naarmate tijd en omstandigheden dit toelaten; duurt de tekstverhandeling lang, dan geven de bijzittende predikers meest slechts met een paar woorden hunne toestemming voor de vergadering te kennen.

Na gedane getuigenissen treedt diegene weder op, die den tekst verhandeld heeft en maakt met een knielend doch overluid gebed het slot. Het gebed geschiedt algemeen tweemaal; het eerste na de voorrede in stilte, het laatste hoorbaar door den dienstdoenden prediker, die dan doorgaans met het *onze Vader* sluit, en beide malen knielende. Hunne liederen, welke voor vier jaren in Kanada gedrukt zijn, dringen met allen

ernst op het nieuwe leven van den christen aan, doch zijn zonder noten. Zeer zelden ziet men hen met een liede-boek naar de vermaning gaan. Gelijk dit hier ook in andere godsdienstige vergaderingen de gewoonte is, zoo worden ook in de vermaning eerst twee regels voorgelezen, en dan door de oudere mannen en vrouwen gezongen, en daarop weder twee regels gelezen. Drie maal wordt er zoo gezongen, bij het begin, na het eerste gebed, en bij het einde.

Bij het inkomen in de vermaning is men gewoon elkander de broederhand te reiken; ook de vrouwen geven elkander niet zelden de hand. Men brengt den tijd door met onderlinge, gemeenzame gesprekken, totdat het lied wordt voorgeslagen. Dit alles kenteekent eene eenvoudigheid, welke niet stuitend is. Een ding is evenwel hinderlijk, de woeling der medegebragte kleine kinderen, en het uit- en inloopen in de vermaning onder de dienst.

Hunne vermaningen zijn zonder eenige opsiering, hier, als ook in Ohio blokhuisen, waarin eenvoudige banken geplaatst zijn, en aan het eene einde eene lange tafel, waarop een testamentje en eenige gezangboeken liggen, en des zomers ook een emmer met drinkwater staat. Achter die tafel zitten de predikers, en in het midden staat hij, die de dienst doet, het volk te vermanen, zoo als de geest het hem opgeeft, zonder eenig bewijs van leesbord of predikstoel. De gezetheid op kleding en andere uitwendige dingen is bij de mennonieten niet zoo streng als bij de amische broeders en thunkers, die zich doorgaans onderscheiden door baard en anderszins. Alleen onze broeders uit Zwitserland zijn hierin

iets strenger. Hoewel over het algemeen nederig in voorkomen, leven zij geheel vrij. Zij kenmerken zich niet door eene bijzondere kleeding, gehechtheid aan kleur of andere dingen, daar zelfs de doopelingen verschillend gekleed zijn, en avondmaal en voetwassing door ieder in zijne gewone kleeding wordt bijgewoond.

Evenwel heerscht er geene onbepaalde vrijheid. Dronkenschap, overspel of iets van dien aard wordt volstrekt niet geduld, en men handelt in dat opzigt zonder aanzien van personen. Eene zaak van dien aard is hier nog aanhangig. Een lid der gemeente, overigens van een geheel onberispelijk leven en volstrekt geen dronkaard, een wagen met goederen naar Gozen brengende, had om de koude sterken drank gebruikt, zoodat hij onbetaamelijke taal sprak en blijkbaar te veel had. Nu denkt men er over, den ban op hem toe te passen. Wij hebben eene vergadering dienaangaande bijgewoond, en wat het gevolg zal worden weten wij niet. De mijding is op verre na zoo streng niet als vroeger. Zij, die zich in 1811 afgescheiden hebben, nieuwe mennisten genoemd worden, en hoofdzakelijk in Ohio, Kanada en elders wonen, doch niet zeer talrijk zijn, oefenen nog groote gestrengheid in de mijding en omtrent de buitentrouw. De buitentrouw wordt, naar wij vernemen kunnen, onder de gewone doopsgezinden niet vrijgesteld, maar toch niet met dadelijke afsnijding van de gemeente gestraft, wanneer hij of zij voor de gemeente of hare hoofden de bekentenis aflegt, zich aan de verordeningen vergrepen te hebben. Gelijk de Amerikanen meerendeels een weinig tabak rooken, zoo doen de mennonieten, alsmede de amische broeders en de thinkers dit ook. Bijna allen

hebben kleine pijpjes , weinig grooter dan een vingerhoed , en wij zagen wel eens , dat de een zijn pijpje na eenige trekken aan den ander overreikte ; zelfs zagen wij tot onze groote verwondering vele vrouwen deze pijpjes gebruiken , aan welke zij eenen heilzamen invloed op de gezondheid toeschrijven.

Dat wij de opgenoemde verschillen van onzen kant gaarne willen toegeven en hen als broeders beschouwen, spreekt van zelf, te meer daar zij na rijp onderzoek genegen zijn ook ons als zoodanig aan te nemen. Dat vertrouwen verkregen wij evenwel niet oogenblikkelijk. De eerste prediker in Ohio sprak van getuigschriften, ten bewijze dat wij in vrede van de gemeente waren uitgegaan; doch wij zeiden, dat geen getuigschrift hen daarvan kon verzekeren, vermits zij toch ons schrift niet verstonden, en al verstonden zij dat ook al, wij verlangden niet, dat zij geloof zouden slaan aan getuigenissen van hun geheel vreemde menschen, daar wij zelven in hun geval ze zouden wantrouwen. Wij verlangden voor het oogenblik niets van hen dan raad, en dan wenschten wij gaarne eene vereeniging, doch niet voor dat er genoegzame tijd en gelegenheid was geweest, om elkander wederzijds te leeren kennen. Het was hunne en onze plicht, voorzigtigheid in zulk eene zaak in acht te nemen. Deze woorden waren genoeg, om dien man te doen zwijgen van bewijzen. Maar meer deelnemend en vertrouwelijk werd hij, toen wij *Thieleman van Bragt, Dirk Philips, en de wandelende ziele* onder zijne boeken vonden, en hem verzekerden, deze ook medegenomen te hebben, ja, hem de oorspronkelijke werken als present aanboden, indien hij met ons naar Zöar wilde gaan.

Toen wij eenmaal de namen der predikers in Indiana wisten, en wij hun verzekerden, dat zij ons door Jh. Berkie uit Ohio opgegeven waren, hadden wij minder moeite om vertrouwen te winnen, en het duurde slechts weinige weken, of wij werden ernstig door hen tot vereeniging aangezocht. Wij wezen dit echter van de hand met te zeggen: „daar wij geene getuigschriften hadden, wilden wij eerst getuigenis van ons zelve geven door onzen wandel, terwijl zij uit verkeer en omgang wel zouden kunnen ontdekken, of wij onwaarheid hadden gesproken.”

Wat nu van deze vereeniging worden zal, daarover zijn wij nog in het onzekere, dewijl wij de te wachten broeders daarin ook gaarne eene stem geven willen. Wij waren in het begin voornemens eene vermaning op ons landgoed te stichten en een kerkhof daarbij aan te leggen, doch een der predikers heeft ons ernstig onder het oog gebragt, dat dit een beletsel zou zijn voor onze verbroedering. „Gij zijt te weinig in getal,” zeide hij, „om op u zelve te kunnen bestaan. Eenmaal komt toch de tijd, dat zoo niet gij, althans uwe kinderen zich met de Amerikanen verbinden door huwelijken en anderzins, en dan zal het eenige moeilijkheid hier of daar kunnen geven, dat voorkomen zal worden, zoo wij met elkander in eene vermaning zamenkomen.” Hij achtte dit zoo veel raadzamer, omdat er in de naaste vermaning, 3 mijlen (1 uur) van hier, slechts om de vier weken dienst gedaan werd, en wij de overige zondagen dit gebouw dan onverlet konden gebruiken, om de onzen te stichten. De sleutel was tot onze dienst. Hij van zijnen kant zag het gaarne, daar hij ons zeer goed ver-

staan kon. Ook vele anderen hebben ons, wanneer wij in gebrekkig duitsch iets in de vergadering voordroegen, verzekerd dat zij de hoofdzak en bedoeling zeer goed hadden kunnen begrijpen. Wat wij nu doen zullen, weten wij niet.

Ziet daar, Br. en Z.! eenige berigten over onze godsdienstige betrekkingen en uitzigten. Ontvangt ze met liefde. Wij beschouwen ons niet als afgescheidenen van uwe belijdenis, maar eerder als voorstanders van datgene, wat het hoofddoel des christendoms uitmaakt voor ons, en al diegenen, die hun geweten bezwaard gevoelen over de krijgsdienst. Wij hadden ons voorgesteld eene ligte schadeloosstelling te moeten geven voor de vrijheid van krijgsdienst, b. v. een of twee dagen in het jaar aan de staatswegen te moeten werken, gelijk dat vroeger plaats vond; doch men verzekert ons, dat wij ook in dat opzicht geheel vrij zijn.

Dat de God der lijdzaamheid en der vertroosting u geve, dat gij onder elkander eensgezind zijt naar Jezus Christus wordt u toegewenscht door

R. J. Smit,
R. J. Sijmensma.

Ik kan niet nalaten hierbij nog eenige berigten te voegen, welke ik onlangs in een duitsch tijdschrift vond.

Uit Dantzig schrijft men in Maart 1852. Ook in dit jaar maken zich weder huisgezinnen van de in de lage streken langs de rivier de Weichsel en in de Mariënburger Werder, in West-Pruisen, levende mennonieten gereed tot verhuizing. Gelijk bekend is, begeven zich ieder jaar uit die streken een aantal mennonieten naar

Zuidelijk Rusland, om zich neder te zetten in de van hunne geloofsgenooten daar gegronde, groote en bloeiende koloniën, welke zich over zorgvuldige bescherming en menigvuldige begunstiging der russische regering te verheugen hebben. Achttien mennonietische dorpen bevinden zich in het stadhouderschap Jekaterinow met 13,000 zielen, in Tauriën 42 dorpen met 8000 mennonieten. De overige duitsche koloniën aldaar tellen 40,000 zielen, in 105 dorpen verdeeld. Ten gevolge van gedaan onderzoek, hoe vele mennonieten nog in West-Pruiſen leven, heeft men hun aantal bevonden 12,970, in Pozen daarenboven 2, in Pommeren 76, Brandenburg 23, Sileziën 2, Saxen 4, de Rhojn-provinciën 1841 en Westphalen 90; dus in geheel Pruiſen 14,508. In Oost-Friſland worden daarenboven 520 doopsgezinden geteld, en te Frederikstad in Holſtein 49.

Ik voeg hierbij een uittreksel van een besluit van den keizer der Russen, de doopsgezinden betreffende, die naar zijn rijk wenschen te verhuizen, gedateerd Petersburg, 30 September 1852.

„Nadat onderscheidene in West-Pruiſen woonachtige doopsgezinden met het verzoek gekomen zijn, om op grond van de aan hunne geloofsgenooten verleende voorregten met der woon te mogen overkomen, heeft de minister der rijksdomeinen dit verzoek tot den keizer gebragt, en is besloten:

1°. Zij zijn verpligt de toestemming hunner regering te vertoonen aan het russisch gezantschap en daar voor ieder gezin 350 pruiſche daalders te deponeren, die hun bij de aankomst zullen terug gegeven worden;

2°. Zij zullen het doel, om de anderen in landbouw tot voorbeeld te dienen, in het oog moeten houden;

4°. Zij en hunne nakomelingen zijn van persoonlijke krijgsdienst vrij gesteld, maar zullen daarvoor na 20 jaren met een recruten-geld belast worden, dat door de regering naar de waarde van eenen recruit zal berekend worden, en thans 300 zilver roebels bedraagt;

6°. Zij genieten 10 jaren vrijheid van alle belasting;

7°. Aan ieder huisgezin zullen 65 dessatinen land toegemeten worden, in het gouvernement Samara, waar hun het land bevalt;

9°. Na 10 jaren zullen zij $4\frac{1}{2}$ kopek zilver grondbelasting voor de dessatine betalen;

10°. Honderd huisgezinnen kunnen zich nu vestigen; Het overblijvende land zal als kroon-domein verpacht worden, waarbij het den mennonieten vrij staat, ieder stuk land, dat zij gepacht hebben, met toevoeging van een percent jaarlijks voor zich in eigendom te behouden. enz.”

De doopsgezinden hebben dus hun aloud karakter van zwervelingen op aarde nog niet verloren; doch zoo worden onze gevoelens in de wereld verbreid, en het is eene streelende en verheffende gedachte, zoowel aan de overzijde van den oceaen, als in het ver gelegene Rusland gelijk gezinde broeders te bezitten; misschien is het een blijk van de stille werkzaamheid der Voorzienigheid, welke zoo ongemerkt hare bedoelingen vooruitwerkt.

BIJLAGEN

TOT DE

GODSDIENSTIGE LECTUUR VOOR

DOOPSGEZINDEN.

De Proponent P. Bruin aanvaardde op den 15 Februarij 1854 zijne betrekking als Predikant in de gemeente te Rottevalle, predikende over 1 Corinthe II: 1, 2, na des morgens, door den vorigen leeraar dier gemeente, Ds. R. Loosjes, thans Predikant te Akkrum, te zijn ingeleid, die tot onderwerp zijner broederlijke toespraak gekozen had: Romeinen XII: 10.

Het zelfde geschiedde den 19 Februarij aan den Hoorn op Texel, waar Ds. Huizenga, Predikant op dat eiland, aan den Burg, den Proponent D. Lodeezen des voormiddags in de gemeente inleidde met eene toespraak over 1 Petrus V: 1-4, waarna deze des namiddags zijn post aanvaardde met eene leerrede over 1 Corinthe IV: 4.

De gemeente te Baard verblijdde zich op den 26 Februarij den tot leeraar beroepen Proponent J. de Verwer in haar midden te zien, die zijne betrekking aanvaardde, predikende over Lucas XI: 28, zonder dat daarbij vooraf eenige inleiding of voorstelling plaats had. Evenzoo verbond zich zijn vriend, de Proponent H. V. N. Bouman, op den 5 Maart met den zelfden tekst aan de gemeente den Iip in Noord-Holland.

Op den 12 Maart begon de als leeraar beroepen Proponent J. P. Muller zijne evangelieprediking in de gemeente te Mensingaweer, sprekende over 2 Petrus I: 12. Des morgens was hij tot de gemeente ingeleid door Ds. Gerhards, Predikant te Groningen, met eene broederlijke toespraak over 2 Corinthe XIII: 13b, terwijl de Hoogleeraar S. Muller, die deze taak op zich genomen had, daarin werd verhinderd.

Na het bedanken van Ds. R. Loosjes, Predikant te Akkrum, voor de noodiging om in de gemeente te Zaandam eene predikbeurt te vervullen, is Ds. Hartog, Predikant te Joure, daartoe uitgenoodigd en op den 26 Maart tot leeraar dier gemeente beroepen, ter voorziening in de vacature, die eerlang door het vertrek van Ds. C. Sepp naar Leiden, ontstaan zal.

Op den 26 Maart werd de kerkeraad der Doopsgezinde gemeente te Groningen aangenaam verrast en verblijd door een zeer kostbaar geschenk van een achtenswaardig lid dier gemeente, dat van zijne belangstelling in de bediening van den christelijken doop en de viering van het H. avondmaal een blijvend gedenkteeken zal zijn. Het bestaat uit eene doopvont, een doopkan en twee wijnkannen, benevens twintig bekers en twee bladen voor brood, alles van massief en zwaar zilver en vevat in twee mahonijhouten foudraals met fluweel gevoerd en met zilver beslagen.

Tot herstelling van een onwillekeurig verzuim in onze berigten bij het vorige stukje, vermelden wij dat het beroep naar de gemeente te Balk eerst aan Ds. Akkringa van Workum was opgedragen, die echter niet kon besluiten deze beroeping aan te nemen.

Daar de gemeente te Warns in de volgende maand door het vertrek van Ds. Gorter naar Balk vacant zal worden, heeft zij de hulp van den ring van Bolsward ingeroepen en zal door de Predikanten, tot dien ring behorende, in de predikdienst worden voorzien.

DE CHRISTELIJKE VRIJHEID.

God heeft mij gezonden, om de gevangenen loslating te prediken
en de verslagenen henen te zenden in vrijheid. Luk. 4: 19.

Indien de Zoon u vrijgemaakt zal hebben, dan zult gij waarlijk
vrij zijn. Joh. 8: 36.

Waar de geest des Heeren is, daar is vrijheid. 2 Cor. 3: 17.

DE CHRISTELIJKE VRIJHEID.

Onder de goederen des levens wordt de vrijheid zeker wel het meest begeerd en haar gemis het diepst betreurd. Zelfs aan het redeloos gedierte is een onverdoofbare zucht daartoe ingeschapen; de gevangene vogel treurt in hare kooi, en het wilde dier zoekt met woede de tralieën van zijn hok te verbreken, die hem de terugkeer naar zijne vrije bosschen afsluiten. Maar nog sterker zucht woont in de borst van den redelijken mensch. Al is de meester nog zoo zacht, gaarne wil de dienstbode den overvloed der dienstbaarheid verruilen tegen de armoede van eene eigene woning. Met hijgend verlangen telt de gevangene de jaren, maanden en dagen, die nog verlopen moeten voor het uur van zijne loslating slaat. Tachtig jaren streed het voorgeslacht voor ons zelfstandig volksbestaan. *Staatkundige en godsdienstige vrijheid* is nog de twistappel tusschen de bezitters van verouderde regten en het nieuwe, meer ontwikkelde geslacht, tusschen adel en volk, roomsch en protestantsch,

orthodox en liberaal, het zuidoostelijk en noordwestelijk Europa, en in den uitslag van die worstelingen is de toekomst van ons werelddeel opgesloten.

Aan de overzijde der zee komt nog een derde onderwerp den strijd vergrooten. In het vrije Amerika, zoo groot door zijne staatkundige en godsdienstige voorregten, mist nog een aanzienlijk deel der bevolking *de persoonlijke vrijheid*. Toen Spanje voor drie en eene halve eeuw daar achtereenvolgens rijke eilanden en groote koninkrijken veroverd had, moest zij, om van hare verovering eenig nut te trekken, de door goddelooze dapperheid uitgemoorde landen met eene nieuwe bevolking voorzien, en ging zij daartoe met roof en koop menschen halen van de westkust van Afrika. Dat voorbeeld vond navolging bij Portugezen, Nederlanders en Engelschen. Iedere handeldrijvende natie vlamde op oosten westindische bezittingen en bevolkte de laatste veelal met slaven. Zoo herleefde de afschuwelijke slavenhandel tot schande der christenheid. Het geloof der eerste eeuwen bezat de kracht, om de slavernij, die bestond, af te schaffen, en christenen van lateren tijd hebben eene nieuwe slavernij ingevoerd, veel afschuwelijker dan zij ooit onder heidenen bestond. Te midden van onze hooggeprezene verlichting blijft zij nog bestaan, ja! wordt zij nog door velen gehandhaafd en verdedigd; . . . voorwaar! een treurig getuigenis van de kracht van ons christendom en een ontmoedigend tegenbewijs van den vooruitgang en de beschaving, op welke wij zoo gaarne roemen.

Doch, Gode zij dank! onze godsdienst begint allengs

meer en meer weder hare aloude kracht te toonen. De godsdienstige geest van Engeland heeft reeds voor lang de overwinning behaald op staat- en geldzucht, en die schandvlek uit zijne bezittingen weggedaan; in N. Amerika verwekt die zelfde geest van dag tot dag een heviger strijd;— doch ons vaderland schijnt nog bevangen door eenen geest van traagheid, en ziet als een suffende grijsaard op tegen bergen van moeilijkheden. Maar toch, een enkele begint ook hier zijne stem te verheffen; — och! dat wij spoedig allen ontwaakten en die schandvlek van onzen naam en ons christendom wegdeden!

Maar hoe dringend noodzakelijk, de zaak heeft hare groote bezwaren. De vrijlating der slaven heeft in de engelsche koloniën niet dan zeer twijfelachtige uitkomsten opgeleverd. Het schijnt gevaarlijk om menschen, die altijd dienden, zoo op eens tot meesters over hun eigen doen en laten te maken. Zij kunnen de vrijheid nog niet dragen. Dit alles bewijst evenwel niets tegen de zaak. De slaven moeten vrijgelaten worden; alleen moet het ons omtrent de wijze, waarop dit geschiedt, voorzigtigheid leeren.

Er leefde in de westelijke staten van N. Amerika een man, die onverwacht een groot slavenbezitter werd. Zijne beminde gade was voor twee jaren gestorven, en had hem eenen zoon achtergelaten. Door zijn goed hart geleid, en door zijn vermogen daartoe in staat gesteld, had hij zich van nu af onverdeeld toegewijd aan het heil zijner medemenschen en de verzorging van zijn kind. Hij had zich nu onlangs met al het vuur zijner men-

schenliefde onder de tegenstanders der slavernij geschaard, toen hij het berigt ontving, dat zijn neef gestorven en hij, zijn eenige erfgenaam, nu de bezitter van zijne uitgestrekte goederen en talrijke slaven in een der zuidelijke staten geworden was.

Onverwijd gaat hij op reis, en aangekomen, geeft de zaakverzorger hem het bestuur zijner goederen over. De werkelijkheid overtreft verre zijne verwachting. Hij ziet zich eigenaar niet van ééne, maar van vele plantagies, welke, aan elkander grenzende, bijna eene provincie uitmaken, en naar den aard der gronden ingerigt zijn voor de aankweeking van tabak, suiker en katoen, met molens, fabrieken en bergplaatsen, alles in volmaakte orde. In het midden verheft zich het prachtige woonhuis en van daar leiden effene wegen naar alle zijden van het goed. Alles getuigde van den ijver en de orde van den vorigen bezitter. Er was geen schooner landgoed in Amerika en hij was daarvan eigenaar, doch dat goed werd bewerkt door slaven. Het lot van ongeveer 4000 menschen was in zijne handen gelegd.

Dit vervulde hem, toen hij des avonds, in het prachtige woonvertrek op zijn verzoek eindelijk alleen gelaten, zijne gedachten den vrijen loop liet, en de bewijzen van eigendom en de naamlijsten der slaven, waarmede de tafel bedekt was, hem als van zelf daar heen leidden. Zijne eerste gedachte was, onmiddellijk allen vrij te laten en het landgoed te verkoopen; doch spoedig gevoelde hij, dat de koopers het dan met andere slaven zouden bezetten. Het goed behouden zonder de slaven, kon hij evenmin, want hij kon hen niet vervangen door vrije

werklieden, en de nu zoo wel bebouwde grond zou alsdan spoedig eene wildernis zijn;— maar bovenal, wat zouden die ongelukkige menschen, indien zij zoo eensklaps aan zich zelve werden overgelaten? . . . Zulke overwegingen vervulden onzen menschenvriend, zij volgden hem op zijne legerstede, en, hoe vermoeid ook van de reis, zij ontnamen hem langen tijd den slaap. Des morgens was zijn besluit genomen, en dat was, zich op zijn goed te vestigen en vooreerst alles in den vorigen stand te laten.

Het was geen eigenbelang, dat hem bewoog, maar zuivere menschenliefde. Hij wilde allen vrijlaten, maar hen eerst opvoeden, opdat zij hunne vrijheid konden dragen. Hij achtte hen verbonden aan den grond, op welken de meesten geboren waren en dien zij allen zoo lang bewerkt hadden. Die grond moest hun eigendom worden, want wat beteekent vrijheid in de maatschappij zonder eigendom? Op de plantagies wilde hij hen dus opvoeden tot zelfstandige, welvarende menschen. De afgezonderde ligging van zijn goed, door hooge bergen ingesloten en slechts langs eenige kloven toegankelijk, was grootelijks bevorderlijk voor zijn doel.

Ik wil in korte trekken zijne beginselen, handelwijze en de uitkomsten zijner pogingen mede deelen.

Werken is het voertuig van alle ligchamelijke, verstandelijke en zedelijke ontwikkeling. Door werken verkrijgt het ligchaam kracht en geoefendheid tot allerlei bewegingen, de hand, ja, alle onze leden kunstvaardigheid, en is het verstand gedwongen gedurig op te merken en te overwegen. Het groote geheim van alle op-

voeding is dus daarin gelegen, zijne kweekelingen tot werkzaamheid te brengen en wel tot zulke werkzaamheden, waardoor de krachten van ligchaam en geest beiden gelijkelijk geoefend worden.

Zijn voorganger had het zelfde gezocht, maar uit eigenbelang. De vrees en het ontzag kennende als een der krachtigste prikkels tot gehoorzaamheid, maar tevens wetende, dat het ontzag voor den persoon vermindert, hoe meer wij hem van nabij leeren kennen, had hij zich met eene geheimzinnige onbekendheid omhuld, en zich niet dan met indrukwekkend vertoon laten zien. Alles ademde strengheid. De slaven beefden; doch de zelfzucht, die in alles doorstraalde, deelde zich aan hen mede en verijdelde zijn doel. Er ontstond een wederkeerige strijd der zelfzucht. Zocht hij zoo veel mogelijk werk van hen te verkrijgen, hun streven was, zoo veel mogelijk te rusten. Streed hij met de zweep, zij daarentegen met list, leugen en bedrog.

Onze menschenvriend bleef voor zijne slaven de onzigtbare, groote, magtige heer; doch alles, wat uit dat geheimzinnige heerenhuis voortkwam, ademde een geheel anderen geest. Alles hing van zijnen wil af, doch die wil was altijd goed en regtvaardig. De zweep werd als vroeger gezwaaid, maar diende slechts om het kwaad te straffen. De goedwilligen werden beloond, de ouden en zieken liefderijk verzorgd, de kinderen onderwezen. Zij zagen den heer niet, maar overal de blijken zijner zorg, en die zorg gold hen. Zoodra de negers dit bemerkten, was het verwonderlijk, welk eene verandering ten goede het bij hen te weeg bragt.

Nu ging hij een stap verder. Tot nu toe had geen slaaf iets bezeten, dat hij het zijne kon noemen. Op iedere plantagie was een slavenhuis, waarin allen zamen woonden. Zij hadden wel huwelijken gesloten, gelijk de natuur hen leidde, doch die verbindtenissen waren nooit geëerbiedigd, zoodat zij zelfs misten, wat de natuur zelve ons als eigen gegeven heeft, eigen man of vrouw, en eigene kinderen. Daar nu het eigenbelang nog krachtiger tot werken aanspoort dan de gehoorzaamheid, maar zij voor het eigene niet werken konden, indien zij geen eigendom bezaten; daar ook alle vrijheid slechts denkbeeldig is zonder eigendom, waarover wij onzen wil vrijelijk kunnen laten gelden; daar de mensch zich ook dan eerst regt ontwikkelt, wanneer de eigen wil hem tot werken aanspoort, en daar eindelijk op het lage standpunt, waarop die menschen nog stonden, de wil hoofdzakelijk alleen door eigenbelang kon bepaald worden, zoo besloot de heer, hun langzaam eenig eigendom toe te staan, en dit was de eerste schrede tot hunne vrijlating.

De huwelijken werden geëerbiedigd; daarop aan ieder gezin eene eigene hut, een stuk gronds benevens eenige vrije uren toegestaan, om dien grond voor eigen gebruik te bebouwen. Voor ieder jeugdig paar, dat de goedkeuring des meesters had verworven, werd zulk eene nieuwe woning gebouwd, en die hutten met opzet regelmatig over het geheele goed verdeeld. Eindelijk werd hun bij eigen gezin, huis, tuin en tijd ook nog eigen werk toegestaan, en de hutten waren zoo geplaatst, dat ieder dit in zijne nabijheid kon verkrijgen.

Verschillende was de uitwerking van dezen maatregel.

Allen verheugden zich grootelijks; doch er waren, die, helaas, zelfs deze geringe mate van vrijheid niet konden dragen. De traagheid overwon bij hen het eigenbelang, alles werd verwaarloosd en de ledigheid baarde ondeugd, moedwil, twist en dieverij. Deze moesten met strenge straffen bedwongen worden.—Doch de meesten vonden in het eigenbelang eene krachtige opwekking tot werken. Zij verdubbelden hunnen ijver om de opgelegde taak van de heeredienst spoedig af te doen, ten einde zoo veel te meer tijd voor zich en de zijnen te hebben. Netheid, overvloed en vergenoegdheid blonken den bezoeker hier overal tegen, en zulke blijken gaven den heer moed, om voort te gaan op den ingeslagen weg van langzame en trapsgewijze vrijlating.

In het nu volgende tijdperk stelde onze menschen-vriend zich voor, zijne kweekelingen een trap hooger op te voeren. Gelijk vroeger eenig eigendom, zoo stond hij hun nu zekere regten toe.

Die ongelukkigen, uit hun vaderland geroofd, op de markt gekocht of in slavernij geboren, waren slechts door dwang de zijne; hij wilde ze door eenen zedelijken band aan zich verbinden. Hij riep dan allen zamen en gaf hun de keus, of zij eenen anderen heer begeerden, dan of zij hem wilden blijven dienen. Toen zij allen met vele tranen hunne verkleefdheid te kennen gaven, verbond hij hen door eene plegtige belofte en gaf hun eene wet, waarin pligten, belooningen en straffen duidelijk bepaald en hunne betrekkingen geregeld waren. Vroeger slechts afhankelijk van den wil des heeren, die, hoe regtvaardig ook, toch altijd willekeur bleef, zoo zagen

zij hun toestand nu eenigermate verzekerd. Door de wet was hun huwelijk geheiligd, hun bezit verzekerd, hun werk bepaald. Ieder wist nu, waaraan hij zich had te houden, wat hij te doen en te vragen had. Ieder kon nu naar die wet zijn huis besturen, het werk des heeren doen, en had, zoo hij slechts aan dien regel hield, voor geen opziener te vreezen. Zij zagen zich nu met hunnen heer in veel naauwer betrekking gebragt. Drie maal des jaars was het feest. Dan verschenen zij allen met vrouwen en kinderen op het heerenhuis en werden heerlijk onthaald. Zij gevoelden het, hij was hun heer, dien zij zelve gekozen hadden, en die hunne belangen verzorgde. — Door dit alles was hun toestand weder grootelijks verbeterd, en de mate hunner vrijheid vermeerderd.

Doch de heer moest al weder tot zijne smart onder vinden, dat zijne goedheid door velen misbruikt werd tot traagheid, zoo dat zij op verre na de bepaalde taak niet volbragten. Dit was evenwel nog niet de zwaarste griev. Het toegestane regt werd eene oorzaak van weêrspanningheid. Met hetgeen zijne gunst hun schonk niet tevreden, begeerden zij alles, vergaten zijne oppermagt en beschouwden hetgeen hun toegestaan was vrij te gebruiken, reeds als hun eigendom en regt, en het werk, dat hij van hen vroeg, als dwang en tirannij. Zoo lieten zij zich door woelgeesten opstoken, stonden letterlijk tegen hem op, en verkochten de vruchten aan vreemde kooplieden. Hij zag zich genoodzaakt tot strenge straf-oefening. Naauwelijks was echter de weêrspanningheid op de eene plantagie bedwongen, of zij brak elders in an-

deren vorm weder uit. Hij moest gedurig worstelen met den onwil van hen, die hij zoo veel goeds gedaan had en nog wenschte te doen, zoodat hij, door zoo veel ondanke gegriefd, al de kracht zijner menschenliefde behoefde, om niet van zijn voornemen af te zien, en zich telkens moest voorhouden, dat deze de noodzakelijke gevolgen van eene ontwikkelende vrijheid waren, om niet aan de goede uitkomst te wanhopen. — Eindelijk zag hij zich tot den uitersten maatregel gedwongen, van hun zijne weldaden te ontnemen. Zij werden allen weder in de slavenhuizen opgesloten. Dit trof doel. De weêrspannigen gevoelden nu wat zij verloren hadden en baden den heer om vergiffenis. Hij liet zich verbidden, en zij, hersteld in hunne voorregten, maakten zich nimmer weder schuldig aan afval.

Het moeilijke tijdperk van de ontlukende vrijheid doorgeworsteld zijnde, begon onze menschevriend zijne kweekelingen allengs voor te bereiden voor den laatsten proeftijd. Hij liet hen door opzieners en voorgangers allengs inwijden in zijne hoogere bedoelingen, en als in de verte wijzen op den gelukstaat, dien hij voor hen bestemd had. Zijne onderhoorigen, vooral de edelsten onder hen, reeds tot zekere zelfstandigheid gekomen, begonnen het gebrekkige van hunnen toestand te gevoelen; de wet werd hun een zwaar juk en met klimmend verlangen begonnen zij uit te zien naar het betere, dat hun was voorgespiegeld. Zoodra de heer dit bemerkte, achtte hij den tijd gekomen voor den laatsten en hoogsten trap van opleiding.

Een tal van jaren was reeds voorbij gegaan, en de zoon, middelerwijl tot jongeling opgegroeid en den vader gelijk in menschenliefde, was bereid hem te ondersteunen. Hadden zij eerst naar willekeur, toen naar eene geschrevene wet gewerkt, nu zal het een tijd van vrije werkzaamheid worden. Was in het eerste en tweede tijdperk hun arbeid naar 's heeren wil geregeld, nu zullen zij leeren naar eigen wil te werken en toch goed te werken. De proefzal genomen worden, of zij op zich zelve staan en de vrijheid dragen kunnen, en dan wil de heer hun schenken, wat zijne liefde hun toegedacht had.

Daartoe acht hij noodig, hen allereerst van zijne tegenwoordigheid en alle uitwendige teekenen van heerschappij te bevrijden. Het heerenhuis wordt tot den grond toe afgebroken, alle magazijnen en slavenhuizen weggeruimd, de opzieners ontslagen, de wetten en bepalingen buiten werking gesteld. Daarop vertrekt de heer buitenlands, doch laat zijnen zoon achter, om hen te onderwijzen en te helpen.

De zoon sprak: „gij hebt mijn vader altijd met vreeze en beving beschouwd als een strengen meester, doch zoo is zijne wezenlijke natuur niet. Hij heeft u lief. Uw heer wil ook uw vader zijn, u als zijne kinderen aannemen en tot erfgenamen maken van den grond, dien gij tot nu toe als zijne knechten hebt bebouwd, opdat gij ze eenmaal als vrije burgers moogt bewonen. Hij wil u dit zonder prijs of koop alleen uit gunst schenken, doch hij wil tevens dat gij het u waardig zult maken. Gij moet toonen, dat gij wet en toezigt ontberen, en als vrij geboren burgers op u zelve staan en uwen pligt volbrengen

kunt. Ik heb daartoe in last, om aan een ieder zijne hut en de landen, die hij tot nu toe voor zijnen heer bebouwde, in vrij gebruik te geven. Gij kunt ze bewerken naar goedvinden, alsof ze uw eigendom zijn. Gij behoeft de vruchten nu niet meer aan de magazijnen af te leveren, maar kunt ze verkoopen of gebruiken gelijk gij wilt; alleenlijk moet gij den heer jaarlijks eene bepaalde som als huur opbrengen. Doch het is mijnen vader eigenlijk om die huur niet te doen, hij is anders rijk genoeg; hij wil u daardoor slechts verplichten, uwen grond te bearbeiten en te verbeteren. Die verbetering is zijn hoofddoel, en hij bedoelt deze niet voor zijn, maar voor uw belang. Gij werkt voor uw eigen welstand; hoe meer gij uwen grond verbetert, hoe beter hoeve gij eenmaal zult bezitten.— Daarom moogt gij echter het werken niet nalaten. Gij kunt vrij werken, doch dát gij werkt eischt hij volstrekt van u. Het is een proeftijd. Eenmaal zal mijn vader u tot rekenschap roepen en onderzoeken, of gij de vrijheid kunt dragen en de toegedachte gunst waardig zijt. Dan zal naar uw werk uw volgend lot beslist worden. Die zijn wil gedaan heeft, zal deze heerlijke hoeve in eigendom verkrijgen, om daarop in het vervolg als vrijgeboren man en eigenerfde bezitter te wonen; maar die dit niet gedaan en zijn pligt verzuimd heeft, zal van alles beroofd en aan een anderen heer verkocht worden, om in altijddurende slavernij te zuchten.”

Zoo verklaarde de zoon de bedoelingen zijns vaders, en leerde, terwijl hij de plantagies rond ging en vriendelijk met ieder sprak, hoe zij op de beste wijze de gronden bewerken, en de meeste vruchten plukken kon-

den. En dit niet alleen, hij ging zelf eene hoeve bewonen en werken als een' hunner, om ook door daden te leeren en door zijn voorbeeld op te wekken. „Mijn vader dwingt niemand,” sprak hij. „Gij moet zelf kiezen. Gij ziet nu, wat in deze nieuwe betrekking ligt opgesloten. Kom slechts tot mij, ik zal u in alles helpen. Die zich aan mij toevertrouwt, zal zeker tot het doel komen.”

Er waren er, die eerst liever naar den ouden regel voorleefden; doch allen, in wie een betere geest was, kwamen tot den zoon. Zij waren echter van vroeger met schulden bezwaard. Deze betalen konden zij niet, en zoo bezwaard het nieuwe werk te beginnen, was vergeefsche moeite. De zoon scheldt hun alles kwijt, geeft hun zelfs voorschot, ja, alles wat zij noodig hadden, om tot stand te komen. Daarop, na alles volbragt te hebben, gaat ook de zoon henen. „Zij moesten niet ontroerd wizen,” sprak hij „maar slechts op zijnen vader en op hem vertrouwen. Hij zou hen niet verlegen laten. Zij moesten zich slechts door brieven tot hem wenden, dan zou hij alles bij den vader goed maken, en alle hulp, die zij behoefden, zou hun geworden. Eenmaal zou hij echter weder komen en naar het gedrag van allen in den proeftijd onderzoeken, en diensvolgens uitspraak doen tusschen hen, die geschikt waren vrijheid en eigendom te verwerven, en hen, die, als onwaardig, van alles beroofd, tot altijddurende slavernij gedoemd zouden worden. Want de vader had hem alles overgegeven.” Nu ging ook de zoon henen; zijne vrienden bragten, hetgeen hij gedaan en geleerd had, in schrift tot eene gedachtenis

voor allen, en noemden dit het testament des heeren.

Een jarental is sedert weder verlopen. De zoon is nog altijd niet wedergekeerd en niemand weet, wanneer hij zal komen. De slaven, die ook geene slaven meer zijn te noemen, leven middelerwijl in hunnen proeftijd voort, en ik wil ten slotte den tegenwoordigen stand van zaken in eenige trekken trachten te schetsen.

Men vindt die kolonie in vele partijen verdeeld. Men zou gedacht hebben, dat allen de geschonkene voorregten met beide handen hadden aangegrepen, want wat is toch dierbaarder dan vrijheid; doch zij hebben zich niet lang na het vertrek des zoons weder onder een slavenjuk begeven. Zij konden, meenden zij, zonder dwang niet werken; zij gevoelden zich te zwak; de vrijheid zou hun ten verderve strekken. Er is zelfs, men kan het nauwelijks gelooven, een nieuw heerenhuis opgebouwd en daarin woont een opgeworpen heer met schitterende pracht, die zijne opzieners rondzendt en met onbepaalde magt regeert. Er zijn ook nieuwe magazijnen, waarin zij eerbiedig een deel van hunne vruchten afleveren, opdat die heer en zijne opzieners daaruit in weelde mogen leven. Wanneer men hun vraagt, waarom zij dit doen, dan antwoorden zij: dat de heer met den zoon in eene geheime correspondentie staat en door hem aangesteld is, om in zijne plaats te regeren; dat hij hun lot geheel in handen, ja, de brieven van hunne vrijlating reeds in bewaring heeft, om ze uit te deelen aan wie hij wil; dat zij hem en zijne

opzieners daarom zoo hoogelijk eerden, opdat zij door hen tot den beloofden zegen mogten komen.

Een groot deel heeft zich echter voor eenigen tijd aan die nieuwe slavernij onttrokken. Zij had alleen kunnen ontstaan uit onbekendheid met het testament des heeren; toen zij dit boek dus wedervonden en lazen, konden zij dat juk niet langer dragen. Zoo ontstond eene scheuring en ontbrandde een hevige strijd, die nog voortduurt, wjl de pseudo-heer beweert, dat hem de heerschappij over allen toekomt, en deze op grond van 's heeren woord hunne vrijheid handhaven.

Dat onder de laatsten groote verscheidenheid bestaat, kan niemand bevreemden, want zij is het gevolg, ja, de edele vrucht der vrijheid. Waar alles bestuurd wordt door den wil van éénen, moet wel eenvormigheid zijn; maar waar ieder vrijheid heeft, zijn eigen wil en inzigten te volgen, daar moet ook verschil van opvatting en handelwijze ontstaan. Doch dat onder dit deel om dat verschil zoo veel partijchap, ja, haat en vijandschap is, daarover moet men zich met regt bedroeven en verwonderen, daar toch allen de vrijheid op den voorgrond stellen, en zij de vrijheid, welke zij voor zich zelve begeeren, redelijker wijze ook aan anderen moesten toestaan.

„Het is ons onmogelijk,” zoo spreekt de eene partij, „den wil des heeren te volbrengen, en het voorbeeld des zoons te volgen in het bewerken van onze akkers, want de krachten staan niet gelijk. Hij was een blanke man en wij zijn zwarte menschen, van het ongelukkige geslacht van Cham, op hetwelk, om het misdrijf van onzen stamvader, de vloek rust, en hetwelk diensvol-

gens eene erfelijke verdorvenheid en stompheid aan-
 kleeft. Wij zijn dus onmagtig, en het kan de eigenlijke
 bedoeling van massa niet wezen, dat wij het werk zou-
 den volbrengen, dat hij van ons eischt. Het is ons slechts
 in zijn testament voorgeschreven, opdat wij onze onmagt
 en ellende inzien en niet eens beproeven mogen, door
 werken tot het gewenschte geluk te komen, maar de
 zoon heeft gezegd: wij moesten slechts op hem vertrou-
 wen, hij zal alles voor ons goed maken. Ziedaar! de
 ware verklaring van 's heeren beschikking. Wij laten
 alles aan den zoon over. Hij heeft alles, wat wij te lijden
 en te doen hadden, op zich genomen. Wanneer wij nu
 werken wilden, dan zouden wij daardoor toonen, den
 zoon niet te vertrouwen. Neen, wij willen geheel en
 alleen op hem vertrouwen. Daarin oefenen wij ons zel-
 ven, om den vloek van onzen stamvader en onze ellende
 gedurig te bedenken, opdat wij niet in de verzoeking ko-
 men om eenen anderen weg te gaan, maar in het be-
 wustzijn van onze onmagt, alles aan den zoon overlaten.
 Zulk een vertrouwen kan ons alleen vrijheid en eigen-
 dom bezorgen, daar wij het toch alleen door de gunst en
 goedheid des heeren kunnen verkrijgen."

De tegenpartij daartegen koestert geheel andere inzig-
 ten. Zij stemt toe, dat het onmogelijk is, aan den eisch des
 heeren van stonden aan volkomen te voldoen, en de toe-
 vertrouwde hoeve in één jaar tot zulk eenen staat te bren-
 gen, als waarvan de zoon hun een voorbeeld had gegeven;
 doch zij beweert, dat men uit die aanvankelijke onmoge-
 lijkheid geenszins de vrijstelling van pligt kan en mag af-
 leiden. Massa, die altijd waarheid sprak, zou hen toch hier

niet zoo misleid hebben , door hen op te leggen wat onmogelijk en onnoodig was. Zij konden er althans naar trachten. „Het ligt immers in den aard der zaak ,” zeiden zij , „dat een nieuwe grond niet dadelijk , maar alleen door aanhoudende bebouwing tot dien staat van vruchtbaarheid kan gebragt worden. Wat dus aanvankelijk onmogelijk schijnt , zal door aanhouden mogelijk worden. Wat in één jaar niet kan geschieden is misschien mogelijk in tien jaren. Dat wij trachten en aanhoudend werken is dus blijkbaar de bedoeling des heeren.— Uit ons zelve kunnen wij dit wel niet , want wij zijn een zwak geslacht , met schuld beladen en door langdurige slavernij verstompt; doch de zoon wil ons immers in alles helpen. Voor alles is het dus noodig op den zoon te vertrouwen. Door vertrouwen alleen kunnen wij tot zijne hulp , en door zijne hulp tot ons doel komen. De heer zoekt vrucht. Door werken kunnen wij haar verkrijgen; door werken zal ook de grond gedurig verbeteren en meer vrucht dragen. In vertrouwen op den zoon moeten wij dus slechts aanhouden met werken; die volstandig blijft tot aan het einde toe , zal zeker vrij en gelukkig worden; — zoo heeft hij immers beloofd.”

Wilde ik alle verschillende denkwijzen beschrijven , ik weet niet hoeveel papier ik wel noodig zou hebben; de drie opgenoemde zijn evenwel genoeg tot een overzicht over het geheel.

Vraagt gij mij nu naar de uitkomst van deze proefneming. Het groote verschil met de omliggende slavenstaten valt een ieder in het oog , die deze kolonie binnentreedt. Men ziet hier niet meer die eenvormigheid , wel-

ke eene stelselmatige beplanting als van zelf voortbrengt. Het meest vindt men haar nog bij hen, die zich aan den pseudo-heer onderworpen hebben, de huizen van eenerleivorm, de akkers op gelijke wijze beplant en onder de bewoners eenen geest van vrolijkheid en zorgelooze lichtzinnigheid; want zij laten hunnen heer en zijne opzieners zorgen, en bebouwen de akkers op hun bevel naar den ouden slenter.

Geheel anders was het in die streken, waar men meer op zich zelven stond en eigene inzigten volgde. Hier zag men verschil van gaven en neigingen. Hier was drukte, leven en beweging. Hier bleek het eerst, wat ook een neger in een staat van vrijheid vermag en welke verscheidenheid zij voortbrengt. De slavenhutten vervangen door boere-woningen, en op de akkers de meest verschillende vruchten en wijze van landbouw. Hier ijver, daar traagheid. Hier het graan onder onkruid verstikt, daar verzengd en schraal op harden, verwaarloosden grond, daar weder welig tierende op wel toebereide akkers. Hier werd bewaarheid, dat spreken en doen vaak twee zeer verschillende zaken zijn, want bij hen, die het luidste riepen dat zij werken moesten, vond men niet zelden de grootste verwaarlozing, terwijl zij, die beweerden niets te kunnen en ook niets te behoeven te werken, wel eens een voorbeeld van werkzaamheid gaven. Doch in het algemeen stond de toestand der hoeve in eene nauwe betrekking tot de denkwijze van haren gebruiker. Velen zag men daar met neêrgedrukten geest zamen zitten, om, zuchtende over hunne ellende, elkander te versterken in het vertrouwen op den zoon en te

troosten met eene verborgene beschikking van massa omtrent de toekomst, voor welke de ledige akkers en verwarde zaken geen grond van hoop gaven. Niet weinigen vond men aan de grens hunner landen tegen elkander staan twisten over de beste wijze van bebouwing, terwijl de akkers, in den strijd vergeten, achter hen ledig lagen, of de rijpe vruchten op den grond verrotteden, de vogels ze opaten, of de vossen den wijngaard bedierven. Zij zagen niet, dat zelfs de slechtste wijze hun nuttiger zoude zijn, zoo zij haar slechts gebruikten; maar schenen tevreden, hun eigen stelsel verdedigd en dat van den buurman bestreden te hebben. Zeer velen daarentegen werkten met ijver en vrolijken moed. De uitstekende toestand hunner huizen, schuren en landen toonde genoeg hunne vlijt. Doch er waren onder deze, helaas! maar al te velen, die de vrijheid tot losbandigheid vervoerde, en zij ontbraken ook niet, die zich door alle nieuwigheden lieten wegslepen en geene vruchten zagen, omdat zij alles beproefden, maar zich tot niets bepaalden.—Vroeg men hun zelve naar de beste wijze, ieder roemde de zijne, en staafde haar met een vloed van woorden. Ging men evenwel de kolonie rond, dan behoefde men niet meer te vragen, maar zag het als van zelf aan de netheid der woningen en de vruchten der akkers. Men vond die voorbeelden onder iedere partij, bij iedere denk- en handelwijze. Het waren menschen, die stil en eenvoudig hunnen gang gingen, en ijverig werkten naar hunne wijze. De eene wijze is zeker beter dan de andere, doch ijverig te werken bleek de beste van allen te zijn.

Ziet men eindelijk op het geheel, men kan niet ontkennen, dat de proefneming tot nu toe gezegende uitkomsten heeft opgeleverd; doch men vindt zich toch ook in vele opzigten bitter te leur gesteld. Men had meer verwacht. Het had veel meer en betere uitkomsten kunnen en moeten opleveren. Het getal dergenen, die de vrijheid misbruikten, is nog al te groot. De reden van dit bedroevend verschijnsel ligt, zoo ver ik heb kunnen opsporen, vooral in twee zaken. De eerste is partijschap. De vrijheid kweekt eene groote en nog steeds toenemende verscheidenheid van denk- en handelwijze. Zij is een blijk van vooruitgang — een bewijs dat men tracht naar beter. Doch om die verscheidenheid gaat men nu twisten, ja, elkander haten en vervolgen. Zij verwekt eene zoo groote drift, om het zijne te verdedigen en dat van den ander te bestrijden, dat al het andere daar bij moet achter staan, ja, het werken dikwijls geheel vergeten wordt.

De tweede en misschien de hoofdoorzaak is, dat men niet genoeg vasthoudt aan het testament des heeren. De vrucht hangt niet alleen af van den ijver, waarmede, maar ook van de wijze, waarop men werkt. De beste wijze is nu zonder twijfel in dat testament beschreven. Doch men volgt zijne eigene inzigten. Men werkt zonder verstand en overleg, of gebruikt verkeerde middelen. Het is waar, alle werk doet zijne vrucht, de grond verbetert, zoo hij slechts bearbeid wordt; — doch de vruchten zouden veel overvloediger, de verbetering veel sneller zijn, zoo men meer de wijze volgde, in het testament des heeren beschreven.

Zoo is nu de stand der zaken. De zoon is nog altijd niet weder gekeerd, en wanneer hij zal weder komen weet niemand, veel minder hoedanig zijne uitspraak zal wezen. Ieder hoopt, en roemt, en gaat zijnen gang. Wanneer ik evenwel het geheel beschouw, dan is het mij duidelijk, dat de vruchten en vooral de toestand, waarin de zoon bij zijn wederkomst de hoeven vindt, de maatstaf wezen zal, waarnaar hij de gunst zijns vaders zal uitdeelen. Dat deze aan de meesten zal te beurt vallen, hoop ik van zijne menschenliefde; doch dat het getal der te leur gestelden niet gering zal zijn, vrees ik van zijne regtvaardigheid.

Mijne lezers zullen het reeds lang vermoed hebben, dat ik hier eigenlijk geene lessen omtrent de vrijlating der slaven geven wilde. Mijn verhaal is eene allegorie of gelijkenis, waarin ik de handelwijze van God met de menschen heb zoeken voor te stellen, om hun *de christelijke vrijheid* duidelijk te maken. Geene gezindte heeft die vrijheid meer bemind en voorgestaan, noch haar in grootere mate bezeten, dan de doopsgezinden. Doch vrijheid is een gevaarlijk goed, dat ligt verkeerd wordt begrepen en misbruikt. Mijne huisgenooten des geloofs voor te lichten en te waarschuwen is mijn doel. Daar evenwel de vrijheid een diepzinnig onderwerp is, heb ik mijn verhaal laten vooraf gaan, om de zaak door vergelijking duidelijker te maken. Ik wil haar nu verder zoo eenvoudig als ik vermag trachten te ontwikkelen, maar verzoek mijne lezers en lezeressen evenwel hun verstand ook eenigzins in te spannen.

Vrijheid duidt eenen toestand aan, waarin niets ons belemmert; waarin men vrij denkt, vrij gevoelt, vrij wil, vrij spreekt, vrij schrijft en vrij handelt; in 't kort, eenen toestand, waarin men kan willen wat men verkiest, en kan doen wat men wil. Zij onderscheidt zich dus van zelve in eene in- en uitwendige vrijheid, of in eene vrijheid van willen en eene vrijheid van doen.

Om de eerste te leeren kennen, verzoek ik mijne lezers tot zich zelve in te keeren en na te gaan wat in hun binnenste geschiedt. Gij hebt een eigen wil en die wil wordt door u zelve bepaald. Dat voorregt missen de dieren. De zinnelijkheid brengt hen alleen in beweging, en waar deze te kort schiet, heeft God ze naar hunnen aard die wonderbare natuurdriфт ingeschapen, welke den opmerker vaak in verbazing brengt. Aan den mensch heeft Hij evenwel het voorregt geschonken, om zelf zijnen wil te bepalen.

Wij kunnen echter maar zoo niet alles willen. Er zijn oorzaken, waarom wij zoo en niet anders willen en die oorzaken liggen in ons zelve. Merkt het slechts op, wanneer gij iets wilt en een besluit vormt. Die oorzaken zijn tweeledig, zinnelijk of zedelijk; vleeschelijk of geestelijk; zinnelijke begeerten, lust, neiging, driфт, die wij met de dieren gemeen hebben; of zedelijke beginselen, liefde voor al wat goed, schoon en regtvaardig is, en afkeer van het schandelijke, slechte en onregtvaardige, waardoor wij aan eene hoogere wereld verwant, ja, van Gods geslachte zijn; en beide strijden vaak tegen elkander. Wanneer is onze wil nu vrij? — Zoo er strijd is, zoo ik lust tot eene zaak heb, maar het geweten zich daar

tegen stelt, of zoo ik een goed voornemen zou opvatten, maar het eigenbelang mij verhindert, dan kan ik, schoon geen mensch mij dwingt, toch niet zeggen vrij te wezen, want ik word door mij zelven belemmerd. — Mijn wil is even weinig vrij, wanneer hij alleen door het vleesch bepaald wordt. Schoon geen mensch hem dwingt, schoon het geweten ook zoo verdoofd is, dat het hem niet meer verhindert in zijne booze overwegingen, toch is de goddelooze in zijn binnenste niet vrij. Eene inwendige onrust drijft hem voort. Hij heeft geen vrede. Onverhinderd kwaad te denken en kwaad te willen is geene vrijheid. * Vrijheid is alleen ten goede. De heerschappij der zonde is eene slavernij, ja, de schandelijkste slavernij, die bestaat. *Die de zonde doet*, zegt Christus, *is een slaaf der zonde*. Levendig schetst Paulus die slavernij Rom. 7. „Ik ben vleeschelijk, verkocht onder de zonde; want hetgeen ik doe, begrijp ik niet; hetgeen ik wil, dat doe ik niet, en hetgeen ik haat, dat doe ik. Het willen is wel bij mij, maar het goed te doen, dat vind ik niet; want het goede, dat ik wil, doe ik niet, maar het kwade, dat ik niet wil, doe ik. Indien ik nu doe, hetgeen ik niet wil, zoo doe ik het niet meer, maar de zonde, die in mij woont. Ik heb een vermaak aan de wet Gods naar den inwendigen mensch, maar ik zie eene andere wet in mijne leden, die mij gevangen neemt onder de wet der zonde.” Ja waarlijk! er is geene grootere slavernij, dan zoo tegen beter willen en weten weggesleept te worden. — Hij is alleen vrij, die onverhinderd zelf zijn wil bepaalt; die kan willen, wat hij verkiest. Doch wat is nu ons wezenlijk *ik*, de ware mensch in ons?

* *namelijk*
in dien zin
als dat
woord
voor den
zonde lypen
en zedelijf
ken mensch
maakt

Is het onze zinnelijke en vleeschelijke, of onze zedelijke en hoogere natuur? Paulus onderscheidt vs. 22 en 23 den inwendigen mensch van de wet der zonde, en dien inwendigen mensch noemt hij vs. 20 zijn wezenlijk *ik*. Die ware, inwendige mensch, ons wezenlijk ik, heeft een behagen aan Gods wet, verkiest het goede. De ware vrijheid is dus, *onverhinderd het goede te willen*. Dit geschiedt alleen, wanneer het vleesch geheel overwonnen is, en de geest alleen in ons heerscht; dan kunnen wij wel het kwade willen, maar toch willen wij altijd en alleen het goede, omdat er geene booze begeerte, strijd of verzoeking meer in ons ontstaat.

Bezit gij die vrijheid, broeder of zuster? — In volkomene mate is zij alleen bij God, en Christus heeft alleen haar beeld vertoond op aarde. Heeft God ons dan geenen vrijen wil gegeven? vraagt gij. — Hij heeft ons wel het voorregt geschonken, zelve onzen wil te kunnen bepalen; doch dien wil altijd onverhinderd ten goede te bepalen, daartoe heeft Hij ons slechts den aanleg gegeven. Hij heeft ons niet volmaakt geschapen, maar slechts den aanleg gegeven, om het door strijd en oefening te worden. Die volkomene vrijheid is dus slechts eene roeping. *Broeders! gij zijt tot vrijheid geroepen*. Gal. 5. God wil u in Christus opleiden tot vrijheid, dien volmaakt gelukstaat van zonder strijd of verzoeking altijd en alleen het goede te willen, *de vrijheid van de heerlijkheid der kinderen Gods*. Rom. 8.

Ziet daar de waarheid, die ik in mijn verhaal heb willen afbeelden. De bijbelsche geschiedenis, Gods leidingen met het mensdome van Adam tot Christus heb ik

u uit een bijzonder oogpunt in mijne gelijkenis willen voorstellen als *eene opvoeding tot inwendige vrijheid*.

Ik wil nu de uitwendige vrijheid schetsen. Hebben wij gelet op hetgeen in ons binnenste omgaat; ik moet nu mijne lezers en lezeressen verzoeken de aandacht te vestigen op hun doen en laten. Is dit gedwongen of vrijwillig? Ligt de oorzaak, waarom ik zoo en niet anders handel, in mij of buiten mij? Mijn bewustzijn moet hier beslissen. Ik weet het, ik ben afhankelijk, mijn lot staat in hooger hand, overal erken ik de besturende vinger Gods; maar wat ik doe, dat doe ik toch omdat ik het wil. Ik kan evenwel niet alles doen wat ik wil. Honderde voornemens moet ik laten varen, duizend maal moet ik mijne plannen wijzigen, in al mijn doen en laten vind ik grenzen, waar eene hoogere stem mij als 't ware toeroept: tot hier toe en niet verder. Mijne uitwendige vrijheid is dus beperkt; doch wat ik binnen die grenzen doe, dit zegt mijn geweten, komt uit mij zelve voort.

Maar hetgeen ik, gij en andere menschen zoo doen, maakt een deel uit van de gebeurtenissen der wereld, en deze worden toch door God bestuurd. Wanneer God zoo alles bestuurt, kunnen de menschen dan wel vrij handelen? Wanneer Judas den heer heeft verraden naar den bepaalden raad en voorkennisse Gods, is die booze daad dan wel uit hem zelve voortgekomen? Wanneer Napoleon, door zijne grenzenlooze heerschzucht vervoerd, zoo vele jammeren heeft gesticht, hoe kan God

dit dan bestuurd hebben? Wanneer de wil van keizer Nicolaas den tegenwoordigen oorlog heeft doen ontbranden, hoe kan hij dan ontstaan zijn door den wil van God? Dit was de twistvraag, waarover reeds Augustinus en Pelagius, Luther en Erasmus streden, en die de christenheid thans nog in twee partijen deelt.

De vrijzinnigen verdedigen de menschelijke vrijheid; de regtzinnigen ontkennen haar, om geen inbreuk te maken op Gods oppermagtig albestuur. Hunne stelling is: alles, wat God wil, geschiedt, en alles wat geschiedt, geschiedt alleen naar en door Gods wil. Zij erkennen dus slechts éénen wil als oorzaak van de dingen der wereld. Doch dan blijft er geene plaats over voor den wil der menschen. Ons zelfbewustzijn zegt evenwel: hetgeen wij doen, dat willen wij, en wij doen het zoo, omdat wij het zoo willen; dat zelfbewustzijn moet dus door hen verklaard worden als een zelfbedrog. Wij verbeelden ons slechts, dat wij doen wat wij willen, maar wij doen wezenlijk niets ander, dan hetgeen God wil; onze wil moet dus op eene verborgene, onmerkbare wijze bepaald worden door Gods raadsbesluit — waarmede alle inwendige en uitwendige vrijheid vernietigd is. — De vrijzinnigen daarentegen houden vast, dat elk uit zich zelve handelt en aansprakelijk is voor zijne daden; doch zij komen daardoor dikwijls tot de overdrijving, alsof men kan doen wat men wil. Voor deze klip wil ik mijne broeders en zusters vooral waarschuwen.

Neen! God bezit alleen de magt om te doen, wat Hij wil, want dat vermogen is niets anders dan de almagt. God is in den vollen zin des woords alleen vrij en onaf-

hankelijk ; inwendig , omdat Hij zedelijk volmaakt , uitwendig , omdat Hij almachtig is . In 't kort , Hij is alleen de vrijmagtige heer , en wij zijn zijne slaven .

Wij slaven.—Dat woord is hard . Ik heb het echter in mijn verhaal niet willekeurig zoo gezet . Ik ben onzen Zaligmaker gevolgd , die vele van zijne gelijkenissen op die zelfde betrekking heeft gebouwd , en heb , wat Hij mij heeft geleerd , slechts in anderen vorm gekleed . Men noemt zich zoo gaarne kinderen Gods , doch deze is onze oorspronkelijke betrekking niet . Zij komt slechts voor in twee gelijkenissen . In veel meer wordt God als een heer of koning voorgesteld en de menschen als zijne dienstknechten , en de dienstknechten van dien tijd waren meest lijfeigenen , of slaven . Deze is onze eigenlijke betrekking tot het Opperwezen . Wij moeten haar nooit vergeten . Wij hebben niets uit ons zelve , wij kunnen niets uit ons zelve doen , niets ons eigendom noemen , maar zijn met al het onze Gods eigendom . God alleen is heer , en wij zijne slaven ; maar wij kunnen zijne kinderen worden .

Is God evenwel heer , dan kan Hij ook aan zijne slaven eenig eigendom geven , eenige vrijheid toestaan . — Wij hebben gezien , dat God ons tot zedelijke volmaaktheid wil opleiden , opdat wij geschikt mogen worden voor eene hoogere wereld . Menschelijker wijze is dit nu niet mogelijk , zonder dat God ons eenige uitwendige vrijheid toestaat , en iets geeft , waarover wij als eigen kunnen beschikken ; want de weg van volmaking is vrije ontwikkeling . Hoe konden de heerlijke vermogens en beginselen , die God in mij gelegd heeft , zich ook anders ontwikkelen , zoo ik geene gelegenheid had ze in

beoefening en toepassing te brengen? Wat kon het vrije willen mij baten, zoo ik niet vrij mogt handelen? Hoe was er eenige verbetering en ontwikkeling onder de menschen mogelijk, zoo God op het gansche wereldrond alleen zijn wil deed gelden. Dan vonden wij ons overal bekneld tusschen de enge perken der goddelijke beschikking, als Kasper Hauzer tusschen de enge wanden zijner bedstede; dan zouden wij, zonder gelegenheid tot eenige ontwikkeling, met grijze haren nog onnoozel zijn als kinderen, ja, als krankzinnigen, wie van kindsbeen af die gelegenheid door een organisch gebrek was benomen.

God heeft de magt het te doen, en Hij heeft het gedaan. — De Heer, zoo leerde Christus in zijne gelijkenissen, heeft zijne dienstknechten talenten, ponden toevertrouwd, ze tot rentmeesters gesteld over zijne goederen, hun zijnen wijnberg verhuurd. Alles is het zijne. Hij alleen heeft het regt om zijnen wil op aarde te doen gelden, doch uit liefde heeft Hij toegestaan, dat zijn wil niet altijd geschiedt en ons menschen vergund, binnen zekere grenzen vrij te handelen, ten einde ons in de gelegenheid te stellen om tot een gelukstaat te komen, dien wij zonder dit niet zouden kunnen bereiken. Mij dunkt, deze voorstelling is geheel bijbelsch en kan geen de minste inbreuk maken op Gods majesteit en grootheid, maar moet zijne oneindige liefde en genade in zoo veel heerlijker licht stellen, en alle bezwaren moeten ook verdwijnen, wanneer wij 's menschen uitwendige vrijheid zoo beschouwen als eene genadegift Gods 1).

1) Vraagt men mij: hoe God dan alles kan besturen? Ik behoef dit

Gaf God den mensch evenwel op eens alle vrijheid, hij zou haar niet kunnen dragen. Eene trapsgewijze vrijlating vinden wij daarom in zijne leidingen. Dwang en vrijheid zien wij hand aan hand gaan. Te groote vrijheid zou eene oorzaak des vleesches worden, en in plaats van ontwikkeling verwildering ten gevolge hebben. Daarom staat de dwang altijd nevens de vrijheid, om het vleesch te beteugelen, opdat de geest gelegenheid hebbe zich in vrijheid te ontwikkelen. Doch in beide zien wij vooruitgang. — In de zelfde mate, als het menschdom toenam in beschaving, verminderden de dwangmiddelen en vermeerderde de vrijheid. Zoo lang als de erfgenaam nog een kind is, staat hij onder voogden en verzorgers, maar wanneer de volheid des tijds gekomen is, heeft God zijnen zoon gezonden, opdat hij hen, die onder de wet waren, verlossen zou, Gal. 4.

Deze trapsgewijze vrijlating heb ik in mijn verhaal

niet te beantwoorden. De Alwetende, Almagtige en Alomtegenwoordige zal wel middelen hebben, om ons menschen zekere vrijheid te laten, en toch alles te besturen. Wij moeten onderscheid maken tusschen doen en besturen. — Vraagt men mij: hoe dan alles naar Gods wil kan geschieden? Ik antwoord, dat de schrift het tegendeel leert. Wij moeten immers bidden: uw wille geschiede, gelijk in den hemel, zoo ook op aarde; God wil, dat alle menschen zalig worden, en vele gaan verloren; hoe zou ook het kwade naar zijnen wil kunnen geschieden? Schoon Hij dus toelaat, dat niet altijd zijn wil, maar soms ook de wil der menschen geschiedt; toch bestuurt Hij alles, en zijn bestuur is een worstelen met de dwaasheden en verkeerdheden der menschen, of Hij hen tot beter leiden en gelukkig maken mogt. Leest slechts de geschiedenis van Israël. Dat dit volk, van Abraham af reeds op den Messias gewezen en op zijne komst voorbereid, dien Messias verwierp, kan toch Gods wil en bedoeling niet geweest zijn.

trachten te schetsen, en wel in de drie tijdperken, welke de bijbel ons aanwijst. Het aartsvaderlijke was slechts een tijdvak van willekeur; van Adam tot Mozes was geene wet, Rom. 5: 13 en 14; toen openbaarde het Opperwezen zich alleen als *God, de Almagtige*, Exod. 6: 2. De mid-delen van opvoeding waren toen alleen, de menschen uit eigenbelang te doen werken, en door ontzag gehoorzaamheid te leeren. De Heer schonk daartoe aan de zijnen eigendom, overlaadde ze met weldaden, en beloofde aan de aartsvaders Kanaän tot eene erfelijke bezitting; doch deed hen ook beven voor zijnen heiligen toorn door strenge straffen, als den zondvloed en de vernieling van Sodom. — In de mozaïsche openbaring zien wij den tweeden trap. God de Almagtige verscheen aan Israël als *Heer*, stelde zich met hen in eene bepaalde betrekking door offerdienst en priesterschaar, kwam onder hen wonen in tabernakel en tempel, gaf hun zijne regten en wetten, en zocht hen door voortdurend toezigt, openbaring en onderwijs tot hooger op te leiden. — Door Christus eindelijk maakte Hij ons zijn eigenlijk wezen en bedoeling bekend. Had hij aan het vorige menschengeslacht allengs meer vrijheid toegestaan, hier schonk Hij haar in de volste mate. De geheele openbaring des bijbels is *eene opvoeding tot inwendige vrijheid of zelfstandigheid, door eene trapsgewijze uitwendige vrijlating*. Gelijk de heer zijne slaven allengs zocht op te leiden tot eenen toestand, waarin zij de vrijheid en het bezit, dat hij voor hen bestemd had, dragen en zich zelven besturen konden, zoo zocht God ons menschen geschikt te maken voor onze eeuwige bestemming, door den kring, waar-

in wij ons vrij kunnen bewegen, allengs te vergrooten en ons telkens meer voorregten toe te staan. Het christendom is de hoogste trap dier opvoeding, de laatste proeftijd. De vrijheid is hier het grootste; de dwangmiddelen worden het spaarzaamst gebruikt.

De vrijheid, die God ons in Christus heeft toegestaan, strekt zich ook uit tot onze denk- en handelwijze. Het evangelie is geene wet, welke die wijze bepaald voorschrijft, maar eene handleiding, welke ons slechts lessen en voorbeelden geeft. Het gevolg daarvan was eene groote verscheidenheid in denken en handelen in de kerkgenootschappen. De roomsch-katholieken hebben hunne vrijheid gebruikt, om de vrijheid te laten varen en zich weder te begeven onder de heerschappij van eenen pseudo-heer; anderen om zich weder te stellen onder geschrevene regelen. In geene afdeeling is de vrijheid evenwel zuiverder bewaard dan in de onze. Wij kunnen en mogen daarop niet roemen, als ons werk en onze verdienste; maar moeten haar dankbaar beschouwen als een voorregt, dat wij door onze vaders bezitten en hetwelk anderen buiten hunne schuld missen. Ja, die vrijheid is een voorregt, want daardoor zijn wij meer in de gelegenheid gesteld tot eigene ontwikkeling en is ons de weg geopend tot hoogere volmaking. Doch gelijk met ieder voorregt, zoo zijn ook hiermede dure verplichtingen en groote gevaren verbonden. Over deze wil ik u ten slotte onderhouden. In vierderlei opzigt bezitten wij vrijheid boven anderen. *Vrijheid van de leden onderling; vrijheid van de gemeenten ten opzichte van elkander en van den staat; vrijheid van wandel, en vrijheid van denkwijze.* In deze

vier betrekkingen wil ik u onze voorregten herinneren, onze plichten op het hart drukken, en voor de gevaren waarschuwen.

De leden zijn onderling vrij; zietdaar het eerste punt. God werd geacht in het midden van Israël te wonen. De tempel was zijn paleis, de priesterschaar zijn hofstoet, en de offerdienst het ceremonieel, waarmede het volk alleen door middel der priesters tot Hem kon naderen. Daarbij was Hij gedurig onder hen werkzaam, zijnen wil openbarende door de profeten, zegenende en kastijdende met vele teekenen en wonderen. Het was om hen aan zich te verbinden en tot gehoorzaamheid te nopen door vrees en ontzag. Doch het ligt in den aard der zaak, dat die tegenwoordigheid des Heeren hen moest belemmeren. Men werkt niet vrij als de meester bij ons staat en ons op de handen ziet. Daarom is de heer weggereisd naar een ver land en ook de zoon is heen gegaan. Ik ontleende deze bijzonderheden in mijn verhaal aan de gelijkenissen van den wijnberg, de talenten en de ponden. Het heerenhuis is afgebroken, Jeruzalem en tempel zijn verwoest, de offerdienst is afgeschaft, de priesters en opzieners zijn ontslagen, de bijzondere openbaringen, wonderen en teekenen hebben opgehouden; alle zichtbare teekenen van de tegenwoordigheid des Heeren in het midden van zijn volk zijn met Christus weggenomen. Is de heer weggegaan, dan zijn de dienstknechten natuurlijk aan zich zelve overgelaten en dus vrij; dan is alle ongelijkheid van stand en heerschappij

van den eenen over den anderen uit den weg geruimd, en de christenen alle gemaakt tot koningen en priesters. Zoo lang de heer in het midden van zijn volk woonde, was hij koning in zijn rijk; doch nu hij is weg gereisd is het koninkrijk Gods op aarde eene republiek geworden, en heeft ieder lid, als zijn eigen heer en koning, de magt ontvangen, zijn doen en laten te besturen; nu er geen offerdienst is, zijn er ook geene priesters meer noodig, en is iedere christen zijn eigen priester geworden, die voor zich zelve tot God moet gaan.

Onder de roomsch-katholieken is die gelijkheid der leden te niet gegaan en het verschil van stand te gelijk met de dienstbaarheid weder ingevoerd. Rome is hun als tot Jeruzalem en tempel, de paus tot geestelijk koning en de voorgangers der gemeenten weder tot priesters geworden, en daar zij dezen de sleutels van het hemelrijk en alle de voorregten, die God aan de vrije gemeente schonk, toeschrijven, zijn zij weder tot eene dienstbaarheid vervallen, veel drukkender dan die van Mozes. De protestanten hebben zich aan die heerschappij ontworsteld, doch daar zij den kinderdoop van de verbastering der oude kerk behielden, en de gemeenten dus, als voor een deel uit onmondigen bestaande, niet zelfstandig konden zijn, kwamen zij niet tot de mate van christelijke vrijheid, welke de doopsgezinden verkregen, door in de hervorming eene schrede verder te gaan. Het woord des Heilands: *één is uw meester, en gij zijt alle broeders*, hebben zij tot grondslag van hunne gemeenten gelegd. Geen christen wordt hooger dan den anderen gesteld; geene heerschappij wordt toegelaten;

alle leden zijn aan elkander gelijk en besturen gezamenlijk door vrije stemming de belangen der gemeenschap; de diakenen, gelijk ook hun naam aanduidt, zijn slechts aangesteld om te dienen, en de leeraar is niet anders dan broeder onder de broederen. Hij heeft geene kerkelijke aanstelling of inzegening noodig, en de ware doopsgezinde ziet ook niet gaarne, dat hij zich door een ambtsgewaad onderscheidt, alsof hij een mensch van hooger stand ware. Ieder, die gedoopt is, bezit de bevoegdheid; de roeping der gemeente maakt hem tot leeraar, en zij worden geroepen, niet om magt te hebben, maar om door leering en onderwijs de gemeente voor te gaan en behulpzaam te zijn tot hare opbouwning in de liefde. Zoo zijn wij vrij in onze gemeenten.

Houdt dat voorregt in waarde, doopsgezinde broeders! Ik zeg dit met nadruk, want ik zie in sommige gemeenten eene dominocratie van den leeraar, en in andere eene aristocratie van den kerkenraad insluipen door de laauwheid der broederschap. Het is de natuurlijke loop der dingen, waar de geregtigden zich om de zaken niet bekommeren, dat zij daar beschikt worden door hen, die alleen met hare regeling belast waren, en dat dienaars zoo allengs tot heeren worden. Daarom, herzeg ik, bewaart uwe vrijheid als een dierbaar pand, broeders! Gij kunt ze alleen bewaren door vurige belangstelling te toonen in de zaken der gemeente.

Doch de vrijheid is een gevaarlijk goed, en met nog veel meer nadruk waarschuw ik u, haar niet te misbruiken als eene oorzaak des vleesches. — De roomsche spreekt gedurig van de verdeeldheid onder de protestan-

ten, om de noodzakelijkheid van zijne geestelijke heerschappij, en de gereformeerde herinnert aan ergerlijke tooneelen in enkele vacante gemeenten bij de uitoefening van haar zelfbestuur voorgevallen, om de noodzakelijkheid van hun kerkelijk bestuur, toezigt en reglementen te bewijzen. Toont dan toch, waarde huisgenooten des geloofs! dat gij uwe vrijheid dragen, en uwe belangen in bedaardheid en liefde besturen kunt. Er bestaan in deze of gene gemeente misschien twisten over wereldsche belangen. Wanneer gij die vleeschelijke dingen in de behandeling der gemeentelijke zaken overbrengt, wanneer drift in het spel komt, verdeeldheid zou ontstaan, neen, dat moet niet geschieden, broeders! Geene vleeschelijke bewegingen in geestelijke zaken! Ik wenschte dat zij ook daar buiten geweest waren; maar hierop dring ik vooral aan, dat gij ze bij het binnen treden van het bedehuis ter zijde stelt, om alleen de belangen der gemeente in liefde en eendragt te overwegen; — zoo gij dit niet kunt, dan ware het, voorwaar! beter, dat gij ook onder voogdijschap gesteld werdt. — Gij wilt niet, dat de leeraar over u heerscht; maar toont dan ook, dat gij u zelve besturen en op zijne vermaningen u van de wereldsche goddeloosheden onthouden en een matig, regtvaardig en godzalig leven leiden kunt. Gij wilt niet, dat een priester voor u bidde en tot God ga, maar toont dan ook dat gij uw eigen priester zijn, en uit kracht des geloofs in Christus zelve met God gemeenschap oefenen kunt. Gij wilt niet, dat er geestelijken onder u zijn, maar weest dan ook zelve geestelijk. Toont, dat gij de afwezigheid des heeren dragen kunt.

Waakt, want gij weet niet in welke ure hij weder zal komen. Weest gelijk den getrouwen huisverzorger, dien zijn heer over de dienstboden zette, om hun het voedsel te geven te zijner tijd. Zalig hij, dien zijn heer komende alsoo zal vinden doen; hij zal hem zetten over alle zijne goederen. Maar zoo gij zoudt zeggen: mijn heer vertoeft te komen, en gij zoudt beginnen, de mededienstknechten te slaan, te eten en te drinken met de dronkaards, zoo zal uw heer onverwacht komen, u afscheiden en uw deel zetten met de geveinsden, waar weening zal zijn en knersing der tanden. Matth. 24.

Onze gemeenten zijn vrij ten opzichte van elkander en van den staat.

Er moet geene heerschappij zijn *in*, maar ook niet *over* de gemeente. Iedere gemeente moet zich zelve besturen, zich zelve opbouwen in de liefde, Ephes. 4: 16, zonder dat eenige magt van buiten haar daarin belemmert.

Men hoort en spreekt veel van *kerk*, doch het woord is in de Schrift niet te vinden en het wezen in strijd met de vrijheid en zelfstandigheid der gemeente. Cyprianus bragt eerst het denkbeeld in zwang, dat alle gemeenten ook uitwendig één moesten zijn; daaruit ontstond de kerk; met de kerk kwam de priesterheerschappij en al de ellende van geloofsvervolging en godsdienst-oorlog. De protestanten hebben de priesterheerschappij verworpen, maar de kerk behouden, en zoo moesten hunne kerken onder de magt van den staat vervallen. Eene kerk kan geene republiek zijn. Zal er

uitwendige eenheid zijn, dan moet er eene geestelijke magt wezen, die haar regeert; en verwerpt men deze, dan blijft er niets anders over, dan zich te laten regeren door de wereldlijke magt. Om de eenheid te behouden, moet die regering dan alle afwijking tegen gaan en vervolgen als ketterij, en dat daarbij alle zelfopbouwning, zelfbestuur, zelfstandigheid en vrijheid der gemeenten verloren gaat, ziet ieder in.

Neen, zulk eene eenheid heeft Christus niet bedoeld. Zoo lang God in het midden van zijn volk woonde, bewerkte dit als van zelf eene uitwendige eenheid. Toen evenwel de heer weg reisde naar een ver land, het heerenhuis afgebroken en de bestaande regering afgeschafft werd, hield ook de uitwendige eenheid in het koninkrijk Gods op, en werd aan ieder gegeven, zich zelven te besturen, opdat wij door vrije ontwikkeling zouden komen tot eene hoogere, geestelijke eenheid der liefde. Wij hebben hier geene blijvende stad; het vroegere middelpunt van het godsrijk, Jeruzalem, is vernietigd, en wij zoeken nu de toekomstige, Hebr. 13. Wij zijn alle broeders en onze Vader en onze Meester zijn in den hemel, Matth. 23.

Een noodwendig gevolg der vrije ontwikkeling is het ontstaan van vele afdeelingen. Dit brengt evenwel geen nadeel, zoo de een slechts over den anderen niet kan heerschen en de staat zich daarin niet mengt, in 't kort, zoo er slechts vrijheid is. Ik wijs op de Vereenigde Staten van N. Amerika, welke de vrome ballingen, door de bittere ondervinding van het europesche kerkstelsel geleerd, op godsdienstige vrijheid hebben ge-

grond. In geen land bestaan meer genootschappen, doch in geen land heerscht ook meer godsdienstige vrede, daar niets de ontevreden en verhindert zich af te scheiden. Zoo kan iedere afdeeling zich vrij ontwikkelen, en de tijd zal het leeren, dat zij allengs weder tot elkander naderen en in een smelten. Dat heeft de ondervinding reeds lang in onze gemeenschap bewezen. Nergens waren meer scheuringen en afdeelingen, dan onder de nederlandsche doopsgezinden. Tot eene nieuwe gemeente had men niets anders noodig, dan een eigen bedehuis te bouwen. Doch waar zijn die afdeelingen nu? — Zoo geheel verdwenen, dat zelfs de namen vergeten zijn, en de meeste gemeenten niet eens meer weten, tot welke afdeeling zij vroeger behoorden. De vrije ontwikkeling heeft bij uitwendig verschil eenheid des geestes gekweekt. Er zijn bijna geene twee gemeenten gelijk in inrigting, gebruiken en denkwijze; doch in alle is ééne rigting en één geest. Vrijwillig hebben zij zich bijna allen vereenigd tot ééne algemeene en vele bijzondere societeiten, om uit liefde elkander te ondersteunen, en door die vrijwillige zamenwerking bloeit thans onze gemeenschap en gaat zij eene schoone toekomst te gemoet.

Dat, broeders! is de heerlijke vrucht onzer vrijheid. Zou ik u dan niet vermanen, haar te verdedigen en vast te houden met hand en met tand. Doch zij kan alleen bewaard worden door geldelijke offers. De betrekking tusschen staat en kerk is in ons vaderland thans grootendeels eene financiële zaak. De wereldlijke magt heerscht over de opleiding harer predi-

kanten, omdat zij hun onderwijs bekostigt; de gemeenten zijn aan haar toezigt onderworpen, omdat zij de bezoldiging van hare leeraren en kerkelijke besturen uit hare kas ontvangen, en bij iederen geldelijken nood zich tot haar wenden. Het ligt in den aard der zaak, dat de staat, waar hij zijn geld geeft, ook het gebruik bestuurt of althans daarop toeziet, en de kerk dus alleen vrij en zelfstandig kan worden, door in hare eigene behoeften te voorzien. Dat doen de doopsgezinden; zelve bekostigen zij de opleiding hunner leeraren, zelve trachten de meeste gemeenten in hare eigene behoeften te voorzien, zelve ondersteunen wij de hulpbehoevenden, zoodat slechts weinige gemeenten de toevlugt tot den staat behoeven te nemen. Op deze zelfhulp steunt onze onafhankelijkheid. Wij hebben haar verkregen door de onbekrompene mededeelzaamheid onzer vaderen; zij wordt in stand gehouden door den ijver hunner kinderen.

Doch wat kan de onafhankelijkheid van den staat ons baten, zoo wij vervallen onder het toezigt en de heerschappij van gemeenten of societeiten. Hier geldt weder de zelfde waarheid. Al wordt de ondersteuning met de onbekrompenste liberaliteit gegeven, de trekende gemeente verliest altijd een deel van hare onafhankelijkheid, want de geefster moet toezien en reenschap vragen, opdat hare gaven niet onnut besteed of gevraagd worden, tot schade van andere, vaak meer hulp behoevende gemeenten.

Wat hierop volgen moet, broeders en zusters! gevoelt gij, — het is een beroep op uwe beurs. Ik

weet niet, of zulk een beroep ook den schijn kan hebben van onbeleefdheid, nu er reeds zoo veel gegeven wordt, ja! geene aanvraag bijna vruchteloos blijft. — Doch er zijn nog tragen onder ons, die de gemeenten, tot welke zij behooren, in staat konden stellen, in hare eigene behoeften te voorzien; er is nog veel noodig; er zijn gemeenten gesticht; er kunnen nog nieuwe vergaderd worden. Dit zal mij verontschuldigen bij de milde gevers, en zoo ik hoop, de tragen ook in edelen nadjver ontsteken. De verstandige mededeelzaamheid verarmt niet, maar vergadert ons een onvergankelijken schat in den hemel en geeft reeds vrucht hier op aarde. De ondervinding leert, dat de gemeenten, waar de leden het meeste bijdragen, ook de ijverigste zijn; hoe gezegend het is, door de hulp der broederen opgebouwd te kunnen worden; de naam *trekkende gemeente* heeft altijd eenen onaangename klank; en vrijheid is dierbaar en bovenal bemind bij den doopsgezinde.

Vrijheid van wandel is het derde, waarop ik uwe aandacht wil vestigen.

Toen de heer weg ging, gaf hij aan ieder zijner slaven eene hoeve in gebruik. Christus sprak van eenen wijnberg, dien de heer aan landlieden verhuurde; van goederen, waarover hij zijne dienstknechten tot rentmeesters aanstelde; van een huisbestuur, dat hij hun overgaf; van talenten of ponden, die hij hun toevertrouwde, toen hij buitenlands reisde. In dat alles ligt, gelijk ik ook in mijn verhaal heb trachten uit te drukken, vrijheid van handelwijze opgesloten. In vroe-

ger tijden moesten zij voor den heer werken , onder zijn toezigt en naar eene wet. Zietdaar , de dienstbaarheid der wet. Toen nu de heer bij zijn vertrek hen van zijn toezigt ontsloeg en ook de wet afschafte , werden zij natuurlijk vrij in hun werken. Zietdaar , de christelijke vrijheid.

Velen hebben haar opgevat als eene vrijstelling van werken , of liever als eene vrijheid om niet te werken , daar zij leeren , dat wij alleen door het geloof tot onze bestemming komen ; doch de doopsgezinden hebben haar altijd beschouwd als eene vrijheid in het werken. Door te grooten ijver hadden onze vaders haar evenwel miskend , ja , verloren. Gewoonten waren allengs tot wetten geworden , wetten van kleeding , leefwijze , uitspanning , en om hunne broederen geen aanstoot te geven , waren zij gedwongen , zich daarnaar te gedragen. De tijd heeft de strengheid verzacht , en het onderzoek der schrift allengs betere inzichten doen ontstaan. Werken moeten wij , doch wij zijn nu vrij in de wijze van ons werken. De heer zoekt vrucht , doch het is aan ons zelve overgelaten , welke vruchten en hoe wij willen bouwen. God bedoelt verbetering van den akker onzer harten , doch heeft aan ons zelve overgelaten , op welk eene wijze wij hem bearbeiten willen.

Ik beschouw de zaak aldus , en door onderzoek der Schrift word ik telkens meer van de waarheid dier beschouwing overtuigd. De zoon heeft ons door leer en voorbeeld het resultaat bekend gemaakt , waartoe wij kunnen en moeten komen ; doch de wijze , die voor Israël door de wet bepaald was , aan ons eigen inzicht over-

gelaten. Dat resultaat moest, naar den aard der zaak, het hoogste zijn, waartoe de mensch kan komen, zedelijke volkomenheid, volmaakt, heilig te zijn als God. Doch het ligt tevens in den aard der zaak, dat wij dit hoogste toppunt niet op eens bereiken, maar door aanhoudende oefening en strijd daartoe slechts naderen kunnen. Geen landbouwer is in staat, een woesten grond van zijnen natuurstaat in één jaar tot den uitersten staat van vruchtbaarheid te brengen; door jaren lange en aanhoudenden arbeid kan hij alleen daartoe naderen. De volmaaktheid is ons dus slechts als doel, waarnaar wij streven, het heilige leven van Jezus ons als voorbeeld gesteld, dat wij navolgen moeten. Jaar op jaar moeten wij den akker onzer harten bebouwen, jaar op jaar moet hij vruchten voortbrengen; doch onder al dat bewerken zal zijn aard verbeteren, onder al dat streven, oefenen en strijden zullen de in ons sluimerende krachten ontwikkelen, en wij, al is het slechts in de verte, naderen tot het voorgestelde doel.

Wij moeten dus werken. Alle volmaking is door werkzaamheid, en het groote geheim der opvoeding is, zijne kweekelingen daartoe te brengen. God begon daarmede de opvoeding van het geheele menshdom. Toen het zijne onschuld had verloren, en zijn strijd tegen de zonde en zijne oefening tot ontwikkeling en volmaking een aanvang moest nemen, deed Hij het de werkeloosheid van het paradijs verlaten, en sprak: *in het zweet uwes aanschijns zult gij uw brood eten*. Zoo heeft God den mensch altijd tot werken zoeken te brengen; eerst door behoefte en den prikkel des hongers; toen door het eigenbelang;

later door wetten en regten, en eindelijk door Christus. Telkens is de taak hooger gesteld, naarmate het menschedom zich ontwikkelde, en in Christus wordt niets minder van ons gevraagd dan volmaaktheid. Het ligt in den aard der zaak, dat wij onder den dwang der wet tot die volmaaktheid niet komen, maar in vrijheid alleen daarnaar streven en daartoe naderen kunnen, Rom. 8 : 2, 3. Maar het ligt ook in den aard der zaak, dat wij in het naderen altijd onze gebrekkigheid en zonde moeten gevoelen, in het streven vaak struikelen en afdwalen en zoo den moed zouden verliezen. Daarom heeft God naast onze taak den overvloed zijner genade gesteld. Waar de zonde meerder werd, is ook de genade zoo veel overvloediger geworden, Rom. 5 : 20. Geene zwakheid, tekortkoming of struikeling kan ons nu van onze bestemming weren. Gods genade wil ons alles vergeven, tot alles helpen. Zoo kunnen wij het meeste volbrengen en het verste vorderen. Een ieder kan zijne neiging volgen en doen wat zijne hand vindt om te doen. De vrije christenheid zal zich op de meest verschillende werkzaamheden toeleggen, welke een ieders woonplaats, stand, betrekking en levenslot hem aanbieden en waartoe zijne talenten hem in staat stellen. Doch hoe verschillend die werkzaamheden ook zijn, onder dat werken zullen onze krachten zich ontwikkelen en wij tot het doel naderen. De vordering zal wel zeer verschillend zijn, naarmate het bezit van talenten en tijd doch de genade des Heeren heeft in éenen hemel aan allen de zelfde zaligheid beloofd.

Gij gevoelt dus, lezers! onze verlossing van de dienst-

baarheid der wet, is geene vrijstelling van, maar slechts eene vrijheid in het werken. De Israëliet moest het, daar de wet het hem gebod; wij, omdat wij het zelve willen. Bij hem kwam de aandrang van buiten, en daarom was het hem zwaar; bij ons moet de aandrang van binnen komen; wij moeten uit liefde en dankbaarheid, uit een zedelijk beginsel, uit lust werken, en zoo zijn Gods geboden niet zwaar, schoon zij veel meer van ons vragen, dan aan den Israëliet was opgelegd.

Deze vrijheid is een onschatbaar voorregt, mijne broeders en zusters! Wat Paulus aan de Galaten schreef, dat schrijf ik ook voor u: staat dan in de vrijheid, met welke Christus u heeft vrijgemaakt, en wordt niet weder met het juk der dienstbaarheid bevangen. Laat u door geene menschen onder bepalingen en inzettingen brengen van dagen, maanden, tijden en jaren; laat u door niemand oordeelen in uw spijs of drank, in uwe godsdienstoefening of feestdagen; laat u door niemand toevoegen: raak niet, smaak niet, roer niet aan. Godsdienstige gewoonten zijn goed, maar zij verbasteren zoo ligt door het gebruik tot menschelijke inzettingen en wetten. Menschen hebben u niet te gebieden; Christus heeft u vrijgemaakt, staat dan in die vrijheid en laat u niet weder tot dienstbaarheid brengen.

Maar die vrijheid is een gevaarlijk goed, en met dubbel nadruk roep ik u toe: Broeders! gij zijt tot vrijheid geroepen, maar gebruikt de vrijheid niet als eene oorzaak des vleesches. Hoe groot is de verleiding, nu gij op u zelve staat, om aan traagheid en gemak toe te geven. Beproeft u zelve, of gij die vrijheid nu

reeds geheel kunt dragen. Zij onderstelt eene zekere mate van volmaaktheid, ja, is de volmaaktheid zelve; zulk eene gesteldheid, dat gij altijd uit u zelve het goede wilt en doet. Paulus noemt haar daarom ook slechts eene roeping, tot welke Christus u wil opleiden. Door vrijheid wil Hij u tot vrijheid brengen. Hij heeft u vrijheid gegeven, doch gij moogt daarom niet alle vrijheid nemen.

Wij moeten werken, werken zoolang het dag is, voor dat de nacht komt, in welken niemand werken kan. Denkt hier toch niet alleen aan zoogenaamde godsdienstige werken. De godsdienst moet niet van het dagelijksch leven gescheiden zijn, maar uw geheele leven heiligen. Met al uw doen en laten moet gij God dienen en zijnen wil volbrengen: in de kerk, in uw huisgezin, in de binnenkamer, in uw beroep, een ieder in zijne betrekking, de een door werken des geestes, de ander door handenarbeid, als dienstbode of heer, als man of vrouw, als koopman, landbouwer, handwerker, of geleerde, als rijke of arme, aanzienlijke of geringe. De Heer heeft ons verschillende talenten toegedeeld, maar waar hij u ook geplaatst heeft, doet daar met alle magt wat uwe hand vindt om te doen. Zoo wil het de Heer.

Gij moet bidden; het is een hoogst gewigtig deel van uw werk, o christenen! Christus heeft u geen tijd, plaats, formulier voorgeschreven, laat het u ook door geen menschen voorschrijven. Gij zijt vrij. Gij moet uit u zelve bidden, met eigen woorden, waar en wanneer de behoefte u dringt. Doch is die aandrang altijd bij u aanwezig? Hebt gij altijd eigene woorden? Kunt gij uwe vrijheid dragen?

Ach! ik vrees dat die vrijheid voor velen eene oorzaak wordt, dat zij zelden of nooit bidden. Ik herhaal het, laat u hier door menschen niets voorschrijven, gelijk de roomsche katholieke; maar weest zoo wijs, en stelt u zelve onder de voogdijschap van eene vaste gewoonte. Bidt op vastgestelde tijden, en hebt gij dan geene eigene woorden, gebruikt dan een van buiten geleerd gebed, op dat gij, door het zoo bestendig te doen, moogt leeren uit u zelve te bidden. — Gij moet u oefenen met de gemeente. Christus heeft ons daaromtrent niets voorgescreven. Ach! er zijn zoo vele protestanten, welke deze vrijheid misbruiken, om nimmer of zelden ter kerk te gaan. Ik herhaal het, laat u met den roomsche door menschen geene wet opleggen; maar maakt het u zelve tot eene wet, om altijd ter kerk te gaan, opdat gij leert uit eigen aandrang en behoefte te gaan. — Voor Israël gaf God den sabbath en feestdagen. Voor ons zijn alle dagen gelijk. Ons geheele leven moet een sabbath zijn. Doch de behoefte heeft van het begin af aan een dag van rust en godsdienstoefening, en feestdagen in gebruik gebracht. God had aan Israël vele plegtigheden geboden, Christus heeft ze alle afgeschaft; doch de behoefte aan uitwendige banden heeft onder de christenheid weder vele godsdienstige gebruiken en kerkelijke inzettingen in zwang gebracht. Ik zeg u, laat u door geen mensch daaraan binden, maar bindt u zelve. Gij hebt het noodig, opdat gij, door die gebruiken geleid, de werken der godzaligheid getrouwelijk moogt vervullen. Gij zijt nog niet ver genoeg gevorderd, om u zelve te oefenen tot godzaligheid; gij hebt nog eene uit-

wendige leiding noodig. Hoe velen worden door hunne vrijheid ongodsdienstigen of dweepers!

Ik kom tot een ander deel van het werk, dat God ons tot onze ontwikkeling oplegt, namelijk ons tijdelijk beroep. Al te vaak scheidt men dit van de godsdienst en meent, dat het alleen strekt tot onderhoud van ons zelve en ons gezin, waarom sommigen zich ook van werken ontslagen rekenen wanneer die behoefte niet meer dringt of de winzucht hen niet prikkelt. Doch gevoelt gij niet, lezers! dat gij uw meeste werk dan zondig zoudt moeten rekenen, daar alles, wat uit eigenbelang geschiedt, zonde is. Neen, gij moet uw beroep uit een hooger oogpunt beschouwen en een ander beginsel naast het eigenbelang stellen. Ieder eerlijk beroep dient zoo wel tot nut uwer evenmenschen, als tot onderhoud van uw gezin. Christus heeft geboden: uwe naasten lief te hebben als u zelve. Ziet daar het ware beginsel van ons beroep. Gij moet het waarnemen zoo wel voor den naasten als voor u zelve, en daardoor behoort ons beroep ook tot de godsdienst. Zoo althans begrepen het onze vaderen en toonden daarom zoo veel ijver en naauwgezetheid in hun maatschappelijk bedrijf. Volgen wij hen na, broeders! Een ieder is vrij in het kiezen van het werk, waarop hij zich wil toeleggen, doch gij moet iets kiezen. Niemand mag ledig zijn, of zich daarvan ontslagen achten door zijne tijdelijke goederen. Maar, welk vak gij kiest, doet daarin met allen ijver, wat uwe hand vindt om te doen. Niemand mag traag of nalatig zijn.

Eindelijk nog een woord over hetgeen wij alleen voor

ons zelve doen. Een deel van onzen tijd is voor God, een deel voor den naasten, maar ook een deel voor ons zelve. Het ligchaam heeft rust, de geest uitspanning noodig. Daartoe onze rust- en feestdagen, vermaken, bijeenkomsten, spelen en velerhande oefeningen, waarin de geest hetzij door muziek, hetzij door lezen, hetzij door eenige andere aangename bezigheid onledig gehouden wordt. Gij zijt hier weder geheel vrij. Mode, fatsoen en menschen-oordeel zoeken ons hierin wel wetten voor te schrijven, maar hij, die vrij wil zijn, moet zich hier boven stellen. Doch duizenden en tien duizenden hebben hunne vrijheid misbruikt als eene oorzaak des vleesches en zijn slaven der zonde geworden. Wij kunnen onze vrijheid nog niet alle dragen; wij hebben ook hier eene voogdijschap noodig.

Onze vrijheid van doen is een groot voorregt, doch eene ontzaggenlijke verantwoordelijkheid is daarmede verbonden. Wij hebben geene vrije beschikking over eigen, maar slechts over geleend en toevertrouwd goed. Het is slechts de vrijheid van een rentmeesterschap. Eenmaal zullen wij rekenschap moeten doen van ons beheer, en dit zal ons eeuwig lot beslissen. Het verwondert ons, voorwaar, niet, dat zoo velen zich onder de voogdijschap begeven hebben van menschen, die het bestuur over hun doen op zich namen en hun daarbij de zaligheid beloofden. Doch menschen kunnen en mogen ons niet besturen; de beloften van Rome zijn leugen en bedrog. Maar bij vrijheid van denkwijze is ons door God eene betere voogdijschap gegeven. — Daarover in de vierde plaats.

Die voorgedijnschap is het geloof, want het verbindt ons met God en Christus, — en indien God voor ons is, wie zou dan tegen ons zijn, en indien Christus voor zijne schapen zorgt, wat hebben wij dan te vreezen? Hij heeft immers gezegd: „ik ken mijne schapen en zij volgen mij, en ik geef hun het eeuwige leven en zij zullen niet verloren gaan in eeuwigheid, en niemand zal ze uit mijne hand rukken, want ik en de Vader zijn één.” Joh. 10. Onder zulk eene bescherming zijn wij veilig. Niets kan den geloovigen scheiden van de liefde Gods, die in Christus Jezus is.

Indien gij u dan zwak gevoelt, — en wij zijn zwak, ja, ons zelve geheel ongenoegzaam, — stelt u dan onder de voorgedijnschap des geloofs en zoekt hulp daarboven. Dit wordt door de onzen al te veel verwaarloosd, en van daar dat wij bij onze vadersen zoo veel te kort schieten. Onze vrijheid bestaat daarin, dat wij uit eigen aandrang werken; — ziet! het geloof kan ons alleen daartoe in staat stellen, het is de goede aandrang tot werken, het ware beginsel der pligtsvervulling. Door het geloof komen wij met God in gemeenschap, op het geloof komt God met zijnen geest weder in ons, en zoo verkrijgt de inwendige mensch kracht, om ons doen en laten ten goede te besturen. Weest dus niet zoo trotsch van op eigene natuurlijke krachten te vertrouwen. Onderwerpt u aan God. Het innigste geloof, de diepste onderworpenheid is altijd de hoogste vrijheid.

Geeft het geloof ons kracht, het leert ons tevens de beste wijze van werken. Dat die wijze van het hoogste belang is, gevoelt ieder; want hoe velen sloven zich af

en vorderen niet, omdat zij de verkeerde middelen gebruiken; en de booze werkt ook.

De roomsch-katholieken, verschrikt door de ontzagelijke verantwoordelijkheid, hebben zich aan het geloof niet durven toevertrouwen. De protestantsche kerken hebben het geloof wel op den voorgrond gesteld, maar toch geene vrijheid van gelooven durven toestaan, en zich daarom aan menschelijke geloofsregelen en formulieren onderworpen, die eene magtige partij nog wil gehandhaafd hebben. In onze kerkgemeenschap bestaat evenwel de volledigste vrijheid van geloof, of liever van denkwijze. Wij kennen geene doopsgezinde leer, maar alleen eene leer van doopsgezinden. In die leer vindt men nu wel doorgaans eenerlei rigting, doch zoo iemand daarvan afweek, zoo een leeraar in strijd daarmede predikte, zijne gemeente zou hem verlaten, maar niemand toch regt hebben hem daarover te beschuldigen. Ja, zoo zeer is deze vrijheid doorgedrongen in onzen geest, dat velen hem, die zijnen broeder om verschil van gevoelen van ondoopsgezindheid beschuldigde, zelve wegens deze handelwijze ondoopsgezind zouden achten.

Ik acht deze vrijheid een groot voorregt, al was het ook alleen, dat door haar de bron van die onzalige geloofstwisten wordt gestopt. Daarom vermaan ik mijne broeders haar in waarde te houden. Laat u door geene menschen weder tot dienstbaarheid brengen of omtrent uwe denkwijze bemoeijelijken. Doch beschuldigt en bemoeijelikt dan ook geen ander. Bestrijdt alle dwalingen met het zwaard des geestes, maar weest verdraagzaam en gunt de vrijheid, die gij voor u zelve vraagt, ook aan uwe medechristenen.

Doch gij gevoelt welke dure verplichtingen daarmee ook verbonden zijn. De oudgeloovige protestant legt zich gerust te slapen op het oorkussen zijner formulieren; hij behoeft zelf niet te onderzoeken naar hare waarheid; zij is daar voor hem neêrgelegd in zijnen regel; de katholiek schuift alle verantwoordelijkheid op zijnen priester en laat deze voor hem bidden, lezen, denken en onderzoeken. Doch gij moogt noch het een, noch het ander. Uwe vrijheid verplicht u, zelf te denken. Gij moogt zoo niet aannemen, wat uw leeraar of andere menschen u voorhouden, maar moet zelf alle dingen onderzoeken en het goede behouden. Uwe denkwijze moet op eigene overtuiging steunen. Gij zijt zelf daarvoor verantwoordelijk. Alle doopsgezinden moeten in meerdere of mindere mate theologen zijn.

Niet minder groot zijn de gevaren. Moet uwe denkwijze uit u zelven voortkomen, hetgeen in u zelven is oefent zoo ligt daarop eenen verkeerden invloed. Uw vleesch is tot traagheid geneigd — hoe ligt zoekt gij in uwe voorstelling den gemakkelijken weg? Uw verstand verdiept zich gaarne in bespiegelingen, of uw gevoel geeft zich toe aan vrome bevindingen — hoe ligt voeren u beide op den dwaalweg? Wanneer wij nu bedenken, dat de denkwijze onze handelwijze bepaalt, en eene dwaling des verstands ook eene dwaling in ons doen ten gevolge heeft, dan wordt het ons waarlijk bang in onze vrijheid. O, zoo wij eens den verkeerden weg insloegen en ons daar boven te leur gesteld en afgewezen zagen! — Doch de nood is ons opgelegd. Ons aan formulieren over te geven, of in de ar-

men te werpen der kerk, kan ons evenmin beveiligen, want beiden zijn even feilbaar als wij zelven. Een ding kan ons slechts bewaren, en dat is, dat wij ons onderwerpen aan het onfeilbaar woord Gods.

Ik heb u zoo even vermaand, u onder de voogdij-schap van het geloof te stellen. Ziet! onderwerping aan de schrift is nu geloof. Wanneer gij aanneemt wat van menschen, of uit u zelven, uit uw verstand of gevoel is, dan noemen wij dit geen geloof, maar slechts denkwijze. Gelooven is alleen ten opzichte van God en Christus aan te nemen wat Zij ons leeren, en dit vindt gij alleen in de schrift.

Hier vindt gij de beste handelwijze beschreven. Het evangelie is geene wet, maar eene handleiding, en wel de beste. Menigerlei wegen worden u aangetoond. Ziet slechts rond onder de christenheid. Welk een verschil van denkwijze, en iedere denkwijze prijst eene eigene handelwijze, eenen eigen weg. Ik ben niet zoo bekrompen, alle die wegen te verwerpen, om den mijnen alleen goed te noemen. Langs iederen weg, ik houd mij daarvan overtuigd, kan men tot zijne bestemming komen, zoo hij slechts op Christus gegrond is. Doch de weg, dien de schrift aanwijst, is de regte. God heeft zijnen weg regt gemaakt, maar de menschen hebben vele vonden gezocht. De regte weg nu is de kortste, en de kortste de beste. Er zijn vele wijzen van landbouw, doch die wijze, welke de meeste vruchten oplevert en het spoedigste eenen woesten grond verbetert, is de beste. Die wijze wordt ons nu door den bijbel geleerd. Andere denk- en handelwijzen mogen ook tot het doel

kunnen leiden, doch zij zijn om- en bijwegen. De weg, dien de bijbel aanwijst, is de regte, de kortste, de beste. God heeft u vrijheid gegeven. Wij moeten werken, doch de wijze, waarop wij dit doen, is aan ons zelve overgelaten. Maar de zoon heeft ons zijne hulp aangeboden, en ons de beste wijze door zijn leer en voorbeeld aangewezen. Wij behoeven die hulp niet te gebruiken, die wijze niet te volgen, maar wanneer wij weten dat wij zonder die hulp onmogelijk ons doel kunnen bereiken, en op die wijze er het best en spoedigst toe zullen komen, zouden wij dan niet zoo wijs zijn? Daarom, broeders! vertrouwt niet op menschen, maar zoekt hulp daar boven bij God en Christus. Laat u niet binden door eenige menschenleer, maar onderwerpt u aan de schrift. Leest, onderzoekt en doorzoekt haar gedurig, opdat hare waarheden in u overgaan, hare lessen u eigen worden. Stelt haar tot eenigen regel van uw doen en laten, tot een licht op uw pad en een lamp voor uw voet.

Zoo deden onze vaders. Door bijbelkennis is onze kerkgemeenschap ontstaan en tot nu toe in stand gebleven. Houden wij vast aan dat sieraad onzer vaders. Dat geene wetenschap of stichtelijke lectuur haar verdringe. De bijbel blijve uw huis- en leesboek. Door kennis van zijnen inhoud kan hij alleen uw regel zijn.

Zietdaar, lezers en lezeressen! eenige opmerkingen omtrent de christelijke vrijheid. Zij is geene onbepaalde, gelijk de Volmaakte en Almagtige ze alleen kan bezitten, maar slechts eene gedeeltelijke, welke zijne ge-

nade ons heeft toegestaan, om ons door ontwikkeling tot den hoogsten trap van volmaking op te leiden; eene vrijheid van geestelijke heerschappij, om ons zelven alleen te oefenen tot godzaligheid; eene vrijheid van wet, om uit eigen aandrang goed te doen; eene vrijheid van geloof, om zelven te denken en te onderzoeken. Maar velen kunnen die vrijheid nog niet dragen. Duizenden zijn door haar trage bidders, slechte kerkgangers, onverschilligen, dweepers of vrijdenkers geworden, al naarmate zij aan traagheid toegaven, of zich in hun onderzoek door gevoel of verstand lieten leiden. God wil ons daarom bij onze vrijheid leiden door zijnen Zoon. In Hem heeft Hij zijn woord geopenbaard, biedt Hij ons alle hulp aan, ja, geeft ons de gelegenheid, om ieder voor zich met Hem gemeenschap te oefenen. Hierdoor blijven wij vrij en zijn wij tevens veilig. Het innigste geloof, de diepste onderworpenheid aan God is dus de hoogste en beste vrijheid. Volmaakt vrij kunnen wij hier nimmer worden. Op aarde is de vrijheid altijd slechts ten deele, eene vrijheid ten opzichte van onze medemenschen. Hoe meer gij u aan God en zijn woord onderwerpt, zijne hulp gebruikt, en in gemeenschap met Hem verkeert, d. i. hoe meer gij gelooft, hoe vrijer gij van menschen zijt. De gedeeltelijke vrijheid, die wij bezitten, is ons slechts door God toegestaan, om ons tot die hoogere, volmaakte vrijheid op te leiden; doch wij kunnen daartoe al weder slechts komen door geloof. Hoe meer gij het bij u zelven zoekt, hoe minder kracht gij vinden zult, om u zelven te besturen; maar hoe meer gij in het besef uwer ongenoegzaamheid

u tot God wendt en op Christus vertrouwt, hoe meer gij in staat zult zijn, op u zelve te staan. Het is ook hier: *als ik zwak ben, dan ben ik magtig*. Christus kan u alleen vrij maken, en wanneer de Zoon u vrij gemaakt zal hebben, dan zult gij waarlijk vrij zijn, Joh. 8: 36. Broeders! zoo wij dan vrijheid hebben boven anderen, dan is het ook noodig, boven anderen ons aan God te onderwerpen en op Christus te vertrouwen. Doet dat, *want gij zult naar de wet der vrijheid geoordeeld worden*, Jac 2: 12. *Daarom, broeders! wandelt als vrijen, niet de vrijheid hebbende als een deksel der boosheid, maar als dienstknechten Gods*, 1 Petr. 2: 16.

BERIGTEN.

Als aanhangsel geef ik hier een stukje door den eerw. K. R. Pekelharing van Middelburg uit een engelsch tijdschrift *The Baptist Reporter* vertaald, en mij ter plaatsing toegezonden. Om u eenigzins met de kerkgemeenschap der baptisten bekend te maken, diene de volgende opgave van hare getalsterkte, in dat zelfde tijdschrift voorkomende.

N. Amerika	16000 gemeenten	13144 lecraren	1,237,621 leden
Europa	2053	1700	196,824
Azië	879	310	12,297
Afrika	26	22	1,242
Totaal	<u>18,958</u>	<u>15,176</u>	<u>1,447,984</u>

• Mijne lezers zullen met mij en den vertaler aangenaam verrast zijn door de groote overeenkomst van de hier uitgedrukte beginselen van christelijke vrijheid met de onze.

In gevoelens evenwel verschillen wij. Want ook de baptisten hebben, even als wij, hunne eigenaardige denkwijze, en deze is bij het meerendeel nog al calvinistisch gekleurd, waaruit wij al weder zien, dat de vrijheid geenszins eene hinderpaal is voor de gelijkheid van denkwijze, en dat men, om eenigheid des geloofs te bewaren, geene geloofsregelen behoeft.

Wij verschillen ook in de wijze van doopbediening, daar wij ons met eene eenvoudige besprenging vergenoegen, en zij aan de indompeling eene zoo hooge waarde hechten, dat zij ons om dit verschil niet als gedoopten beschouwen, waarom de mennonieten, of liever doopsgezinden, zoo hier als in N. Amerika, als niet tot hunne gemeenschap gerekend, ook niet in bovenstaande opgave zijn opgenomen. Schoon wij hunne onverdraagzaamheid misprijzen, zoo kunnen wij toch niet ontkennen, dat zij ons hier overtreffen in getrouwheid aan het schriftwoord, en ik spreek vrijmoedig den wensch uit, dat de onderdompeling ook bij ons in gebruik mogt zijn. Zoo hebben toch de apostelen gedoopt; zoo wordt toch de zedelijke beteekenis van den doop, de wedergeboorte, het sterven en begraven worden met Christus en het opstaan met hem veel beter afgebeeld. Ik hecht evenwel aan het uitwendige niet zoo veel waarde, dat ik, nu eenmaal de besprenging onder ons in gebruik is, daarom op eene verandering zou willen aandrigen.

Van meer belang is het verschil over de waarde van den doop. Zij brengen hem in verband met de zaligheid, en wij stellen die waarde meer in zijne schriftmatigheid. Zij leeren, dat de mensch, daartoe geroepen, zonder doop *volstrekt niet*, wij, dat hij *even goed* zalig kan worden. Ik durf het niet beslissen; beiden gaan misschien te ver; ik geloof evenwel dat wij deze zaak wel eens tot een punt van ernstige overweging mogten maken.

Maar dit wensch ik, dat een deel van hunnen ijver,

om de waarheid te handhaven en uit te breiden, in ons mogt overgaan. Ten gevolge van den druk, waarbij onze vaders na bittere vervolging eindelijk slechts bij oogluiking werden toegelaten, ontstond onder het menonietische, of liever doopsgezinde deel der voorstanders van den christelijken doop eene zekere schroomvalligheid, om hunne gevoelens uit te spreken. Hierbij kwam hunne afgescheidenheid, en toen deze verdween, eene liberale beschouwing der dingen, die de waarde van den doop alleen in zijne schriftmatigheid zocht. — Geheel anders is het onder de baptisten. Deze werken meer naar buiten. Och, mogt hun ijver ons in edelen najver ontsteken. De revolutie-koorts, die ons getal decimeerde, is geweken; de laauwheid van het liberalisme, die voor een twintigtal jaren velen zelfs deed wanhopen aan ons bestaan, heeft plaats gemaakt voor eenen meer ernstigen en ijverigen zin. Neen, ik heb goeden moed. Ik zie de teekenen van eene betere toekomst. Schoon wij bijna tot een overschot zijn geworden, toch is het zaad nog in ons, dat nieuwe planten kan voortbrengen. De afgehouden tronk heeft nog kracht om nieuwe loten te schieten; — doch die kracht moet erkend, aangekweekt, gebruikt, dat zaad moet gestrooid worden.

De baptisten ijverden voor de zending onder de heidenen, en welke vruchten mogten zij zien! De bovenstaande opgave doet zien, hoevele leden zij wonnen in N. Amerika onder hen, die zich reeds naar Christus noemden. Onlangs zonden zij hunne predikers door bijna alle landen van Europa, en bijna overal vonden zij

bijval. De tijd schijnt rijp voor het ontvangen van den bejaarden doop. Wij lazen met diepe ontroering hoe de edele Baptist Noël in het vorige jaar op eene vergadering in Londen, over de ellende van Ierland sprekende, zich beriep op het voorbeeld van onzen Heer, die zijne discipelen twee aan twee uitzond, en daarop zich zelve aanbood, om, indien nog één broeder zich geroepen voelde, met dezen den zendingstogt te ondernemen, en dien togt ook tot zegen van velen volbragt; en het wekte onze innige beschaming, toen hij bij die gelegenheid ook de laauwheid van velen berispte, die wel in hunne kerken preekten, maar niet, als de Heer, de verlorenen opzochten en hun het woord des levens bragten.

Zoo wij dan de zelfde waarheid hebben, ja, ons nog op zuiverder vorm beroepen, waarom dan ook niet den zelfden ijver betoond? De schroomvalligheid der vaders is toch reeds sedert lang eene dwaasheid en hunne afgescheidenheid verlaten. Wij werken voor de stoffelijke belangen van allen, waarom zouden wij hen in het hoogste en het heiligste niet voorlichten? Of acht gij dit minder noodig? — Of zijt gij bezorgd, daardoor nieuwe vervolging op te wekken? Of zijt gij bevreesd voor den naam van proselietenmakers? Of ontbreekt het u aan moed en geloofskracht? Het geldt hier het heil onzer naasten. Waarom dan ons licht langer onder eene koornmaat gezet? Neen! *laten wij, naar het bevel des Heeren, ons licht schijnen voor de menschen, opdat zij het goede, dat wij bezitten, mogen zien en onzen hemelschen Vader daarin verheerlijken.* D. S. G.

DE DOOP VAN I. COLE.

In Amerika is de overgang van paedo-baptistische leeraars tot de gemeenschap der baptisten geene zeldzaamheid. Een geval van dezen aard vond plaats in sept. 1851 in Maryland, een staat, waar de zaak der baptisten tot nog toe slechts door weinigen behartigd wordt. Dr. Isaac Cole, een reeds bejaard methodistisch leeraar, die de leer van den doop der geloovigen omhelsd had, is op den zondag namiddag, 28 september door dr. Fuller in Spring-gardens bij indompeling gedoopt, en heeft, op den avond van den zelfden dag, voor een zeer talrijk gehoor gesproken over de verandering, die in zijne gevoelens had plaats gevonden. Dr. Cole heeft later in een brief, die in de *True Union* verschenen is, de redenen, die hem bewogen om baptist te worden, ter algemeene kennis gebragt, en uit dezen brief deelen wij hier een gedeelte mede :

Indien iemand — zoo schrijft hij — voor zes maanden voorspeld had, dat zulk eene gebeurtenis, als op den 28 sept. plaats vond, in mijne geschiedenis zou voorkomen, dan zeker zou ik gedacht hebben dat hij toegaf aan de buitensporigste verbeelding. Hoe weinig weten wij wat in de toekomst verborgen ligt!

Het is waar, ik heb mij vaak met den doop bezig gehouden en gewenscht, dat ik in het water ware gedompeld geweest, in plaats van er mede besprengd. Ik had nooit een vol vertrouwen in den kinderdoop als eene

goddelijke instelling. Met deze denkbeelden ben ik ook nooit geheim geweest, hoewel ik elke opschudding zocht te vermijden. Ik had de kerk te lief om haren vrede te verstoren. Langen tijd heb ik beproefd om mijnen twijfel en mijne bezwaren te dezen opzigte te overwinnen door *zulke* paedo-baptistische boeken te lezen, van welken ik verwachtte dat zij mij versterken zouden in mijn kerkgeloof. Maar de twijfel bleef voortduren. Ik vermeed, zooveel ik kon, om iets te lezen van de andere partij, vrezende dat dit mijne indrukken slechts dieper en vaster maken zou. Zoo vaak ik den kinderdoop bediende, wies mijn tegenzin, tot dat het eindelijk een bepaalde afkeer werd. Ik vond niets in de schrift wat mij regtvaardigde, indien ik hem langer bedienen bleef. Vaak wenschte ik, nooit tot de dienst te zijn toegelaten, opdat ik die plegtigheid niet had behoeven te vervullen.

Nu behaagde het God — het is nu drie maanden geleden — mij neêr te werpen op het ziekbed, dat velen meenden mijn sterfbed te zullen worden. Daar kwam met vollen nadruk de zaak van den doop mij voor den geest, en de gedachte zette in mijn geest zich onwankelbaar vast, dat ik eene plegtigheid bediend had zonder goddelijk gezag. Toen, op mijn ziekbed, besloot ik alzo niet voort te gaan. Ik nam mij voor, om, indien mijn leven gespaard bleef, zoo spoedig mijne gezondheid het mij zou toelaten, de zaak nog eens in al haren omvang te onderzoeken, naar de waarheid strevende zonder te denken aan de gevolgen. Tot mijne groote voldoening heb ik dit gedaan.

Nu ben ik overtuigd, dat er in den bijbel niet een schaduw van bewijs voor den kinderdoop te vinden is, en dat er slechts ééne wijze is van doopbediening, de indompeling. Dit is mijne vaste overtuiging.

Niemand, die niet in den zelfden toestand verkeerd heeft, kan zich voorstellen hoeveel pijnlijks er gedurende de laatste drie maanden in mij omging. Wanneer ik gevolg gaf aan mijne overtuiging moest ik een stap wagen, die, door velen veroordeeld, mij grievende smart zou veroorzaken. Ik moest of gedoopt worden bij indompeling, of voortleven in de ellende mijner wankelmoedigheid. Wanneer ik mijn besluit volvoerde, moest ik mij afscheiden van de kerk mijner keuze, aan welke ik sinds *twintig* jaren verbonden was, in welke ik sinds veertien jaren het leeraarambt bediend had. En gedurende al dien tijd had ik nooit eenig verschil gehad met de leeraren of met de gemeenteleden. Zij hadden mij altijd met hooge achting behandeld, en meer eer bewezen dan ik ooit verdiende. In die kerk had ik vele warme vrienden, dierbare bloedverwanten — ééne, die mij lief is als mijn eigen leven. Hierom ook zal ik altijd de methodistisch-episcopale kerk blijven eeren en lief hebben, wat mijn lot dan ook zijn moge.

Wanneer ik nu deed wat ik voor pligt hield, moest ik de kerkgemeenschap opzeggen met zoo vele vrienden en lieve broeders. Maar mijne gehoorzaamheid aan mijnen goddelijken Meester eischte het offer.

Daar was nog een bezwaar, dat zich aan mij voordeed. Met wie zou ik mij vereenigen! Ik dacht aan andere kerkgenootschappen, maar bijkans allen oefenden den

kinderdoop of waren in andere opzichten nog meer in strijd met mijne beginselen. De gemeente der baptisten was de eenige, met wier beginselen en inrigting ik overeen kon stemmen. Maar ik moet bekennen, dat ik tegen haar vooroordeelen voedde. Toen ik evenwel een bevestond in haar midden (in de kerk van dr. Fuller) bijwoonde, was ik verbaasd, dat hunne eeredienst juist was gelijk ik het gewoon was. Zij zongen de zelfde geestelijke liederen, die ik gezongen had met mijne methodistische broeders. Zij baden met de zelfde warmte. Zoo begon mijn vooroordeel te verminderen en ik dacht bij mij zelve: neen, deze baptisten zijn toch niet zoo koel en koud als ik mij verbeeld had.

Zoo leidde mij de Voorzienigheid om mijne opname te zoeken in de gemeente der baptisten.

Niemand echter denke, dat mijne overtuiging ten aanzien van het voorwerp des doops toe te schrijven is aan het lezen van baptistische boeken. Ik bezat er niet een. Noch aan baptistische prediking. Ik heb — zoover ik mij herinner — nooit eene preek over dit onderwerp gehoord. Noch aan mijne verbindtenis met hen. Wij bewogen ons niet in den zelfden kring. De eenige bronnen, waaruit ik de bewijsvoering der baptisten leerde kennen, waren paedo-baptistische boeken 1), waarin men ze door paedo-baptistische bedenkingen zocht te weerleggen. Maar juist hierdoor kwam ik tot het gevoel van de zwakheid dier tegenbedenkingen.

Toen ik het voornemen opvatte om deze zaak opzet-

1) Boeken, waarin de kinderdoop verdedigd wordt.

telijk en naauwkeuriger te onderzoeken, besloot ik, mij bij het N. Testament te bepalen, dat toch de grondwet is voor de christelijke kerk. Daar vond ik niets ten voordeele van den kinderdoop, en wat de wijze der bediening aangaat, zoo werd ik overtuigd dat dit alleen bij indompeling zijn kon.

Evenwel kwam de vraag gedurig bij mij op: Waarom u niet laten doopen en blijven waar gij zijt? — Maar door met die kerk vereenigd te blijven, zou ik den schijn van goedkeuring geven aan 't geen ik veroordeelde. Als leeraar zou ik geroepen worden om plegtigheden te bedienen, die strijdig zouden zijn met mijn geweten, en door ze te weigeren zou ik mij aan het misnoegen der kerk blootstellen. Daarenboven zou ik als leeraar, nooit vrij over deze zaak van den kansel hebben kunnen spreken. Ik zocht vrijheid, om het evangelie te verkondigen in zijne waarheid en zuiverheid en — die vrijheid heb ik gevonden.

Ten aanzien van mijn eigen doop ben ik nu tot rust gekomen. Vóór ik op mijn geloof was gedoopt bij indompeling, was ik — naar mijne tegenwoordige overtuiging — een ongedoopt christen.

Meent echter niet dat ik aan den doop te veel gewigt hecht. De doop van mijn ligchaam heeft op zich zelf geene zedelijke verandering gemaakt in mijn gemoed. Op den doop stel ik mijne hope niet. Christus alleen is mijne hope, en, God zij gedankt, Hij is eene zekere hope. Mijne geloofsbelijdenis kan ik in weinige woorden zamen vatten. Regtvaardiging door het geloof in Christus; vernieuwing van den geest door den invloed

des H. Geestes, en goede werken als vruchten en openbaringen dier vernieuwing. Ik wenschte dat allen dezen weg bewandelden, opdat hun troost en hunne blijdschap hier op aarde immer grooter, hunne zekerheid van zaligheid in den hemel immer vaster werd!

Het is mijn gebed dat ik nu nuttiger moge zijn, dan ik ooit geweest ben.

ISAAK COLE.

Bij de plegtigheid van den doop sprak dr. Fuller deze rede uit:

WIE EN WAT ZIJN DE BAPTISTEN?

Rondom mij zie ik eene groote schare, en ik vraag waartoe zij herwaarts opkwam. Gij kwaamt om getuigen te zijn van den doop van iemand die, na 14 jarige evangeliedienst onder onze broederen van eene andere belijdenis, zijne dwaling ten opzichte van den doop ontdekt heeft, en zich vereenigt met de baptisten. Maar wie en wat zijn de baptisten? Dit is eene zeer gepaste vraag, en ik acht mij gelukkig, haar bij deze, en bij elke voorkomende gelegenheid te beantwoorden en redenen te geven van ons geloof en van ons gedrag.

Op de vraag: wie zijn de baptisten? hoort men zeer verschillend antwoorden. Een zendeling der onzen, die, eenigen tijd geleden, gepredikt had in eene landgemeente van dezen staat (Maryland), hoorde, toen hij van den kansel afklom, een heer tot een ander zeggen: „wie zijn toch die baptisten?” En de andere antwoordde: „ik weet het niet regt, maar ik geloof dat zij veel overeenkomst hebben met de kwakers.” Zoo verwacht men eene ge-

meente, die beschuldigd wordt van *te* groote naauwgezetheid in het onderhouden der plegtigheden, met eene andere, die alle plegtigheden heeft afgeschaft.

Anderen beantwoorden de vraag op deze wijze. Zij zeggen dat wij gelooven dat de doop is de wedergeboorte; alsof de éénige gemeente, die vóór den doop eene geloofwaardige belijdenis van wedergeboorte vereischt, gelooven kon dat de doop zelf de wedergeboorte is.

Maar de vreemdste en meest algemeene beschrijving der baptisten is in onze stad deze: „De baptisten vormen eene secte, die u uw godsdienstig gevoel doet verliezen.” Ik durf beweren dat velen onder mijne hoorders hiervan bewust zijn. Ik heb nog pas een brief ontvangen van eene zeer beschaafde vrouw, die voor een jaar gedoopt is. De brief hield eene somme gelds in voor de zedingszaak, en zij schreef aldus: „Toen ik mij bij de baptisten wilde voegen hoorde ik overal van mijne vrienden: „Indien gij het doet zult gij uw godsdienstig gevoel verliezen.” Nu is het reeds 14 maanden sints ik den Verlosser gehoorzaamde en ik dank God, die hunne voorzeggingen heeft beschaamd. Sedert mijn doop heb ik nooit eenigen twijfel gehad van mijne aanneming bij God.”

Zoo worden wij op allerlei wijze beschuldigd. Maar het is laster. Misschien zou men het *hieruit* kunnen verklaren, dat de godsdienst der groote menigte zich gaarne openbaart in uiterlijk vertoon, in kunstmatige opwekking, in gemaakte warmte en ijver, terwijl daarentegen de godsdienst der baptisten bestaat in de veran-

dering van het hart, uit een vast beginsel voortkomende en zich openbarende in een leven van gehoorzaamheid. Die van deze godsdienst zijn zien dan ook niet zonder reden met zorg op de verblinding van dweepers en ijveraars.

Ziet hier eenige der antwoorden, die men geeft op de vraag: wie zijn de baptisten. Ik wil u nu het juiste antwoord kortelijk geven. In het algemeen zou ik zeggen dat de baptisten dezulken zijn, die de groote beginselen der hervorming wenschen getrouw te zijn tot het einde.

Men heeft al te lang het karakter der hervorming miskend. Men beschouwde haar als het uitgaan eener partij uit de kerk van Rome. Maar was dit alles? Geenszins. Dit is slechts een klein deel der waarheid. Wie de geschiedenis kent ziet meer, oneindig meer in die heerlijke gebeurtenis. De hervorming was de groote worsteling van den mensch om vrijheid van geweten. Het was het edele streven van den geest — zijne eigene grootheid erkennende en zijne verwantschap met God — om zijne regten te doen gelden, zich uit de dienstbaarheid te bevrijden en voor het licht zich te openen. Het was de opstand der onsterfelijke ziel, die de banden der geestelijke tirannij zocht af te schudden en de heerschappij over zich zelve zocht te herkrijgen — eene heerschappij, die elke wereldsche verre te boven gaat.

Dit was de hervorming. Dat zij op eens zulke wonderen werkte en toch zoo spoedig scheen te verflaauwen en als terug trad, dit wekt de verbazing op van den grootsten der tegenwoordige geschiedschrijvers — Macaulay. Maar de verbazing wijkt wanneer men ziet dat

de beginselen en krachten, die haar veroorzaakten, zoo spoedig verloochend en verlaten werden.

Engeland — bij voorbeeld — nam een voornaam deel in die groote zedelijke omwenteling. Maar hoe bragt men haar tot stand? In plaats van eene geestelijke kerk, met Christus aan het hoofd, maakte men er eene groote nationale stichting — eene gewijzigde kerk van Rome — een geestelijk monster, met den koning aan het hoofd, en eene priesterregering, zoo anti-christelijk als die van Rome.

Zonder stil te staan bij het vasteland van Europa (waar het zelfde, hoewel anders gewijzigd, valt op te merken) gaan wij over tot ons eigen land. Naar onze kusten kwamen de vervolgdten uit de oude wereld als naar het heiligdom der godsdienstvrijheid. Maar hoe gedroegen zij zich? Naauwelijks waren zij gezeteld op onzen grond, of zij zelven werden van vervolgdten vervolgd, en Roger Williams en anderen werden vervolgd en ter dood gejaagd, alleen omdat zij de vrijheid van geweten wilden handhaven en den mensch vrijwaren voor de ergste van alle tirannij, die namelijk, welke banden smeedt voor den geest.

Het beginsel der baptisten is dat der hervorming, is dat van Roger Williams 1) en van de edele schare van

1) Roger Williams was de eerste grondlegger van de baptistische kerkgemeenschap in N. Amerika. Hij vestigde haar in 1639 te Providence in den staat Rhode-Island. Als puriteinsch geestelijke naar Massachusetts gekomen, werd hij van daar verbannen wegens zijne leer *over de regten van het geweten tegenover de staatsmagt* en week met zijne aanhangers naar Rhode-Island, welken staat hij gesticht heeft, en waar hij door vrije overtuiging baptist is geworden.

martelaren, die in alle eeuwen geweigerd hebben om zich te buigen onder de aanmatigingen van eene priesterschap — hetzij dan katholiek of protestantsch!

Tot nu toe heb ik in 't algemeen gesproken. Wanneer gij wilt, dat ik mijne meening duidelijker ontvouwe, zoo ga ik herinneren in welke punten wij verschillen van onze broederen van andere kerkgemeenten. Wij verheugen ons dat wij in vele punten met hen overeenstemmen en dat wij — waar het geweten het ons veroorlooft — vaak met hen kunnen samenwerken. Maar behalve de indompeling, waarvan ik niet behoef te spreken, verschillen wij ook ten opzichte van vele, en wel zeer belangrijke punten. Gij denk aan *het water*. Maar neen, het verschil is niet over de *hoeveelheid water*, maar over de *hoeveelheid waarheid*.

Vooreerst verschillen wij van onze broederen in andere protestantsche gemeenten ten opzichte van het *begrip van kerk*. Vóór de hervorming was de kerk eene groote wereldsche stichting, die men verkeerdelijk het koningrijk van Jezus noemde. Onze broederen blijven nog aan eene dergelijke stichting zich vasthouden. Zij meenen, dat onbekeerde menschen leden van de kerk van Christus kunnen zijn; dat kinderen leden *zijn* door geboorte, of het *gemaakt worden* door den doop. Ons geloof is niet alzoo. „Mijn koningrijk,” sprak Jezus „is niet van deze wereld.” Wij vinden in het N. Testament geene kerk van Christus tenzij eene geestelijke.

Wij verschillen van onze broederen ten opzichte van de *waarde der sacramenten* in de godsdienst. Zij beschuldigen ons altijd, dat wij te groot gewigt hechten aan

het water. Maar wat is de zaak? Wij beschouwen den doop als elk ander gebod. „Indien gij mij lief hebt,” sprak de Verlosser, „zoo bewaart mijne geboden.” Wij hebben Hem lief; wij streven er naar om al zijne voorschriften te volgen, en de doop is er een van. Maar het is immers niet anders bij andere gemeenten? Sommigen verklaren uitdrukkelijk, „dat een kind wedergeboren wordt en lid van Gods heilige gemeente *door het water.*” En zelfs waar men dit in theorie opgeeft, keert men er in de praktijk toe terug. Want onze broeder, die nu gereed staat om gedoopt te worden, en alle paedo-baptistische leeraren moeten getuigen, dat, wanneer een kind op sterven ligt, men de ouders aanmaant om het te doen doopen; wanneer dit geschied is, zijn zij geruster ten aanzien der zaligheid; en hunne leeraren kweeken het bijgeloof aan.

De doopeling zelf heeft mij een geval verhaald, dat dit beter opheldert. Hij werd met groote haast gehaald bij een stervend kind, en had naauwelijks tijd om het met het water te besprenkelen en eenige weinige woorden te spreken, toen het kind den adem uitblies. De ouders — zoo verhaalde hij — schenen even goed tevreden, alsof ik het kind een geleide-brief naar den hemel gegeven had.

Wij verschillen van onze broederen ten opzichte van *menschelijke verantwoordelijkheid.* „Ieder mensch moet rekenschap geven voor zich zelve bij God” — zegt de apostel. Wanneer God spreekt, houdt Hij een iegelijk verantwoordelijk voor zijne gehoorzaamheid of ongehoorzaamheid. Nu is het natuurlijk ongerijmd, wanneer

wij meenen te kunnen gehoorzamen door een plaatsvervanger. Wanneer God aan de ouders beveelt om hunne kinderen te besnijden dan is dit de pligt der ouders. Wanneer Hij aan alle menschen beveelt zich te bekeeren en gedoopt te worden, dan rust deze pligt op een iegelijk *voor zich zelven*. Dit spreken onze broederen ons tegen. Te regt werpen zij de gedachte verre van zich af, dat ouders zich voor een kind zouden kunnen bekeeren, en *evenwel* leeren zij dat het kind, door de daad der ouders, het gebod om gedoopt te worden kan gehoorzamen.

Ik wil hier alleen nog bijvoegen dat wij met velen van onze broederen evenzeer verschillen ten opzichte van den *regel van geloof en wandel*. Het is waar, alle protestanten belijden dat zij den bijbel aannemen, den bijbel alléén. In theorie staan zij ook aan een iegelijk het regt toe, om voor zich zelven te oordeelen. Maar ook dit is al te dikwijls niet anders dan eene belijdenis, eene theorie!

Overal om ons heen zien wij menschen, die de roomsch katholieke leer veroordeelen, dat de kerk de eenige ware uitlegster is van het woord van God, en die toch de zelfde dwaling aankleven. Wat is het anders dan een protestantsch romanisme wanneer men eene geloofsleer, of artikelen of belijdenissen, die door menschen gemaakt zijn, aan de leden opdringt. Wanneer men, in plaats van hen te vermanen, om de schrift voor zich zelven te onderzoeken, van hen verlangt, dat zij zich gevangen zullen geven onder hunne herders, en op goed geloof de leerstellingen eener kerk zullen aannemen?

Wij protesteren tegen deze wijze van ketenen te smeden voor den menschelijken geest. Hoe naauwkeuriger wij het N. Testament onderzoeken, hoe dieper wij gevoelen, hoe meer wij bewonderen zijn rijkdom, zijn eenvoud, zijne breedte, en met te hooger ernst protesteren wij tegen iederen menschelijken leeraar, tegen elk menschelijk systeem. Met *dit* boek vergeleken en zijnen levenwekkenden inhoud gevoelen wij hoe arm en nietig en beklagelijk al de spitsvindigheden zijn der *belijdenis-makers* (creed-makers).

Beschreven of onbeschreven moet toch elke kerk-gemeenschap den grondslag van haar geloof hebben in het woord van God; een middelpunt harer belijdenis, een standaard, onder welken al de leden zich kunnen vereenigen. Zelfs zij, die zich het hevigst tegen eene geloofsleer verzetten, hebben nogtans eene zekere eenstemmigheid, die kracht van wet heeft, en — voorzeker — het zou onredelijk zijn, bedenkingen er tegen te maken, dat men voor zijn inzicht in de waarheid, voor zijn eigenaardig geloof uitkwam. Eene godsdienstige gemeenschap is zowel aan zich zelve en aan anderen, als aan de waarheid verplicht, dat zij eene duidelijke en openlijke belijdenis van haar inzicht en van hare beginselen aflegge.

Maar om eene *menschelijke geloofsleer* aan te nemen; om eenstemmigheid daarmede — *als* leer des geloofs — te eischen; deze — en niet Gods woord — te maken tot een regter der geloovigheid, die de grenzen der gemeenschap afbakent, ziet, dit is zich meester maken van eene magt, die door God aan *niemand*, noch

in het bijzonder, noch in vereeniging met anderen verleend is. Dit is een zich stellen boven de schrift; dat is een zich aanmatigen van die onfeilbaarheid, die wij in de kerk van Rome zoo sterk veroordeelen.

Milton zeide voor langen tijd, dat het woord presbyter (zinspeling op de presbyteriaansche kerk) niet anders was dan *priester* met wat meer letters geschreven, en dr. Arnold maakte voor korten tijd de opmerking, dat de tegenwoordige beweging in Engeland over het *wezen der kerk* niets anders is, dan eene beweging over *priesterschap*. In beide opmerkingen ligt eene belangrijke les voor alle christenen. Het regt, dat een iegelijk bezit, om voor zich zelve de schrift te onderzoeken, kan men niet te zorgvuldig bewaren en handhaven.

Nu beschouwt men het te regt als eene dwaasheid wanneer het den roomsch katholiek geoorloofd is om den bijbel te lezen, en hem verboden wordt om iets aan de schrift te ontleenen, wat de kerk niet voorschrijft. Maar wie herkent niet de zelfde dienstbaarheid aan menschen, de zelfde overgave des gewetens, de zelfde verloochening der rede, wanneer men opwekt om de schrift te onderzoeken en te gelijk gedurig herinnert aan bepaalde artikelen en geloofsregels, die gemaakt zijn door even feilbare menschen, en met welke een ieder zijn geloof in overeenstemming brengen moet.

Het is ook een eigenaardig verschijnsel bij geloofsregels, dat zij bijkans altijd de *heiligheid des levens* voorbij zien; dat zij de vroomheid doen bestaan in het aannemen van afgetrokken en dikwijls wijsgeerige leer-

stellingen; dat zij het geloof plaatsen in het verstand. Waarom hebben conciliën en synoden niet zoowel belijdenissen des zedelijken-, als des geloofs-levens opgesteld? En wie kan er aan twifelen dat veel van het verkeerde in de verschillende kerkgenootschappen hierin ligt, dat men godgeleerdheid, en niet vroomheid; het aannemen van dorre stellingen, en niet het aannemen van Christus tot het teeken maakte der bekeering en tot het middelpunt der gemeenschap.

Het is het voorregt — gelijk het de zaligheid moet zijn — van *elken* christen, om onmiddellijk tot Jezus te kunnen toegaan en van Hem onderwezen te worden. Hetzij het dan een priester zij of eene kerk, of eene geloofsleer, die zich tusschen beiden durft te stellen, zoo moet de christen zich hier tegen verzetten. Of zou een belijdenis-maker (creed-maker) duidelijker onderwijs geven dan de groote Leeraar? De schrift is gegeven door den H. Geest, opdat Gods kinderen volmaakt zijn en vruchtbaar in alle goede werken. Wanneer derhalve de leer van den belijdenis-maker (creed-maker) waar is, zoo zal ik haar vinden in de schrift; en wel zonder zijne tusschenkomst tusschen mijnen geest en den geest van Christus.

Niemand meene evenwel, dat wanneer ieder aan zijn eigen oordeel is overgelaten, dit slechts tweespalt en verwarring zal aankweken. Het tegendeel is waar. God, die weet wat in den mensch is, heeft eene openbaring gegeven, die voor 's menschen natuur berekend is, en indien men de vooroordeelen en de hartstogten overwint, zal deze openbaring duidelijk voor allen zijn.

Dat men eene menschelijke leer gesteld heeft in de plaats van het woord van God, *dit* is het juist wat de schrift verduisterd heeft, wat steeds partijgeest en strijd en verwarring verwekt.

Een schrijver uit onzen tijd heeft gezegd dat geschiedenis wijsbegeerte is, aanschouwelijk voorgesteld. — Wanneer de geschiedenis der godsdienst ons ééne les leert, dan is het deze: dat ware vroomheid en lijdzaamheid het meest bevorderd worden, wanneer men bij den christen vrijheid van geweten aankweekt. Door deze alleen kan hij overal en altijd *oprecht* zijn. Geestelijke heerschappij vernietigt den grondslag der vroomheid, verwijdert den mensch van de waarheid, vernedert hem onder het juk der menschelijke aanmatiging; zij moet óf de ziel verlagen onder een opgeblazen bijgeloof, óf haar aansporen tot tegenstand, en (gelijk dit het geval is met menigeen in de kerk van Rome) wekt haar op om liever ongeloovig te zijn dan eene godsdienst aan te nemen, die het edelste in den mensch dienstbaar maakt en wat het heiligst is verloochent en vertreedt met den voet.

Wij erkennen geen meester dan Jezus. Wij kunnen niet toelaten dat kerken of leeraars tusschen beiden treden als tolken tusschen 's menschen geest en den grooten Leeraar. Zijne woorden zijn geest en leven, en wij staan er op, om die woorden van Hem zelve te hooren, gelijk zij in de evangeliën beschreven, of ons bewaard zijn door mannen, wie de H. Geest ter zijde stond. Dit onderwijs voldoet in elk opzigt. Het is verstaanbaar voor een iegelijk. Ons heil staat in het naauw-

ste verband met het hooren van, en het gehoorzamen aan de leer van Christus, en wij weêrstaan elke poging, die zou kunnen worden aangewend om ons van Christus en zijne waarheid af te trekken, en om ons aan eene menschelijke eenvormigheid te binden door geloofsartikelen of belijdenissen.

Zoo heb ik een blik geworpen op eenige weinige punten, waarin het ons smart, dat wij verschillen van hen, die wij lief hebben en eeren. En nu — nadat ik onzen grondslag heb aangewezen — beroep ik mij op u, en vraag of dit niet de grondslag was der hervorming, of het niet de leer is van Gods woord?

Ik weet wel dat wij in dezen staat (Maryland) slechts een klein getal uitmaken en dat — hier althans — de menigte tegen ons is. Maar noch tegenspraak, noch vijandschap zal mij schokken, zoolang ik den rotsgrond onder mijne voeten gevoel. In Europa, waar de menschelijke geest onderdrukt wordt en zijne vrije gedachten verstikt, moge de dwaling overwinnen — in *dit* werelddeel behoeven onze beginselen slechts bekend te worden, slechts gevrijwaard voor misverstand en valsche voorstelling, en zij zullen dóórdringen en overwinnen.

Ik wenschte dat ik tijd had om nog te spreken over de uitbreiding van onze beginselen in deze Vereenigde Staten. Het is een leerzaam gedeelte der geschiedenis, een gedeelte, dat nog niet beschreven is. De uitbreiding van andere kerkgenootschappen in dit land is niet vreemd. Zij werden voor een groot deel door volkplanting herwaarts overgebracht. Zoo raakte Nieuw-Engel-

land bevolkt met congregationalisten, Nieuw-York en Nieuw-Jersey met presbyterianen, Pennsylvanie en Maryland met roomsch-katholieken, Virginie met episcopalen. Al de andere gemeenten werden gesticht of versterkt door volksverhuizing. De baptisten zijn aan deze bron van vermeerdering bijkans *niets* verplicht.

Evenmin hebben wij het voorbeeld onzer methodistische broederen gevolgd. Deze hebben zich uitgebreid en vermenigvuldigd door het uitzenden van zendelingen, die zich in grooten getale uitbreidden over het gansche land, toen deze staten nog volkplantingen waren. Ik dank God, dat Hij mij een hart gegeven heeft, dat gevoel heeft van, en een oog dat geopend is voor al het goede en edele, bij welk christelijk genootschap ik het ook vinde. En goed en loffelijk waren de pogingen en opofferingen van Wesley en zijne opvolgers, die reeds zoo vroeg dit land zijn doorgestaan, de blijde boodschap verkondigende.

Maar de beginselen der baptisten hebben de zege weggedragen over de gemoederen der menschen (gelijk zij de vooroordeelen van den doopeling, die hier voor u staat, overwonnen hebben) door de eenvoudige, zuivere kracht der waarheid. Vóór onze roemrijke omwenteling konden deze groote beginselen slechts langzaam veld winnen. Onze vaderen gingen gebogen onder het juk der tirannij zoo van vreemden als van landgenooten. Maar zoodra deze heerlijke gebeurtenis hen had vrijgemaakt, vond de leer, waarvoor wij strijden, weêrklank in elken hoek, en van die ure af zijn de overwinningen van waarheid en bijbelsch christendom ver-

bazend geweest. Die overwinningen zullen niet ophouden. Tegenspraak en vijandschap zullen den geest des onderzoekes slechts scherpen, en het *vrije onderzoek* verzekert ons den goeden uitslag. Ik sta hier heden voor u als de nietige vertegenwoordiger van een zwak lichaam in uw midden, en ik verklaar u wie wij zijn. Gaat gij dan uit, en verklaart den baptisten, waar gij ze vindt, wie gij zijt. Gij zult in dit uitgestrekte rijk — Maryland uitgezonderd — overal de baptisten vinden bij tien en honderd duizenden.

Ja, al zijn wij hier (Maryland) nog zwak en onbekend, wij zullen dit niet lang blijven. Daar zijn reeds voortekenen van een anderen, een beteren dag. Lord Baco zegt, dat indien wij willen weten hoe het karakter van een volk over twintig jaren zijn zal, wij slechts het karakter der jonge menschen van 16 tot 20 jarigen leeftijd hebben te onderzoeken. Ik pas deze waarheid toe op de godsdienst en dank God voor de profetie en de belofte, die zij mij geeft. Ik zie rondom mij eene schare van jonge lieden van dien veelbeloovenden leeftijd. Zondag na zondag wordt mijne prediking door honderden van dien ouderdom aangehoord. En in hen zie ik zondag na zondag wat ik nu lees op hun gelaat: een vast voornemen om zelfstandig na te denken, een edel besluit om niet langer door anderen te worden beheerscht, niet langer door den stroom te worden medegesleept, maar om hunne eigene waardigheid te handhaven, zich te verheffen boven de dienstbaarheid aan een erfelijk geestelijk gezag, en manhaftig te handelen naar den innerlijken drang, alleen ge-

hoor gevende aan de stem van waarheid en geweten.

Dit zie ik heden, dit zie ik elken dag in menig edelaardig jongeling in deze stad. Ik zie hen besloten om vrij te zijn, vrij om den bijbel te onderzoeken, zelven te handelen; die niets dierbaarder achten, niets ijveriger zoeken dan die vrijheid, die alleen dien schoonen naam verdient.

Een' vrijheid, onvermeld

Door dichters of in staatsvergadering,
„Maar vrijheid van den geest, ontleend aan Hem,
Die met zijn bloed haar voor de zijnen kocht.

Dit alles zie ik, en ik dank God en schep moed. Welkom is mij het voorteeiken. Mijn geest verheft zich en ziet vooruit. Weldra nadert de tijd, wanneer mijne stem welligt zal verstomd zijn en mijn ligchaam tot stof gekeerd in het graf, maar wanneer de waarheid zal voortgaan uit het duister, waarin tegenspraak en vervolging haar zoo lange verborgen hielden. Zij zal zich handhaven in hare magt en in hare majesteit; haar licht, dat nooit kan ondergaan, zal schijnen over eene duistere wereld, zal doordringen diep in 's menschen gemoed en zal allen doen ontvlammen van onuitblusschelijke liefde en trouw voor Jezus Christus en zijne heerlijke zaak!

Met blijdschap wijs ik hier nog op eene onderneming van onze broeders van den doopsgezinden stam in

Duitschland, als een blijk van den ook onder hen herlevenden ijver. — Mannhardt, leeraar der doopsgezinden te Dantzig, heeft namelijk met eenige anderen een doopsgezind tijdschrift ondernomen, onder den titel, *Menno-nitische Blätter*. Het belooft, naar de twee proeven, die mij onder de oogen kwamen, veel goeds, waarom ik het dringend aanbeveel, terwijl de geringe prijs van, naar ik meen, omstreeks een gulden per jaargang niemand behoeft af te schrikken.

BIJLAGEN

TOT DE

GODSDIENSTIGE LEKTUUR VOOR

DOOPSGEZINDEN.

Amsterdam, April 1854.

Aanhoudende ongesteldheid heeft den oudsten der drie leeraren in de Doopsgezinde gemeente te Amsterdam, Ds. Boeke, sedert geruimen tijd verhinderd, zijne beroepspligten met die getrouwheid en wakkerheid waar te nemen, waardoor hij zich altijd onderscheidde. De kerkeraad, beziel met het verlangen, om den waardigen man, die zijne laatst verloopenen 24 levensjaren met voorbeeldige zorg aan de belangen der gemeente heeft toegewijd, meer rust te verschaffen en alzoo onder Gods zegen tot zijne volkomene herstelling mede te werken, maar tevens gedrongen door zijne roeping om te zorgen dat de gemeente geene schade lijde, heeft het besluit genomen, het getal der leeraren, door het beroepen van eenen vierde, tijdelijk te vermeerderen; tot dat einde heeft hij eene nominatie gemaakt van de zes navolgende (alphabetisch gestelde) leeraren, die uitgenoodigd zijn, op navolgende zondagen, te beginnen met 4 mei, alhier eene predikbeurt waar te nemen.

- H. van Gelder te Medemblik.
- N. D. Harting te Enkhuizen.
- S. Hoekstra Bz. te Rotterdam.
- A. C. Leenderts te Kleef.
- A. Loosjes te Akkrum.
- D. Plantinus te Holwert.

Ds. S. Hoekstra Bz., pred. te Rotterdam, heeft voor de Amsterdamsche nominatie bedankt; zijne plaats op die nominatie zal niet worden ingevuld.

Uit deze nominatie is op den 29 junij beroepen de Wel Eerw. heer A. Loosjes, predikant te Akkrum, die 14 dagen later zich bereid verklaarde, deze beroeping aan te nemen.

Zaandam Oostzijde 30 April. Heden avond nam Ds. C. Sepp afscheid van deze gemeente, waar hij vijf jaren lang met zegen is werkzaam geweest. Behalve zijne Doopsgezinde ambtgenooten uit Zaandam en de naburige plaatsen, waren ook zijne Hervormde en Luthersche medevrienden tegenwoordig. De tekst van de afscheidsrede was 2 Cor. 13: vs. 5 en 6.

Leiden. Onze beroepen leeraar Ds. Sepp heeft, op zondag 14 mei, des avonds, door het houden eener intreëpreek, zijne betrekking onder ons aanvaard.

Op den 11den junij nam Ds. Hartog afscheid van zijne gemeente op de Joure, predikende uit Ephezen 3: 14—21, terwijl hij zich op den 25sten junij, met het houden eener rede over 2 Corinthe IV: 5a, aan de gemeente te Zaandam Oostzijde verbond.

Ter vervulling van de daardoor ontstane vacature is geen bepaalde nominatie gemaakt, doch eenige predikanten worden uitgenoodigd om achtereenvolgend de predikbeurten aldaar te vervullen.

Mede hebben wij te berigten het overlijden van den Wel Eerw. heer A. de Jong, sedert 1827 predikant bij de Doopsgezinde gemeente te Dantumawoude.

Ter vervulling van de predikdienst zijn onderscheidene predikanten uitgenoodigd:

Nadat in de gemeente te Warns eenige predikbeurten waren vervuld door de predikanten G. ten Cato, D. Bakker, T. Klaases en L. van Cleef, is daaruit de laatstgenoemde op zondag den 23sten julij als predikant van de gemeente Warns en tevens voor die van Stavoren beroepen.

Bij geruchte vernamen wij dat door het emeritus worden van Ds. IJzenbeek de gemeente te Alkmaar eerlang zal vacant worden.

Op den 9den Julij 1854 overleed den Eerw. Heer Jan Boeke, oudste predikant bij de vereenigde Doopsgezinde gemeente te Amsterdam, in den leeftijd van ruim 50 jaren.

Hij bragt de laatste dagen zijns levens door op het buitenverblijf Rhijn en Vecht bij Breukelen, waar hem, in den kring der zijnen en omringd door de zegeningen der vriendschap, eene genoegelijke rust ten deel viel, die hij nog met volle bewustheid dankbaar genoot. Zijn sterven was een kalm ontslapen, overeen stemmende met

den geest van stille berusting en tevredenheid, die zijn langdurig krankbed voor hem zelveu zacht en voor zijn talrijk gezin en vele vrienden leerzaam en stichtelijk maakte. Had de slepende kwaal, die zijnen dood veroorzaakte, hem naar den uitwendigen mensch bijna onkenbaar gemaakt, ze had de vastheid van den inwendigen mensch niet kunnen schokken, maar veeleer zichtbaar versterkt. Zij, die hem in de laatste weken zagen, mogten dit in even roerende als verheffende teekenen opmerken en hoorden hem met veege lippen en op bewogen toon betuigen, dat, indien hij nog een wensch mogt voeden, het deze zou zijn, om voor zijn verscheiden nog eenmaal en wel nadrukkelijker dan hij ooit gedaan of vermogt had, de heerlijkheid van het geloof in Christus als den eenigen Zaligmaker van zondaren aan de gemeente te mogen verkondigen, nu hij haar bij eigene ervaring in alle hare volheid had leeren kennen. Zijn sterfdag was de verjaring van zijn laatst optreden voor die gemeente en was tevens de dag, waarop de kerkeraad den Eerw. Heer Loosjes, predikant te Akkrum, tot zijnen ambtgenoot — weinige uren later tot zijnen opvolger verkoos.

Den 14den April 1804 te Zaandijk geboren, ontving hij in zijne jeugd eene opleiding, die hem tot den handelstand moest voorbereiden, doch reeds als jongeling voelde hij zich getrokken tot de beoefening der wetenschap en wel bepaald der theologie. De uitkomst bewees dat hij zich niet bedrogen, maar zijne toekomstige bestemming met juistheid erkend had. Eerst op negentien jarigen leeftijd rijpte in hem het besluit, om zich aan de evangeliebediening toe te wijden, en zoo groot was toen reeds de kracht van zijnen wil, dat hij bij de onvermoeide inspanning van zijne voortreffelijke geestvermogens, onder eene goede leiding, de bestaande bezwaren te boven kwam en in ruim anderhalf jaar zich de geschiktheid verwierf, om in 1824 onder de kweekelingen van het seminarie der algemeene Doopsgezinde Societeit met volle ruimte te worden aangenomen. En aan de goede verwachtingen, door hem opgewekt, beantwoordde de verdere loop zijner studiën op eene uitnemende wijze. In 1829 tot proponent aangesteld, mogt hij zijne eerste krachten aan de gemeente van Nijmegen toewijden, doch eene beroeping naar die van Amsterdam plaatste hem, reeds na verloop van ruim een half jaar, in een veel uitgebreider kring. De zes en twintig jarige man trad met vroomen moed dien werkring binnen, en gaf der gemeente weldra in prediking en wandel het bewijs, dat bij de aanvaarding dier gewigtige taak

minder op leeftijd, dan wel op geschiktheid naar geest en hart aankomt.

Reeds dadelijk onderscheidde hij zich door ongemeene getrouwheid en wakkerheid in 't vervullen van de pligten zijner roeping, en ook later bleef hij, eerst in vereeniging met zijne oudere, daarna met zijne jongere ambtgenooten, der gemeente het voorbeeld geven van hartelijke en eensgezinde zamenwerking van herderlijke zorg, die zegenrijke vruchten droeg voor haar uit- en inwendig leven. Haar behoorde al zijn tijd en alle zijne kracht; hij rekende het zonde, door liefhebberij-studie of letterkundige werkzaamheden, waarvoor hij zoo veel geschiktheid bezat, haar zelf van datgene te onttrekken, waarop zij regt had. In haar midden stond hij als de getrouwe vriend van allen, als de wijze raadgever van verlegenen, als de deelnemende trooster en ijverige helper van bedroefden, als de verstandige vermaner en wegwijzer van afgedwaalden, als de leidsman van zijne talrijke leerlingen, die hij, door zijn even helder als stichtelijk onderwijs, aan zich wist te verbinden. Geen gedeelte van zijne roeping, dat hij niet met naauwgezetheid waarnam: het verkondigen van het evangelie der genade was en bleef de leus zijns levens; maar indien er iets was, dat bijzondere aantrekkelijkheid voor hem had, het was de opleiding van kinderen en meer gevorderden in jaren tot belijders des Heeren. Nagenoeg een vierde van de 2000 leden, die de Amsterdamsche gemeente telt, mogt die opleiding van hem genieten of door hem bij den doop tot haar ingelijfd worden, en die allen danken hem naast God de opwekking en versterking van het leven hunner ziel en bewaren zijn aandenken in een dankbaar hart. En hoe hij, door grondigheid van kennis op het godsdienstig gebied, door vastheid en bepaaldheid van overtuiging, door klaarheid van geest en diepe kennis van het menschelijk hart voor deze taak berekend was, dat zullen velen in onderscheidene betrekkingen des levens als om strijd getuigen; daartoe strekken de groote en kleiner leerboeken van het godsdienstig onderwijs ten bewijze, die hij van tijd tot tijd uitgaf en bijna in alle Doopsgezinde gemeenten mogt zien invoeren, terwijl hij gedurende verscheidene jaren eenige studenten der kweekschool telkens bij zich aan huis vereenigde, om hen tot het geven van godsdienstig onderwijs op te leiden. Onwaardebaar zijn de diensten, die hij aan de Amsterdamsche gemeente bewezen heeft; zijn naam zal nimmer vergeten worden, maar in dankbare gedachtenis blijven bij allen, die hem hebben gekend en gewaardeerd.

Ook onze Doopsgezinde Zendelingvereeniging heeft hare vestiging

voor een groot gedeelte aan hem te danken, terwijl hij in de eerste jaren als secretaris, zoowel door het stellen der verslagen als op andere wijze met onvermoeiden ijver werkzaam was, om de belangstelling in de zendelingszaak onder onze geloofsgenooten te bevorderen en God dankte, dat gewigtig werk, ofschoon dan ook langzaam, tot stand te zien gebragt, waarvan hij in onze kerkgemeenschap zelve heilzame vruchten verwachtte.

Doch de ongemeene wakkerheid, die hem in geheel zijn leven en werken onderscheidde, stelde hem in staat, meer te omvatten dan wat in den naasten kring zijner gemeente en zijner kerkgemeenschap gelegen was, zonder dat deze in het geringste er door leden. Hij stond in de overtuiging, dat, na de bijzondere gemeente, waarin hij geplaatst was, de christelijke kerk in 't algemeen, de burgerlijke maatschappij, waarin hij leefde, regt en aanspraak hadden op zijne krachten. Daarom sloot hij zich gaarne aan allen, die zich vereenigden ter bevordering van hetgeen hij op zijn christelijk standpunt als goed en loffelijk berekende. Sedert vele jaren aan het hoofdbestuur van het Nederlandsch Bijbelgenootschap verbonden, eerst als gewoon lid, later als secretaris en daarna als lid der commissie tot den bijbeldruk en als vice-president was hij onvermoeid werkzaam om de zegeningen dezer instelling in ruimer kring te verspreiden. Nog langer behoorde hij tot het hoofdbestuur der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, met wier bedoelingen hij zich steeds warm ingenomen toonde en wier belangen hij met ijver behartigde, zoowel in den gewonen gang harer werkzaamheden, als op hare algemeene vergaderingen, die hij meermalen als voorzitter met zijne omzigtigheid bestuurde; ook deze stichting was in zijn oog eene weldaad voor Nederland. Haar naam en hare werkzaamheid drukten de zinspreuk uit, die de leuze zijns levens heeten mogt: *nisi utile est quod facimus stuita est gloria.*

Hij stelde hoogen prijs op de dogmatiek van het christendom en was tot vastheid van overtuiging op dit gebied gekomen, ja, hij betreurde dat de zorg voor zijne gemeente, gelijk hij die verstond, hem niet vergunde met de vorderingen van zijnen leeftijd in dezen naar wensch voort te gaan; maar hij heeft nimmer anderen wegens verschil in opvatting veroordeeld en steeds in zijne prediking zoowel als in zijn onderwijs het verschil weten te bewaren van zekere godsdienstige en leerstellige begrippen en de godsdienst, die vrede brengt in het gemoed van den zondigen mensch, en hart en wandel reinigt. En die zelfde rigting kenmerkte hem in andere opzichten. Hoewel ingenomen met ware wetenschap, schoone letteren en kunsten, voelde hij zich toch meer te huis, waar het de praktijk des levens gold. Boeke was een praktisch man bij uitnemendheid; hij verdiende den naam van praktikaal christen, van Doopsgezinde in de ware beteekenis des woords. Dat kunnen

onder anderen zijne uitmuntende verhandelingen getuigen, die hij bij verschillende gelegenheden en in onderscheidene kringen uitsprak, niet, gelijk doorgaans geschiedt, om een zeker letterkundig genot of vermaak te verschaffen, maar om een nuttig doel te bereiken. Daarin gaf hij doorslaande blijken, dat hij zijnen leeftijd kende, dat hij de gunstige en mingunstige teekenen verstond, zoowel in 't algemeen als in zijne naasten kring juist wist op te merken, met scherpzinnigheid en onpartijdigheid wist te beoordeelen en geneesmiddelen ter bestrijding eener zikkelijke rigting aan te wijzen. Menig wijs en ernstig woord is in die verhandelingen nedergelegd, en hare waarde er geenszins beperkt tot den tijd, waarin zij uitgesproken en gedrukt zijn.

Alzoo werkte Boeke zoo lang het dag voor hem was, in den kring, hem door God op aarde aangewezen, van dien geest vervuld stond hij ter zijde van zijne gade, die Gods liefde hem op zijnen levensweg deed vinden, te midden van zijn talrijk kroost, waarmede God zijnen echt gezegend had. Elf kinderen zijn van de 15 nog overgebleven en treuren met hunne moeder over den dood van den vader op eene wijze zijner waardig. Op zijn uitdrukkelijk verlangen werd zijn lijk den 14den Julij te Zaandijk naast het stoffelijk overschot zijner ouders ter aarde besteld. Eene talrijke vriendschaar vervulde het huis van zijnen eenigen broeder, in de plaats zijner geboorte, waaruit hij grafwaarts gedragen werd. Behalve zijne oudste kinderen en naaste betrekkingen, zijne ambtgenooten en eenige leden van den kerkeraad en de beide hoogleeraren aan het seminarie, merkte men in de lijkstatie vele leden der gemeente en ook anderen, die door hartelijke vriendschap aan hem verbonden waren. Menig hartelijk woord werd bij deze gelegenheid gesproken, maar de taal die men er vernam was die der verheerlijking van Gods liefde, die de afgestorvene tot een uitnemend werktuig gesteld had ter uitbreiding van het rijk zijns Zoons op aarde en nu had opgeroepen tot hoogere werkzaamheid en zaligheid in den Hemel.

Meerendeels overgenomen uit de Kerkelijke Courant.

Wij verzoeken nogmaals onze medebroeders in de bediening, kerkeraadsleden, of wie het zijn mogen, mededeeling te doen van zoodanige zaken, die geacht kunnen worden voor het algemeen nuttig of dienstig te zijn.

